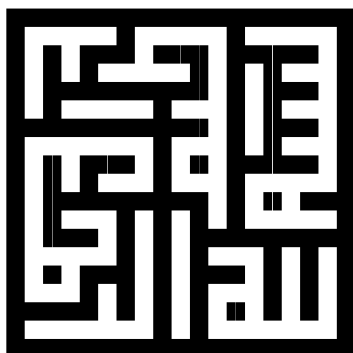

فصلنامه آرشیو ملی

سال سوم، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۶

شماره پیاپی ۱۱

شاپا (شماره استاندارد بین‌المللی پیاپیها): ۲۴۲۳-۶۲۱۷

شمارگان: ۱۵۰ نسخه چاپی و انتشار وبی

صاحب امتیاز: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران - پژوهشکده اسناد

مدیرمسئول و سردبیر: غلامرضا عزیزی greazizi@gmail.com

هیئت تحریریه (به ترتیب نام خانوادگی)

صدیقه احمدی فصیح (عضو هیئت علمی سازمان اسناد و کتابخانه ملی)؛ دکتر امیررضا اصنافی (استادیار، عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی)؛ ایوب بنوی (روابط عمومی و امور فرهنگی، سازمان منطقه ویژه اقتصادی)؛ دکتر ابوالفضل حسن آبادی (رئیس مرکز اسناد؛ کتابخانه، موزه و مرکز اسناد آستان قدس رضوی)؛ دکتر فریبرز خسروی (عضو هیئت علمی سازمان اسناد و کتابخانه ملی)؛ دکتر سعید رضائی شریف آبادی (استاد، عضو هیئت علمی دانشگاه الزهراء)؛ بهناز زرین کلکی (مشاور معاون اسناد ملی)؛ دکتر سید محمود سادات (استادیار، عضو هیئت علمی پژوهشکده امام خمینی^(ع) و انقلاب اسلامی)، حوریه سعیدی (عضو هیئت علمی سازمان اسناد و کتابخانه ملی)؛ دکتر محبوب شهبازی (رئیس مرکز اسناد ایثارگران، بنیاد شهید انقلاب اسلامی)؛ غلامرضا عزیزی (عضو هیئت علمی سازمان اسناد و کتابخانه ملی)؛ دکتر محمد قهری (استادیار بازنشسته دانشکده علوم پایه، دانشگاه امام حسین^(ع))؛ دکتر نورالله مرادی (مدیرکل بازنشسته آرشیوهای صدا و سیما)؛ دکتر محمدجواد مرادی نیا (عضو هیئت علمی سازمان اسناد و کتابخانه ملی)؛ دکتر الهام ملک زاده (عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی)، دکتر شهرام یوسفی فر (استاد، عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی).

دبیر اجرایی: ندا رسولی

ویراستار و مترجم: زهرا ضرغامی

ناشر: انتشارات سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

طرح لوگو: یوسف امیری

طراح گرافیک: شهره خوری

ناظر چاپ: پرویز بختیاری

چاپ و صحافی: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

علی رمضان زاده

نشانی: تهران، بزرگراه شهید حقانی، ابتدای خ کوشا، ساختمان آرشیو ملی ایران، پژوهشکده اسناد.

تلفن: ۲۶۴۰۲۹۴۵ | دورنگار: ۲۶۴۰۲۹۷۷

پیام نگار: 1395naq@gmail.com

مسئولیت مطالب مطرح شده در مقاله به عهده نویسندگان یا نویسندگان است.

- فصلنامه در قبول، رد یا ویرایش مقاله‌ها آزاد است.

- استفاده از مقاله‌های منتشر شده در این مجله بدون ذکر منبع در سایر مجله‌ها و کتاب‌ها ممنوع است.

- کلیه مقالات توسط داوران ذی صلاح ارزشیابی می‌شوند و نشریه در پذیرش، رد، حذف و یا کوتاه کردن مقالات برای چاپ آزاد است.

- مجله از انتشار گزارش، یادداشت و مانند این‌ها استقبال می‌کند.

- چنانچه مقاله مستخرج از طرح پژوهشی یا رساله باشد، عنوان طرح پژوهشی ارسالی نیز در صفحه اول درج گردد.

- مقالات ارسال شده نباید قبلاً در نشریه دیگری چاپ یا به طور هم‌زمان به مجلات دیگری ارسال شده باشند.

- چنانچه مقاله‌ای خارج از این ضوابط باشد، قبل از ارائه به گروه داوران، از فهرست موارد بررسی حذف خواهد شد.

- نقل مطالب نشریه با ذکر منبع بلامانع است.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران
پژوهشکده اسناد

آرشیو ملی، سال سوم، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۶، شماره پیاپی ۱۱

به یاد دکتر محسن جعفری مذهب

- ۵ * آری، مرد نگونام نمیرد هرگز؛ غلامرضا عزیزی
- ۷ * سوگنامه ایران شناس تاریخ پژوه: حوریه سعیدی
- ۱۰ * فراهم آوری نسخه های خطی در کتابخانه ملی ایران (۱۳۷۹-۱۳۸۳)؛ دکتر علی صادق زاده وایقان

مقالات آرشیوی

- ۲۸ * الزامات کارکردی سامانه اسناد الکترونیکی (با نگاهی به آرشیو رقمی در مرکز اسناد آستان قدس رضوی)؛ حمید ژیان پور
- ۴۸ * آرشیوسازی وب؛ ریحانه حکیم زاده

مقالات تاریخی-اسنادی

- ۶۸ * بررسی ادغام سازمان اسناد ملی ایران و کتابخانه ملی ایران (۲): تاریخچه و ساختار؛ شیرین میزان دار و دکتر اسدالله یآوری
- ۹۲ * ردپای بیگانگان بر اقتصاد و تجارت ایران، با نگاهی بر صنعت زهتابی (مبتنی بر اسناد)؛ مهستی ابوذر جمهری

مقالات حفظ و نگهداری

- ۱۱۶ * ضد عفونی کردن مدارک آرشیوی با استفاده از اسانس آویشن، پوشش نانو ذرات نقره و پلاسما با دمای پایین؛ کاتارینا پیترزاک و همکاران؛ ترجمه: اعظم خوشبین، زهرا شمسین و سکینه بهرامی نسب

معرفی کتاب

- ۱۳۵ * «مدیریت راهبردی عملکرد آرشیو ملی جمهوری اسلامی ایران»؛ آناهیتا نظری
- ۱۳۹ * «ادبیات تاریخی و دیوانسالاری ایران»؛ فاطمه اسفندیاری

گزارش نشست ها و همایش های آرشیوی

- ۱۴۵ * گزارش دو نشست تخصصی نسخ خطی و اسناد تاریخی در دانشگاه تهران؛ کیانوش شیخی
- ۱۵۵ * گزارش برگزاری همایش زندگی، زمانه، کارنامه و خاندان فروغی؛ دکتر سیدمجید تفرشی
- ۱۶۱ * گزارش برگزاری همایش ملی بازتاب و پیامدهای معاهدات گلستان و ترکمانچای؛ دکتر مجتبی سلطانی احمدی
- ۱۶۹ * گزارشی از دومین همایش بین المللی آرشیوی جغرافیای عثمانی؛ ترجمه و تدوین: نسرين نگاهبان

گزارش نمایشگاه های آرشیوی

- ۱۹۳ * گزارشی از نمایشگاه های سیار برگزار شده اداره کل خدمات آرشیوی (گروه ارتباطات آرشیوی) پاییز ۱۳۹۶؛ فریبا امیری و زهرا جاویدی

شترایط
یذیرش
مقاله

۱. هر مقاله علمی که در راستای مطالعات آرشیوی و حفظ و نگهداری اسناد و تحقیقات تاریخی مبتنی بر اسناد باشد، برای بررسی و چاپ در نشریه پذیرفته می‌شود.
۲. مسئولیت مطالب مندرج در هر مقاله بر عهده نویسنده است.
۳. مقاله، نباید پیش‌تر در نشریات فارسی، زبان، داخل یا خارج از کشور چاپ شده باشد.

ضوابط
تهیه
مقاله

۱. مقاله، در محیط Microsoft Word با قلم ۱۲ Bnazanin تهیه و به دفتر نشریه ارسال شود.
۲. چکیده تمام نمای فارسی مقاله، حداکثر در ۳۰۰ کلمه ارائه شود.
۳. توضیحات، معادل های خارجی و واژه ها و اصطلاحات علمی، به ترتیب استفاده در متن، با شماره گذاری پیاپی در هر صفحه درج گردد.
۴. حجم مقاله، از ۱۷ صفحه فراتر نرود.
۵. نام و مشخصات نویسنده / نویسندگان، همراه با نشانی پیام نگار و وابستگی سازمانی در پانویست ذکر شود.
۶. ملاک ارعاعدهم، شیوه نامه معرفی شده در شماره نخست فصلنامه آرشیو ملی است.

ملاحظات

۱. هیئت تحریریه نشریه، در قبول یا رد مقاله‌ها آزاد است.
۲. نشریه، در ویرایش، اصلاح و هماهنگ‌سازی اصطلاحات، آزاد است.
۳. ترتیب تنظیم مقالات تأیید شده برای چاپ، بنا به نظر هیئت تحریریه نشریه خواهد بود.

نام مراکز آرشیوی کشور، به منظور ارجاع درون متنی به سند، به شیوه زیر در این فصلنامه سروزه سازی شده است:

کوئٹہ نوٹس

- ساکما (sākma): سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
- مارجا (mārjā): مرکز اسناد ریاست جمهوری اسلامی ایران.
- کِمام (kemām): کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
- مَراسان (marāsān): مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- اِستادوخ (estādukh): ادارهٔ اسناد و تاریخ دیپلماتی وزارت امور خارجه.
- مُتما (motmā): مؤسسهٔ مطالعات تاریخ معاصر ایران.
- ساکماق (sākmaq): سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی.

سخن نخست

این شماره فصلنامه آرشیو ملی تقدیم می‌شود به روح بلند دکتر محسن جعفری مذهب حقیقی،
با همه بی‌نیازی‌اش

آری، مرد نکونام نمیرد هرگز

غلامرضا عزیزی^۱

دکتر محسن جعفری مذهب حقیقی، عضو هیئت علمی پژوهشکده اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، بعد از یک دوره بیماری نه چندان طولانی به دیدار حق شتافت. عجیب آنکه عارضه، مغز «محسن» را نشانه گرفته بود.

نزدیک به سی سال از اولین دیدارم با او می‌گذرد؛ گرچه نخستین بار که برای ثبت نام در دوره کارشناسی ارشد به دانشگاه آمده بود، او را دیده بودم و آشنایی و هم صحبتی رخ نداده بود و بار دوم هم که چند سال بعد در تهران در دفتر تألیف کتاب‌های درسی در حضور دکتر صفت گل و دکتر عباسی و دکتر جوادیان ملاقات با او رخ داد. اتفاق خاصی هم در این دیدار رخ نداده بود. سال ۱۳۷۵ نخستین دیدار جدی من با ایشان رخ داد که به برگزاری جلسات ملاقات با او منجر شد. سال‌های بعد، بحث و مجادله در خصوص آرشیو و سندشناسی، دوستی علمی ما را دامن زد. در اتاق کوچک و با صفایش در راهروی پشتی ساختمان قدیم کتابخانه ملی بارها به دیدارش می‌رفتم و با هم گفت‌وگو می‌کردیم.

در طول مدت خدمت، بارها با توجه به خلق و خوی پرسشگری که داشت در واحدهای پژوهشی سازمان کار کرد. دست تقدیر در سال ۱۳۸۹ ما را با هم همکار کرد. او معاون پژوهشکده اسناد بود و من رئیس پژوهشکده شدم. دوره همکاری کوتاه بود. او تصمیم گرفت به حوزه علاقه اصلی خود نزدیک‌تر شود. به ایران‌شناسی رفت. کمی بعد من هم جابه‌جا شدم. در بهار ۱۳۹۴ که مجدداً به پژوهشکده بازگشتم، فرصت همکاری دگرباره فراهم شد. درخواست کردم. آمد و قریب دو سال با هم کار کردیم.

۱. مربی، عضو هیئت علمی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، رئیس پژوهشکده اسناد.
greazizi@gmail.com

سرشار از ایده بود؛ لبریز از پرسش؛ و دریایی می‌شد لبالب از پاسخ. به مسائل علمی به‌مثابه معماهایی برای حل کردن نگاه می‌کرد. با جدیت و گاه با شیطننت خاصی هر موضوعی را به زیر ذره‌بین نقاد اندیشه‌اش می‌برد و هر پرسش در زمینه تاریخ ایران و ایران‌شناسی را تبدیل به مسئله پژوهشی می‌کرد.

با توجه به خلق و خوی پرسشگری که داشت از کنار هیچ مسئله‌ای آرام رد نمی‌شد؛ هیچ موضوعی را ناچیز نمی‌دانست؛ و هر جرقه‌ای را تبدیل به موضوعی بی‌بدیل می‌ساخت. عجیب ایران‌شناسی بود. پرشور، پرتلاطم، پویا، زنده‌دل، جوان و سرشار از نوآوری. ورود و خروج همه ایران‌شناسان را به کشور در نظر داشت. محال بود ایران‌شناسی به ایران وارد شود و جعفری‌مذهب جلسه‌ای سخنرانی یا کارگاه برای او ترتیب ندهد. در انتقال تجارب ایران‌شناسان ایرانی و غیرایرانی متبحر بود. سریع علاقمندان موضوع‌های علمی را به هم معرفی می‌کرد. تنگ‌چشم نبود. هر اطلاعی که داشت، بی‌چشم‌داشت در اختیار متقاضی می‌گذاشت. معمولاً بی‌پاسخ از نزد او بر نمی‌گشتی؛ یا خودش پاسخ را می‌دانست یا بهترین فرد یا افرادی را که می‌توانستند تو را یاری برسانند، معرفی می‌کرد. الحق که زکات علمش را می‌داد.

صراحت لهجه‌اش زبانزد بود و هست. در مباحث علمی پرده‌پوشی نمی‌کرد و با هیچکس رودربایستی نداشت. حرف حقش را می‌زد. بار و توان علمی و صراحت لهجه از او مخالف‌خوان کم‌نظیری ساخته بود. مخالف‌خوان از این منظر که ایده یا پیشنهاد دیگران را که می‌شنید، اگر در آن خللی می‌یافت، در ابراز نظرش به‌منظور اصلاح آن ایده یا پیشنهاد درنگ نمی‌کرد و در این راه تعارفات معمول را بر نمی‌تافت. مخالف‌خوان خوبی بود؛ اما بیهوده‌گو نبود و بی‌دلیل و دور از منطق سخن نمی‌گفت.

ذهن پویایش خمودی را بر نمی‌تایید. در مقابل پرسش‌هایش، به این پاسخ که: «این روش‌های جاری و مرسوم ماست» بسنده نمی‌کرد. هر مسئله‌ای را از زوایای مختلف بررسی می‌کرد. پویایی در اندیشه‌اش موج می‌زد. در راه یافتن پرسش، به عاشق شوریده‌ای می‌مانست که در طلب معشوق خود از هیچ کوششی فروگذار نمی‌کند.

استاد طرح موضوعات بی‌بدیل و تازه بود.

استاد شکستن باورهای به‌ظاهر علمی بود. شک می‌کرد؛ بررسی می‌کرد؛ جست‌وجو می‌کرد؛ می‌گشت؛ می‌کاوید و پاسخ را می‌یافت؛ و راهی نو می‌ساخت.

تا با جعفری‌مذهب کار نکرده باشی نمی‌فهمی چه می‌گوییم.

امروز او در میانمان نیست و از شنیدن ایده‌هایش محروم مانده‌ایم.

خدایش بیامرزد

سوگنامه ایران شناس تاریخ پژوه

حوریه سعیدی^۱

حرف‌های ما هنوز ناتمام
تا نگاه می‌کنی
وقت رفتن است
باز هم همان حکایت همیشگی
پیش از آنکه با خبر شوی
لحظه عزیمت تو ناگزیر می‌شود
آی ...
ای دریغ و حسرت همیشگی
ناگهان ... چقدر زود دیر می‌شود.

«قیصر امین‌پور»

خبر چون پتکی فرود آمد. **دکتر محسن جعفری مذهب** پرواز کرد و از میان ما رفت. شش ماه بعد از بروز بیماری که سال‌ها در جان او ریشه داشت، قفس تن را شکافت و با صدها طرح ناتمام و فکرهای تازه درباره ایران‌شناسی و سندپژوهی به ابدیت پیوست. تحقیق و پژوهش، فکر او بود و جست‌وجوی ناگفته‌ها و ناکرده‌ها، جان او. تا آخرین لحظات، طرح می‌داد و وعده عملی کردن آن‌ها را داشت. هیچگاه او را بدون ایده و نظر ندیدیم. عجب آنکه بیماری بر پُر تکاپوترین بخش وجودش یعنی بر مغز وی فرود آمده بود و او همچنان در زایش فکری.

۱. مربی، عضو هیئت‌علمی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، معاون پژوهشکده اسناد.
hooriehsaeidi@yahoo.com

استاد مسلم از قوه به فعل بود. کافی بود که برگ کاغذی به او بدهی و از درون آن دهها ایده و نظر، مقاله و گزارش و حتی نقد و انتقاد دربیآورد. همه را به درست دیدن و دقیق اندیشیدن توصیه می‌کرد و بر غفلت‌ها بسیار ناخرسند و صریحانه می‌تاخت.

گرچه مدعی بود که بر یک حوزه از تاریخ ایران متمرکز است، ولی بر آنچه که به ایران‌شناسی و سندشناسی مرتبط بود، تسلط داشت و یا دستی بر آتش؛ که از او دائرةالمعارفی از اطلاعات و یا مرجع و راهنمایی برای دستیابی به آن‌ها ساخته بود. سند را می‌شناخت و زبان گویا و بی‌صدای آن را درک و واگو می‌کرد. کتاب و بن‌مایه آن را می‌فهمید ولی نقایص آن را پنهان نمی‌ساخت. عاشق فهمیدن بود و منتقد و سخت‌گوی کج‌اندیشی.

همیشه در هر گفت‌وگویی که از سند و مطالعات تاریخی و ایران‌شناسی می‌شد، نام او بی‌شک در میان سرآمدان بود و هرگاه که به‌دنبال طرح و ایده‌ای در این حوزه‌ها بودیم، اولین فکر به‌سوی او می‌چرخید. و اینک جای خالی‌اش سخت احساس می‌شود.

قرار بود که در این کلام، از آرشیو بنویسم و از سند، جایگاه اسناد را در تاریخ‌نویسی به بحث بگذارم و دریافت‌های خود را درباره اهمیت درست‌فهمی اسناد در تاریخ‌نویسی و پژوهش‌های تاریخی مطرح سازم و از این‌گونه ... که قلم را هرگونه که بچرخانم به او می‌رسم؛ به دکتر جعفری‌مذهب.

یادش و فکرش در میان ورق‌ها زنده است و کلام زنگ‌دارش در گوش ما همچنان طنین‌انداز که چه نشستید، فرصت‌ها از دست می‌رود. مناسبت‌ها را دریابید. به گذشتگان بیاندیشید و برای آیندگان کار کنید. زمان را و مجال را دریابید. همیشه به دوردست‌ها فکر می‌کرد و برنامه داشت. در آخرین سفری که با وی در مسیر سفرنامه ناصرخسرو داشتیم، هزاره آن را با کلام‌های گوناگون به همگان می‌گفت و از غفلت مسئولان ظاهراً فرهنگی به‌خود می‌پیچید. در انتهای سفری که با او در بسطام داشتیم، گفت که ما ناصرخسرو را در سفرش به خارج مرزها بدرقه می‌کنیم، باید که برای بازگشت او به مرزهای ایران زمین که شش سال بعد خواهد بود، استقبالی درخور و برنامه‌هایی علمی داشته باشیم. و اینک ... او را در سفر بی‌بازگشتش، با حسرت و اندوه، نظاره‌گر و بدرقه‌کننده‌ایم.

آخر کلام را با گفتاری درباره کاتبان که منسوب است به پولوس رسول که محسن جعفری‌مذهب مصداق درست آن بود، خاتمه می‌دهم:

«... زینهار تا کلام را به‌خاطر نان نفروشی و روح را به خدمت جسم درنیآوری؛ به‌هر قیمتی، گرچه به گرانی گنج قارون زرخرید انسان مشو؛ اگر می‌فروشی همان به که بازوی خود را، اما قلم را هرگز...» (بخشی از رساله پولوس رسول به کاتبان -در مقدمه کتاب زن زیادی اثر جلال آل‌احمد).

فراهم‌آوری نسخه‌های خطی در کتابخانه ملی ایران (۱۳۷۹-۱۳۸۳)

دکتر علی صادق‌زاده‌وایقان

چکیده:

نسخه‌های خطی به‌عنوان نماد هویت، فرهنگ و تمدن و منابع اطلاعاتی معتبر علمی و هنری و کارنامه دانشمندان و عالمان مهم هستند. کتابخانه‌های مهم و بزرگ از جمله کتابخانه‌های ملی، گنجینه‌های هنری و موزه‌ها در فراهم‌آوری، حفاظت و مرمت، فهرست‌نگاری، اطلاع‌رسانی، تصحیح و انتشار این نوع آثار نقش حیاتی دارند. فراهم‌آوری به‌عنوان گام اول از اولویت برخوردار است و در ایران نیز این گام مهم توسط کتابخانه ملی ایران از بدو تأسیس در سال ۱۳۱۶ برداشته شده است؛ اما آمار و ارقام حاکی از کوتاهی مدیران و دست‌اندرکاران در نیم‌قرن اولیه فعالیت کتابخانه ملی ایران دارد و تا سال ۱۳۶۵ تعداد آن ۱۲۰۰۰ نسخه گزارش شده؛ یعنی سالانه ۲۰۰ نسخه به گنجینه نسخه‌های خطی کتابخانه ملی ایران افزوده شده است. این فعالیت از سال ۱۳۶۵ الی ۱۳۸۴ مضاعف شده و به ۴۰۰ نسخه در سال افزایش یافته است؛ که یکی از دلایل این رشد، اهتمام مدیران کتابخانه بوده که با انتصاب مشاور ارشد و یا معاون پشتیبانی کتابخانه ملی ایران به‌عنوان «رئیس کمیته خرید کتب خطی» از سال ۱۳۷۱ الی ۱۳۸۳ صورت گرفته است. از سال ۱۳۷۹ الی ۱۳۸۳ «شادروان دکتر محسن جعفری‌مذهب (۱۳۳۶-۱۳۹۶)»، مسئولیت برگزاری جلسه‌ها و دبیری کمیته خرید کتب خطی کتابخانه ملی ایران را به‌عهده داشت. ایشان در طول این مدت، با برگزاری ۱۶۸ جلسه با حضور استادان و مقومین برجسته کشور از جمله: خلیل مستوفی‌فرد، علی‌نقی منزوی، زینت بابک‌فرد و ... در فراهم‌آوری بیش از ۲۰۰۰ نسخه خطی و هزاران جلد کتاب چاپ سنگی، اسناد خطی و ... نقش ماندگاری در تاریخ کتابخانه ملی ایران دارد.

کلیدواژه‌ها

فراهم‌آوری، نسخه‌های خطی، مقومین کتاب، کتابخانه ملی ایران، محسن جعفری‌مذهب.

فراهم‌آوری نسخه‌های خطی در کتابخانه ملی ایران (۱۳۷۹-۱۳۸۳)

دکتر علی صادق‌زاده‌وایقان^۱

مقدمه:

سهمی که نسخه‌های خطی در تحول دانش بشر و ارتقای سطح فرهنگی و روابط اجتماعی داشته، خوشبختانه روزبه‌روز بیشتر مشخص شده و در تمامی عرصه‌های علمی دنیا، به نسخه‌های خطی با دیده احترام و ارزش کاربردی، فرای ارزش مادی و موزه‌ای نگاه می‌شود (آصف‌آگاه، ۱۳۸۷، ص ۵)، زیرا این آثار از منابع مهم اطلاعاتی علمی و هنری و کارنامه نبوغ دانشمندان و عالمان محسوب می‌شوند.

کتابخانه‌ها و گنجینه‌های فعال در حوزه میراث مکتوب به‌ویژه نسخه‌های خطی برای حفظ و اشاعه این آثار گران‌بهای علمی و هنری پنج فرایند: (۱) فراهم‌آوری، (۲) حفاظت و مرمت، (۳) فهرست‌نگاری، (۴) اطلاع‌رسانی و (۵) تصحیح و انتشار را انجام دهند و یا برای انجام آن‌ها همکاری کنند. مرحله اول، یعنی فراهم‌آوری، بستر و پیش‌زمینه تحقق سایر مراحل بوده و از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است (صادق‌زاده‌وایقان [بی‌تا]).

لذا فراهم‌آوری نسخه‌های خطی، به‌عنوان منابع اصلی و معتبر فرهنگ و تمدن ایران اسلامی و تاریخ علم در ایران و اسلام از فعالیت‌های اساسی و ضروری کشور بوده و جلوگیری از خروج این ذخایر نفیس و ارزشمند از کشور به‌صورت قاچاق اقدامی است که مورد تأیید و تأکید مسئولان و نهادهای قانونی کشور است (صادق‌زاده‌وایقان، ۱۳۸۹، ص ۷۴).

ایرج افشار (۱۳۴۸، ص ۶) در باب ضرورت فراهم‌آوری نسخه‌های خطی بیان می‌کند:

۱. دکترای علم اطلاعات و دانش‌شناسی و پژوهشگر نسخه‌های خطی و چاپ‌سنگی.
sadeghzadeh3832@yahoo.com

... اکنون که تا حدی بر فواید و اهمیت این آثار وقف حاصل شد باید بحثی را در باب جمع‌آوری و نگاهبانی و شناساندن آن‌ها پیش کشید. نخستین و مهم‌ترین کار ما ایرانیان گردآوری این آثار است که دسته‌ای از آن‌ها به‌صورت نسخه‌های خطی در خانه‌ها به‌عنوان مجموعه خصوصی و مال ارثی از چشم محقق و دانشمند دور و برکنار نگاه داشته می‌شود. این نسخه‌ها گاه‌به‌گاه پس از فوت صاحب مجموعه با روشی سوداگرانه به بار می‌آید و غالباً متفرق می‌شود. دسته دیگر از کتب خطی آن‌هاست که در مزارات و امامزاده‌ها و بقاع مذهبی و مسجدها به تصادف از بد حادثه زمان برکنار مانده و به‌علت احترام عامه به امکان مذهبی، آن کتب محفوظ مانده است. هنوز هم بسیاری از کتب مهم، خواه از حیث متن و خواه از لحاظ هنر، پاره و پراکنده در صندوق‌های مساجد و مزارات طعمه خاک و موش و موربانه است و به‌تدریج از میان خواهد رفت و غم بر سر غم افزون خواهد شد. بر ماست که این آثار گرانبه‌تر را که مرده‌ریگ فکری ملت ایران است جمع کنیم. باید آن‌ها را خرید و به‌صورت شرعی و قانونی از طریق اهدا و ضبط، از نیستی و نابودی محفوظ داشت و به‌راستی باید از کسانی که مجموعه خصوصی دارند و به‌علت ذوق و عشق به جمع‌آوری کتب خطی پرداخته‌اند، ممنون بود که قسمتی از عمر و بخشی از سرمایه خود را بر این امر بزرگ مصروف کرده‌اند و موجب حفظ عده‌ای از این آثار بوده‌اند. مؤسسات ما باید با همت بلند و رغبت، نفایس خطی را از اشخاص خریداری کنند و بدانی‌م که گردآورندگان این نوع آثار، مرده‌می‌هوشیار بوده و خدمتی بزرگ به ملت خود کرده‌اند.

مجموعه‌داران خصوصی و خانوادگی، نسخه‌های خطی را از روی عشق و علاقه و یا احترام به آباء و اجداد خویش در کتابخانه‌های شخصی و یا منازل خویش نگاه‌داری می‌کنند که علاوه بر عدم دسترسی محققان و پژوهشگران، به‌علت عدم آشنایی با نحوه حفاظت و یا پرهزینه بودن آن، عدم مرمت، آسیب‌شناسی، آفت‌زدایی و ضدعفونی ناخواسته به فرسودگی و تخریب میراث مکتوب کمک می‌کنند و فقط اطلاع‌رسانی و ایجاد اعتماد می‌تواند این مجموعه‌ها را برای فروش یا اهدا به مراکز توانمند سوق دهد و انگیزه این کار در مردم تقویت شود.

از دیگر انگیزه‌های فراهم‌آوری می‌توان به موارد زیر نیز اشاره کرد:

۱- گسترش فرهنگ تحقیق و پژوهش در جامعه که ضرورت آن بیش از هر زمان دیگر احساس می‌شود؛

۲- آگاهی محققان و اندیشمندان از وجود منابع و ذخائر مکتوب اسلامی؛

۳- تحویل این گنجینه عظیم بشری به نسل‌های بعد، تا از فرهنگ سرشار نیاکان خود آگاهی یافته و بتوانند در تدوین تاریخ علم از این میراث مکتوب که تنها کلید راهیابی به آن می‌باشد، بهره‌مند شوند؛

۴- حفظ و حراست از ذخائر مکتوب اسلامی که از حوادث طبیعی و بشری مصون مانده است (مرعشی، ۱۳۸۷، ص ۸-۱۲).

پس فراهم‌آوری نسخه‌های خطی امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر بوده و کتابخانه ملی ایران نیز در این زمینه فعالیت‌هایی کرده است که در ادامه، اشاره‌ای کوتاه به فعالیت‌های صورت گرفته، آمده است.

فراهم‌آوری نسخه‌های خطی در کتابخانه ملی ایران

دارالفنون، نخستین دانشگاه جدید ایران که به همت امیرکبیر صدراعظم روشن‌اندیش این مرز و بوم پایه‌گذاری شده بود، در سال ۱۲۶۸ ق. (۱۲۳۱ ش.) افتتاح و از همان ابتدا کتابخانه‌ای نیز برای آن ترتیب داده شد. مجموعه این کتابخانه بعدها به کتابخانه عمومی معارف معروف شد، که هسته اولیه کتابخانه ملی ایران را تشکیل می‌دهد (آشنایی با کتابخانه ملی ایران، ۱۳۶۵، ص ۲). طبق آماري که در سال ۱۳۱۵ رئیس کتابخانه معارف ارائه می‌دهد این کتابخانه دارای ۱۶۳۰۶ جلد کتاب شامل ۲۶۶ نسخه خطی، ۵۹ نسخه عکسی و ۱۵۹۸۱ نسخه چاپی بوده است. لذا باید کم‌وبیش همین مقدار در سال ۱۳۱۶ به کتابخانه ملی منتقل شده باشد. اهدای تعدادی از کتاب‌های کتابخانه سلطنتی ناصری، ادغام کتابخانه دانشسرای عالی و بانک استقراضی روس در کتابخانه و اهدای کتاب از سوی سران کشورها و مؤسسات و انجمن‌های ملی و بین‌المللی، مجموعه کتابخانه را رونق بخشید (آشنایی با کتابخانه ملی ایران، ۱۳۶۵، ص ۵). سادات صوتی (۱۳۵۲، ص ۲-۳) نیز می‌نویسد: «هنگام افتتاح کتابخانه ملی در حدود ۳۲ هزار جلد کتاب چاپی و سیصد نسخه خطی داشت که بیش از نیمی از کتب چاپی آن انتقالی از کتابخانه سلطنتی و چهارده هزار جلد کتاب چاپی و سیصد نسخه خطی مربوط به کتابخانه عمومی معارف بود».

در گزارش کشاورز میرزاحمدی (۱۳۸۷، ص ۸۳) آمده است:

با تأسیس کتابخانه ملی در سال ۱۳۱۶ منابع اولیه این بخش به تعداد ۲۱۱۶ جلد نسخه خطی انتقالی از کتابخانه عمومی معارف، کتابخانه سلطنتی سابق، کتاب‌های اهدایی و خریداری شده شکل گرفت. بعدها با خریداری مجموعه‌های خطی از خانواده‌های معروف همچون خاندان وصال شیرازی، خانواده نصیری، راد، بدر و محتشم‌السلطنه اسفندیاری و مساعی مرحوم دکتر بیانی و دیگران، به تدریج رو به فزونی نهاد. به سال ۱۳۳۶ تعداد ۴۱۵۷ نسخه خطی و ۷۵ نسخه عکسی

و ...

نورانی (۱۳۳۷، ص ۵۳) نیز با اندک اختلاف، کل کتاب‌های کتابخانه ملی را در سال ۱۳۳۷ به تعداد ۵۴۰۰۰ جلد گزارش کرده که از این تعداد ۴۰۰۰ جلد، کتاب خطی بود.

تا آخر سال ۱۳۵۱ تعداد کتاب‌های خطی و عکسی کتابخانه ملی ایران ۵۳۰۰ جلد گزارش شده است (سادات‌صوتی، ۱۳۵۲، ص ۲۱). طبق گزارش کشاورز میرزامحمدی (۱۳۸۷، ص ۸۳) در سال ۱۳۵۶ نیز تعداد نسخه‌ی اصل [نسخه‌ی خطی] و عکسی در مخزن کتابخانه‌ی ملی، همین تعداد، یعنی ۵۳۰۰ جلد بوده است؛ و این نشان می‌دهد کتابخانه‌ی ملی ایران از سال ۱۳۵۱ الی ۱۳۵۶ فعالیت در حوزه‌ی فراهم‌آوری نسخه‌های خطی نداشته است.

در سال ۱۳۶۵ تعداد کتب خطی ۱۲ هزار نسخه (آشنایی با کتابخانه ملی ایران، ۱۳۶۵، ص ۶)؛ قدیمی‌ترین نسخه‌ی خطی «الخلاص؛ تاریخ استنساخ: ۴۷۵ ق.» و از نفائس دیگر خطی «شرح اشارات خواجه نصیر طوسی» به خط مؤلف و «دیوان جامی به خط خود شاعر» گزارش شده است (آشنایی با کتابخانه ملی ایران، ۱۳۶۵، ص ۸). رقم ۱۲۰۰۰ نشانگر آن است که بدون احتساب حدود ۳۰۰ نسخه‌ی انتقالی از کتابخانه‌ی معارف به کتابخانه‌ی ملی ایران در بدو تأسیس، سالانه حدود ۲۰۰ نسخه‌ی خطی به گنجینه‌ی نسخه‌های خطی این کتابخانه اضافه شده است.

در اواخر سال ۱۳۸۳ هم‌زمان با افتتاح ساختمان جدید، تعداد نسخه‌های خطی و نادر ۱۶۰۰۰ و تعداد کتاب‌های چاپ‌سنگی ۱۰۰۰۰ جلد بود (هاشم‌پور، ۱۳۸۳، ص ۱۶). این گزارش‌ها نشانگر فعالیت کتابخانه‌ی ملی ایران در فراهم‌آوری نسخه‌های خطی از بدو تأسیس است.

البته نباید از نظر دور داشت که بخش عظیمی از این تعداد، اهدایی اشخاص فاضل و دانشمندان آن زمان بوده و از آن جمله است: (۱) کتابخانه‌ی مرحوم «حسینقلی قزل ایاغ» از رجال دانشمند ایران، (۲) کتابخانه‌ی مرحوم «ابوالحسن میر سپاسی» از معارف ایران و (۳) کتب چاپی و خطی دیگری با تعداد قلیل و گاهی همراه با سکه‌های قدیمی و مهر و سنگ‌های قیمتی و خطوط خوش و مرقعات اساتید خوشنویسی و مجسمه و مشاهیر به‌وسیله‌ی فرهنگ دوستان به کتابخانه‌ی ملی اهدا شده است (سادات‌صوتی، ۱۳۵۲، ص ۲۱).

خریداری کتب خطی و نفیس، عکسبرداری از کتب خطی و نفیس و کمیاب سایر کتابخانه‌ها و غیره از اهم وظایف کتابخانه‌های ملی بود که توسط سازمان بین‌المللی یونسکو در سال ۱۹۵۰م. تعیین شده بود و بیش از نود مملکت عضو یونسکو از جمله ایران بدان مقررات در کتابخانه‌ی ملی عمل می‌کند (نقل شده در: سادات‌صوتی، ۱۳۵۲، ص ۱۱-۱۲). لذا خرید نسخه‌های خطی توسط کتابخانه‌ی ملی ایران سابقه‌ی دیرین داشته است. هر چند نگارنده معتقد است کتابخانه ملی ایران به این موضوع مهم توجه کافی نداشته و در مقطعی که نسخه‌های خطی به‌وفور در بازار برای فروش عرضه می‌شد و کتابخانه‌های شخصی مهمی که تعداد متنابهی نسخه‌های خطی نفیس داشتند، وجود داشت، تدبیر و سیاست مدیران وقت کتابخانه‌ی ملی ضعیف و لذا فرصت‌ها و منابع خوبی از دست رفته است. اگر اندیشمند متخصصی

تلاش حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی^(ره) را با کتابخانه ملی ایران در آن سال‌ها مقایسه کند، قطعاً کوتاهی مدیران و دست‌اندرکاران کتابخانه ملی ایران را تأیید خواهد کرد.^۱

کمیته فراهم‌آوری کتابخانه ملی ایران

به نظر می‌رسد کتابخانه ملی ایران از بدو تأسیس برای فراهم‌آوری منابع اطلاعاتی موردنیاز یا عرضه‌شده توسط مجموعه‌داران، به شیوه خرید (کشاورز میرزاحمدی، ۱۳۸۷)، کمیته‌ای داشته است که مبادرت به خرید کتاب‌های چاپی فارسی و لاتین، نشریات، چاپ سنگی، نسخه‌های خطی، اسناد خطی، منابع غیرکتابی و ... می‌کرده و این روند احتمالاً تا سال ۱۳۸۱ ادامه داشته است.

در سال ۱۳۸۱ به دلیل ادغام کتابخانه ملی ایران با سازمان اسناد ملی ایران و تغییر چارت سازمانی به تبع آن، تغییراتی در اهداف و مأموریت‌های بعضی از حوزه‌ها صورت می‌گیرد که تفکیک و تخصصی کردن فراهم‌آوری منابع اطلاعاتی نیز از آن جمله است. در تداوم این تغییرات در سال ۱۳۸۳ با ارتقا «اداره کتاب‌های خطی و اسناد» که زیر مجموعه اداره کل پردازش و سازماندهی بود به «مدیریت کتاب‌های خطی و نادر»، «گروه فراهم‌آوری کتاب‌های خطی و نادر» شکل می‌گیرد که مسئولیت و دبیری کمیته خرید نسخه‌های خطی و نادر نیز از وظایف این گروه محسوب می‌شود؛ لذا کمیته فراهم‌آوری به دو کمیته: (۱) فراهم‌آوری نسخه‌های خطی و نادر به عنوان زیرمجموعه «مدیریت کتاب‌های خطی و نادر» و (۲) فراهم‌آوری منابع چاپی و غیرکتابی به عنوان زیرمجموعه «مدیریت فراهم‌آوری و حفاظت» قرار می‌گیرد. طبق اسناد موجود، در سال ۱۳۸۳، مدیرکل وقت کتاب‌های خطی و نادر، گزارش کمیته خرید و پیگیری حق‌الزحمه کارشناسان مدعو را به معاونت پشتیبانی و معاونت کتابخانه ملی ایران^۲ ارسال کرده است.

کمیته فراهم‌آوری کتابخانه ملی ایران از نظر سازمانی تا سال ۱۳۸۳ زیرمجموعه معاونت پشتیبانی بود و شخص معاون پشتیبانی، ریاست کمیته خرید کتاب‌های خطی را به عهده داشت و ابلاغ ریاست کمیته، توسط رئیس سازمان صادر می‌شد (سند شماره ۳) و رئیس کمیته، «دبیری» را برای هماهنگی مقومین و کارشناسان، تنظیم گزارش‌ها و صورتجلسات منصوب می‌کرد. اما از اوایل سال ۱۳۸۱ انتصاب دبیر کمیته، به پیشنهاد معاونت کتابخانه ملی و ابلاغ معاونت پشتیبانی صورت می‌گرفت. به همین دلیل، دبیر کمیته از شهریور ۱۳۷۹ الی آخر ۱۳۸۰ گزارش‌ها را به معاون پشتیبانی، ولی از اوایل سال ۱۳۸۱ به معاونت پردازش و پژوهش، و بعد از ادغام کتابخانه ملی با سازمان اسناد ملی، به معاونت کتابخانه ملی ارسال کرده است.^۳ همان‌طور که اشاره شد کمیته خرید کتاب‌های خطی و نادر از سال ۱۳۸۳ در اداره کل

۱. اوج شکوفایی فراهم‌آوری نسخه‌های خطی در تاریخ کتابخانه ملی ایران، در بین سال‌های ۱۳۸۴ الی ۱۳۹۱ اتفاق افتاده و در طول این سال‌ها مجموعه‌های بسیار مهمی از قبیل: استاد جلال‌الدین همایی، آیت‌الله فاضل قاضینی (داماد شیخ آقا بزرگ طهرانی)، دکتر سیدعباس جلالی خراسانی، عبدالغفار نجم‌الدوله، شیخ مهدی سراج انصاری، محمدحسین خبزه فرشچی، دکتر صادق کیا، دکتر آزادی ابوالقاسم بهروزی، اردشیر حسن‌زاده، هوشنگ احیاء، فرمانفرمائی‌ان و ... که بیش از ۱۷۰۰۰ نسخه خطی و ۱۷۰۰۰ کتاب چاپ سنگی و تعداد کثیری اسناد، عکس و غیره بود، فراهم‌شده، یعنی به‌طور میانگین سالانه حدود ۳۵۰ نسخه خطی (ماهنامه حدود ۳۰۰ نسخه خطی) به گنجینه کتابخانه ملی ایران اضافه شده، که در تاریخ ایران بی‌نظیر است. گزارش و علل موفقیت آن و نقش مدیران در این مقطع زمانی، در مقاله جداگانه‌ای منتشر خواهد شد.

۲. نامه ۴۳/۴۸۷/۲ - ۱۳۸۳/۵/۱۷ و نامه ۴۳/۴۸۵/۲ - ۱۳۸۳/۷/۷ مبنی بر درخواست حق‌الزحمه کارشناسی اساتید مدعو، آقایان: یدالله کابلی، اکبر ساعتچی و ناصر جواهرپور، بابت کارشناسی مجموعه مرقعات خطی استاد غلامرضا مشعشی در تاریخ‌های ۱۳۸۳/۴/۱۷ و ۱۳۸۳/۵/۱۴.

۳. گزارش چهلین صورتجلسه سال ۱۳۸۲ که در تاریخ ۱۳۸۲/۱۰/۲ تشکیل شده، به‌عنوان آخرین صورتجلسه کمیته خرید کتابخانه ملی ایران به معاون پردازش و پژوهش کتابخانه ملی ایران ارسال شده، ولی چهل‌ویکمین صورتجلسه که در تاریخ ۱۳۸۲/۱۰/۶ تشکیل شده، به معاونت کتابخانه ملی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، گزارش شده است.

کتاب‌های خطی و نادر مستقر بوده و تحت‌نظارت آن اداره کل فعالیت می‌کند. به پیشنهاد نگارنده: (۱) منابع اهدایی نیز از سال ۱۳۸۴ در این کمیته تقویم می‌شود؛ (۲) منابع موجود در «صندوق امانت نسخه‌های خطی و نادر» - که به پیشنهاد نگارنده برای اولین بار در کشور راه‌اندازی شده است - توسط کمیته تقویم می‌شود.

فراهم‌آوری در کتابخانه ملی ایران (۱۳۷۹-۱۳۸۳)

گزارش‌های ارائه‌شده نشان می‌دهد در عرض هشت یا نه سال، یعنی از سال ۱۳۶۵ الی ۱۳۸۳، تعداد ۴۰۰۰ نسخه خطی به مجموعه کتابخانه ملی ایران افزوده شده است. البته تعداد ۹۵۰ نسخه از این تعداد (کشاورز میرزاحمدی، ۱۳۸۷، ص ۸۳)، انتقالی از سازمان مدارک انقلاب اسلامی بود که در سال ۱۳۷۸ با کتابخانه ملی ادغام شده و در واقع کتابخانه ملی حدود ۳۰۰۰ نسخه خطی به صورت اهدایی یا خرید در طول این سال‌ها فراهم آورده است. این تعداد فارغ از کیفیت نسخه‌های خطی (نسخه‌های نفیس هنری، خط مؤلف، منحصر به فرد و ...) که بحث در این مورد پیچیده و شاید غیرممکن است، در مقایسه با فعالیت تقریباً نیم قرن کتابخانه (۱۳۱۶-۱۳۶۵) که تعداد ۱۲۰۰۰ نسخه خطی گزارش شده، حائز اهمیت و قابل توجه است.

با آمار و ارقام ریاضی از سال ۱۳۱۶ الی ۱۳۶۵ در هر سال به طور میانگین (بدون احتساب حدود ۳۰۰ نسخه خطی انتقالی از کتابخانه معارف)، حدود ۲۴۰ نسخه و از سال ۱۳۶۵ الی ۱۳۸۳ در هر سال به طور میانگین حدود ۴۰۰ نسخه از طریق خرید و اهدا فراهم‌آوری شده است، که رشد ۴۰ درصدی را نشان می‌دهد. البته در طول این سال‌ها، «محمد متالهی» که به عنوان مشاور رئیس سازمان و معاون پشتیبانی در کتابخانه ملی ایران منشاء خدمات بوده، احتمالاً ریاست کمیته خرید کتاب‌های خطی و نادر را از زمان ریاست «سید محمد خاتمی» (۱۳۷۱-۱۳۷۶) در کتابخانه ملی ایران، به عهده داشته است. طبق اسناد موجود، گزارش مأموریت کارشناسان کمیته خرید در سال ۱۳۷۳ به اصفهان از ایشان درخواست شده (سند شماره ۱) و همچنین معاون اداری و مالی سازمان در سال ۱۳۷۳ قراردادی را با ایشان تحت عنوان «پرداخت حق الزحمه مقومین و کارشناسان کتب خطی و چاپ سنگی و اسناد» منعقد کرده است (سند شماره ۲). ایشان به علت بازنشستگی، در سال ۱۳۸۳ تقاضای انتقال این مسئولیت به فرد دیگری را تقدیم ریاست وقت سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران کرده است (سند شماره ۳). بعد از ایشان، طی ابلاغ ۴۳/۵۹۰/۲ مورخه ۱۳۸۳/۹/۱۴ مدیر کل کتاب‌های خطی و نادر، «صدیقه سلطانی‌فر» به عنوان رئیس کمیته فراهم‌آوری مخطوطات منصوب شده‌اند (سند شماره ۴). در زمان مسئولیت صدیقه سلطانی‌فر، دبیری کمیته با «احسان مهدی‌زاده» بود.^۱

در ادامه، گزارش مختصری از تعداد جلسه‌ها، اسامی مقومین و کارشناسان، و مجموعه‌های

۱. [۱] استاد صدیقه سلطانی‌فر در نامه‌ای به مدیرکل کتاب‌های خطی و نادر از قبول هرگونه مسئولیت اجرایی امتناع و علاقه‌مند به کار پژوهشی به عنوان عضو هیئت علمی شده‌اند. [۲] از اول سال ۱۳۸۴ الی ۱۰ تیر ۱۳۹۱ (۷ سال و سه ماه)، مسئولیت و دبیری کمیته فراهم‌آوری نسخه‌های خطی و نادر، به پیشنهاد مدیرکل کتاب‌های خطی و نادر (دکتر حبیب‌الله عظیمی) و تأیید معاونت کتابخانه ملی ایران (دکتر فریبرز خسروی)، به عهده نگارنده بوده است.

کارشناسی شده به تفکیک سال بیان شده، تا تلاش و خدمات دست‌اندرکاران، کارشناسان، عرضه‌کنندگان و مجموعه‌های خریداری شده معرفی شود:

۱- سال ۱۳۷۹

در طول این سال، ۳۲ جلسه کارشناسی با حضور کارشناسان، مقومین و استادان محترم: خلیل مستوفی‌فرد (۳۲)^۱، کامران فانی (۱۰) و زینت بابک‌فرد (۳۱) تشکیل شده است که ۱۶ جلسه آن در نیمه اول سال با مسئولیت مستقیم و حضور معاون پشتیبانی محترم وقت کتابخانه، «محمد متألّهی»، به‌عنوان رئیس و دبیر کمیته، و ۱۷ جلسه آن در نیمه دوم سال^۲ با دبیری «شادروان دکتر محسن جعفری‌مذهب» (۱۳۳۶-۱۳۹۶) بوده است؛^۳ اولین جلسه با حضور ایشان در تاریخ ۱۳۷۹/۷/۲۶ تشکیل شده است.

در نیمه دوم این سال، در طول ۱۶ جلسه، منابع (نسخه‌های خطی، چاپ سنگی، اسناد خطی، کتاب‌های چاپی، عکس و ...) عرضه شده از سوی مجموعه‌داران، آقایان: اردهالی (۲)^۴، اصغری (۱)، البرجی (۲)، امیرگانی (۱)، ایمان‌طلب (۱)، جمشید بالا‌زاده (۳)، نصرالله پورجوادی (۳)، تقوی (۲)^۵، حجتی (۱)، خامنوی (۱)، خنج‌منش (۲)، دولت‌شاهی (۱)، سعید (۱)^۶، شیرزادی (۳)، صالحی (۱)، یوسف صبح‌روان (۴)، صفاریان (۱)، صفایی (۲)، صفری (۱)، صیدی (۱)، عادل (۲)، فرشچی (۱)، کسرائی (۳)، کیومرث محمودی (۲)^۷، مقدسی (۱)، ملاحسینی (۳)، ممتحن (۱) و یحیی (۱) و خانم‌ها: بنی‌احمد (۱)، پرتوی (۱)، خامنوی (۲)، سیف‌نژاد (۱) و محمدی (۱)، کارشناسی شده است.^۸

۲- سال ۱۳۸۰

در طول این سال، ۲۷ جلسه^۹ کارشناسی با حضور کارشناسان، مقومین و استادان محترم: خلیل مستوفی‌فرد (۲۵)، کامران فانی (۲)، عمادالدین شیخ‌الحکمایی (۱۱)، زینت بابک‌فرد (۲۵) و دبیری شادروان محسن جعفری‌مذهب، تشکیل شده است؛ و منابع (نسخه‌های خطی، چاپ سنگی، اسناد خطی، کتاب‌های چاپی، عکس و ...) عرضه شده از سوی مجموعه‌داران محترم، آقایان: آشفته (۱)، اجتهادی (۱)، اختیاری (۱)، اسفندیاری (۱)، الماسی (۱)، انصاری (۱)، بخشی (۲)، جوزی (۱)، حسینی (۱)، خانبلوکی (۱)، داودی (۱)، محمدعلی رجبی (۲)^{۱۰}، ریاحی (۱)، دکتر سعید (۱)،^{۱۱} سوزنی (۱)، سیار (۱)، سیدی (۱)، دکتر شفایی (۲)، شیرزادی (۱)، یوسف صبح‌روان (۱۰)، صدری (۱)، صفاریان (۱)، صفری (۴)، عادل (۱)، عطارپور (۱)، دکتر سعید فاطمی (۱)، فیضی (۲)، قوامی (۲)، کلانتری (۱)، کمالی (۱)، دکتر صادق کیا (۲)، گردگیران (۱)، مظاهری (۱)، مظفری (۱)، ملاحسینی (۷)، موسوی (۴)، نیکخواه (۳)^{۱۲}، نیکنام (۱)، وحید

۱. اعداد داخل پارانتز، نشانگر حضور مقوم یا کارشناس در تعداد جلسه‌های برگزار شده در طول سال است.
۲. محل برگزاری ۱۶ جلسه عبارت است از: ساختمان آفریقا (۱۱ جلسه)، ساختمان سی‌تیر (۲ جلسه)، ساختمان نیاوران (۱ جلسه)، مرکز نشر دانشگاهی (۱ جلسه) و دفتر استاد خلیل مستوفی‌فرد در ۱۳۷۹/۱۲/۶ و در ادامه بازدید از کتابخانه سیدمحمدحسین خیره‌فرشچی (۱ جلسه).
۳. در این ۱۷ جلسه از نظریات استادان: خلیل مستوفی‌فرد (۱۷ جلسه)، زینت بابک‌فرد (۱۷ جلسه) و کامران فانی (۸ جلسه) استفاده شده است.
۴. اعداد داخل پارانتز، نشانگر تعداد جلسه‌هایی است که در آن جلسه‌ها، منابع عرضه شده از سوی این فرد، کارشناسی و تقویم شده است.
۵. مجموعه نشریات ایشان در منزلش در ۱۳۷۹/۷/۳۰ توسط استادان: خلیل مستوفی‌فرد، زینت بابک‌فرد و دکتر محسن جعفری‌مذهب کارشناسی شده است.
۶. مجموعه ایشان در دفتر انتشارات نادر در ۱۳۷۹/۱۰/۲۸ توسط استادان: خلیل مستوفی‌فرد، زینت بابک‌فرد و دکتر محسن جعفری‌مذهب کارشناسی شده است.
۷. از مجموعه نشریات ایشان در منزلش در ۱۳۷۹/۹/۱۹ توسط استادان: خلیل مستوفی‌فرد، زینت بابک‌فرد و دکتر محسن جعفری‌مذهب بازدید شده است.
۸. در مواردی که جنسیت صاحبان منابع مشخص نشده بود، مذکر (آقا) در نظر گرفته شده است، لذا ممکن است دقیق نباشد.
۹. محل برگزاری ۲۷ جلسه عبارت است از: ساختمان آفریقا (۵ جلسه)، ساختمان ظفر (۱۵ جلسه)، ساختمان نیاوران (۲ جلسه)، منزل سرتیپ بیاتی (۱ جلسه)، منزل محمدعلی رجبی (۱ جلسه)، منزل دکتر سعید فاطمی (۱ جلسه) و دفتر نیکخواه (۱ جلسه).
۱۰. مجموعه ایشان در دفتر انتشارات نادر در ۱۳۸۰/۲/۲۲ توسط استادان: خلیل مستوفی‌فرد، زینت بابک‌فرد و دکتر محسن جعفری‌مذهب کارشناسی شده است.
۱۱. مجموعه ایشان در منزلش در ۱۳۸۰/۵/۳ توسط استادان: خلیل مستوفی‌فرد، زینت بابک‌فرد و دکتر محسن جعفری‌مذهب کارشناسی شده است.
۱۲. مجموعه ایشان در محل کارش در ۱۳۸۰/۴/۲ توسط استادان: خلیل مستوفی‌فرد، زینت بابک‌فرد و دکتر محسن جعفری‌مذهب کارشناسی شده است.

(۱)، یادگاری (۱) و خانم‌ها: بحرانی‌زاده (۱)، تفرشی (۱)، توکلی (۱)، خدابخش (۱)، سیف‌نژاد (۱)، شهاب رضوی (۱)، صالحی (۱)، کیافر (۱)، معتکف (۱) و مفتاح: وارث سرتیپ بیاتی (۲)، کارشناسی شده است.

۳- سال ۱۳۸۱

در طول این سال، ۳۰ جلسه^۱ کارشناسی با حضور کارشناسان، مقومین و استادان محترم: خلیل مستوفی‌فرد (۳۰)، حمید سلیم‌گندمی (۲۶)، محمدحسن سمسار (۲)، کامران فانی (۱)، دکتر فریبرز خسروی (۱)، دکتر حبیب‌الله عظیمی (۱)، دکتر غلامرضا امیرخانی (۱)، سیدکاظم حافظیان رضوی (۱) و دبیری شادروان دکتر محسن جعفری‌مذهب، تشکیل شده است؛ و منابع (نسخه‌های خطی، چاپ سنگی، اسناد خطی، کتاب‌های چاپی، عکس و ...) عرضه‌شده از سوی مجموعه‌داران محترم، آقایان: آشتیانی (۱)^۲، آل‌علی (۲)، اکبری (۱)، امامی (۱)، امیری (۲)، اوجاقیان (۱)، جمشید بالازاده (۱)، بخشی (۱)، مجموعه مهر مرحوم بهاری (۲)، پیرانی (۱)، جزایری (۱)، جوادی (۱)، حسینی‌امین (۱)، حقی (۱)، خادم (۴)، خلیلوویچ (۱)، خنج‌منش (۵)، رحمانی (۲)، رستاخیز (۱۰)، رضایی (۱)، یوسف صبح‌روان (۹)، عزیزی (۱)، غیائی (۱)، قاسمی (۲)، جعفر قدیگی (۲)، محتشمی (۱)، محسن‌زاده (۵)، مسگرها (۱)، ملاحسینی (۱)، موسوی (۱)، مهدی‌زاده (۱)، میرفخرایی (۱)، نبی‌خانی یا بنی‌خانی (۱)، نجفی (۱)، نقره‌کار (۱)، نوروزی (۱)، وحید (۴)، یزشنی (۳) و خانم‌ها: خامنوی (۲) و نبوی (۲)، کارشناسی شده است.

۴- سال ۱۳۸۲

الف- جلسات عادی

در طول این سال، ۵۴ جلسه^۳ عادی کارشناسی با حضور کارشناسان، مقومین و استادان محترم: خلیل مستوفی‌فرد (۵۴)، علی‌نقی منزوی (۳۷)^۴، دکتر غلامرضا امیرخانی (۲۷)، زینت بابک‌فرد (۱۵)^۵، محمدحسن سمسار (۱)، ایرج افشار (۱)، شادروان دکتر اصغر مهدوی^۶ (۱)، خانم کریمی (۱) و دبیری شادروان دکتر محسن جعفری‌مذهب، تشکیل شده است؛ و منابع (نسخه‌های خطی، چاپ سنگی، اسناد خطی، کتاب‌های چاپی، عکس و ...) عرضه‌شده از سوی مجموعه‌داران محترم، آقایان: آشتیانی (۳)، احتشامی (۱)، احمدوند (۱)، جمشید بالازاده (۲)، بخشی (۱)، پازوکیان (۵)، ثناگستر (۲)، خادم (۵)، خطیبی (۱)، خنج‌منش (۵)، دولت‌آبادی (۱)، رستاخیز (۹)، رضوانی (۲)، رنجبر (۱)، روا (۲)، سالاری (۱)، سرابی (۱)، شجاعی (۱)، شریعتی (۳)، شهشهانی (۱)، صالحی (۱)، یوسف صبح‌روان (۱۱)، صفرپور (۳)، صفری (۳)، طباطبایی (۱)^۷، عاصمی (۱)، عامری (۲)، علمی (۱)، فراهانی (۱)، فراهانی‌نسب (۱)، فولادوند (۲)، مرحوم

۱. محل برگزاری ۳۰ جلسه عبارت است از: ساختمان آفریقا (۲۴ جلسه)، منزل آشتیانی با حضور سیدکاظم حافظیان رضوی (۱ جلسه)، منزل مرحوم بهاری (۱ جلسه)، منزل جوادی (۱ جلسه)، دایره‌المعارف بزرگ اسلامی با حضور محمدحسن سمسار (۱ جلسه)، همچنین گزارش جلسه ۱ و ۷ در پرونده موجود نیست و این گزارش مربوط به ۲۸ جلسه است.

۲. کارشناسی مجموعه ایشان در روز سه‌شنبه مورخه ۱۳۸۱/۱۱/۱۵ توسط استادان: خلیل مستوفی‌فرد و سیدکاظم حافظیان‌رضوی در منزلش صورت گرفته است.

۳. محل برگزاری ۵۴ جلسه عبارت است از: ساختمان آفریقا (۵۱ جلسه)، سی تیر (۱ جلسه)، منزل ملامحسن فیض‌کاشانی در ۲۸ و ۱۳۸۲/۱۱/۲۹ در کاشان (۲ جلسه).

۴. استاد علی‌نقی منزوی از تاریخ ۱۳۸۲/۴/۲۸ در جلسه‌ها حضور داشته است.

۵. استاد زینت بابک‌فرد از تاریخ ۱۳۸۲/۱۰/۸ در جلسه‌ها حضور داشته است.

۶. تولد: ۱۲۹۴- وفات: ۱۳۸۳
۷. در کارشناسی این مجموعه، استادان: شادروان دکتر اصغر مهدوی، ایرج افشار، محمدحسن سمسار، کامران فانی و خانم کریمی حضور داشتند (صورجلسه مورخ ۱۳۸۲/۱۱/۱۷).

ملا محسن فیض کاشانی (۱)، جعفر قدیگی (۵)، قدس (۱)، کیانی‌راد (۱)، محسن‌زاده (۱)، محمدی (۱)، کیومرث محمودی (۹)، مشیری (۷)، ناصری (۵)، نبی‌خانی یا بنی‌خانی (۱)، نعمت (۱)، نوری (۱)، محسن هوایی (۴)، نقره‌کار (۱)، یارندی (۱) و خانم‌ها: خامنوی (۲)، مجتبابی (۱)، محبی (۱)، استاد ملک (۱) و مدیریت شمال غرب کشور (۱)، کارشناسی شده است.

ب- جلسات فوق‌العاده (ویژه)

گزارش شش جلسه فوق‌العاده به شرح جدول زیر است:

شماره	تاریخ	کارشناسان	محل برگزاری	عرضه‌کننده
۱	۲۰ تیر	سید عبدالله انوار	منزل سید عبدالله انوار	مسقطی
۲	۱۸ شهریور	سید عبدالله انوار	منزل سید عبدالله انوار	آقای صفری و خانم خامنوی
۳	۲۵ مهر	علی‌نقی و احمد منزوی	منزل دکتر منزوی	آقای صفری
۴	۹ آذر	منزوی و دکتر محمدامین ریاحی	منزل دکتر ریاحی	آقای مشیری
۵	۱۵ آذر	منزوی و عبدالحسین حائری	کتابخانه مجلس	آقای مشیری
۶	۱۶ آذر	ایرج افشار	منزل ایرج افشار	آقای مشیری

۱. این مأموریت با حضور استادان: خلیل مستوفی‌فرد، زینت بابک‌فرد، دکتر حبیب‌الله عظیمی و دکتر محسن جعفری‌مذهب در ۲۸ و ۲۹ بهمن ۱۳۸۲ انجام شده است.

۲. محل برگزاری ۴۰ جلسه عبارت است از: ساختمان آفریقا (۳۴ جلسه)، ساختمان نیاوران (۳ جلسه)، منزل حسن و افشین عاطفی در ۱۳۸۲/۲/۵ در کاشان (۱ جلسه)، منزل زرین‌خط در ۱۳۸۲/۲/۲۳ در تهران (۱ جلسه) و منزل محمودی (۱ جلسه).

۳. گزارش «مدیرکل کتاب‌های خطی و نادر» مبنی بر حضور کارشناسان قیمت‌گذاری مخطوطات از تاریخ ۱۳۸۲/۹/۲۴ لغایت ۱۳۸۲/۱۱/۱۵ و پرداخت حق‌الزحمه کارشناسان و استادان به شرح: (۱) خلیل مستوفی‌فرد ۱۰ جلسه، هر جلسه ۴ ساعت، هر ساعت ۵۰/۰۰۰ ریال، جمعاً ۲/۰۰۰/۰۰۰ ریال؛ (۲) علی‌نقی منزوی ۵ جلسه، جمعاً ۱/۰۰۰/۰۰۰ ریال.

۴. استاد صدیقه سلطانی‌فر از تاریخ ۱۳۸۲/۹/۷ در جلسه‌ها حضور داشته است.

۵. استادان: اکبر ساعتچی، ناصر جواهرپور و یدالله کابلی به دعوت مدیرکل کتاب‌های خطی و نادر در جلسه ویژه‌ای به منظور ارزیابی مجموعه مرقعات خطی استاد غلامرضا مشعشعی تشکیل جلسه داده‌اند.

۶. مجموعه زرین‌خط با حضور استادان: علی‌نقی منزوی، سیدعبدالله انوار، محمدحسن سمسار، خلیل مستوفی‌فرد و زینت بابک‌فرد در ۱۳۸۲/۲/۲۳ در منزل مجموعه‌دار در تهران برگزار شده است.

۵- سال ۱۳۸۳

الف- جلسات عادی

در طول این سال، ۵۰ جلسه عادی کارشناسی (تا پنجم دی‌ماه ۴۰ جلسه^۲ با دبیری دکتر محسن جعفری‌مذهب و از این تاریخ تا آخر سال احتمالاً ۱۰ جلسه^۳ با دبیری احسان مهدی‌زاده) و با حضور کارشناسان، مقومین و استادان محترم: خلیل مستوفی‌فرد (۳۸)، علی‌نقی منزوی (۳۲)، زینت بابک‌فرد (۳۷)، محمدحسن سمسار (۴)، صدیقه سلطانی‌فر (۴)، سید عبدالله انوار (۳)، اکبر ساعتچی (۱)، ناصر جواهرپور (۱) و یدالله کابلی (۱)، تشکیل شده است؛^۵ و منابع (نسخه‌های خطی، چاپ سنگی، اسناد خطی، کتاب‌های چاپی، عکس و ...) عرضه شده از سوی مجموعه‌داران محترم، آقایان: احمدی (۱)، استخری (۲)، افشان (۱)، پیرانی (۱)، ترکمان‌زاده (۱)، ثقفی (۱)، ثناگستر (۱)، حسنی (۱)، خادم (۱)، رستاخیز (۵)، ریاحی (۴)، رضایی (۱)، روا (۱)، زرین‌خط (۱)، سادات نجفی (۱)، ستاره‌شناس (۱)، سجادی (۱)، سلیمانی (۱)، شیرازی (۳)، صالحی (۱)، یوسف صبحروان (۳)، صفری (۸)، عاصمی (۱)، حسن و افشین عاطفی

(۲)۱، عبادی (۲)، جعفر قدیگی (۴)، کریمی (۱)، مجتهدزاده (۱)، محبی (۱)، محمودی (۱۰)، غلامرضا مشعشی (۳)۲، منصوری (۱)، منوریان (۱)، میری (۲)، ناصری (۶)، نبی‌خانی یا بنی‌خانی (۱)، صادق وزیری (۳)، یزدی (۱) و خانم خامنوی (۲)، کارشناسی شده است.

ب- جلسات فوق‌العاده (ویژه)

گزارش دو جلسه فوق‌العاده به شرح جدول زیر است:

شماره	تاریخ	کارشناسان	محل برگزاری	عرضه‌کننده
۱	۵ اردیبهشت	آقای هانیبال گورگیس	ساختمان آفریقا	علیزاده (انجیل سریانی)
۲	۱۸ شهریور	آقایان هانیبال گورگیس، کشیش مقدس‌نیا	کلیسای انجیل آشوری	علیزاده (انجیل سریانی)

نقش شادروان دکتر محسن جعفری‌مذهب

شادروان دکتر محسن جعفری‌مذهب (۱۳۳۶-۱۳۹۶) بیش از چهار سال (شهریور ۱۳۷۹ الی دی ۱۳۸۳) دبیری کمیته فراهم‌آوری را عهده‌دار بود. اولین جلسه به دبیری ایشان ۱۳۷۹/۶/۲۶ با حضور استادان: خلیل مستوفی‌فرد و زینت بابک‌فرد برگزار شده است. وی در ۱۳۸۳/۷/۲۳ به‌علت: (۱) تفکیک و واگذاری مدیریت کمیته فراهم‌آوری نسخه‌های خطی و نادر و (۲) دوگانگی در جایگاه سازمانی کمیته خرید، از دبیری آن استعفا کرده است (اسناد شماره ۴ و ۵) و سوابق کمیته خرید را در تاریخ ۱۳۸۳/۹/۹ به خانم ایران‌پناه تحویل داده است؛ اما چهلمین جلسه را در تاریخ ۱۳۸۳/۱۰/۵ برگزار کرده و استعفای رسمی ایشان در این تاریخ اتفاق افتاده است.

وی معتقد بود کمیته فراهم‌آوری کتاب‌های خطی و نادر، باید به‌طور مستقیم تحت اشراف معاون پشتیبانی و یا ریاست سازمان تشکیل شود تا در پرداخت مبالغ منابع خریداری‌شده، تسریع شود. در این راستا در سال‌های بعد از مسئولیت‌اش، پیشنهادهای به رئیس و مدیران ارشد سازمان ارائه کرده بود.

شادروان دکتر محسن جعفری‌مذهب در حوزه فراهم‌آوری نسخه‌های خطی و نادر از صاحب‌نظران بوده و یادداشت‌هایی در این زمینه منتشر کرده که: «قیمت‌گذاری نسخه‌های خطی» (در: نامه بهارستان، س ۴، ش ۱ و ۲، دفتر ۷ و ۸، بهار و زمستان ۱۳۸۲، ص ۲۹۳-۲۹۵) از آن جمله است.

۱. مجموعه حسن و افشین عاطفی با حضور استادان: خلیل مستوفی‌فرد، زینت بابک‌فرد و دکتر محسن جعفری‌مذهب در ۱۳۸۳/۳/۵ در منزل مجموعه‌دار در کاشان و یک جلسه نیز در ۱۳۸۳/۲/۲۳ در تهران برگزار شده است.

۲. مجموعه استاد غلامرضا مشعشی با حضور استادان: یدالله کابلی، اکبر ساعتچی، ناصر جواهرپور و آیدین آغداشلو در ۱۳۸۳/۵/۱۶ کارشناسی شده است.

به‌طور خلاصه، اهم اقدامات «شادروان دکتر محسن جعفری‌مذهب» در مقوله فراهم‌آوری نسخه‌های خطی و شمه‌ای از نقش ماندگار ایشان در تاریخ کتابخانه ملی ایران به شرح زیر است:

۱- ۵۲ ماه (شهریور ۱۳۷۹ الی دی ۱۳۸۳) دبیری کمیته خرید کتاب‌های خطی و نادر را به عهده داشت؛

۲- در طول این مدت، ۱۶۸ جلسه سه یا چهار ساعته برگزار کرده است؛

۳- در طول این جلسه‌ها، ضمن مسئولیت دبیری، به‌عنوان عضوی از کمیته، در بحث کارشناسی نیز نقش داشته است؛

۴- در تقویم کتاب‌های خطی و نادر، با استادان برجسته و نام‌آور، مدیران و صاحب‌نظران متعدد، آقایان و خانم‌ها: خلیل مستوفی‌فرد (۱۶۴)، علی‌نقی منزوی (۷۰)، زینت بابک‌فرد (۶۹)، غلامرضا امیرخانی (۲۸)، حمید سلیم‌گندمی (۲۶)، عمادالدین شیخ‌الحکمایی (۱۱)، کامران فانی (۱۱)، محمدحسن سمسار (۶)، سیدعبدالله انوار (۵)، صدیقه سلطانی‌فر (۴)، ایرج افشار (۲)، عبدالحسین حائری (۱)، دکتر حبیب‌الله عظیمی (۱)، سیدکاظم حافظیان رضوی (۱)، شادروان دکتر اصغر مهدوی (۱)، خانم کریمی (۱)، دکتر فریبرز خسروی (۱)، احمد منزوی (۱) و دکتر محمدامین ریاحی (۱) همکاری و تبادل اطلاعات کرده است؛

۵- بیش از ۲۰۰۰ نسخه خطی در زمان مسئولیت ایشان فراهم‌آوری شده است. عدد ۲۰۰۰ با احتساب میانگین افزایش موجودی نسخه‌های خطی کتابخانه ملی ایران از سال ۱۳۶۵ الی ۱۳۸۳ (به ازای هر سال ۴۰۰ نسخه) به‌دست آمده است. همچنین کمیته خرید علاوه بر نسخه‌های خطی، سایر منابع اطلاعاتی به‌ویژه کتاب‌های چاپ سنگی و اسناد را در دستور کار داشت، که نگارنده اسناد و مدارک و یا منبعی برای استخراج اطلاعات آماری آن‌ها در اختیار ندارد. البته همان‌طور که اشاره شد کمیت مهم نیست، کیفیت مهم است و تشخیص کیفیت نسخه‌های خطی، کاری سخت و بس دشوار است، لذا مهم، برگزاری جلسه‌ها و تقویم بوده، که به اهتمام جدی ایشان به ثمر نشسته است.

کتابخانه فرخنده اسلام ایران
معاونت اداری و مالی

بسم الله

تاریخ ۷۲۰۲/۱
شماره ۱۱۲۳
پیوست

برادر ارجمند جناب آقای محمد متالهی
مشارو محترم کتابخانه ملی

سلام علیکم

احتراما "پیرو مذاکرات حضوری لطفا" از تاریخ ۷۲/۳/۱ لغایت ۷۲/۳/۴ به اتفاق سرکار خانم بابک و آقایان : علینقی منزوی ، خلیل مستوفی فسرد، صدرواثنی به اصفهان عزیمت و از مجموعه کتب خطی آقای علی مستأجران که جهت فروش به کتابخانه پیشنهاد گردیده است بازدید و پس از پایان مأموریت جمع بندی نظرات کارشناسان را گزارش فرمائید.

بدیهی است پرداخت فوق العاده مأموریت و هزینه سفر رفت و برگشت (بلیط هواپیما) بازعایت مقررات مربوط پرداخت خواهد گردید. /ص

فیض الله عرب
معاون اداری و مالی

تهران : خیابان آفریقا بعد از میرداماد کوچه آناهیتای شرقی ، تلفن : ۸۰۸۸۹۵۲

سند شماره ۱

درخواست گزارش توسط معاون اداری مالی کتابخانه ملی (فیض الله عرب)

از رئیس کمیته خرید کتب خطی (محمد متالهی)

در خصوص اعزام کارشناسان به اصفهان

۱۳۷۳/۳/۱

شماره ۷۳۱۱۴۱۸
تاریخ ۱۳۷۵/۰۷/۲۸
پوست

بعضی

کتابخانه فرخنده سید ابراهیم
مناوت دارو

قرارداد

قرارداد زیر بین کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران به نمایندگی فیض ا... عرب معاون
اداری و مالی کتابخانه و محمد متألهی اردکانی شماره شناسنامه ۲۲۳ صادره
از اردکان و نشانی: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران- خیابان آفریقا - خیابان آناهیتا شرقی
که در این قرارداد طرف قرارداد نامیده می شود منعقد می گردد:

ماده ۱ - موضوع قرارداد
«پرداخت حق الزحمه مقومین و کارشناسان کتب خطی و چاپ سنگی و اسناد

ماده ۲ - مدت قرارداد
۷۲/۱/۱ لغایت پایان سال ۷۲

ماده ۳ - تعهدات
طرف قرارداد متعهد می شود که نسبت به انجام امور محوله بر اساس این قرارداد با
همکاری - نفر و با جلب رضایت مسؤول ذیربط اقدام نماید.

ماده ۴ - مبلغ قرارداد و نحوه پرداخت آن
مبلغ کل قرارداد ۳۰۰۰/۰۰۰ (سه میلیون) ریال می باشد که پس از کسر مالیات
براساس گزارش عملکرد پرداخت خواهد شد.

ماده ۵ - رفع اختلاف
در صورت بروز اختلاف در نحوه اجرای مفاد این قرارداد طرفین می بایست از طریق
گفتگو و مذاکره نسبت به رفع آن اقدام نمایند و در صورت عدم توافق، موضوع از طریق
نماینده ریاست کتابخانه، نماینده معاون اداری و مالی و کارشناس حقوقی با حضور طرف
قرارداد مورد بررسی قرار گرفته و حکم صادره برای طرفین قابل اجرا می باشد.

تهران: خیابان آفریقا بمعناز میرداماد کوچه آناهیتای شرقی، تلفن: ۸۰۸۸۹۵۲

سند شماره ۲

قرارداد معاون اداری مالی کتابخانه ملی (فیض الله عرب)
با رئیس کمیته خرید کتب خطی (محمد متألهی)

۱۳۷۳/۱۲/۲۸

ریاست جمهوری

۸۲۱۷۲۲

باسمه تعالی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

خیابان آفریقا
کوچه آناهیتا، تهران ۱۹۱۷۶
صندوق پستی ۴۳۷۷-۱۹۳۳۵
تلفن: ۸۷۸۷۳۳۵
نمابر: ۸۷۸۸۹۵۰

تاریخ

شماره

پیوست

جناب آقای متاهلی
معاونت محترم پشتیبانی

باسلام . با تشکر از حسن ظن جنابعالی
در انتخاب اینجانب بعنوان همکار در کمیته خرید نفایس کتابخانه
و وجود پاره‌ای ابرامات و دوگانگی‌ها در جایگاه سازمانی
کمیته خرید ، خواهشمند است اینجانب را از همکاری با آن
کمیته معذور و مستعفی شناسند .

ارادتمند
محسن جعفری مذهب

سند شماره ۵

متن استعفای دکتر محسن جعفری مذهب

باسمہ تعالیٰ

خیابان آفریقا
کوچه آناهیتا، تهران ۱۹۱۷۶
صندوق پستی ۴۳۷۷ - ۱۹۳۳۵
تلفن: ۸۷۸۷۳۳۵
نصاب: ۸۷۸۸۹۵۰

تاریخ
..... ۸۳ - ۹ - ۱۸

شماره
۴۳۱۹۰۱۲

پیوست

.....

به ریاست کمیته فراهم‌آوری کتاب‌های خطی و نادر

منابع

- آشنایی با کتابخانه ملی ایران (۱۳۶۵). تهران: کتابخانه ملی ایران.
- آصف‌آگاه، محمدرضا (حسینی اشکوری) (۱۳۸۷). فهرستواره نسخه‌های خطی و عکسی مرکز احیاء میراث اسلامی. قم: مرکز احیاء التراث اسلامی.
- افشار، ایرج (۱۳۴۸). نسخه خطی مظهر فکر و هنر ایرانی. راهنمای کتاب، شماره ۱ و ۲، فروردین و اردیبهشت.
- سادات‌صوتی، مرتضی (۱۳۵۲). کتابخانه ملی ایران / به‌مناسبت جشن فرهنگ و هنر. تهران: وزارت فرهنگ و هنر، اداره کل کتابخانه‌ها.
- صادق‌زاده‌وایقان، علی (۱۳۸۹). مروری اجمالی به فراهم‌آوری مخطوطات در ایران. کتاب ماه کلیات، س ۱۳، ش ۱۲ (پیاپی ۱۵۶)، آذر، ص ۷۴-۷۹.
- صادق‌زاده‌وایقان، علی (۱۳۸۹). فراهم‌آوری نسخه‌های خطی در ایران: ضرورت، شیوه‌ها، مشکلات و راه‌کارها. (دارای پذیرش چاپ از فصلنامه علم اطلاعات و نسخه‌شناسی).
- کشاورز میرزا محمدی، فتح‌الله (۱۳۸۷). نسخه‌های خطی در کتابخانه ملی ایران. کتاب ماه کلیات، س ۱۲، ش ۱ (پیاپی ۱۳۳)، دی. ص ۸۷-۸۲.
- مرعشی نجفی، محمود. (۱۳۸۷). نسخه‌های نویافته: گزارشی از گزیده نسخه‌های خطی خریداری‌شده کتابخانه بزرگ حضرت آیت‌الله‌العظمی مرعشی نجفی (ره). گنجینه جهانی مخطوطات اسلامی. قم: کتابخانه بزرگ حضرت آیت‌الله‌العظمی مرعشی نجفی^(ره)، گنجینه جهانی مخطوطات اسلامی.
- نورانی، عبدالله (۱۳۳۷). کتابخانه ملی. کتاب‌های ماه: نشریه انجمن ناشران کتاب. س ۲، ش ۲، ص ۵۲-۵۴.
- هاشم‌پور، مرتضی (۱۳۸۳). سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران. کتاب کتابخانه ملی ایران. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، تماشاگران، موسسه فرهنگی هنری عصر توسعه دانش، ص ۱۲-۱۹.

**الزامات کارکردی سامانه
اسناد الکترونیکی
(با نگاهی به آرشیو رقمی در مرکز
اسناد آستان قدس رضوی)**

حمید ژیان پور

چکیده:

ضرورت پرداختن به رقمی سازی امری اجتناب ناپذیر است. گسترش روزافزون فناوری اطلاعات، تقاضا برای رقمی سازی منابع آرشیوی برای حفاظت، جست و جو و دستیابی مطمئن و با امنیت بالا را مطرح کرده است. اسناد الکترونیکی به عنوان شواهد فعالیت کاری سازمان ها، باید با ضریب امنیتی بالا مدیریت شوند. اما آنچه مسلم است، در سازماندهی این منابع، باید مبانی مدیریت نگهداری اسناد الکترونیکی در نظر گرفته شود. در این خصوص، شناخت ماهوی از ساختار و الزامات و همچنین محیط هایی که در تولید، دریافت و ذخیره سازی و نگهداری دخالت دارند، از لوازم اجتناب ناپذیر مدیریت اسناد الکترونیکی است. در این مقاله ساختار آرشیو رقمی مورد بررسی قرار گرفته و به کارکردها و الزامات آن در چارچوب سامانه نگهداری اسناد الکترونیکی پرداخته می شود.

کلیدواژه ها

سامانه اسناد الکترونیکی، مدیریت اسناد الکترونیکی، ساختار اسناد الکترونیکی، الزامات اسناد الکترونیکی.

الزامات کارکردی سامانه اسناد الکترونیکی (با نگاهی به آرشیو رقمی در مرکز اسناد آستان قدس رضوی)

حمید ژیان پور^۱

مقدمه:

شورای جهانی آرشیو (ایکا)، سامانه نگهداری اسناد را این چنین تعریف کرده است: «سامانه‌ای اطلاعاتی که برای مقاصد نظیر ذخیره‌سازی و بازیابی اسناد، طراحی شده و برای نظارت بر فرایندهای مشخصی نظیر تولید، ذخیره‌سازی و دسترسی به اسناد با حفظ اصالت و قابلیت اسنادی آن‌ها، سازماندهی شده است». با افزایش حجم اسناد در قالب الکترونیکی، مسائل مربوط به کیفیت اطلاعات، سازماندهی، کنترل، حفاظت و نگهداری، در نظام مدیریت اسناد الکترونیکی مطرح می‌شوند.^۲ فناوری‌های رقمی، ایجاد، نگهداری و دسترسی به این منابع را مؤثر و کارآمدتر کرده است. اما چالش بزرگتر مربوط به چگونگی مدیریت نظام‌مند و یکپارچه اسناد رقمی است. دستگاه‌ها و سازمان‌های دولتی، باید چارچوب فراگیری برای نگهداری از اسناد الکترونیکی خود داشته باشند. ذخیره‌سازی اطلاعات در سامانه، تعیین چگونگی انتقال یا تبدیل داده و همچنین تعیین فراداده، نیازمند سامانه مدیریت و نگهداری اسناد است. بنابراین انتخاب سامانه‌ای کارا با قابلیت پاسخگویی به نیازهای عملیاتی-اجرایی دستگاه‌ها یا سازمان‌ها، ضروری به‌نظر می‌رسد. این امر منوط به شناخت دقیق و علمی ماهیت اسناد الکترونیکی، ساختار و الزامات کارکردی آن است. پرونده‌ها و پوشه‌های الکترونیکی در سامانه اسناد باید از قابلیت استاندارد برای ایجاد، کنترل، حذف و یا جابه‌جایی برخوردار باشند. سوابق الکترونیکی با ارزش ممکن است به‌دلیل مشکلات مربوط به استفاده از محیط فناوری نامناسب

۱. کارشناس ارشد تحقیقات آموزشی،
کارشناس مرکز اسناد آستان قدس رضوی.
hamidjiyanpour@yahoo.com
2. [http://www.rahavardnoor.ir/
index.php/archive/item/823-
farayand](http://www.rahavardnoor.ir/index.php/archive/item/823-farayand)

در خطر از دست دادن تمام یا بخشی از داده‌ها باشند. برنامه‌ریزی برای طراحی و به‌دست‌آوردن سامانه مدیریت اسناد باید متوجه قابلیت‌ها و امکاناتی باشد که بتواند تولید حجم زیادی از پرونده‌های الکترونیکی را مدیریت و سازماندهی کند.

الزامات کارکردی اسناد الکترونیکی

در بعضی از کشورها قوانین و تنظیمات هنوز به‌صورت کامل اسناد الکترونیکی را پوشش نمی‌دهد. در چند سال اخیر بسیاری از کشورها، اسناد الکترونیکی را به‌عنوان مدرک و شاهد قانونی پذیرفته‌اند. آرشیوداران باید بدانند اسنادی را که می‌خواهند جمع‌آوری کنند، دارای اطلاعات بافتی کامل و قابل‌فهم در بلندمدت باشد. این امر به اثبات اعتبار و یکپارچگی اسناد الکترونیکی و الزامات ذخیره‌سازی و نگهداری مربوط است. این تصمیمات باید بر اساس تحلیل دقیق محیط سازمانی و نیازهای شغلی باشد. لازم است آرشیوداران به‌دقت، بافت قانونی سازمان خود را مشخص کنند و هر جا لازم بود به‌دنبال پیشنهاد قانونی باشند. هدف از الزامات ذخیره و نگهداری، ارائه تعریفی روشن از موارد زیر است:

- یک سازمان چه اسنادی را باید ذخیره‌سازی و نگهداری کند؛

- اسناد برای چه مدت زمانی نیاز به نگهداری دارند.

حفاظت بلندمدت اسناد شامل حفاظت دائمی می‌باشد که ممکن است برای انتخاب نهادهای مانند آرشیو ملی مناسب باشد. همچنین حفاظت و نگهداری، مسئله‌ای است که اکثراً بیشتر از مدت زمان حیات نرم‌افزار و سخت‌افزار به‌کار رفته در تولید سند است؛ مانند اسناد شخصی، که ممکن است نیاز باشد تا ۷۵ الی ۱۰۰ سال پس از تولیدشان یا تا زمانی که قانون معین می‌کند، نگهداری شوند. همچنین ممکن است حفاظت و نگهداری دوره نامحدودی را شامل شود که می‌تواند بیش از پنج‌سال باشد؛ مثل اسناد ساختمانی، که حداقل تا زمانی که ساختمان وجود دارد، نگهداری می‌شوند. برای رسیدن به الزامات حفاظت و نگهداری اسناد الکترونیکی، ماهیت اسناد الکترونیکی، علاوه بر ویژگی‌های اعتبار (مستندبودن) و تمامیت (کامل‌بودن) باید ویژگی دسترس‌پذیری و قابل‌فهم‌بودن، قابلیت پردازش و قابلیت استفاده مجدد را نیز داشته باشند. منظور از کلمه دسترس‌پذیری این است که حتی اگر سند کلیه خصوصیات نرم‌افزاری که آن را تولید کرده است نداشته باشد، جزئیات مربوط به سند الکترونیکی مانند علائم و نشانه‌ها و یا کلمات روی صفحه نمایش، با استفاده از سخت‌افزار و نرم‌افزار به‌کار گرفته در فناوری‌های پیشرفته آتی، قابلیت فهم و بازخوانی را داشته باشد. در صورتی که سند الکترونیکی در هنگام تولید، با استفاده از فناوری‌های پیشرفته، قابلیت اعمال سیاست‌های دسترسی را داشته باشد، بدین معنی که صرفاً به‌صورت رسانه رقمی خارج از سامانه انگاشته

نشود، قابلیت خواندن، فهم و دسترسی در آینده را خواهد داشت. سازوکار دسترسی وابسته به نظام نگه‌داری اسناد است و نظام نگه‌داری اسناد بستگی به سیاست‌های دسترسی دارد. بدین‌ترتیب ضروری است تا سازوکار ذخیره‌سازی اسناد مانند تاریخ، عنوان و نویسنده در جایگزینی برای استفاده از فناوری‌های پیشرفته در آینده هم‌تاسازی شوند. در برخی از اسناد مانند اسناد پیمایشی زمین و طرح‌ها و نقشه‌ها، از طرح کدگذاری برای بیان زبان نوشتاری استفاده شده است. طرح کدگذاری دارای عدد و یا حروف جداگانه‌ای برای هر نقشه است. این نوع اسناد که شامل این نوع کدها هستند، به‌خودی‌خود و بدون معناگذاری کدها قابل‌فهم نیستند. در این صورت ضروری است نظام کدگذاری این‌گونه اسناد را با سند یک‌جا نگه‌داری کنیم. در حقیقت باید بگوییم نظام کدگذاری بخشی از سند است اما در بسیاری از نظام‌های رایانه‌ای این کدها ممکن است بخشی از نظام الکترونیکی نباشد و فقط به‌صورت یک سند کاغذی یا قسمتی از دستورالعمل استفاده برای کاربر باشد. بنابراین لازم است اطمینان حاصل کنیم که ارتباط میان سند و اطلاعات نظام کدگذاری حفظ شده است (شورای بین‌المللی آرشیو، ۱۳۹۰، ص ۱۰۲-۱۱۰).

کنترل دسترسی

کنترل دسترسی دارای نظام حفاظت و نگه‌داری است که دربرگیرنده شرایط دسترسی و تعامل کاربران بوده و باید دارای الزامات تغییر برای دسترسی آینده باشد. دسترسی به اسناد الکترونیکی به‌معنای تهیه نسخه روی لوح و یا گرفتن نسخه چاپی نیست. امروزه ایجاد دسترسی تعاملی از طریق شبکه جهانی وب و یا ایجاد دسترسی کاربران با لوازمی مانند گوشی موبایل و یا سایر ابزارهای دستی است و در آینده سازوکارهای بیشتری به‌وجود خواهد آمد. نظام دسترسی طراحی شده برای حفاظت و نگه‌داری اسناد، دو عملکرد فراداده و امنیت اطلاعات را باید مدنظر قرار دهد. فراداده، داده‌ای است که بافت، متن و ساختار اسناد و مدیریت آن‌ها را در طی زمان توصیف می‌کند (ISO15489-1, cl, 3-12). برای اسناد الکترونیکی این مفهوم شامل اطلاعاتی می‌شود که برای درک و استفاده اسناد لازم هستند و شامل فراداده نگه‌داری، فراداده آرشیوی و فراداده فنی می‌شود.

- فراداده نگه‌داری: فراداده نگه‌داری اسناد، آن‌هایی هستند که با خود سند یا در سازمانی که آن‌ها را تولید کرده است، ایجاد می‌شوند؛ مثل نویسنده، تاریخ، عنوان و کلیدواژه. فراداده نگه‌داری اسناد عموماً وجود دارد زیرا بدون آن امکان ذخیره و بازیابی اسناد وجود نخواهد داشت.

- فراداده آرشیوی: فراداده آرشیوی آن‌هایی هستند که برای کمک به مدیریت اسناد پس از

تولید اضافه می‌شوند و می‌تواند شامل عناصری مانند تاریخ آخرین مشاهده یا نام سازمان مادر باشد.

- فراداده فنی: فراداده فنی آن‌هایی هستند که برای درک و پردازش اسناد ضروری هستند. این نوع فراداده برای نیازهای جست‌وجو و بازیابی کاربران توسط برنامه‌های رایانه‌ای ایجاد می‌شود و ممکن است در بعضی از جنبه‌ها شبیه فراداده آرشیوی باشد. این نوع فراداده در اختیار کاربر قرار نمی‌گیرد و برای مدیریت و حفاظت اسناد کاربرد بسیاری دارد (شورای بین‌المللی آرشیو، ۱۳۹۰، ص ۱۱۹-۱۲۰).

امنیت اطلاعات

تبادل اسناد الکترونیکی امری فراگیر و رایج است. این اسناد غالباً حاوی اطلاعات مهم و حساسی مانند قراردادهای حقوقی، فناوری‌های محرمانه و اطلاعات مالی و اقتصادی هستند. از این رو، لازم است تدابیری اتخاذ شود تا از دسترسی غیرمسلولانه حفظ شوند. نظام‌های اداری در سازمان‌های مختلف به معماری کلی امنیتی نیاز دارد. یعنی امنیتی که به شکل لایه‌ای از وب کارساز گرفته تا برنامه‌های کاربردی و بانک‌های اطلاعاتی و اتصال به زیر-سامانه‌های دیگر وجود داشته باشد. بسیاری از سازمان‌های سنتی، برنامه‌های امنیتی از قبل نصب شده دارند. اما به احتمال قوی به روز نیستند. اگر هر کدام از بخش‌های معماری امنیت، مطابق طرح عمل نکنند، آنگاه کل امنیت به خطر می‌افتد. متأسفانه بسیاری از سازمان‌ها از ابزارهای امنیتی، فنون و راهبردهایی استفاده می‌کنند که نمی‌توانند در حمله‌های امنیتی پیچیده دوام بیاورند. در چنین وضعیتی سامانه‌های آن‌ها در معرض حمله هکرها به شبکه‌هایشان هستند. روش‌های متفاوتی برای جلوگیری از دخل و تصرف در اسناد الکترونیکی و تأمین امنیت این اسناد وجود دارد که یکی از آن‌ها رمزدار کردن اطلاعات است.

رمزگذاری روشی است که از الگوریتم‌هایی برای بنیان‌نهادن سازوکاری کلی برای اشتراک‌گذاشتن داده‌ها در مفهوم عام آن و اسناد مهم اداری در مفهوم خاص آن استفاده می‌کند. رمزگذاری که به عنوان یکی از روش‌های رایج در امنیت اطلاعات به کار می‌رود، فرایندی است که به وسیله آن می‌توان اطلاعات را از طریق رایانه به صورتی امن، منتقل و/یا نگهداری کرد. فقط رایانه‌های مجاز دریافت‌کننده اطلاعات می‌توانند اطلاعات ذخیره‌شده به رمز را برای استفاده، از حالت رمز خارج کنند حتی اگر مسیر انتقال اطلاعات (کانال‌های ارتباطی) ناامن باشد. در واقع هدف اصلی رمزنگاری، تبدیل اطلاعات به گونه‌ای است که به غیر از استفاده‌کننده مجاز، شخص دیگری قادر به فهمیدن متن مدرک نباشد و برایش نامفهوم و عملاً غیرقابل استفاده باشد. در این روش برای رمزنگاری و رمزگشایی اطلاعات از

الگوریتم‌های رمزنگاری و اعداد (کلیدها) استفاده می‌شود. امضای رقمی و یا رمز عبور برای برقراری ارتباط استفاده‌کننده، نمونه کاربردی شناسایی کاربر برای برقراری ارتباط با کارساز از طریق مرورگر وب است (افضلی، ۱۳۹۰، ص ۳۵۰-۳۵۴). در محیط مجازی از دو نوع امضا استفاده می‌شود که به امضای الکترونیکی و امضای رقمی معروف شده‌اند. هر چند در بعضی از منابع، این دو به معنای یکدیگر به کار برده می‌شود، ولی در واقع این دو، تفاوت بنیادی با هم داشته و موارد کاربرد متفاوتی دارند. امضای الکترونیکی دارای معنی عام‌تری بوده و عبارت است از امضای سنتی که به صورت پویش شده در انتهای نامه‌های الکترونیکی ذکر می‌شود. در حالی که امضای رقمی نمودار داده‌ای است که به شکل یک واحد داده، الصاق یا با رمزگذاری منتقل می‌شود و به استفاده‌کننده اجازه می‌دهد تا منشأ و اصالت آن را تشخیص دهد. این ساختار منطقی، مانع از جعل امضا می‌شود. برای تأمین ایمنی و اصالت امضای الکترونیکی باید از امضای رقمی به عنوان فناوری رمزگذاری استفاده کرد. بنابراین نکته مهمی را که در رابطه با امضای رقمی باید در نظر داشت این است که به کارگیری اصطلاح «امضای رقمی» به عنوان نوعی تأیید و به کارگیری آن به مفهوم مصطلح در مورد «امضا»، اشتباه بوده و هیچ شباهتی بین آن‌ها وجود ندارد. هدف از به کارگیری واژه «امضا» نیز همانند امضای نوشتاری متضمن این موضوع است که آیا تأییدکننده متن مدرک واقعاً همان شخصی است که ادعا می‌کند یا خیر؟ گواهی رقمی، درست مانند گواهی نامه رانندگی که صلاحیت راننده را برای رانندگی تأیید می‌کند، هویت کسی را که در فضای مجازی فعالیت می‌کند، تأیید می‌کند. کارتهای شناسایی رقمی، نگاشتی بین کاربر و کلید رمزگذاری است. این کلید خصوصی، کلیدی است که فقط کاربر می‌تواند از آن استفاده کند. این گواهی، شناسایی فرد تأییدشده برای استفاده از امضای رقمی و نکات عمومی در خصوص وی، شماره سریال، مدت زمانی که طی آن گواهی رقمی مورد استفاده قرار گرفته و حتی اینکه گواهی از سوی مرکز خدماتی تبلیغاتی وب به نمایندگی مرکز صدور امضای رقمی صادرشده را شامل می‌شود. مؤسسه تأییدکننده با تأیید امضای رقمی مورد استفاده به طور واضح مشخص می‌کند که سند الکترونیکی متعلق به چه کسی است. برابر با این مسئله، امنیت این سند تأمین شده و از دسترسی افراد دیگر به آن جلوگیری می‌شود (رینولدز، ۱۳۸۶، ص ۴۷).

کیفیت اطلاعات

در نظام‌های اطلاع‌رسانی، ماهیت هر مورد در داخل نمودارهای روابط مواد، یا به صورت نوشتاری و یا به صورت فیزیکی در جدول‌ها نشان داده شده و بدین وسیله مختص پایگاه اطلاعات می‌شوند. در حقیقت اطلاعات نشانه یا نمود دیگری از برخی واقعیت‌های مربوط به

موجودیت شیء است. بنابراین ویژگی‌های بسیاری کیفیت اطلاعات را تعیین می‌کنند؛ از جمله لازم است ویژگی‌های ساختاری و نشانه‌شناسی مانند، طول، شکل و غیره را دارا باشد.

کیفیت اطلاعات منوط به کیفیت سه حوزه زیر است:

- تعریف روشن از اطلاعات و صحت صرف و نحوی (ساختاری آن)؛

- ارزش درستی اطلاعات یا معناشناختی آن؛

- ظاهر قابل فهم (شکلی که به کاربر ارائه می شود).

کیفیت اطلاعات، جزو ویژگی‌های درونی سامانه‌های اطلاع‌رسانی نیستند. بنابراین به‌سادگی می‌توانند با مقیاس‌های کیفیت مورد ارزیابی و بررسی قرار گیرند و سنجیده شوند. برخی از این مقیاس‌ها عبارتند از: تعداد اطلاعات صحیح، زمان و مکان دسترسی. جدول زیر برخی از ویژگی‌های کیفیت اطلاعات و فواید و امتیازهای آن را برای کاربران نشان می‌دهد.

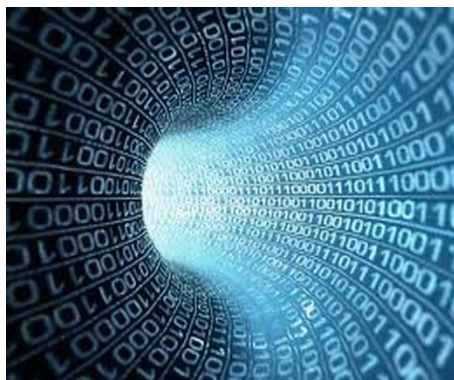
ویژگی‌های کیفیت	امتیاز برای کاربر
داده صحیح	داده مورد نیاز
کامل بودن اطلاعات	تمامی داده‌های مورد نیاز
مفهوم صحیح اطلاعات	قابلیت شناخت
دقت لازم	قابلیت اعتماد
شکل مناسب	سهولت استفاده
در زمان مناسب	زمان نیاز به آن
در مکان مناسب	مکان نیاز به آن
برای منظور مناسب	نیل به هدف

از جنبه نظری، روش‌های ارزیابی کیفیت محتوای اسناد آرشیوی سنتی، کم‌وبیش مشخص و معین است. نگاهی به فرایندهای تضمین کیفیت در سامانه‌های اطلاع‌رسانی سنتی آرشیو، مشخص می‌کند که اصولاً کیفیت یکی از عوامل مهم کار تخصصی در مؤسسات آرشیوی است. کیفیت، عملاً در ابتدای فرایند کنترل داخلی و خارجی به‌دست می‌آید. در کنترل داخلی، آرشیودار اصلاح و بازبینی را انجام می‌دهد. کنترل خارجی، در دو سطح انجام می‌شود. اولین سطح، ارزیابی و اصلاح اشتباهات دستوری را نشان می‌دهد. دومین سطح، ارزیابی محتوای سند قبل از چاپ است. معمولاً در این بخش از فرایند، برای معتبرسازی مدرک تولید می‌شود. اگر کار در قالب کتاب انجام شود، سند می‌تواند بخشی از فهرست راهنما باشد. در سامانه‌های اطلاع‌رسانی سنتی آرشیو، هدف تضمین کیفیت اطلاعات از نظر محتوایی است که این کار ارجح‌تر از تضمین کیفیت اطلاعات از نظر قانونی است (پیوکا و میروسلاوفاک، ۱۳۸۴). کیفیت در سامانه‌های اطلاع‌رسانی الکترونیکی عملاً برگرفته از تجارب به‌دست آمده از

سامانه‌های آرشیو سنتی است. علاوه بر آن، ویژگی‌ها و روش‌های ارزیابی کیفیت اطلاعات خواندنی توسط رایانه نیز به آن افزوده می‌شود. کنترل داخلی و خارجی کیفیت اطلاعات اغلب با استفاده از اسناد آرشیوی و مقایسه نسخه‌های اصلی با فهرست‌های راهنما صورت می‌گیرد. در کنترل داخلی، بررسی غیررسمی بوده و بازبینی در محتوا برای رفع اشتباهات احتمالی است و از این مرحله هیچ مدرکی باقی نمی‌ماند. در کنترل خارجی بازبینی و کنترل از طریق سامانه‌های برخلاف به‌ویژه آن‌هایی که روی وبگاه‌ها قرار دارند انجام می‌شود و البته مراحل کار مشابه سامانه اطلاع‌رسانی سنتی است. در سامانه‌های اطلاع‌رسانی الکترونیکی، تضمین کیفیت محتوای اطلاعات جنبه قانونی دارد و باید با قوانین و روش‌های ارزیابی مطابق با راهنمای آرشیو رایانه‌ای در سطح جهان منطبق باشد (پیوکا و میروسلاوفاک، ۱۳۸۴).

ساختار آرشیو رقمی

خط‌مشی آرشیو در به‌کارگیری و استفاده از سامانه اسناد الکترونیکی، توسعه آرشیو الکترونیکی پیشرفته برای حفظ و نگهداری و دسترسی به هر نوع سند بدون وابستگی به سخت‌افزار یا نرم‌افزار خاص است. حجم پرونده‌های الکترونیکی تولیدشده، قالب‌های متنوع منابع الکترونیکی و محدودیت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری، حوزه‌های

مربوط به حفظ، توسعه و مدیریت اسناد الکترونیکی را با چالش‌های جدی مواجه ساخته است. در حوزه ساختاری، اسناد متعددی با ماهیت و شکل متفاوت وجود دارند. این اسناد به دو دسته تقسیم می‌شوند: اسناد نوشتاری و اسناد ترسیمی. اسناد ترسیمی رسانه‌های ساده‌ای هستند که برای انتقال بیشترین اطلاعات مورد نیاز به‌سختی می‌توان آن را در قالب کلمات جای داد. اسناد ترسیمی معمولاً جامع‌تر و رسمی‌تر از اسناد نوشتاری هستند. علاوه بر این، اسناد نوشتاری مکمل اسناد ترسیمی هستند، این اسناد به‌طور سنتی در قالب پروژه‌های فنی و به‌صورت کمی درمی‌آیند. فهرست کمی مواد یا مشخصات فنی اسناد در اثر فعالیت‌های فنی ایجاد می‌شود که اغلب دارای اعتبار قراردادی است. بدین ترتیب، اسناد در چرخه کاملی از پروژه ساختاری ایجاد می‌شوند؛ به‌خصوص در مرحله طراحی که باید از کیفیت قابل‌اعتمادی برای طرف‌های قرارداد برخوردار باشد. ساختار منسجم و پایدار -هم در بُعد فیزیکی و هم در بُعد ساختار منطقی- در

جریان بازنمایی اسناد و مدارک باکیفیت تضمین شده است. این ساختار مرتبط با معانی است و معانی این اسناد به طور مؤثری می‌تواند مدیریت و به‌طور صحیحی توصیف شوند. علاوه بر این، اعتبار سند فقط نمی‌تواند متکی به «سندیت» خودش باشد؛ یعنی نه تنها باید مبتنی بر طرح کلی اسناد باشد، بلکه باید بر قواعد و مقررات منطقی ساختاری اسناد نیز متکی باشد. ساختار فیزیکی و منطقی سند برای انتقال معنای درونی آن مورد استفاده قرار می‌گیرد. ساختار فیزیکی سند با استفاده از ترکیب منطقی تعریف می‌شود که یک یا چندین نرم‌افزار از آن حمایت می‌کند. هر سندی باید در شکل ایده‌آل، داده‌های غیرنمادین داشته باشد. یک راه‌حل برای توصیف این داده از طریق RFD (توسعه چارچوب توصیف منابع XML) است که با یک مدل ساده رایج، داده غیرواقعی (نمادین) در وب قرار می‌گیرد. این شامل توصیف‌گرها، ویژگی‌ها و ارزش پیوست شده است. گره توصیف‌گرهای هر منبع مرتبط با وب مانند شناسه‌های منبع که شامل URL (نشانی اینترنت) است، ارائه می‌شوند. این ویژگی‌ها خصوصیتی از گره‌ها و ارزش‌هایشان هستند (مازین و رزگی، ۱۳۹۰). دسترسی به محتوا، شکل و بافت سند در چرخه مدیریت اسناد الکترونیکی از طریق تفسیر، پالایش و پردازش اطلاعات توسط سیستم‌عامل و سخت‌افزار به کار گرفته شده در سامانه صورت می‌گیرد. اسناد الکترونیکی در چرخه مدیریت به اجزای اطلاعات تقسیم می‌شود. متاداده یا فراداده در تبادل ورودی داده‌ها مسیر فرایند را طی می‌کند و در مرحله ماقبل خروجی، برای حفظ تمامیت و اصالت خود، یکپارچه‌سازی را تجربه می‌کند. یکپارچه‌سازی منجر به توصیف دقیق اشیاء می‌شود. این یکپارچگی در استفاده از اطلاعات پایه مشترک، ارتباط فرم‌های اطلاعاتی مختلف به صورت دو سویه به یکدیگر و ایجاد یک فرایند در سامانه برای نگهداشت اطلاعات به شکل یکپارچه صورت می‌گیرد و از عدم تکرار اطلاعات مشابه در سامانه جلوگیری می‌کند. قابلیت یکپارچه‌سازی و توسعه‌پذیری^۱ از طریق برنامه‌نویسی، استفاده از قابلیت اتصال به خدمات شبکه^۲ و قابلیت اتصال به چندین پایگاه محقق می‌شود. سامانه اسناد الکترونیکی برای نگهداری و دسترسی به اسناد و مدارک در قالب‌های مختلف، مورد استفاده قرار می‌گیرد. این سامانه به سه بخش اصلی تولید، بازیابی و انتشار دسته‌بندی شده است.

تولید: به دو قسمت ورود اطلاعات و حوزه مدیریت اطلاعات تقسیم‌بندی می‌شود. در قسمت ورود اطلاعات، پویش (اسکن) اسناد و پرونده‌ها و ورود فیلدهای اطلاعاتی به سامانه انجام می‌شود. طبقه‌بندی مفهومی برای تعیین محل فیزیکی اسناد و مدارک یکی از مهم‌ترین اقداماتی است که در حوزه مدیریت انجام می‌شود. استفاده از طبقه‌بندی مفهومی مزایای بسیاری در جست‌وجو، بازیابی و ارائه محتوایی اسناد به جای ارائه تصویری اسناد دارد. در این روش خصوصیات سند به عنوان ویژگی‌هایی از اسناد تعریف شده‌اند که برای کاربران به طور

1. Intergration & Extension
2. Web Service

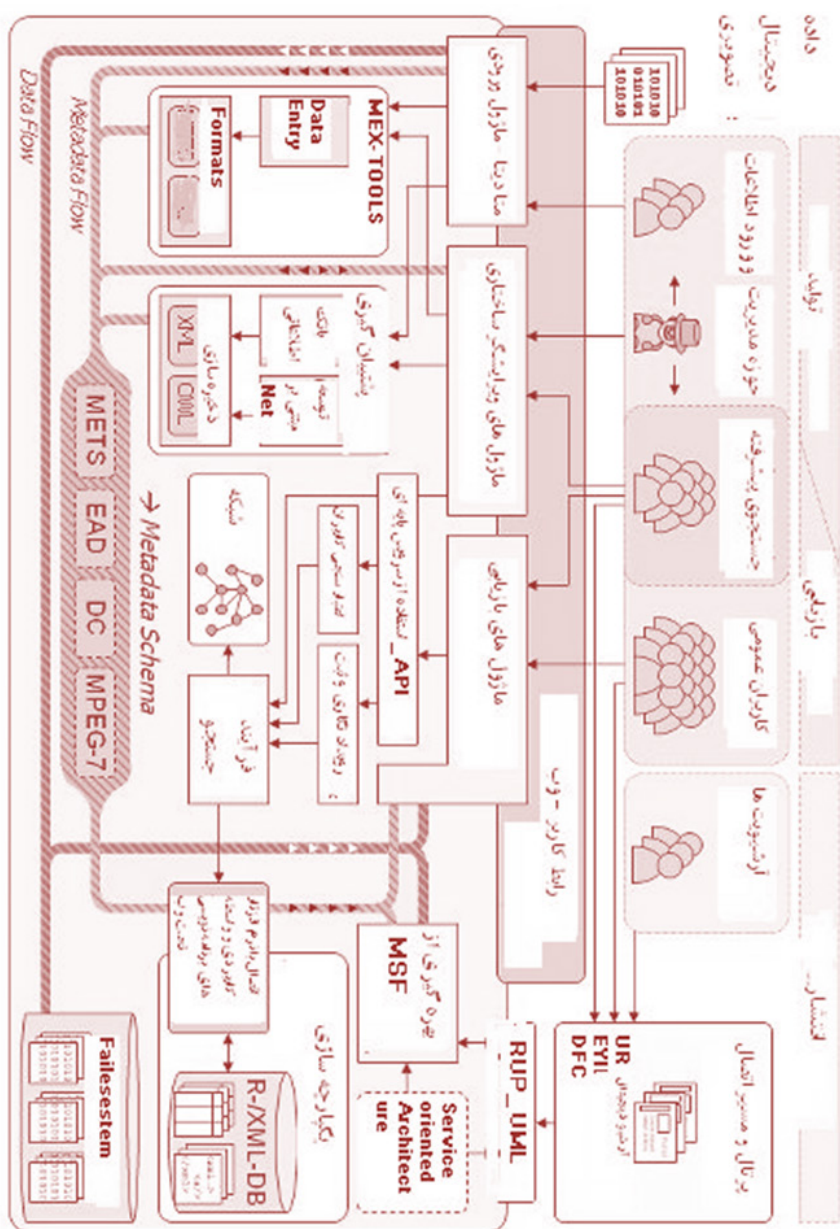

معنی دار، به شکل کلیدواژه و محتوای مبتنی بر ویژگی سند طبقه بندی شده است. این ویژگی ها با دستورالعمل های برنامه های رایانه ای (نرم افزارهای رایانه ای) برای انسجام و دسترس پذیری اسناد تعریف می شوند (مازین و رزگی، ۱۳۹۰). به نظر می رسد که این ویژگی ها باید در سامانه اسناد الکترونیکی پیش بینی شوند. روش پیشنهادی برای سازماندهی، ذخیره سازی و مدیریت اطلاعات، روش مدیریت سند مبتنی بر تشابه متن است.

بازیابی: در این بخش کاربران قادر خواهند بود تا بر اساس سطح دسترسی های تعریف شده، اسناد و مدارک مورد نظر را بازیابی کنند. در بازیابی، فرایند سازماندهی دانش با هدف تسهیل و تسریع دسترسی به اشیاء محتوایی و برای تأمین نیازهای اطلاعاتی پژوهشگران و کاربران نهایی در مراکز و نظام های اطلاعاتی مختلف انجام می گیرد. فراداده به عنوان محصول اصلی فرایند سازماندهی دانش، ابزاری کارآمد برای توصیف جنبه های فیزیکی و محتوایی اشیاء محتوایی بافت اطلاعات به شمار می رود (طاهری، ۱۳۹۱). مدیریت و نظارت بر عملکرد کاربران با مدل پیشنهادی سامانه اسناد الکترونیکی در ابتدا با اعتبارسنجی کاربران آغاز می شود. هدف از مدیریت اسناد الکترونیکی، جست و جو، بازیابی و دستیابی مطمئن با حفظ امنیت بالاست. در سامانه اسناد الکترونیکی هدف از ارائه اسناد نشر محتوای آن برای اشاعه و اشتراک دانش به شکل متقابل، فعال و دو طرفه است. با استفاده از سرویس پایه ای، رویدادنگاری و ثبت وقایع از طریق گزارش های آماری و ارائه تراکنش در مورد مدارک و پرونده های که مورد جست و جو و بازیابی قرار گرفته اند، کنترل و نظارت برای پیگیری ارائه خدمات به متقاضیان صورت می گیرد.

انتشار: انتشار اطلاعات از طریق شبکه های اطلاعاتی، موضوع امنیت اطلاعات از طریق WAN و اینترنت را مطرح می سازد. زیرساخت امنیت اطلاعات در سامانه اسناد الکترونیکی از طریق رمزنگاری رقمی اطلاعات و داده های رقمی، صورت می گیرد. در این زمینه حفاظت از بانک های اطلاعاتی (اسناد و مدارک) از مهم ترین زیرساخت های امنیت اطلاعات در سازمان محسوب می شود. رمزنگاری اطلاعات روی کارساز (سرور) برنامه انجام می شود نه کلاینت های کاری. از این طریق امکان جداسازی شبکه کارساز پایگاه داده از شبکه عمومی سازمان مهیا می شود. با استفاده از این روش عملاً دسترسی به فضای مدیریتی سامانه اسناد الکترونیکی و پایگاه داده صرفاً از طریق کارساز برنامه یا کارساز سامانه اسناد الکترونیکی امکان پذیر خواهد بود. در سامانه اسناد الکترونیکی، نظام بایگانی و ذخیره منطقی و سلسله مراتبی مدارک به شکل مفهومی با سطح دسترسی و امنیت بالا، همچنین تعیین عمر اسناد و قابلیت گزارش امحا از الزامات کارکردی مهم به شمار می روند که شرایط را برای بازیابی و انتشار دانش محتوایی اسناد و مدارک فراهم می آورد. در اسناد الکترونیکی تأکید بر ارائه محتوای در قالب مفهومی آن است و فقط بر دسترسی شکل و صورت فیزیکی تأکید نمی شود.

همان‌طور که کلوند^۱ (۱۹۹۹) بیان می‌کند، مدارک الکترونیکی داری ویژگی‌هایی در شکل و ساختار است. این ویژگی‌ها عبارتند از: ماشین‌خوان بودن^۲، نمایش نویسه‌های چندزبانه^۳، حفظ ترکیب صفحه^۴، قابلیت ویرایش^۵، اندازه پرونده^۶، چند صفحه‌ای بودن^۷، ساخت‌یافته^۸، بدون ساختار^۹، چند رسانه‌ای بودن، پیوندهای پشتیبان^{۱۰}؛ این ویژگی‌ها مشخص‌کننده روش تولید، ذخیره، دسترسی و واگذاری اطلاعات هستند. پاسخ به پرسش‌های زیر اهمیت استفاده از برنامه‌های کاربردی موردنظر در سامانه اسناد الکترونیکی را تعیین می‌کند:

ماشین‌خوان بودن: این ویژگی هم از نویسه‌های بین‌المللی ماشین‌خوان مانند یونی‌کد پشتیبانی می‌کند و هم توانایی ارائه نویسه‌های قابل‌خواندن توسط انسان روی صفحه نمایش یا کاغذ را دارد.

پرسش‌ها:

- منابع الکترونیکی به چه زبان‌هایی باید باشند؟

- این منابع با چه دست‌خطی ظاهر می‌شوند؟

- آیا برنامه‌های کاربردی نیازی به نمایش منابع به زبان‌های غیرلاتین دارد؟

حفظ ترکیب صفحه: مربوط به قالب مدارک الکترونیکی است برخی قالب‌ها به‌طور کامل و برخی تا حدودی ترکیب صفحه را حفظ می‌کنند. برخی قالب‌ها نیز شبیه نسخه اصلی نیستند. برای مثال، اگر پویش یک مدرک به‌صورت ا.سی.آر. و به‌عنوان ASCII ذخیره شود، ترکیب نسخه اصلی را از دست می‌دهد. مدارکی نیز که به ا.پ.تی.ام.ال. تبدیل می‌شوند، فقط درصد کمی از ترکیب صفحه نسخه اصلی باقی می‌ماند.

پرسش‌ها:

- آیا ترکیب صفحه نسخه اصلی اهمیت دارد و یا دسترسی به محتوا کافیست؟

- آیا ترکیب صفحه باید حفظ شود؟

- آیا ظاهر واقعی نسخه اصلی برای اهداف پژوهشی اهمیت دارد؟

ساختاریافته یا بدون ساختار: قالب‌های ساختاریافته صریحاً عناصر مدارک را

مشخص می‌کنند. این عناصر عبارتند از: عناوین، پدیدآورندگان، بخش‌ها، سرعنوان‌ها و بندها.

پرسش‌ها:

- آیا جست‌وجوی تمام متن مدارک جوابگو است؟

- آیا ضرورتی برای جست‌وجوی عناصر خاص مدارک وجود دارد؟

- آیا مدارک به‌طور متناوب روزآمد می‌شوند؟

- آیا چندین پدیدآورنده در ایجاد مدارک نقش دارند؟

- آیا نیازی به تبادل مدارک میان برنامه‌های کاربردی متمایز و ناهمخوان وجود دارد؟

1. Cleveland
2. Machine Readability
3. Display of Multilingual Character
4. Layout Retention
5. Editability
6. File Size
7. Multiple-Page
8. Structured
9. Non-Structured
10. Supports Links

چند رسانه‌ای بودن: قالب‌های چند رسانه‌ای بیش از یک نوع محمل که معمولاً متن، گرافیک، صوت و تصویر هستند را دربرمی‌گیرند.
پرسش‌ها:

- آیا منابع چند رسانه‌ای هستند؟
- آیا منابع باید با روشی منسجم و پیوسته^۱ ارائه شوند؟ (نبوی، ۱۳۸۴، ص ۱۲۷-۱۳۱).
زیرساخت سامانه اسناد الکترونیکی از پودمان‌هایی (ماژول‌هایی) تشکیل شده است که ساختار عملکردی سامانه را تشکیل می‌دهد.
این اجزا عبارتند از:

۱- بخش طراحی نرم‌افزارهای سازمانی^۲: به‌طور کلی هر سازمان و یا مجموعه‌ای دارای فرایندهای کاری خاص است. سامانه اسناد الکترونیکی با استفاده از سازوکار حفظ امنیت و نگهداری اطلاعات به‌صورت پویا و با استفاده از قابلیت انعطاف‌پذیری در به‌کارگیری نرم‌افزارهای کاربردی باید قادر باشد در حیطه تولید و طراحی فرایندهای کاری با ایجاد فرم‌های اطلاعاتی، گزارش‌ها، تعریف انواع پرونده و سند، قابلیت آرشیو و بایگانی اسناد الکترونیکی را فراهم آورد. بخش طراحی نرم‌افزارهای سازمانی وظیفه ساختن و تدوین فرم‌های اطلاعاتی، گزارش‌گیری تحلیلی و نشان‌دادن نتایج آماری را به عهده دارد.

۲- خدمات پایه‌ای^۳: در این بخش زیرساخت ذخیره و بازیابی اطلاعات فراهم می‌شود. در مدل پیشنهادی، منابع و فرایندهای اطلاعاتی در قالب مستقل در زیرساخت پایگاه‌داده انجام می‌شود. این روش، انعطاف‌پذیری نرم‌افزار را در اتصال به منابع اطلاعاتی مختلف تحت وب و شبکه افزایش می‌دهد.

۳- اجراکننده‌های واسط کاربری^۴: واسطه کاربری امکان ارتباط مخاطبان درون سازمان و خارج سازمان را فراهم می‌آورد. این واسطه‌ها می‌تواند شامل موارد زیر باشد:
- واسط تحت ویندوز: این نوع واسط باید قادر باشد به‌صورت ویندوز کلاینت مورد استفاده قرار گیرد. نسخه ویندوز از امکاناتی نظیر نصب خودکار و به‌روزرسانی هوشمند نیز باید برخوردار باشد.

- واسط تحت وب: مبتنی بر مرورگرهایی است که از لحاظ نحوه کاربرد و نمایش مشابهت فراوانی با واسط تحت ویندوز خواهد داشت.

- واسط تحت موبایل^۵: با اعمال برخی محدودیت‌ها به‌صورت وب مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۴- روش‌های ارتباطی^۶: نحوه دسترسی کاربران به مدارک، پرونده‌ها و اسناد و همچنین نظارت بر نحوه دسترسی مستلزم مدیریت روش‌های ارتباطی در سامانه اسناد الکترونیکی است. مبادی ارتباطی می‌تواند به‌وسیله دورنگار، پست الکترونیکی، پیامک و سرویس تلفن

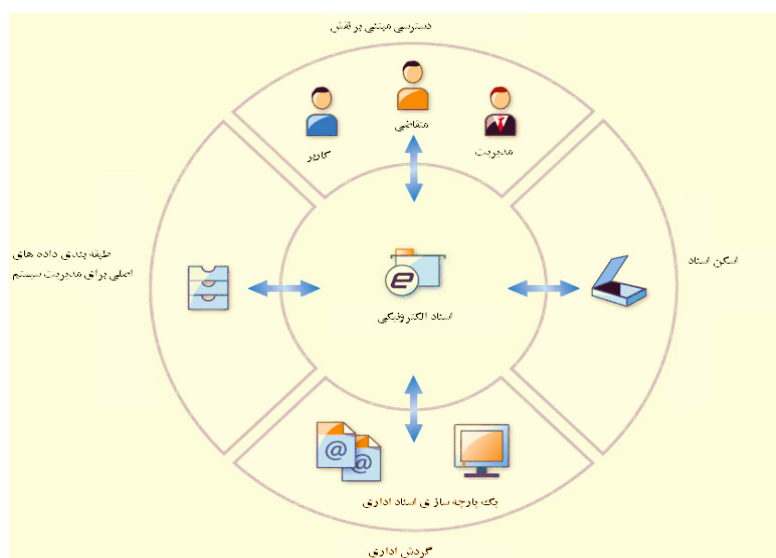
1. Online
2. Application Desing
3. Core Services
4. UI Runners
5. GPRS
6. Communication Methods

گویا^۱ با قابلیت اتصال به بانک اطلاعاتی سازمان باشد. معماری دسترسی مبتنی بر امنیت اطلاعات از طریق زیر صورت می‌گیرد:

- اعتبارسنجی کاربران^۲؛
- تشخیص و کنترل حقوق دسترسی کاربران^۳؛
- امنیت انتقال اطلاعات روی شبکه؛
- امنیت نگهداری اطلاعات در پایگاه داده.

۵- یکپارچه‌سازی^۴: در سامانه اسناد الکترونیکی عملیات یکپارچه‌سازی از طریق ارائه سرویس‌های دو سویه در سطح برنامه‌های کاربردی به سایر برنامه‌های سازمان خواهد بود. ارتباط در این سطح از طریق قابلیت اتصال مستقیم به پایگاه داده و ارتباط در سطح داده فراهم می‌شود. تدوین راهکارها و استانداردهایی در مدیریت سامانه اسناد الکترونیکی در استفاده از منابع وب‌بنیاد و فناوری‌های متناسب در زمینه شناسایی، ثبت، ارزشیابی، نمایه‌سازی، بازیابی و جست‌وجوی منابع الکترونیکی به شکل یکپارچه، شرایط را برای ایجاد سامانه‌ای با قابلیت اشتراک دانش فراهم می‌آورد. در این نظام، ایده اشتراک دانش به طور گسترده مطرح و با تکمیل فزون استخراج، یافته‌های اطلاعاتی و دانش ذخیره شده، انتشار می‌یابد. گاندی^۵ (۲۰۰۴) بیان می‌کند که نظام‌های مدیریت اطلاعات در شکل پایگاه‌های اطلاعاتی و شبکه‌های وب به کاربران امکان می‌دهد که داده‌ها را تا سطح معینی کنترل و دوباره‌سازی کرده تا بتوانند ارتباط بین داده‌ها را کشف کنند. فناوری‌هایی مانند سامانه‌های مدیریت بانک‌های اطلاعاتی مرتبط، سامانه مدیریت مدارک، اینترنت، اینترانت، موتورهای جست‌وجو، سامانه‌های پشتیبان، داده کاوی، ذخیره داده‌ها، پست الکترونیکی، کنفرانس تصویری، تابلوهای اعلانات، گروه‌های خبری می‌تواند نقش اساسی در تسهیل مدیریت و اشتراک دانش داشته باشد (گاندی، ۱۳۸۴).

1. IVR
2. Single Sing on
3. User Authorization
4. Integration
5. Gandhi. smiti

آرشیو رقیمی مرکز اسناد آستان قدس رضوی

آرشیوها مسئولیت هدایت و مدیریت پرونده‌های الکترونیکی را با نظارت در ذخیره‌سازی سوابق اداری سازمان‌ها به‌عهده دارند. فعالیت‌های فناوری اطلاعات در آستان قدس رضوی و استفاده از رایانه در سازمان مرکزی از حدود سال ۱۳۶۳ آغاز

و تا به امروز پیشرفت قابل‌توجهی داشته است. استفاده از مرکز رایانه دانشگاه فردوسی مشهد، نصب سامانه IBM 115-370 Main Frame و جایگزینی سامانه IBM-Main Frame 4381 در سال ۱۳۷۰، استقرار سامانه‌های مالی و اداری طی سال‌های ۱۳۷۱-۱۳۷۴ ایجاد شبکه کتابخانه مرکزی با استفاده از امکانات راه‌دور سامانه Main frame با بیش از ۸۰ پایانه راه‌دور، ایجاد اولین شبکه محلی و استقرار سامانه دبیرخانه در سال ۱۳۷۴، راه‌اندازی سالن اراضی با بیش از ۶۰ پایانه در سال ۱۳۷۵، توسعه شبکه محلی و جایگزینی نرم‌افزارهای محیط Main Frame به محیط PC طی سال‌های ۱۳۷۴-۱۳۷۷، ایجاد اولین وبگاه اطلاع‌رسانی آستان قدس رضوی در سال ۱۳۷۷، حذف کامل رایانه Main Fram از مجموعه در سال ۱۳۷۸ از جمله اقدامات قبل از سال ۱۳۸۳ است. پس از آن در مرداد ماه سال ۱۳۸۳ و به‌منظور استقرار نظام گردش مکاتبات بدون کاغذ، هسته اجرایی فناوری اطلاعات و ارتباطات در حوزه معاونت توسعه مدیریت و پشتیبانی مستقر و شروع به کار کرد. با توجه به پیشرفت‌های حاصل‌شده در تجهیزات رایانه‌ای، موضوع افزایش بهره‌وری و کارایی دفاتر مدیران و تسهیل ارتباطات بین مدیر و کارکنان از طریق به‌کارگیری تجهیزات رایانه‌ای و الکترونیکی مطرح شد. اتوماسیون اداری، مشتمل بر تمام سامانه‌های الکترونیکی رسمی و غیررسمی بوده که به برقراری ارتباط اطلاعات بین اشخاص در داخل و خارج مؤسسه و بالعکس مربوط می‌شود. کلمه اصلی که اتوماسیون اداری را از داده‌پردازی، سامانه اطلاعات مدیریت و سامانه پشتیبانی تصمیم متمایز می‌سازد، ارتباطات است. اتوماسیون اداری به‌منظور تسهیل انواع ارتباطات به هر دو صورت شفاهی و کتبی است (ریموند، ۱۳۷۷، ص ۳۵). در مرکز اسناد آستان قدس رضوی فرایند آرشیو و نگهداری منابع الکترونیکی با شناسایی و ارزشیابی مدارک و تعیین اینکه آیا آن‌ها را به‌طور دائم نگهداری کنند یا موقت و در چه مدت زمانی تحت چه شرایطی نگهداری شوند، آغاز می‌شود. در آرشیو، هیچ سابقه‌ای ناپود نمی‌شود. سوابق و مدارک تحت عنوان پرونده‌های عمومی و خاص نگهداری می‌شوند. پرونده‌های عمومی ممکن

است یک‌سوم مدارک را شامل شود. ارزشیابی فرایندی است که طی آن مشخص می‌شود چه اسنادی قابلیت نگه‌داری دائم و چه اسنادی قابلیت نگه‌داری موقت را دارند و چه اوراقی زائد و غیرقابل‌نگه‌داری محسوب می‌شوند. مفهوم اساسی که عملیات ارزشیابی را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد، ارزش سند است. این مفهوم فرض را بر این قرار می‌دهد که ارزش‌های خاص معینی ذاتاً در اسناد موجودند و اینکه این ارزش‌ها مقدماً از طریق کاربرد آن تعریف می‌شوند. آرشیودار قادر به تشخیص و تعیین این ارزش‌هاست (جرالد هام، ۱۳۷۲). او با استفاده از تجربیات فنی، اصول ارزشیابی، جدول‌ها، فرم‌ها و پرسش‌نامه‌هایی که برای عمل ارزشیابی استفاده خواهد شد، می‌تواند بینش و دریافت انتزاعی خود را به اشتراک بگذارد. اهمیت این مسئله در ارزش‌های ثانویه‌ای است که برای محققان و پژوهشگران مورد استفاده قرار می‌گیرد. ارزش‌های ثانویه به غیر از ارزش‌های اولیه که سند به‌خاطر آن ایجاد شده است، توسط افرادی غیر از کسانی که سند را ایجاد کرده‌اند، به‌وجود می‌آید و بر ارزش دائمی سند تأکید می‌کند. سامانه مدیریت اسناد الکترونیکی با استفاده از فنون طراحی فرم‌ها و جداول، در نقش پایگاهی فعال شرایط فنی را برای اشتراک دانش و ایجاد ارزش افزوده فراهم می‌آورد. نمایه‌سازی نیز یکی دیگر از عوامل مدیریت سند است. اسناد پس از ارزشیابی بر حسب خط‌مشی‌های مرکز اسناد، نمایه‌سازی می‌شوند. در این روش توصیف‌گرهایی که نشان‌دهنده موضوع متن سند هستند از آن استخراج می‌شوند. همان‌طور که پدرسون (۲۰۰۲) بیان می‌کند، نمایه، پیوندی مفهومی یا معنایی بین تولیدکننده و کاربر سند به‌وجود می‌آورد. وظیفه نمایه‌ساز، ایجاد پلی مستحکم است که ریشه در کاربرد اولیه اسناد دارد.

این امر تأثیر مستقیمی بر نظام بازبایی دارد. استخراج‌یافته‌های اطلاعاتی، متکی بر اصول نمایه‌سازی، اندیشه و تفکر نمایه‌ساز است. مدیریت اسناد الکترونیکی جست‌وجوی تمامیت اسناد است. در صورتی که تبادل اطلاعات مبتنی بر شواهد و ارائه اطلاعات معتبر و مستند باشد، در هر مرحله از ارزشیابی و نمایه‌سازی ایجاد ارزش افزوده بر محتوای سند دور از انتظار نخواهد بود. از این‌رو، قابلیت انعطاف‌پذیری در انجام درخواست‌های کاربران زمینه را برای پویایی و تعامل بیشتر در اشتراک و توسعه دانش فراهم می‌آورد. در این میان نقش فراداده‌ها و سازه‌های اطلاعاتی به‌عنوان پیشینه‌های الکترونیکی بسیار مهم تلقی می‌شوند. یک پیشینه حداقل شامل مجموعه‌ای قابل‌تعریف از فراداده است که برای ارائه شواهدی درباره عمل یا رخداد به‌کار می‌رود (Gilliand- Swetland, 2005). آنچه که در طراحی سامانه اسناد الکترونیکی باید در نظر گرفته شود طراحی و به‌کارگیری نوعی از مدیریت دانش در چرخه نظام‌مند است تا با استفاده از دانش و سرمایه‌های انسانی سازمان، منابع محتوایی اسناد در فرایند بازشناسی، ارزشیابی، نمایه‌سازی، آماده‌سازی و اطلاع‌رسانی به‌شکل نظام پیشینه‌های الکترونیکی موجب

غنی‌تر شدن محتوای آن شود. بنابراین به نظر می‌رسد در این روش تعاملات انسانی و اجتماعی موجب ارتباط این ساختار (چرخه مدیریت اسناد الکترونیکی) با خروجی‌های عملکرد می‌شود. خروجی‌ها نیز به نوبه خود به شکل بازخورد به سامانه باز می‌گردد. در این سامانه، آنچه از داده‌ها، اطلاعات و روش‌ها به دست می‌آید به ادراکات ذهنی و دانش تجربی افراد و گروه‌هایی که این ورودها را به اقدامات و عملکرد تبدیل می‌کنند، بستگی دارد. خروجی‌های عملکرد باید پیوسته مورد ارزیابی قرار گیرند تا اطمینان حاصل شود که بهترین عملکرد را با توجه به ساختار و محتوای منابع الکترونیکی داشته‌اند (صفایی قادیکلانی، ۱۳۸۶). این نوع مدیریت سامانه اطلاعات، نیاز به همکاری واحدهای علمی مختلف و برای عملی کردن آن نیاز به اجزای سامانه اطلاعات و فعالیت‌های آن دارد؛ مانند ورودی منابع، فرایند داده به اطلاعات، خروجی تولیدات اطلاعات، ذخیره منابع داده و کنترل اجزای سامانه. در این خصوص می‌توان طراحی واسطه‌ها، زبان‌های باز یابی ساختار سند، نرم‌افزارهای مرتبط با سند (برای مثال: ترجمه، اصطلاح‌شناسی، نرم‌افزار) را نام برد. همچنین فعالیت‌های مرتبط با شبکه (مانند اینترنت، اینترنت، اکسترانت، شبکه محلی، شبکه‌های گسترده) ارتباط از راه دور، دسترسی آسان کاربران و اطلاع‌رسانی بیشتر، جست‌وجوی سلسله‌مراتبی و ارتقاء و پالایش را در نظر گرفت (Sreenivasulu, 2000).

سامانه اسناد الکترونیکی، با ایجاد سند در انواع قالب‌های الکترونیکی، دسته‌بندی‌های مشخصی از پرونده‌ها را با توجه به نوع آن و محتوای منابع و داده‌های اطلاعاتی آن انجام می‌دهد. سوابق با توجه به قابلیت استفاده و نوع بهره‌برداری از آن در خروجی پایگاه داده‌ها و یا منابع اطلاعاتی عمومی و یا اختصاصی جای‌گزاری شده و سخت‌افزار و نرم‌افزار مناسب که کیفیت و امنیت اطلاعات را تضمین کند و مطابق با ویژگی‌های سند باشد، در نظر گرفته می‌شود. آرشیو مرکز اسناد آستان قدس رضوی مقادیر عظیمی از پرونده‌های رقمی با قالب‌های مختلف را در اختیار دارد که با توجه به حجم رو به گسترش آن ممکن است ضرورت یابد که به شکل شبکه‌ای از آرشیو منطقه‌ای نگهداری شود. بیش از دو میلیون منبع رقمی متنی، نزدیک به ۱۴۵۰ پرونده از تصاویر متحرک، بیش از چهار هزار نقشه، نمودار و نقشه‌های معماری، بیش از ۵۰۰ ساعت نوار صدا، ۸۰ هزار پرونده عکس و پوستر در آرشیو ذخیره شده‌اند. علاوه بر این حجم زیادی از اسناد الکترونیکی که به وسیله اتوماسیون اداری در سازمان‌های تابعه آستان قدس رضوی تولید و حاصل فعالیت‌های اداری آستان قدس رضوی در طی سال‌های متمادی است نیز برای آرشیو و بهره‌برداری به مرکز اسناد آستان قدس رضوی انتقال می‌یابد. ضروری است تا آرشیوها در مواجهه با چالش‌های ناشی از نگهداری طولانی‌مدت و دائمی پرونده‌های الکترونیکی، دانش نظری و روش‌شناختی مورد نیاز سوابق و مدارک ایجاد شده در سامانه الکترونیکی را توسعه دهند. بدیهی است که این طرح مشتمل بر

تحقیقات بین‌المللی روی سامانه‌های مدیریت الکترونیکی اسناد است و در تقابل و همکاری با متخصصان آرشیو و مهندسان نرم‌افزار خواهد بود. متخصصان آرشیو با تمرکز روی پرونده‌ها و اسناد تولیدشده در پایگاه‌داده‌ها مسائل مربوط به طبقه‌بندی، جست‌وجو و بازیابی منابع الکترونیکی را موردبررسی قرار می‌دهند. متخصصان و کارشناسان نرم‌افزار مشکلات مربوط به اعتبار، قابلیت اطمینان و صحت منابع الکترونیکی در محیط رقمی را بررسی می‌کنند. البته برای مشارکت در زیرساخت محاسبات پیشرفته و مرکز ابررایانه برای طراحی معماری و فناوری موردنیاز در توسعه و آرشیو منابع الکترونیکی لازم است در این زمینه همکاری و تلاش‌های مشترکی با مراکز تحقیقات انفورماتیک و داده‌پردازی در دستور کار قرار گیرد. این طرح در مرحله اولیه خود راه‌حلی منطقی برای حفظ و دسترسی به پرونده‌های الکترونیکی را در مدل استاندارد نظام اطلاعات آرشیوی باز^۱ در نظر می‌گیرد.

نتیجه‌گیری:

حجم زیاد اطلاعات رقمی‌شده، اهمیت به‌کارگیری سامانه مدیریت آرشیو رقمی که شرایط نگهداری طولانی‌مدت و دائم را داشته باشد، ضروری می‌سازد. در این مدل اشاعه اطلاعات متقابل و فعال است و این محیط باید شرایط نگهداری و ارائه اطلاعات در آینده را با توجه به توسعه و به‌کارگیری فناوری‌های پیشرفته در طراحی و معماری فنی سامانه اسناد الکترونیکی، پیش‌بینی کند. مدل پیشنهادی مورد استفاده در آرشیو اسناد الکترونیکی، مدل مرجعی است که با بسیاری از سامانه‌های اطلاعاتی دیگر هماهنگی دارد. این مدل، سامانه آرشیوی را به شش منطقه عملیاتی متمایز تقسیم می‌کند:

۱- منطقه ورود و مدخل اطلاعات: در این منطقه داده‌ها و اطلاعات ارسال شده از خارج از سازمان پذیرفته و برای ذخیره‌سازی آماده می‌شوند. یکی از اقدامات در این مرحله می‌تواند آماده‌سازی اطلاعات توصیفی داده‌ها باشد.

۲- ذخیره‌سازی آرشیوی: در این حوزه داده‌ها به‌شکل بسته‌های اطلاعاتی به مخزن ذخیره‌سازی انتقال داده می‌شوند تا محتویات آن موردبازیابی قرار گیرد.

۳- حوزه مدیریت داده: در این حوزه نگهداری و دسترسی به اطلاعاتی که قابلیت نگهداری و ارائه خدمات به‌شکل سند را دارند، موردشناسایی و بررسی قرار گرفته و برای مدیریت آرشیو در نظر گرفته می‌شوند.

۴- مدیریت آرشیو: این حوزه عملیات کلی مربوط به سامانه ارائه خدمات در آرشیو را به عهده دارد.

۵- حوزه امنیت منابع: پیش‌بینی‌ها و محاسبات اصلی در زمینه امنیت داده‌ها و اطلاعات

1. OAIS

صورت می گیرد.

۶- منطقه دسترسی: درخواست و دریافت اطلاعات در این حوزه صورت می گیرد و شامل سامانه ای است که اجازه می دهد تا کاربران با در نظر گرفتن شرایط پیش بینی شده به اطلاعات دسترسی داشته باشند.

منابع

- افضلی، مهدی (۱۳۹۰). امضای رقمی و امنیت اطلاعات. در: مدیریت اسناد الکترونیکی در مجموعه مقالات نخستین همایش ملی آرشیو. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، انتشارات کتابدار.
- پیوکا، مرجان؛ نواک، میروسلاو (۱۳۸۴). کیفیت اطلاعات در سیستم های اطلاع رسانی آرشیو سنتی و الکترونیکی. گنجینه اسناد، شماره ۸۷.
- جرالدهام، اف. (۱۳۷۲). انتخاب و ارزشیابی اسناد. ترجمه مصطفی عباسی، نشریه شماره ۲۰، تهران: سازمان اسناد ملی ایران.
- ریموند، مک لئود (۱۳۷۷). سیستم های اطلاعات مدیریت. ترجمه مهدی جمشیدیان و اکبر مهدی پور عطا آبادی، اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- رینولدز، جانیس (۱۳۸۶). مرجع کامل تجارت الکترونیکی: طراحی، ساخت و پیاده سازی کسب و کارهای موفق مبتنی بر وب. ترجمه مریم کاویانی. مشهد: پرتونگار.
- شورای بین المللی آرشیو (۱۳۹۰). دستورنامه مدیریت اسناد الکترونیکی برای آرشیو داران. ترجمه فاطمه زارع زاده. تهران: چاپار: کلک نوین.
- صفایی قادری کائی، عبد الحمید (۱۳۸۶). چالش های غالب در نسل آینده سیستم مدیریت دانش. ارائه شده در اولین کنفرانس ملی مدیریت دانش ایران.
- طاهری، مهدی (۱۳۹۱). کاربرد فراداده در بافت آرشیوی: ضرورت، استانداردها، و رویکرد جدید. گنجینه اسناد، شماره ۸۸.
- گاندی، اسمیتی (۱۳۸۴). مدیریت دانش و خدمات مرجع در کتابخانه ها. ترجمه مریم صراف زاده و افسانه حاضری بغداد آباد؛ مجله الکترونیکی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران (نما)، شماره چهارم مردادماه.
- مازین، فرید؛ رزگی، یاسین (۱۳۹۰). مدیریت سند مبتنی بر تشابه متن. ترجمه حمید ژیان پور. تاریخ پژوهی، شماره ۴۸، پائیز.
- نبوی، فاطمه (۱۳۸۴). کتابخانه دیجیتال. مشهد: سازمان کتابخانه ها، موزه ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی.

- Gilliland-Swetland, A. (2005). Electronic Records Management. In Annual Review of Information Science and Technology.

- Sreenivasulu,V. (2000). The role of digital librarian in the management of digital information systems (DIS). *The Electronic Library*,18(1):12-20. available at <http://www.emerald-library.com>

<http://www.bar.admin.ch/themen>

<http://www.gao.gov/assets/240/234915.pdf>

<http://www.infocom.co.jp/das/index-e.html>

<http://www.saperion.com/solutions/overview/>

<http://www.wossidia.de/?q=en/node/86>

آرشیوسازی وب

ریحانه حکیمزاده

چکیده:

با توجه به ماهیت متغیر و ناپایدار منابع منتشرشده در محیط وب، ایجاد آرشیو وب برای حفظ و نگهداری و دسترسی پذیری این منابع ضروری است. هدف بنیادین تهیه آرشیو وب، حفظ اطلاعات و دانش ارزشمند موجود و در دسترس قراردادن آن برای پژوهشگران و کاربران بر اساس نیازهایشان است. برای ایجاد آرشیو وب ضروری است که تمامی مراحل آرشیوسازی از قبیل انتخاب و مجموعه سازی منابع وبی، سازماندهی، حفاظت، مسائل حقوقی و دسترسی، مورد بررسی قرار گیرد. در این پژوهش ضمن آشنایی با آرشیو وب و مراحل شکل گیری آن، به ارائه راهکارهایی در مسیر آرشیوسازی وب و پیشنهادات کاربردی در این زمینه نیز پرداخته خواهد شد.

کلیدواژه ها

آرشیو وب، مجموعه سازی منابع وبی، سازماندهی وبی، حفاظت وبی، مسائل حقوقی و قانونی، دسترسی وبی.

آرشیوسازی وب

ریحانه حکیمزاده^۱

مقدمه:

امروزه متخصصان حوزه آرشیو به اهمیت منابع وبی پی برده‌اند و به این مسئله واقف شده‌اند که منابع وبی ناپایدارند و اگر اقداماتی برای ضبط و حفاظت آن‌ها صورت نگیرد، نابود خواهند شد (لایمن^۲، ۲۰۰۲). بنابراین با توجه به ماهیت پویا و کنترل‌نشده وب، حفاظت و آرشیوسازی آن مانند حفاظت از آثار مکتوب امری مهم و ضروری است. آرشیوسازی وب تلاشی نظام‌مند برای ایجاد و حفظ پایداری و استقرار اطلاعات موجود در وب است (تامپسون^۳، ۲۰۰۸). از سال ۱۹۹۶م، آرشیوسازی وب در جهان آغاز شده است و این نشان می‌دهد که کشورهای جهان به میرا و ناپایدار بودن منابع وبی پی برده‌اند. به دلایل مختلف از جمله مشکلات مالی، مسائل اخلاقی و امنیتی، هک‌شدن وبگاه‌ها و مسائلی از این دست، نمی‌توان اطمینان داشت وبگاهی که امروز در اختیار کاربران است و می‌تواند از اطلاعات موجود در آن بهره بگیرند، فردا نیز وجود داشته باشد. افزون بر اینکه کتابخانه‌های ملی استرالیا، ایالات متحده، انگلستان، فرانسه، سوئد و دانمارک از جمله کتابخانه‌های پیشگام در عرصه آرشیوسازی وب بوده‌اند، پروژه‌های دیگری نظیر پاندورا^۴، مینروا^۵، در حال آرشیوسازی منابع وبی هستند. پژوهش‌های گوناگونی نیز در حوزه مرتبط با اسناد الکترونیکی و رسیدن به مدلی برای پیاده‌سازی آرشیو وب در ایران صورت گرفته است. برگزاری همایشی در خصوص مدیریت اطلاعات در محیط وب که در اسفند ماه سال ۱۳۹۱ در سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران برگزار شد، حاکی از اهمیت موضوع آرشیو وب است.

۱. کارشناسی‌ارشد رشته مطالعات آرشیوی
دانشگاه تهران.

reyhaneHakimzade2013@

gmail.com

2. Lyman

3. Thompson

4. Preserving and Accessing
Networked Documentary
Resources of Australia
(PANDORA)

5. MINERVA Web Archive:
[http://lcweb2.loc.gov/diglib/
lcwa/html/lcwa-home.html](http://lcweb2.loc.gov/diglib/lcwa/html/lcwa-home.html)

هدف پژوهش

هدف این پژوهش آشنایی با مفهوم آرشیو وب، چگونگی انتخاب و مجموعه‌سازی، سازماندهی، حفاظت، مسائل حقوقی و سطوح دسترسی به منابع وبی و ارائه راهکارها و پیشنهادهای در مسیر آرشیوسازی وب است.

بیان مسئله

وب جهان‌گستر شکل متفاوتی از رسانه را در اختیار تولیدکنندگان محتوا قرار داده است. وب با قابلیت‌های ویژه خود مانند سرعت و سهولت در نشر و ویرایش اطلاعات و کاهش هزینه‌های انتشار، به سرعت در میان اقشار مختلف مردم محبوبیت یافت. ماهیت پویا و کنترل‌نشده وب، مشکلی اساسی است. بخشی یا تمام صفحات موجود در وبگاه‌ها غالباً تغییر می‌کنند و ناپدید می‌شوند، بدون اینکه ردپایی به جا بگذارند یا گاهی نیز به علت قطع پیوند یا تغییر نشانی، امکان دسترسی کاربران به وبگاه میسر نیست. از این رو، کم‌کم نگرانی‌هایی درباره خطر از دست دادن این منابع و اطلاعات ارزشمند به وجود آمد و مسلم شد که با توجه به تلقی اطلاعات در حکم میراث فرهنگی و فکری و اجتماعی جوامع از یک سو و ناپایداری آن‌ها در محیط اینترنتی از سوی دیگر، مسئله حفاظت از منابع وبی همانند حفاظت از سایر منابع مکتوب امری مهم و ضروری است. به همین منظور ضرورت شکل‌گیری آرشیو وب با رعایت اصول و استانداردهای لازم احساس می‌شود. آرشیو وب، آرشیوی است که دربردارنده منابع منتشرشده در وب است. سازمان‌ها ممکن است خودشان آرشیوهای وب را ایجاد و مدیریت کنند یا ممکن است با عوامل خارجی دیگر مانند فراهم‌کننده‌های آرشیو یا آژانس‌های آرشیو همکاری کنند.

پیشینه پژوهش در خارج از ایران

دی^۱ (۲۰۰۳) در پژوهشی با عنوان مجموعه‌سازی و حفاظت وب: مطالعه امکان‌سنجی برای ولکام تراست^۲ و کمیته مشترک سامانه‌های اطلاعاتی، به بررسی و تحلیل آرشیوهای وب متعددی از جمله آرشیو وب پاندورا و آرشیو وب مینرو و آرشیو وب کتابخانه بریتانیا در برآورده کردن نیازهای کاربران پرداخته است. وی با تجزیه و تحلیل این آرشیوها اظهار داشته که بیشتر پروژه‌ها رویکرد انتخابی یا رویکرد کل دامن را برگزیده‌اند، لیکن معتقد است که بهترین حالت، ترکیب این دو رویکرد است. وی با توجه به مسائل قانونی موجود در انگلستان و بررسی پروژه‌ها به این نتیجه رسیده که برای ولکام تراست و کمیته مشترک سامانه‌های اطلاعاتی، رویکرد انتخابی بهترین گزینه است. علاوه بر این، برآورد هزینه، بررسی مهارت کارمندان و پیش‌بینی الزامات فنی از دیگر دستاوردهای این پروژه است.

1. Day

2. Wellcome Trust

ماسانس^۱ (۲۰۰۵) در مقاله خود با عنوان شیوه‌های آرشیوسازی وب درباره روش‌های مورد استفاده مؤسسه‌های مختلف برای آرشیوسازی منابع وبی و مطالعه و مقایسه در خصوص راهبردها و محدودیت‌های آن‌ها می‌پردازد. او مقایسه‌ای بین آرشیو اینترنت ایالات متحده آمریکا و کتابخانه ملی فرانسه انجام داده و رهنمودهایی برای آینده ارائه کرده است.

گومز، فریتس و سیلوا^۲ (۲۰۰۶) در پژوهشی با عنوان طراحی و معیارهای انتخاب برای آرشیو وب ملی به تحلیل راهبردهای انتخاب محتوا به صورت خودکار برای آرشیو وب ملی پرداخته و نوعی معماری سیستمی را برای پشتیبانی از آن پیشنهاد کرده‌اند. به نظر آن‌ها، لازم است برای آرشیوسازی وب ملی، مرز و محدوده وب ملی تعیین و بعد معیارهای انتخاب تعریف شود. این پژوهش در حوزه کشور پرتغال صورت پذیرفته است. معیارهای تعیین شده عبارتند از: تعیین دامنه سطح بالای کشور، مشخص کردن موارد استثنایی، انتخاب انواع رسانه‌ها و تعیین محل فیزیکی خدمت‌دهنده. البته آن‌ها اظهار داشته‌اند که هیچ‌یک از این معیارها به تنهایی برای انتخاب محتوا برای آرشیو مناسب نیستند و به کارگیری ترکیبی از آن‌ها الزامی است.

ابراهیم^۳ (۲۰۱۰) در پایان‌نامه خود با عنوان «راهبردهای حفاظت محتوای وبی: موانع مالکیت فکری برای تأسیس آرشیو وب سودان» بیان می‌کند که پیشرفت نشر وبی چالش‌های جدیدی را برای مدیریت محتوای وبی به عنوان موجودی کتابخانه ملی به وجود آورده است. همچنین اظهار می‌کند که محتوای وبی مهم و ارزشمند و در عین حال ناپایدار است و چنانچه تدابیر و راهبردهایی برای حفاظت از آن اندیشیده نشود، از بین خواهد رفت که البته محدودیت‌های حقوق مالکیت فکری از موانع اساسی این حفاظت است. این پژوهش، سعی در ایجاد تعادل بین نیازهای اطلاع‌یابی و پشتیبانی از حقوق مالکیت فکری برای تأسیس آرشیو وب سودان داشته است. یافته‌ها حاکی است که با توجه به ناپایداری و طول عمر کوتاه محتوای وبی، تشکیل آرشیو وب سودان به منظور حفاظت از فضای ملی وب سودان امری ضروری و حیاتی است. وی وضع قانون واسپاری را برای تشکیل آرشیو وب سودان توصیه می‌کند.

پیشینه پژوهش در ایران

شادان‌پور و همکارانش (۱۳۸۹) در طرحی پژوهشی با عنوان امکان‌سنجی ایجاد آرشیو وب در سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران (فاز اول طرح پژوهشی آرشیو وب ایران) به سنجش امکانات موجود در سازمان و در کشور در ابعاد ویژگی‌های فضای وب ایران، زیرساخت فنی و ارتباطی موجود و مورد نیاز، امکانات موجود و مورد نیاز در سازماندهی منابع وب، ابعاد حقوقی و قانونی و همکاران بالقوه ملی و بین‌المللی پرداخته‌اند. در بررسی وضعیت موجود، زیرساخت‌های مناسب سخت‌افزاری و نرم‌افزاری و ارتباطی فعلی برای پاسخگویی

1. Masanes

2. Gomes; Freitas; Silva

3. Ibrahim

ایجاد آرشیو وب، تعیین شد.

نوشین فرد (۱۳۹۱) در پژوهش خود با عنوان بررسی سیاست‌های مجموعه‌سازی آرشیوهای وب ملی کشورهای منتخب (استرالیا، سوئد، فرانسه، زلاندنو و بریتانیا) و ارائه سیاهه پیشنهادی برای آرشیوهای وب ملی، به معیارهای لازم برای مجموعه‌سازی آرشیوهای وب ملی دست یافت. معیارهای مجموعه‌سازی به‌دست‌آمده از بررسی سیاست‌های مجموعه‌سازی آرشیوهای وب ملی کشورهای منتخب، به‌صورت سیاهه‌ای متشکل از ۸ عامل (عوامل کلی انتخاب انتشارات پیوسته، انواع انتشارات، عنوان، اولویت‌بندی نسخه‌های چندگانه، مسائل قانونی، استنادها، اصول کلی انتخاب و واریسی کل دامنه) با ۳۲ ملاک و ۱۰۷ نشانگر برای آرشیوهای وب ملی تعیین شد.

آرشیو وب چیست؟

آرشیو وب فرایند جمع‌آوری وبگاه‌ها و اطلاعات موجود از شبکه جهانی وب با درنظرگرفتن انتخاب و مجموعه‌سازی دسترسی و حفاظت، در دسترس قراردادن آن برای پژوهشگران و مورخان است. جمع‌آوری اطلاعات وبگاه‌ها و ایجاد آرشیو وب با کمک نرم‌افزارهای ویژه صورت می‌گیرد. این نرم‌افزارها که به‌عنوان خزشگر شناخته می‌شوند در صفحات وب اطلاعات را جست‌وجو و جمع‌آوری کرده و ذخیره می‌کنند (web archiving guidance, 2011).

آرشیو وب دربردارنده منابع منتشرشده در محیط وب است که باید حفاظت و دسترسی از این منابع وبی مهیا شود. سازمان‌ها ممکن است خودشان آرشیوهای وب را ایجاد و مدیریت کنند یا ممکن است با عوامل خارجی دیگر مانند فراهم‌کننده‌های آرشیو یا آژانس‌های آرشیو همکاری کنند.

چرا وبگاه‌ها را آرشیو می‌کنیم؟

بسیاری از سازمان‌ها، با تولید وبگاه و قراردادن اطلاعات سازمان، از وبگاه خود به‌عنوان یک ابزار قدرتمند برای اشتراک‌گذاری اطلاعات استفاده می‌کنند. وبگاه بخش مهمی از سوابق و هویت یک سازمان یا فرد به‌شمار می‌رود (web archiving guidance, 2011).
بالتبع هر سازمانی باید اقدام به نگهداری سوابق ارزشمند خود کند که این کار از طریق آرشیوکردن اطلاعات ضروری و ارزشمند آن در محیط وب امکان‌پذیر است.

انتخاب و مجموعه‌سازی منابع وبی

همان‌طور که در ایجاد هر مجموعه‌ای، مرحله انتخاب و مجموعه‌سازی اصلی‌ترین مرحله

است، در آرشیو کردن منابع وب نیز این مرحله دارای اهمیت بسیاری است. این مسئله که چه منابعی باید در اولویت قرار گیرند و تعیین معیارهایی به عنوان ضابطه نگه‌داری هر گروه از منابع و بسیاری نکات دیگر در تصمیم‌گیری در مورد آرشیو منابع وب، در گرو اتخاذ خط‌مشی مجموعه‌سازی مدون برای ایجاد آرشیو وب است. در زیر خلاصه‌ای از رویکردهای مجموعه‌سازی برای منابع وبی ارائه می‌شود:

- ۱- **رویکرد غیرانتخابی:** در این رویکرد، تصمیم آگاهانه‌ای مبنی بر اینکه هیچ انتخابی صورت نگیرد، اتخاذ می‌شود و هر آنچه را که ممکن است، مجموعه‌سازی می‌کنند. آرشیو اینترنت، با هدف آرشیو‌سازی کل دامنه وب، عالی‌ترین و آرمانی‌ترین نمونه این رویکرد است.
- ۲- **رویکرد انتخابی:** این رویکرد دقیق‌ترین رویکرد است که در آن، انتخاب به‌منظور شناسایی منابع وبی بر اساس معیارها و پارامترهای از قبل تعریف‌شده از قبیل انتشار وبی یا وبگاه واحد، برای مجموعه‌سازی تعریف می‌شود. به عبارت ساده‌تر، رویکرد انتخابی دربردارنده انتخاب‌هایی درباره این است که چه وبگاه‌هایی آرشیو شوند و چه وبگاه‌هایی آرشیو نشوند. این رویکرد، منابع وبی را با مشخص کردن معیارهای انتخاب مانند موضوع، ویژگی و یا اهمیت، برای مجموعه‌سازی تعیین می‌کند. همچنین دوره زمانی آرشیو‌سازی را مشخص می‌کند.
- ۳- **رویکرد مقوله‌ای:** در این رویکرد، معیارهای انتخاب به‌صورت مقوله‌ای تعریف می‌شود و هر منبعی که مرتبط با آن مقوله خاص است، می‌تواند بالقوه مجموعه‌سازی و بارها یا بعد از چند هفته یا چند ماه روزآمد شود. رویکرد مقوله‌ای، نوع تغییر یافته رویکرد انتخابی است که محتوای خاصی را که با موضوع یا رویداد خاصی مرتبط است، آرشیو‌سازی می‌کند. این رویکرد بر حسب اینکه انتخاب بر مبنای چه مقوله‌ای صورت پذیرد، به چهار دسته موضوع، خالق، نوع یا دامنه تقسیم می‌کند (براون^۱، ۲۰۰۶؛ تامپسون، ۲۰۰۸؛ هالگریسون^۲، ۲۰۰۸؛ دست‌نامه حفاظت منابع وبی، ۲۰۰۸؛ چلاپندی^۳، ۲۰۰۹).

سازماندهی منابع وبی

تلاش برای فهرست‌نویسی منابع وب در ابتدا توسط برخی از انجمن‌های کتابخانه‌ای حین برپایی کمیته فهرست‌نویسی انجمن کتابداران آمریکا^۴ تحت‌عنوان بحث توصیف و دسترسی به گزارش کار صورت گرفت. کارِ گزینش منابع وبی برای فهرست‌نویسی، باید با همان دقتی صورت گیرد که موارد چاپی را برای وارد شدن به مجموعه کتابخانه یا آرشیو خود انتخاب می‌کنند. مجموعه‌سازان یا مدیران مجموعه‌ها، اعضای هیئت‌علمی گزینش‌کننده و سایر کارکنان آرشیو می‌توانند در این کار سهیم باشند. هر مؤسسه برای انتخاب منابع الکترونیکی مانند سایر منابع چاپی نیاز به گسترش خط‌مشی مجموعه‌سازی دارد. مشکلات جست‌وجو و

1. Brown
2. Hallgrimsson
3. Chellapandi and San
4. ALAALCTS

بازیابی و راهکارهای کنونی موتورهای جست‌وجو در ذخیره و بازیابی اطلاعات پاسخ‌گوی کاربران نبوده و اینجاست که توانایی‌های متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی که حاصل سیر تکامل اصول و قواعد سازماندهی در طول چندین قرن است، می‌تواند راهگشای این مشکل باشد. یکی از هدف‌های اصلی فهرست‌نویسی، دسترس‌پذیر ساختن اطلاعات مورد نیاز کاربران است و فرقی نمی‌کند که منابع از کجا وارد شده‌اند و چگونه و در کجا ذخیره می‌شوند. فهرست‌نویسی کمک می‌کند تا منابع مفید، هر کجا که باشند بازیابی شوند و فهرست‌نویسی منابع وبی نیز بر این هدف استوار است (ادبی فیروزجایی، ۱۳۸۹).

با افزایش حجم روزافزون اطلاعات و رشد سریع وب، نیاز به سازماندهی منابع وبی روبه‌روز بیشتر نمایان می‌شود زیرا تمام اسناد موجود در وب به‌صورت منطقی سازماندهی نشده‌اند و همین امر استفاده و بازیابی آن‌ها را با مشکل مواجه می‌سازد. از آنجا که اطلاعات زمانی ارزشمند است که ساختاریافته باشد، به‌دلیل فقدان ساختار در خلق، توزیع و دریافت آن، اطلاعات در جایی که لازم است در دسترس قرار نخواهد گرفت و در نتیجه ارزش خود را از دست خواهد داد. به‌همین دلیل، کوشش برای کاربرد طرح‌های رده‌بندی کتابخانه برای سازماندهی منابع الکترونیکی از قلمرو کتابخانه‌ها و فهرست‌های آن فراتر می‌رود، به‌طوری‌که متخصصان اطلاع‌رسانی و پایگاه‌های اطلاعاتی، قابلیت‌های رده‌بندی کتابخانه را در سازماندهی اطلاعات موجود در وب با هدف بهبود مرور و جست‌وجوی موضوعی بالا می‌دانند. اکثر کتابداران و متخصصان اطلاع‌رسانی معتقدند که استفاده از طرح‌های رده‌بندی کتابخانه‌ای در سازماندهی، جست‌وجو و مرور اطلاعات موجود در وب بسیار کارآمد است. وقتی اطلاعات به‌صورت موضوعی رده‌بندی شوند، هر متخصص می‌تواند به‌راحتی با تورق به مطالب مورد نیاز خود دست یابد.

طرح‌ها و ابزارهای فهرست‌نویسی منابع وب

نابسامانی و آشفتگی منابع شبکه جهانی وب و به‌وجود آمدن مشکلاتی در زمینه جست‌وجو و بازیابی اطلاعات در این شبکه، ضرورت انتخاب راهبردها و روش‌های نوینی را برای حل این معضل ایجاد کرده است. روی همین اصل و با توجه به اهمیت دسترس‌پذیرسازی و همچنین به‌منظور تسهیل فرایند جست‌وجو و بازیابی اطلاعات در این شبکه، تاکنون طرح‌ها و پژوهش‌های زیادی توسط کتابداران و متخصصان رایانه در سراسر جهان انجام گرفته و الگوها و ابزارهای متعددی برای توصیف و فهرست‌نویسی منابع وبی طراحی و تولید شده است که یکی از ابزارهای معروف و مهم آن‌ها مارکیت^۱ است. مارکیت نرم‌افزاری می‌باشد که آن را شرکت فناوری‌های نایکلس، به‌منظور تسهیل فرایند فهرست‌نویسی منابع اطلاعاتی وب

1. Marcit

طراحی کرده است. روش کار با این نرم‌افزار به این ترتیب است که ابتدا وبگاه یا منبع موردنظر روی وب انتخاب و بازایی می‌شود. سپس با فشار دکمه ماوس روی نماد نرم‌افزار مارکیت در بالای مرورگر وب، بخش زیادی از اطلاعات مربوط به وبگاه یا منبع مذکور به‌طور خودکار بازایی می‌شود. این اطلاعات شامل عنوان وبگاه یا منبع، نشانه الکترونیکی روی شبکه جهانی وب، پدیدآورنده، موضوع، ناشر، محل نشر، سال نشر و غیره است. همچنین فهرست‌نویسان می‌توانند با واردکردن اطلاعات فهرست‌نویسی دیگر نظیر زبان، شکل، عنوان فرعی، شماره استاندارد بین‌المللی، شماره رده‌بندی دیویی و کنگره، یادداشت، خلاصه و غیره در محل‌های مخصوص کاربرگ الکترونیکی این نرم‌افزار به فهرست‌نویسی منبع یا وبگاه موردنظر خود پرداخته و سپس پرونده تکمیل‌شده را به پایگاه اطلاعاتی سامانه خودکار آرشیو انتقال دهند (ادبی فیروزجایی، ۱۳۸۹).

برای سازماندهی منابع وبی لازم است که کتابداران و آرشیودارها و متخصصان اطلاع‌رسانی با ابزارهای جدید سازماندهی منابع وبی آشنا شوند و آن‌ها را با دقت بالا و در زمان مناسب و هزینه مطلوب به‌خوبی سازماندهی کنند و به الگوها و استانداردهای مناسب دست یابند. مهم‌ترین آن‌ها استفاده از روش‌های فراداده در جهت سازماندهی منابع اینترنتی و وبی است. در زیر نمونه‌هایی برای هر یک از انواع استانداردهای فراداده‌ای، بر اساس کارکردهای پنج‌گانه به‌صورت خلاصه شرح داده می‌شود:

۱- فراداده‌های توصیفی: کارکرد اصلی این نوع فراداده، شناسایی و توصیف اشیاء محتوایی است. عناصر این فراداده‌ها به توصیف صفات و خصایصی از شیء محتوایی می‌پردازند که موجب تشخیص آن از دیگر اشیاء شده و امکان بازایی آن را ایجاد می‌کنند. فراداده‌های توصیفی بسیار پرکاربرد هستند، بیشتر استانداردهای فراداده‌ای با هدف پشتیبانی از کارکرد توصیف طراحی می‌شوند. عناصری مانند عنوان، پدیدآورنده و موضوع از مهم‌ترین عناصری هستند که به یک استاندارد فراداده‌ای کارکرد توصیفی می‌دهند. این نوع فراداده‌ها، دارای عناصری با کارکردهای دیگر از جمله مدیریتی نیز هستند اما بیشتر جنبه توصیف شیء را مد نظر قرار می‌دهند. از جمله استانداردهای فراداده‌ای، توصیف شناسه‌گذاری‌شده آرشیوی (ای.ای.دی.)^۱ را می‌توان نام برد.

توصیف شناسه‌گذاری‌شده آرشیوی (ای.ای.دی.): نوعی از استاندارد فراداده‌ای با کارکرد توصیفی و مبتنی بر زبان نشانه‌گذاری گسترش‌پذیر است که به‌صورت مشترک توسط جامعه آرشیودارهای آمریکا و کتابخانه کنگره آمریکا نگهداری می‌شود. هدف اصلی این استاندارد، شناسه‌گذاری محتوای ابزارهای بازایی اطلاعات (فهرست‌ها، نمایه‌ها و راهنماها) برای دسترسی به اشیاء آرشیوی و مخازن نسخه‌های خطی در محیط شبکه‌ای است. ای.ای.دی. به

1. EAD (Encoded Archival Description)

توصیف دقیق و جامع و کامل محتوا و ساختار معنایی مجموعه‌های اشیاء آرشیوی می‌پردازد. همچنین، موجب استانداردسازی اطلاعات مجموعه‌های آرشیوی ذخیره‌شده در ابزارهای بازیابی اطلاعات می‌شود. به عبارت دیگر، پیشینه‌های تولیدشده بر اساس این استاندارد، به دلیل استفاده از بستر نحوی و ساختار مناسب، تبادل اطلاعات میان نظام‌های آرشیوی را بهبود می‌بخشند (Network development and MARC Standard Office, 2012; Pitti, 1999).

اطلاعاتی که فراداده‌ها برای توصیف منابع رقمی تولید می‌کنند شامل شماره منحصر به فرد سند، نام سند، تاریخ آن و زمانی که سند رقمی ایجاد شده است، خط‌مشی‌های حاکم بر دسترسی و استفاده از سند و قالب و زبان و اندازه پرونده، مشخصات دستگاهی که با آن پویش صورت گرفته است، در صورت انجام ویرایش و تصحیح، تاریخ آن نیز باید به‌طور دقیق ذکر شود (Digitising accumulated physical Records, 2013).

در راهنمای مدیریت اسناد الکترونیکی کشور مالزی نیز از فراداده‌ها برای توصیف محتوا، زمینه و ساختار سوابق استفاده می‌شود که شامل اطلاعاتی نظیر عنوان سند، موضوع، قالب، تاریخ ثبت سند، تاریخ استفاده از آن، جزئیات استفاده کاربران و ایجاد سطوح دسترسی است.

۲- فراداده‌های مدیریتی: فراداده‌های مدیریتی، اطلاعات لازم برای مدیریت یک شیء

نظیر اینکه کی و کجا تولید شده، نوع پرونده و دیگر اطلاعات فنی، اطلاعاتی در خصوص شرایط و نحوه دسترسی به شیء، حقوق و مالکیت معنوی شیء و نظایر آن را شامل می‌شود. به دلیل ماهیت و تنوع اطلاعات یادشده، استانداردهای فراداده‌ای خاص‌تری برای توصیف اینگونه اطلاعات طراحی شده‌اند. فراداده‌های فنی، ساختاری و حقوقی از انواع فراداده‌های با کارکرد مدیریتی محسوب می‌شوند. حتی در برخی منابع به دلیل سطح بالای هم‌پوشانی عناصر، فراداده‌های نگهداری نیز نوعی فراداده مدیریتی به‌شمار می‌آیند.

۳- فراداده‌های حقوقی: کارکرد اصلی این نوع فراداده، مدیریت حقوقی شیء است که به

حقوق مالکیت معنوی شیء می‌پردازد. فراداده‌های حقوقی به توصیف اطلاعاتی نظیر نام پدیدآورنده شیء (به همراه ملیت و تاریخ تولد و وفات وی)، تاریخ ایجاد شیء، وضعیت حق مؤلف، وضعیت انتشار، دیگر اشخاص (حقیقی و حقوقی) که در ایجاد و نگهداری همکاری و مشارکت داشتند و جز آن می‌پردازند (والن، ۲۰۰۸). مسئله‌ای که همواره در خصوص این نوع فراداده از سوی تولیدکنندگان پیشینه‌های فراداده‌ای مطرح می‌شود، دشواری تولید آن است. با وجود این، لزوم تهیه این نوع فراداده برای مدیریت حقوقی شیء و رهنمودهایی برای تسهیل استخراج اطلاعات آن بسیار حائز اهمیت است.

۴- فراداده‌های حفاظت: فراداده‌های حفاظت، یکی از بخش‌های اصلی راهبردهای حفاظت

1. Whalen

اشیاء رقمی محسوب می‌شوند. گرایش روزافزون به تغییر قالب‌های ذخیره‌سازی اشیاء محتوایی از آنالوگ به رقمی، موجب پیدایش این راهبردها برای نگهداری بلندمدت اشیاء رقمی شده است. فراداده‌های حفاظت، اطلاعاتی در مورد فرایندهای نگهداری و حفاظت اشیاء رقمی ارائه می‌دهند که شامل جزئیات فنی قالب شیء، ساختار و دستورالعمل‌های استفاده از محتوای رقمی، تاریخچه فعالیت‌های انجام‌گرفته (تغییرات و تصمیم‌گیری‌ها) روی شیء، اعتبارسنجی و مسئولیت و حقوق نگهداری شیء می‌شود. استاندارد فراداده برای حفاظت اشیاء رقمی (پریمیس^۱) معروف‌ترین استاندارد این نوع از فراداده است. پریمیس همانند دیگر استانداردهای فراداده‌ای از قالب ایکس.ام.ال. به‌عنوان بستر نحوی پیاده‌سازی پیشنهادها استفاده می‌کند. امکان جاسازی پیشنهادها فراداده‌ای مبتنی بر پریمیس در بخش فراداده مدیریتی استاندارد متس وجود دارد و در این خصوص دستورالعمل‌ها و نرم‌افزارهای خاصی از سوی وبگاه رسمی پریمیس ارائه شده است. اهداف کلی ایجاد این قالب عبارتند از: پشتیبانی از قابلیت دوام، ارائه، فهم، اعتبار و شناسایی اشیاء رقمی، ارائه اطلاعات به مخازن رقمی که به آگاهی از روش نگهداری و حفاظت بلندمدت منابع رقمی نیاز دارند، تأکید بر فراداده‌های قابل‌پیاده‌سازی، به نحوی که با دقت تعریف شوند و رهنمودهایی برای ایجاد و مدیریت و استفاده از آن‌ها فراهم شود و به سوی جریان کاری خودکار حرکت کنند، تضمین بی‌طرفی فنی (هیچ پیش‌فرضی در مورد فناوری‌ها و راهبردهای نگهداری و مدیریت و ذخیره‌سازی فراداده‌ها در نظر گرفته نشود).

تمامی جنبه‌های اصلی مربوط به نگهداری اشیاء رقمی که پیش‌تر اشاره شد، در پریمیس مدنظر قرار می‌گیرد (Network development and MARC Standard Office, 2012). پریمیس، برای حفاظت از محتوای اشیاء رقمی از جمله منابع آرشیوی مناسب است.

۵- فراداده‌های ساختاری: فراداده‌های ساختاری، ساختار شیء محتوایی موردتوصیف را نشان می‌دهند. برای مثال، دسترسی به محتوای بخش‌های خاصی نظیر فهرست مطالب، فصل‌ها و صفحات موردنظر از یک کتاب الکترونیکی، یا بخش‌های مختلف یک منبع پژوهشی، یا ساختار یک نظام رایانه‌ای مثل جدول‌ها، ستون‌ها و نمایه‌ها را فراهم می‌کنند. بدین ترتیب، ساختار شیء به‌منظور بهره‌وری بهتر برای کاربران نهایی مشخص می‌شود. مهم‌ترین استاندارد فراداده‌ای که کارکرد غالب آن کارکرد ساختاری است، استاندارد انتقال و شناسه‌گذاری فراداده^۲ است. این استاندارد در آرشیو، کتابخانه و موزه قابل‌استفاده است (طاهری، ۱۳۹۱).

1. PREMIS(Preservation Metadata Implementation Strategy)
2. METS

حفاظت از منابع وبی

یونسکو با هدف ارائه استانداردهایی برای هدایت دولت‌ها در زمینه فعالیت‌های محافظتی در

عصر رقمی، به بررسی این موضوعات پرداخته و توجه به رشد مداوم میراث الکترونیکی در سرتاسر جهان و ضرورت همگامی جهانیان را برای محافظت از حافظه رقمی و وبی در حال انقراض مورد تأکید قرار داده و به این مطالب اشاره کرده است که تمامی دولت‌ها، سازمان‌های دولتی و غیردولتی، سازمان‌های بین‌المللی و ملی و همچنین تمامی نهادهای خصوصی باید محافظت از میراث وبی را در اولویت برنامه‌ها و سیاست‌های خود در سطح ملی قرار دهند (ابراهیمی، ۱۳۸۹).

با توجه به حجم بسیار زیاد اطلاعات در محیط وب و ماهیت فناپذیری و زودگذری صفحات وب، برای ایجاد آرشیو وب با چالش‌هایی در خصوص مدیریت حفاظت اطلاعات رقمی و دسترس‌پذیری آن مواجه هستیم. اگرچه الگوهای بسیاری برای مدیریت حفاظت اسناد رقمی وجود دارد، برای حصول به هدف دستیابی دائمی به منابع وبی، باید فرایندهای خاصی طی شود. این فرایندها عبارتند از:

- ۱- انتخاب و فراهم‌آوری منابع وبی برای حفظ ارزش آن‌ها به صورت پایدار در یک مکان امن؛
- ۲- سازماندهی منابع وبی فراهم شده برای تسهیل مدیریت و دستیابی به آن‌ها؛
- ۳- به‌کارگیری برنامه برای حفاظت رقمی برای غلبه بر تهدیدهای ناشی از تغییرات نرم‌افزارها و فناوری‌های وابسته به این منابع (صمیعی، ۱۳۹۰).

حفاظت از منابع رقمی، چالشی نگران‌کننده

فناوری‌های ذخیره‌سازی اطلاعات رقمی به سرعت در حال تکامل هستند و نمونه‌های جدید وارد بازار شده و رسانه‌های قدیمی از گردونه خارج می‌شوند و به تبع آن، اطلاعاتی که متکی بر فناوری‌های منسوخ هستند، غیرقابل دسترس می‌شوند. از این رو، لازم است آرشیوها خطمشی و راهبردهایی را برای حل این چالش لحاظ کنند تا بتوانند تمامی اسناد رقمی را برای مدت زمانی طولانی در رسانه‌های استاندارد حفظ و دسترس‌پذیر سازند. تدوین خطمشی و برنامه‌های حفاظت اسناد رقمی، چالشی نگران‌کننده برای بسیاری از آرشیوهاست (صمیعی، ۱۳۹۰).

دایرةالمعارف علوم آرشیوی برای چالش‌های حفاظت از منابع رقمی سه عامل را در نظر می‌گیرد: رسانه فیزیکی ذخیره‌سازی برای سندهای رقمی، قالب‌های رقمی که کهنه می‌شوند (کهنگی فناوری) و پیچیدگی کدگذاری اطلاعات رقمی که توضیح هر یک در زیر آورده شده است.

رسانه فیزیکی ذخیره‌سازی برای سندهای رقمی: این رسانه‌ها بسیار آسیب‌پذیر و شکننده هستند زیرا با چند لایه ترکیب شده‌اند و نمی‌توان محاسبه کرد که این لایه‌ها چه

برهم کنش^۱ و تأثیری بر یکدیگر می‌گذارند. بنابراین نباید انتظار عمر طولانی برای رسانه رقمی داشته باشیم.

کهنگی فناوری: اطلاعات رقمی نیازمند سخت‌افزار و نرم‌افزارهایی برای خوانده‌شدن هستند؛ به بیان دیگر، وقتی سخت‌افزار یا نرم‌افزار مرتبط برای بازیابی و خواندن آن‌ها وجود نداشته باشد، غیرقابل دسترسی خواهند بود. امروزه نیز با تغییرات سریع و مداوم فناوری این چالش همواره وجود دارد. برای پاسخ به کهنگی فناوری و منسوخ‌شدن قالب‌ها، سه راه اصلی وجود دارد: مهاجرت^۲، نرمال‌سازی^۳ و شبیه‌سازی^۴.

مهاجرت: داده‌ها به یک قالب سازگار با فناوری جدید تبدیل می‌شوند. به بیان دیگر، انتقال دوره‌ای از منابع رقمی با قالب‌های قدیمی به قالب جدید است.

نرمال‌سازی: نرمال‌سازی نیز به نوعی زیرمجموعه مهاجرت است. سندهای رقمی شده برای انتقال از قالب قدیمی خود به قالب جدید، از قالب‌های استاندارد استفاده می‌کنند. انتقال سندهای رقمی با مشخص کردن و پیروی از یک قالب استاندارد صورت می‌گیرد.

شبیه‌سازی: امکان بازخوانی و اجرای دوباره سندهای رقمی با قالب اصلی خود که منسوخ شده، به کمک نرم‌افزارهای مخصوصی که در این زمینه وجود دارد، فراهم می‌شود. به بیان دیگر، برنامه‌هایی که به کمک نرم‌افزارهای قدیمی اجرا و خوانده می‌شدند و اکنون مورد استفاده نیستند، با بستری که شبیه‌سازی اجرا می‌کند، قابل اجرا و خوانده‌شدن می‌شوند.

کدگذاری اطلاعات رقمی: سندهای رقمی به دلیل وجود تنوع در قالب‌های رقمی، نیازمند فرایندهای پیچیده برای کدگذاری هستند. به عنوان مثال یک سند رقمی ممکن است انواع مختلفی از داده‌ها نظیر متن و عکس را به همراه داشته باشد که هر کدام قالب مخصوص خود را دارند که باید با دقت کدگذاری آن‌ها صورت بگیرد^۵ (پاتریشیا و دورانتی، ۲۰۱۵).

در راهنمای ایفلا و ایکا برای مقابله با چالش‌های کهنگی فناوری و تغییرات مداوم در فناوری‌های اطلاعاتی و حفاظت از محتوای رقمی راهبردهای زیر ارائه شده است:

- توسعه خط‌مشی‌ها در خصوص تدوین اهداف رقمی، شناسایی منابع و معیارهای انتخاب، تعریف دسترسی و استانداردهای فراداده‌ها و حفاظت منابع رقمی؛

- استفاده از استانداردهای بین‌المللی مناسب برای مدیریت اطلاعات رقمی و دسترسی و حفاظت طولانی‌مدت؛

- استفاده از مدل‌های غیراختصاصی و سامانه‌های باز و اجتناب از متکی بودن به نرم‌افزارهای اختصاصی در طراحی آرشیو رقمی برای اطمینان از دسترسی طولانی‌مدت و جلوگیری از هزینه‌های مجوز نرم‌افزار سالانه (مخصوصاً در کشورهای در حال توسعه مفید است)؛

1. Interoperability
2. Migration
3. Normalization
4. Assimilation
5. Patricia & Duranti, 2015

- مشخص کردن فراداده‌های حفاظت و ساختاری و مدیریتی و توصیفی برای هر شیء رقمی و استفاده از فراداده‌هایی که نیاز به نرم‌افزار اختصاصی ندارند و مبتنی بر زبان نشانه‌گذاری گسترش‌پذیر نظیر اِچ.تی.ام.ال. و ایکس.ام.ال. هستند؛

- انتخاب مخزن رقمی مطمئن برای مدیریت طولانی‌مدت از منابع رقمی؛

- همکاری با سایر مؤسسات در توسعه مخازن رقمی^۱ (یونسکو، ایفلا و ایکا، ۲۰۰۲).
همچنین آرشیوها و کتابخانه‌ها نیازمند آن هستند که برای طراحی و ساخت آرشیو رقمی خود از الگویی استاندارد و معتبر استفاده کنند تا به شکلی مؤثر از اطلاعات حفاظت کرده و دستیابی به آن‌ها را میسر سازند. پیرو تغییرات مداومی که در نظام‌های فناوریانه رخ می‌دهد، اشیاء رقمی باید تغییر کنند تا قابل استفاده باشند. همواره قالب‌های پرونده و ارتقای نرم‌افزاری اتفاق می‌افتد. برای دسترسی‌پذیری و استفاده از پرونده‌های رقمی باید آن‌ها را دائماً تکثیر و ویرایش کرده، انتقال داده و نگهداری کرد. روشن است که نگهداری رقمی صرفاً ذخیره‌سازی پرونده نیست، بلکه نیازمند زیرساخت‌های کافی، تسهیلات و منابعی است که تضمین می‌کند پرونده‌ها برای مدت زمان طولانی نگهداری شده و قابل استفاده خواهند بود (قدیمی، ۱۳۹۰). حفاظت از میراث رقمی نیازمند همکاری میان سازمان‌ها و نهادهای مختلف است. همکاری، راهنمایی، راهبری و تقسیم کار از جمله عناصر اصلی برای محافظت از این میراث هستند. به‌منظور اطمینان بخشی به نسل‌های آتی برای استفاده از منابع ارزشمند رقمی که در دهه‌های پیشین به‌شدت روی آن سرمایه‌گذاری شده، حمایت و وجود منابع کافی در مقطع برنامه‌ریزی ضروری است. بر این اساس برنامه‌های بسیاری به‌صورت ملی و بین‌المللی از سوی دولت‌ها و نهادهای مختلف برای حفاظت از منابع رقمی ارائه شده است (ابراهیمی، ۱۳۸۹). از جمله یونسکو برای ارتقای محافظت رقمی، برنامه‌ها و خط‌مشی‌های زیر را ارائه کرده است:

- برنامه جامع و وسیع رایزنی با دولت‌ها، سیاست‌گذاران دولتی، نهادهای مرتبط و کارشناسان میراث، برنامه‌نویسان و همچنین سازمان‌های استانداردسازی؛

- ارائه راهنمایی‌های فنی؛

- اجرای پروژه‌های کوتاه‌مدت و آزمایشی؛

- آماده کردن پیش‌نویس منشور محافظت از میراث رقمی (ابراهیمی، ۱۳۸۹).

هدف آرشیو وب، حفظ و صیانت از آثار منتشرشده در محیط وب است. بدین‌منظور حتماً باید از راهبردهای مناسب برای حفاظت رقمی این منابع استفاده شود و خط‌مشی و برنامه‌ریزی مناسبی صورت بگیرد. برخلاف منابع چاپی که ملاحظات حفاظتی می‌تواند مدتی پس از تهیه آن‌ها آغاز شود، حفاظت منابع منتشرشده در وب که در آرشیو وب ضبط و نگهداری می‌شوند، باید از زمانی که ضبط می‌شوند مورد توجه قرار گیرد، زیرا منابع موجود در وب به‌سرعت تکثیر پیدا می‌کنند و ماهیت متغیر و ناپایداری دارند.

1. UNESCO, IFLA & ICA, 2002

مسائل حقوقی و قانونی

برای ایجاد آرشیو وب، توجه به مسائل حقوقی و قانونی، اصلی مهم و اجتناب‌ناپذیر است. نباید حقوق مالکیت فکری افراد و سازمان‌های تولیدکننده محتوا نادیده گرفته شود و برای این منظور باید راهکارها و تدابیری را به کار گرفت. مثلاً با ایجاد محدودیت در تهیه نسخه چاپی یا ذخیره کردن روی حافظه‌های جانبی و یا مکاتبه با پدیدآورندگان منابع وبی و دریافت اجازه مکتوب از آن‌ها برای بهره‌گیری از منابع موجود در محیط وب، می‌توان تا حدودی توجه به مسائل حقوقی و قانونی را پیاده‌سازی کرد.

حقوق مالکیت فکری

مالکیت فکری^۱، مالکیت و حق قانونی است که به موجب آن صاحب اثر می‌تواند از منافع و شکل خاصی از فعالیت یا اندیشه خود به‌طور انحصاری استفاده کند. مالکیت فکری، زاینده فکر و اندیشه بشر است و شامل مواردی همچون خلاقیت‌های فکری از قبیل آثار ادبی و هنری، اختراعات، طرح‌های صنعتی، علائم و نام‌های استفاده‌شده در تجارت و بازرگانی است. مالکیت فکری را می‌توان زاینده تمدن جدید بشری دانست. حقوق مالکیت فکری در معنای وسیع کلمه عبارت است از حقوق ناشی از آفرینش‌ها و خلاقیت‌های فکری در زمینه‌های علمی و صنعتی و ادبی و هنری که از راه دانش، هنر یا ابتکار آفریننده پدید می‌آید. هدف از حمایت این حقوق، تشویق و ترغیب و گرایش به ایجاد آفرینش‌های فکری و آزادسازی دسترسی به آن‌ها با هدف توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و بهبود زندگی بشر است. آرپاد بگش^۲ در این باره می‌نویسد: آثار هنری، ابداع و اختراع زاینده روح و اندیشه بشری است، این آثار برای انسان‌ها لیاقت و شایستگی زندگی را تأمین می‌کنند. این از وظایف دولت‌هاست که از هنرها و اختراعات حمایت کنند. این متن روی گنبد بنای سازمان جهانی مالکیت فکری وایپو در ژنو به ۶۱ زبان دنیا از جمله فارسی نوشته شده است (نوروزی، ۱۳۸۱).

با آرشیوسازی وب، طبیعتاً رعایت مسائل حقوقی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند و نباید حق مالکیت معنوی و فکری منابع وبی ارزشمند نادیده گرفته شود.

دسترسی به آرشیو وب

کاربران برای دستیابی به منابع درجه‌بندی می‌شوند: کاربران خاص، معمولاً پژوهشگران هستند که برای مقاصد پژوهشی از اسناد رقمی استفاده می‌کنند. کاربران عام که طیف متنوعی از مردم هستند و کاربرانی که مانند آرشیوهای سنتی عضو می‌شوند و جزو اعضای دائم آرشیو رقمی به حساب می‌آیند که معمولاً برای این اعضا رمز عبور و کارت عضویت هوشمند صادر

1. Intellectual Property

2. Arpad Begsh

می‌شود (صمیمی، ۱۳۹۰). در آرشیو وب نیز باید برای کاربران با توجه به اهداف و مقاصد و نیازشان و همچنین در نظر گرفتن مسائل حقوقی، سطوح دسترسی مختلفی تعریف شود. در اینجا به نکاتی چند در زمینه اخلاق حرفه‌ای و دسترسی پرداخته می‌شود که عبارتند از:

۱- دسترسی به آرشیوهای عمومی، حقی است که باید شرایط دسترسی به آن برای همگان یکسان باشد؛

۲- دسترسی باید رایگان باشد؛

۳- هر کشور باید قوانین مربوط به دسترسی به آرشیوهای عمومی و ملی خود را وضع کند؛

۴- برای هماهنگی میان سطوح دسترسی به منابع آرشیوهای خصوصی و عمومی، تلاش شود؛

۵- هر کشور، برای گسترش سطوح دسترسی و رفع موانع از طریق استانداردها، تلاش کند؛

۶- سطح همکاری میان آرشیوها گسترش یابد؛

۷- جزوه‌ها و منابعی برای کمک به کاربر، برای دسترسی بهتر به اسناد آرشیوی تهیه شود (رضایی شریف‌آبادی، ۱۳۸۸).

مجموعه‌هایی که در مالکیت عمومی قرار دارند ممکن است بر اساس خطامشی دسترسی آزاد در اختیار کاربران قرار گیرند. در این صورت نیازی به هیچ‌گونه کنترل دسترسی نیست. اما مجموعه‌هایی که در مالکیت عمومی نیستند باید از نظر محدودیت‌های حق مؤلف ارزیابی شوند. دلیل موجه دیگر برای اجرای کنترل دسترسی، تمایل به کسب درآمد از طریق یک مجموعه درون‌خطی است. برای اجباری کردن پرداخت هزینه‌های مربوط به دسترسی به مجموعه‌ها می‌توان نظام تأیید را با یک خدمت درون‌خطی پیاده‌سازی کرد. این فناوری تا حدودی پیچیده بوده و مستلزم کارمندانی با مهارت‌های تخصصی است. تعیین اینکه چه کسی می‌تواند به مجموعه دسترسی داشته باشد باید بخشی از فرایند برنامه‌ریزی به‌شمار رود. گرچه شناسایی طبقه‌ای از افراد که دسترسی آنان به یک مجموعه پذیرفته می‌شود کار آسانی است، اما پیاده‌سازی نظامی که این افراد را به‌طور صریح شناسایی کند می‌تواند دشوار باشد. روش‌های رایج عبارتند از ایجاد حساب‌هایی که امکان دسترسی افراد مجاز را از طریق گذرواژه یا استفاده از روش تأیید آی.پی. به شبکه فراهم می‌کنند. کنترل دسترسی غالباً نیازمند رفع عیب است و یک لایه مضاعف به مدیریت نظام می‌افزاید (میچل و سرت، ۱۳۸۸).

نتیجه‌گیری:

با توجه به مسائل گفته‌شده در مسیر آرشیوسازی وب، نکات و مسائلی را باید مدنظر قرار داد. برخی از مهم‌ترین مسائلی که می‌تواند مورد توجه قرار گیرد به شرح زیر است:

۱- هدف از آرشیوسازی وب باید مشخص شود. با تعیین هدف، می‌توان برای انتخاب منابع،

گزینش، فراهم‌آوری، سازماندهی و ذخیره‌سازی و دسترس‌پذیری بر اساس نیازهای اطلاعاتی مخاطبان اقدام به ایجاد آرشیو وب کرد. در نظر گرفتن هدف، اولین و مهم‌ترین گام در آرشیوسازی وب است.

۲- برای حفاظت منابع وبی باید تدابیری کارشناسانه و مطابق با استانداردهای بین‌المللی اندیشید. در صورتی که امکان ذخیره‌سازی و دسترس‌پذیری اطلاعات تولیدشده در محیط وب فراهم نشود، در آینده شاهد از بین رفتن این اطلاعات خواهیم بود. برای همین منظور کتابخانه‌ها و مراکز آرشیوی و سایر مراکز اطلاع‌رسانی نسبت به حفاظت از منابع اطلاعاتی موجود در وب اقدام کرده‌اند. هدف اساسی از تهیه آرشیو وب حفظ اطلاعات و دانش موجود به زبان‌های مختلف در محیط وب است.

۳- سازماندهی منابع آرشیو وب امری جدی محسوب می‌شود. شیوه ذخیره‌سازی باید صحیح باشد تا بازایی به‌گونه‌ای سریع و دقیق و صحیح صورت گیرد. استفاده از فراداده‌های مناسب برای توصیف عناصر اطلاعاتی بسیار ضروری است و موجب سهولت در مدیریت و بازایی منابع وبی می‌شود.

دامنه کار باید موردبررسی قرار بگیرد، یعنی اینکه چه نوع منابعی با چه عمقی و برای چه مخاطبانی قرار است تهیه شود. این موضوع بسیار اهمیت دارد. آرشیوسازی وب نیاز به برنامه‌ریزی، پژوهش‌های عمیق، نیازسنجی و امکان‌سنجی و مدیریت پروژه دارد و در تمام مراحل کار باید از افراد متخصص حوزه آرشیو، علم اطلاعات و علوم رایانه بهره برد. ۴- مسئله دیگر رعایت مالکیت معنوی و فکری منابع موجود در آرشیو وب است. قطعاً آرشیوسازی منابع وب نباید به‌گونه‌ای باشد که حق مؤلف در آن پایمال شود. باید راهکارهایی را برای حفظ مالکیت معنوی منابع وبی به کار برد. تعریف و تعیین سطح دسترسی برای بهره‌گیری از منابع اطلاعاتی با توجه به سطح تحصیلات، نیاز اطلاعاتی و اهمیت منابع برای استفاده از آرشیو وب، محدودیت در تهیه نسخه چاپی یا ذخیره‌کردن روی حافظه‌های جانبی یا مکاتبه با پدیدآورندگان منابع وبی و دریافت اجازه مکتوب از آن‌ها برای بهره‌گیری از منابع، از جمله مواردی است که در زمینه حفظ حق مالکیت فکری آثار منتشرشده در محیط وب می‌توان به کار برد.

مسئله مهم دیگر این است که در پروژه آرشیو وب و ایجاد آن چه سازمان‌هایی با یکدیگر همکاری دارند. چنانچه هم‌زمان چندین سازمان به انجام پروژه آرشیوسازی وب می‌پردازند بهتر است برای جلوگیری از اتلاف هزینه‌ها و نیروها و ایده‌ها و موازی‌کاری، سازمان‌ها با یکدیگر به تعامل و مشارکت در پیاده‌سازی آرشیو وبی بپردازند.

۵- ارائه خدمات آرشیو وب با سایر مراکز اطلاع‌رسانی تفاوت‌هایی محسوس دارد. از جمله نیاز

به کارکنان متخصص و بامهارت و علاقه‌مند که برای این منظور باید اقدام به آموزش تخصصی کارکنان و ایجاد دوره‌های کوتاه‌مدت کرد. هر چند که تهیه آرشیو وب به‌وسیله نرم‌افزار و به‌صورت خودکار صورت می‌گیرد ولی بدون بهره‌گیری از نیروهای انسانی متخصص و کارآمد برای انتخاب منابع ارزشمند برای آرشیوسازی و استخراج آن و ثبت اطلاعات آن‌ها با کمک فراداده‌ها و ذخیره‌سازی مناسب و صحیح امکان‌پذیر نخواهد بود.

۶- دارابودن زیرساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری نیز نکته بسیار حائز اهمیت است که بدون توجه به آن نمی‌توان برای ایجاد آرشیو وب اقدام کرد. کلیه زیرساخت‌های فنی باید به‌صورت مرتب موردبررسی و بازبینی قرار گیرند و نسبت به روزآمدسازی آن‌ها اقدام شود. توجه به نکات ایمنی از جمله پیشگیری از نفوذ ویروس به رایانه‌ها و هک‌شدن سامانه‌ها از دیگر مواردی است که باید موردتوجه قرار گیرد. تشکیل کارگروه‌های تخصصی، بهره‌گیری از نظرات متخصصان، استفاده از تجارب موفق سایر کشورها، گزینش منابع بر اساس معیارهای علمی و استاندارد انتخاب و سازماندهی منابع، ذخیره‌سازی صحیح و حفاظت رقیمی استاندارد از مهم‌ترین مسائلی هست که باید موردتوجه قرار گیرد تا آرشیو وب قابل استفاده و عملیاتی و مناسب داشته باشیم.

۷- مشخص کردن بودجه و هزینه‌های موردنیاز از عوامل مهمی است که نمی‌توان از آن چشم‌پوشی کرد. همچنان که در آرشیوهای سنتی بدون بودجه مشخص نمی‌شود به‌خوبی برنامه‌ریزی و اجرای اهداف صورت بگیرد، در ایجاد آرشیو وب نیز این امر کاملاً ملموس است زیرا برای شکل‌گیری و ایجاد آرشیو وب به‌دلیل نیاز به زیرساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری و کارمندان با دانش و تبحر بالا و آموزش آنان طبیعتاً هزینه‌های زیادی باید صرف شود که حتماً بودجه مشخصی باید در نظر گرفته شود.

پیشنهادهای

- تدوین نرم‌افزار مناسب برای ایجاد و شکل‌گیری آرشیو وب؛
- پیاده‌سازی استانداردهای فراداده‌ای مناسب توصیفی و حفاظتی برای منابع وبی در نرم‌افزار تدوین‌شده برای ایجاد آرشیو وب؛
- پیاده‌سازی سامانه امنیتی مناسب در نرم‌افزار مذکور؛
- به‌کارگیری راهبرد حفاظتی و ابزار مناسب ذخیره‌سازی برای منابع وبی؛
- به‌کارگیری نیروی انسانی متخصص و کارآمد و آموزش تخصصی به آنان؛
- اختصاص بودجه مناسب برای پیاده‌سازی و عملیاتی کردن طرح‌ها؛
- تدوین خط‌مشی جامع و مکتوب برای شکل‌گیری و ایجاد آرشیو وب.

منابع فارسی

- ابراهیمی، کمال (۱۳۸۹). آرشیو رقمی، تاریخچه، مشکلات و راهکارها. مجموعه مقاله‌های نخستین همایش ملی آرشیوی (آرشیو برای همه). به کوشش غلامرضا عزیزی، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- ادبی فیروزجایی، فاطمه (۱۳۸۹). سازماندهی منابع اینترنتی. ماهنامه وب. شماره ۱۲۹.
- ان. ام. میچل؛ برایان ای. سرت (۱۳۸۸). فهرست‌نویسی و سازماندهی منابع دیجیتالی: راهنمای کتابداران. ترجمه زهیرحیاتی و علی‌اکبر خاصه، تهران: کتابدار.
- رضایی شریف‌آبادی، سعید (۱۳۸۹). اسناد الکترونیکی و سازمان‌های دولتی. مجموعه مقاله‌های نخستین همایش ملی آرشیوی (آرشیو برای همه). به کوشش غلامرضا عزیزی، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- شادانپور، فرزانه و دیگران (۱۳۸۹). امکان‌سنجی ایجاد آرشیو وب در سازمان اسناد و کتابخانه ملی: فاز اول. طرح پژوهشی آرشیو وب ایران. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
- صمیعی، میترا (۱۳۹۰). مدیریت حفاظت رقمی در آرشیوهای ملی: راهبردها و استانداردها. گنجینه اسناد. ش ۲۱، ص ۱۰۰-۱۱۵.
- طاهری، مهدی (۱۳۹۱). کاربرد فراداده در بافت آرشیوی: ضرورت، استاندارد و رویکرد جدید. گنجینه اسناد. ش ۲۳، ص ۱۲۶-۱۴۳.
- قدیمی، علی (۱۳۹۰). به کارگیری مدل مرجع OAI. تلخیص و ترجمه از خبرنامه حفاظت و نگهداری ایفلا (۲۰۰۹). بازیابی شده از: <http://www.alivghadimi.blogfa.co>
- نوروزی، علیرضا (۱۳۸۱). حق مؤلف و مالکیت صنعتی. تهران: چاپار.
- نوشین‌فرد، فاطمه و دیگران (۱۳۹۱). بررسی سیاست‌های مجموعه‌سازی آرشیوهای وب ملی کشورهای منتخب: ارائه سیاهه پیشنهادی برای آرشیوهای وب ملی. گنجینه اسناد. ش ۲۱، ص ۸۱-۱۰۷.

منابع لاتین

- Brown, Adrian (2006). Archiving websites: a practical guide for information management professionals. London: Facet.
- Chellapandi, Sharmini; SiowLian, San (2009, November). Web Archiving Programme at National Library Singapore. CDNLAO Newsletter 66.
- Day, Michael (2003). Collecting and preserving the World Wide Web: a feasibility study undertaken for the JISC and Wellcome Trust. Bath, UK: UKOLN. Retrieved May 1,

- 2011 from: http://www.jisc.ac.uk/uploaded_documents/archiving_feasibility.pdf.
- Digital preservation for the UK HE/FE web management community (2008). PoWR: Preservation of Web Resources Handbook. London: University of London, Computer Center.
 - Digitising accumulated physical Records.(2013). Retrieved from http://www.naa.gov.au/Images/Digitising-accumulated-physical-records-April-2011_tcm16-47278_tcm16-93624.pdf.
 - Gomes, Daniel; Sérgio Freitas; Mário J. Silva (2006). Design and Selection Criteria for a National Web Archive. Lisbon: University of Lisbon, Faculty of Sciences.
 - Hallgrímsson, orsteinn (2008). International Approaches to Web-Archiving Panel Discussion. In Proceedings of the Fi.h International Conference on Preservation of Digital Objects Joined Up and Working: Tools and Methods for Digital Preservation. London: e British Library, pp.305- 306.
 - Ibrahim, Gafar Ali Fadol (2010). Strategies for Preservation of Web Based Content: Intellectual Property Barriers to Building the Sudan Web Archive. PhD thesis, University of Khartoum, Khartoum.
- Lyman, Peter (2002). Archiving the World Wide Web. in Preserving Our Digital Heritage: Plan for the National Digital Information Infrastructure and Preservation Program. Washington, DC: Library of Congress. Retrieved from http://www.digitalpreservation.gov/about/ndiipp_appendix.pdf.
- Masanes, Julien (2005). web archiving methods and approaches: a comparative study. Library Trends 54(1), pp72- 90.
- Patricia, C. Franks, & Duranti, L. (2015). Encyclopedia of Archival Science. Canada: Rowman & Littlefield.
 - Pitti, Daniel V. (1999). Encoded Archival Description: An Introduction and Overview. D-Lib Magazine. 5(11), pp.105-102.
 - Thompson, Dave. (2008). DCC Digital Curation Manual Instalment on Archiving Web Resources. United Kingdom: Wellcome Library. Retrieved from: <http://www.dcc.ac.uk/resources/curation-reference-manual/completedchapters/archiving-web-resources>.

- UNESCO, IFLA, & ICA (2002). Guidelines for digitization Projects for collections and holdings in the public domain particularly those held by libraries and archives. Retrieved from <https://www.ifla.org/files/assets/preservation-and-conservation/publications/digitization-projects-guidelines.pdf>.
- web archiving guidance.(2011). To view this licence, visit: www.nationalarchives.gov.uk/doc/open-government-licence/.
- Whalen, Maureen (2008). Rights Metadata Made Simple. Retrieved from <http://www2.archivists.org/glossary/terms/m/marc-format-for-archival-and-manuscripts-control>.

بررسی ادغام سازمان اسناد ملی ایران و کتابخانه ملی ایران (۲): تاریخچه و ساختار

شیرین میزان‌دار و دکتر اسدالله یآوری

چکیده:

در این قسمت کوشش می‌شود تا با بررسی تاریخچه تشکیل سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، سیر تحولات نهادهای یادشده را در ایران موردپژوهش قرار دهیم. از آنجا که سازمان فعلی از ادغام دو نهاد نسبتاً قدیمی تشکیل یافته، لذا ضروری است سیر تحولات هریک از آنها به تفکیک، از آغاز تا ادغام، موردبررسی قرار گیرد. به‌منظور سازماندهی بهتر مطالب، هر مبحث از این مقاله به یکی از این دو نهاد اختصاص یافته که ذیل هر مبحث دو گفتار است که هر گفتار دوره‌هایی از حیات این سازمان‌ها را موردبررسی قرار می‌دهد.

کلیدواژه‌ها

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، کتابخانه ملی ایران، سازمان اسناد ملی ایران، تاریخچه، ساختار، اهداف، وظایف.

آرشیو ملی، سال سوم، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۶، شماره پیاپی ۱۱، صص: ۶۸-۹۱

بررسی ادغام سازمان اسناد ملی ایران و کتابخانه ملی ایران (۲): تاریخچه و ساختار

شیرین میزان‌دار^۱ و دکتر اسدالله یآوری^۲

۱- تاریخچه کتابخانه ملی

در خصوص ایده تشکیل کتابخانه ملی و آغاز فعالیت آن نهاد با این نام، اقوال مختلفی وجود دارد. برخی بر این باورند که کتابخانه ملی مقارن با دارالفنون تأسیس یافته و برخی دیگر آغاز آن را به شروع فعالیت انجمن معارف نسبت می‌دهند. اکنون ضمن بررسی این دو نظر ذیل گفتار اول همین مبحث، صلاحیت‌ها و تشکیلات کتابخانه ملی را تا زمان استقلال آن در همین گفتار مورد بررسی قرار می‌دهیم و گفتار دوم به تصویب قانون اساسنامه کتابخانه ملی در مجلس شورای اسلامی و در واقع استقلال آن، تا ادغامش با سازمان اسناد ملی ایران اختصاص دارد.

تاریخچه تشکیل مجموعه کتابخانه به آغاز دهه ۱۲۴۰ ش. باز می‌گردد. در ۱۲۶۸ ق. / ۱۲۳۱ ش.، مدرسه دارالفنون در تهران کار خود را آغاز کرد و ۱۲ سال بعد (۱۲۸۰ ق. / ۱۲۴۳ ش.) کتابخانه کوچکی در آن مدرسه تأسیس شد و تقدیر چنین بود که این مجموعه کوچک واقع در مدرسه‌ای که به سبک اروپایی ساخته شده بود، هسته اولیه مجموعه کتابخانه ملی ایران شود که ۷۳ سال بعد، در سوم شهریور ۱۳۱۶ ش. رسماً، در تهران، گشایش یافت و یکی از مظاهر تجدد در کشور به‌شمار می‌رفت. در عهد مظفرالدین‌شاه که آشنایی ایرانیان با تمدن غرب بیشتر شد، در ۱۳۱۵ ق. / ۱۲۷۶ ش.، به‌منظور اشاعه فرهنگ و تأسیس مدارس جدید، انجمن معارف تهران تشکیل شد. انجمن یک‌سال بعد، در ۱۷ جمادی‌الثانی ۱۳۱۶ ق. / ۱۲۷۷ ش. «کتابخانه ملی

۱. کارشناسی‌ارشد حقوق عمومی،
رئیس اداره حقوقی، سازمان اسناد و
کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
mizandarshirin@yahoo.com
۲. دکترای حقوق عمومی، استادیار
دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.
a_yavari@sbu.ac.ir

معارف» را با مجموعه‌ای که با کوشش فراوان گردآوری کرده بود، در جنب مدرسه دارالفنون در محل انجمن، تأسیس کرد. نکته مهم اینکه واژه «ملی» که در نام این کتابخانه به کار رفته، به هیچ وجه به معنای «ملیتی» و «ملی‌گرایانه» نبود، بلکه بیانگر آن بود که این کتابخانه هیچ گونه وابستگی به دولت ندارد و مؤسسه‌ای است غیرانتفاعی و مردمی؛ از این رو، بی‌جا نیست اگر آن را نخستین کتابخانه عمومی ایران بدانیم که در تهران تأسیس شد، کما اینکه تا چند دهه بعد کتابخانه ملی تبریز، کتابخانه ملی فارس، کتابخانه ملی کرمان و کتابخانه ملی رشت نیز - که جملگی کتابخانه عمومی بودند- در ایران تأسیس شدند. زیرا در هر کشوری فقط یک کتابخانه ملی می‌تواند وجود داشته باشد. از این رو، صحیح نیست «کتابخانه ملی معارف» را سلف کتابخانه ملی ایران بدانیم. در ۱۳۲۴ ق. / ۱۲۸۴ ش.، در زمان وزارت علاءالملک، کتابخانه ملی معارف به مدرسه دارالفنون منتقل و با کتابخانه آن مدرسه ادغام شد.

در ۱۳۳۸ ق. / ۱۲۹۸ ش.، در زمان وزارت معارف حکیم‌الملک، نام «کتابخانه معارف» را بر این کتابخانه نهادند و بالاخره در ۱۳۵۳ ق. / ۱۳۱۳ ش.، در دوره وزارت معارف علی‌اصغر حکمت، به نام «کتابخانه عمومی معارف» خوانده شد. بنابر نظام‌نامه کتابخانه عمومی معارف (مصوب ۹ دی ۱۳۱۳) کتابخانه «از دوایر اداره انطباعات بوده» و حدود ۵۰۰۰ جلد کتاب و به طور متوسط روزانه ۳۱ نفر مراجعه‌کننده داشته است. بخش «وظایف» نیز فقط به شرح وظایف کارکنان کتابخانه اختصاص دارد و هیچ اشاره‌ای به وظایف کتابخانه نمی‌کند. اما در نظام‌نامه اداره انطباعات (سازمان مادر کتابخانه معارف) در بخش دایره کتابخانه ملی، وظایف کتابخانه عبارت بودند از:

- تنظیم و مواظبت کتب موجود در کتابخانه و تدوین و طبع فهرست‌های لازم برای کتب؛
 - جمع‌آوری کتب منطبعه و جراید و مجلات داخله و خارجه که به کتابخانه می‌رسد؛
 - انتخاب و تعیین کتب خطی و چاپی که همه ساله باید برای تکمیل کتابخانه خریداری شود.
- اینها بیشتر وظایف کلی یک کتابخانه عمومی است. ریاست کتابخانه معارف در این زمان بر عهده جهانگیر شمس‌آوری بوده که به تازگی از آمریکا به ایران برگشته و با کتابخانه‌های جدید آشنا بود. رویداد مهم دیگر، در ۱۳۱۳ ش.، برگزاری کنگره و جشن هزاره فردوسی در تهران بود. شاید برای نخستین بار بود که گروه چشمگیری از ایران‌شناسان و خاورشناسان سراسر جهان در ایران گرد می‌آمدند. در مدرسه دارالفنون تالاری به نام فردوسی نام‌گذاری شد و آثار خاورشناسان و ایران‌شناسان میهمان و کتاب‌هایی که به کنگره اهدا کرده بودند، در آنجا گردآوری شد. پس از برگزاری کنگره، این کتاب‌ها نیز به مجموعه کتابخانه عمومی معارف اضافه شد. تاریخچه کتابخانه ملی را می‌توان به شش دوره زیر تقسیم کرد:

- دوره اول از بدو پیدایش تا سال ۱۳۱۶ ش.؛
- دوره دوم از سال ۱۳۱۶ ش. تا سال ۱۳۵۷ ش. (پیروزی انقلاب اسلامی)؛
- دوره سوم از سال ۱۳۵۷ ش. تا سال ۱۳۶۹ ش. (استقلال سازمانی کتابخانه)؛
- دوره چهارم از سال ۱۳۶۹ ه. ش. تا سال ۱۳۷۸ ش.؛
- دوره پنجم از سال ۱۳۷۸ تا سال ۱۳۸۱ (ادغام سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی در کتابخانه ملی)؛
- دوره ششم از سال ۱۳۸۱ تاکنون (ادغام سازمان اسناد ملی ایران با کتابخانه ملی).

۱-۱ کتابخانه ملی از آغاز تا سال ۱۳۱۶ ش.

در پی تحولات سیاسی دوره ناصری، گروه‌های سیاسی متعددی پا به عرصه وجود گذاشتند. در ماه شوال ۱۳۱۵ ق. نخستین جلسه انجمن معارف با حضور وزیر علوم در مدرسه رشديه منعقد شد (دولت‌آبادی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۱۸۸-۱۸۹). اعضای حاضر در این جلسه عبارت بودند از: جعفرقلی‌خان نیرالملک وزیر علوم، میرزا محمودخان مفتاح‌الملک، میرزا محمودخان احتشام‌السلطنه، علی‌خان ناظم‌العلوم، مهدی‌خان ممتحن‌الدوله، میرزا عباس‌خان مهندس‌باشی و یحیی دولت‌آبادی. پس از عزل امین‌الدوله و به صدارت رسیدن مجدد امین‌السلطان (ربیع‌الاول ۱۳۱۶ ق.) انجمن معارف اندکی دست و پای خود را جمع نموده و با ملاحظه و آهسته‌تر حرکت می‌نمود تا از نیت دولت جدید درباره خود آگاه و مطمئن شود. اعضای انجمن معارف در زمان صدارت امین‌السلطان پس از تدوین نظام‌نامه برای انجمن، مبادرت به تشکیل کتابخانه ملی کردند و برای این کار مکان مخصوصی گرفته، کتابخانه را دایر و جلسات انجمن را نیز در همان مکان منعقد می‌ساختند. اعضای انجمن هر یک به قدر احساسات خود در جمع‌آوری کتاب برای کتابخانه مزبور کوتاهی ننمودند به زمان کم، بیش از هزار جلد کتاب در فنون مختلف جمع‌آوری شده و ریاست کتابخانه را به محمد اسمعیل آجودان باشی واگذار کردند (دولت‌آبادی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۲۱۴، ۲۲۲ و ۲۲۶).

اختلافات داخلی بین برخی اعضا و درباریان موجب شد که در ماه رجب ۱۳۱۶ ق. دست‌خطی از طرف مظفرالدین‌شاه به مضمون زیر ابلاغ شود: «ریاست انجمن معارف در عهده خود ماست و ما از طرف خود ریاست انجمن معارف، کتابخانه ملی، دارالترجمه و غیره را واگذار کردیم به نیرالملک وزیر علوم و معارف که کمال مراقبت را بنماید. غفلت نکند و خود را مسئول این کار بداند لاغیر» (دولت‌آبادی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۲۳۹).

در ماه شعبان ۱۳۱۶ ق. با توجه به کشمکش‌های داخلی بین رجال سیاسی، حیات کتابخانه ملی نیز به پایان رسید و مفتاح‌الملک می‌خواست کتاب‌های آن را به مدرسه افتتاحیه ببرد ولی

وزیر علوم آن‌ها را به خانه خود برد (دولت‌آبادی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۲۳۹).

در سال ۱۳۲۴ ق. یعنی پس از هشت سال از انحلال اولیه، بار دیگر کتابخانه ملی تأسیس شد. این بار تأسیس کتابخانه مصادف بود با وزارت علاءالملک که وزارت علوم و معارف را بر عهده داشت و سید نصرالله تقوی ریاست کتابخانه را عهده‌دار شد. اعضای مؤسس کتابخانه ملی در این زمان عبارت بودند از: آقا سید نصرالله تقوی، محمدعلی نصره‌السلطان، عبدالرحیم نوری مفتاح‌الملک، محمدعلی تهرانی، غلامرضا ابن مظفرالملک، زین‌العابدین مترجم‌الملک، ابراهیم نوری اعظام‌السلطنه و حاجی سید ابوالحسن (دولت‌آبادی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۲۱۴، ۲۲۲، ۲۲۶، ۲۳۹). در این دوره نظام‌نامه‌ای برای کتابخانه ملی تدوین شد مشتمل بر دو فصل و ۲۷ بند که در شماره‌های ۴۲۴ و ۴۲۵ مجله تربیت در سال ۱۳۲۴ ق. منتشر شد. در بند سوم فصل اول آمده است: «آنچه از نوع پرستان و خیرخواهان وطن اعانه نقدی و غیره به‌عنوان کتابخانه ملی برسد برای استفاده تمام ملت است و احدی تملک در آن به هیچ اسم و رسم نخواهد داشت» (کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۶، ص ۲۳۱). ابراهیم صفا رئیس وقت کتابخانه ملی در این خصوص می‌نویسد: «در سال ۱۳۲۴ قمری که وزارت علوم و معارف زیر نظر علاءالملک اداره می‌شده است برای اولین بار کتابخانه ملی با همت چند تن از کتاب دوستان که مرحوم حاجی نصرالله تقوی نیز یکی از آنان بوده است به‌وجود آمد. ولی متأسفانه چون مقتضیات زمان آماده پذیرش آن نبود کم‌کم رو به افول نهاد و کتاب‌هایش در یکی دو اتاق عمارت قدیمی دارالفنون انباشته شد که گویا بعدها به‌نام کتابخانه معارف گاه‌گاهی مورد استفاده معدودی از فرهنگ‌دوستان قرار می‌گرفت» (نامه شماره ۶۰/۱۵ مورخ ۱۳۵۴/۱۱/۲۷ ش. موجود در بایگانی کتابخانه ملی). در این نامه ابراهیم صفا اشاره کرده است که کتابخانه ملی در سال ۱۳۲۴ ق. برای اولین بار به‌وجود آمده است اما مطابق نوشته‌های یحیی دولت‌آبادی در جلد اول کتاب «حیات یحیی» این کتابخانه در سال ۱۳۱۶ ق. توسط انجمن معارف تأسیس شد. تأیید این موضوع در جلد یک صفحه ۷۵۳ کتاب ایران‌شهر نیز آمده است. دولت‌آبادی در همین کتاب فکر تأسیس کتابخانه ملی را حتی به قبل از سال فوق نسبت داده و به زمان صدارت امین‌الدوله (۱۳۱۴ ق.) نسبت می‌دهد که به دلایل سیاسی محقق نشد. در سال ۱۳۱۶ ق. در محل مدرسه دارالفنون کتابخانه دیگری به‌نام کتابخانه ملتی ایران تأسیس شد (سادات صوتی، ۱۳۵۲، ص ۱) و این کتابخانه غیر از کتابخانه دارالفنون بود که در سال ۱۲۸۰ ق. به‌نام کتابخانه دارالفنون ایجاد شده بود. (آزرم، ۱۳۳۶، ص ۱۱). در سال ۱۳۲۴ هم‌زمان با تأسیس مجدد کتابخانه ملی، دو کتابخانه فوق در هم ادغام و رسماً افتتاح شد. افول کتابخانه ملی و انتقال کتاب‌های آن به دارالفنون عاقبت در سال ۱۳۳۸ ق. این کتابخانه به‌نام کتابخانه معارف نامیده شد و تا سال ۱۳۵۳ ق. به این نام شناخته شده بود. در همین سال

آیین‌نامه‌ای طی ۲۳ ماده و ۴ تبصره برای آن تدوین و به تصویب مقام وزارت معارف وقت رسید.

حقیقت این است که در خصوص تاریخ تأسیس کتابخانه ملی اقوال مختلفی وجود دارد. برخی تاریخ تأسیس کتابخانه ملی را به تأسیس کتابخانه معارف که در سال ۱۳۳۸ ق. / ۱۲۹۷ ش. در محل دارالفنون تشکیل شد بازمی‌گردانند و از دلایل عمده می‌توان انتقال کتاب‌های کتابخانه ملی که قبل از این تاریخ بدان محل صورت گرفته بود را عنوان کرد و برخی دیگر تاریخ تأسیس کتابخانه ملی را به آغاز حیات انجمن معارف نسبت می‌دهند. آنچه که از اسناد مختلف به‌دست آمده و قریب به یقین می‌باشد این است که اول‌بار این کتابخانه در زمان آغاز فعالیت انجمن معارف در سال ۱۳۱۶ ق. / ۱۲۷۵ ش. پا به عرصه وجود نهاد و به‌دلیل اختلافات داخلی انجمن و اوضاع سیاسی کشور منحل شد و بار دیگر در سال ۱۳۲۴ ق. / ۱۲۸۵ ش. برای دومین بار تشکیل و برای آن تشکیلات و نحوه اداره نیز تدوین شد ولی مجدداً کار آن به انحلال کشید و عاقبت در سال ۱۳۵۶ ق. / ۱۳۱۶ ش. به‌طور رسمی افتتاح و تا به امروز ادامه حیات داده است.

نکته قابل‌ذکر این است که کتابخانه ملی در طول تمام حیات خود محل مستقلی داشته است و هرگز در محل دارالفنون به‌نام کتابخانه ملی فعالیت نکرده است و انتقال کتاب‌های کتابخانه ملی به دارالفنون به‌معنی انتقال کتابخانه ملی به آن محل نبوده است بلکه انحلال کتابخانه دارالفنون بوده است. در این میان فکر تأسیس کتابخانه ملی همواره به فراموشی سپرده نشده بود به‌طوری که این امر را می‌توان در برخی از مصوبات مجلس نیز مشاهده کرد.

۱-۲ کتابخانه ملی از سال ۱۳۱۶ تا ۱۳۵۷ ش.

در سال ۱۳۱۶ ش. کتابخانه ملی رسماً افتتاح شد و دکتر مهدی بیانی به‌عنوان اولین رئیس کتابخانه ملی این دوره منصوب شد. در خصوص تأسیس کتابخانه ملی در این دوره حسین آزر (۱۳۳۶، ص ۱۱) در مقاله خود تحت عنوان «صفحه‌ای از گذشته کتابخانه ملی» می‌نویسد: در دوران وزارت علی‌اصغر حکمت (۱۳۱۲-۱۳۱۷) هنگامی که موزه ایران‌باستان ساخته شد ساختمان کوچکی در جنب موزه احداث شد. ضمناً برای کتابخانه عمومی معارف که آن روز در طبقه فوقانی قسمت شرقی دارالفنون جای داشت لزوم تهیه ساختمان مستقل و بزرگ‌تر و آبرومندتری احساس می‌شد. موجبات آن، از یک طرف افزایش کتاب‌های کتابخانه که جای وسیع‌تری را لازم داشت و از طرف دیگر کثرت تدریجی مراجعه‌کنندگان به کتابخانه و استقبال طبقات مختلف از کتاب‌های آن، که این هم باز تهیه محل مناسب‌تری را واجب می‌ساخت، عوامل فوق مبنای انتقال کتابخانه به ساختمان سی‌تیر گردید، یعنی ساختمانی که ابتدا به‌منظور تأسیس کتابخانه موزه ایران‌باستان ساخته شده بود. به هر تقدیر کتابخانه

عمومی معارف پس از جلب موافقت وزارت فرهنگ در تاریخ سوم شهریور ماه ۱۳۱ ش. به ساختمان سی‌تیر منتقل شد و درست در همان تاریخ نام آن به «کتابخانه ملی» تبدیل گشت. کتابخانه ملی از سال ۱۳۱۶ تا سال ۱۳۴۳ زیر نظر وزارت فرهنگ و به‌عنوان یکی از ادارات کل آن وزارت فعالیت می‌کرد در این سال به موجب قانون به‌دنبال تفکیک وزارت مزبور به وزارت فرهنگ و هنر ملحق شد.

۱-۳ کتابخانه ملی از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۹ ش.

با پیروزی انقلاب اسلامی و انحلال وزارت فرهنگ و هنر، کتابخانه ملی به وزارت فرهنگ و آموزش عالی ملحق شد و به‌عنوان اداره کل تا سال ۱۳۶۹ به فعالیت پرداخت. در همین زمان مرکز دیگری نیز به نام «مرکز خدمات کتابداری» وجود داشت که به کارهای فنی کتاب و مواد منتشره می‌پرداخت و طبعاً وظایف این دو می‌توانست مکمل یکدیگر باشد. در سال ۱۳۵۸ نامه‌ای (نامه شماره م ک / ۱۰۰۴ موجود در بایگانی کتابخانه ملی) خطاب به آقای دکتر حبیبی وزیر فرهنگ و آموزش عالی از طرف سرپرستان کتابخانه ملی و مرکز خدمات کتابداری به شرح زیر نوشته شد:

آقای دکتر حبیبی

وزیر فرهنگ و آموزش عالی

برای پیشرفت نظم و نظام کتابخانه‌ای در ایران لازم است که مسئولیت گردآوری و حفظ و حراست میراث فرهنگی و اعتلای فرهنگ ملی و نیز مسئولیت هماهنگی و برنامه‌ریزی در زمینه کتاب و کتابداری، بر عهده یک کتابخانه مادر قرار گیرد. در حال حاضر سازمانی با نام کتابخانه ملی زیر نظر وزارت فرهنگ و آموزش عالی موجود است که به زحمت و به‌طور ناقص مسئولیت گردآوری انتشارات ایران را انجام می‌دهد. از طرفی سازمان دیگری با نام مرکز خدمات کتابداری نیز با سختی می‌کوشد تا برنامه‌ریزی کتابخانه‌ها و ارائه خدمات متمرکز کتابداری را تا حد امکان تحقق بخشد، از آنجا که هر دو سازمان با شرایط و موقعیت کنونی که در حقیقت ادامه شرایط کاریشان در سال‌های گذشته است اعضای منفصل یک بدن هستند که جدا از یکدیگر نمی‌توانند کارایی لازم را داشته باشند پیشنهاد می‌شود که با ادغام این دو سازمان و با توجه خاص به نیاز کشور به یک کتابخانه مادر زنده و فعال، سازمان جدیدی پی‌ریزی گردد. برای ایجاد این سازمان جدید که در واقع «کتابخانه ملی» آینده خواهد بود طرح زیر در ۴ فصل پیشنهاد می‌گردد. چنانچه کلیات طرح ارائه شده مورد تصویب مراجع قانونی قرار گیرد طبیعی است که پیشنهادات لازم در مورد جزئیات سازمان اداری، شرح وظایف کارمندان و تخصص آن‌ها و بودجه اجرایی این طرح تهیه و ارائه خواهد شد.

در واقع می‌توان گفت مکاتبه فوق که سند آن در سوابق کتابخانه ملی موجود است، منشاء اولیه ادغام دو مرکز یاد شده در جهت تقویت یکدیگر، و اساس تشکیل کتابخانه ملی جدید با ویژگی‌های مشابه با سایر نهادهای همتای خود در دنیا بوده است.

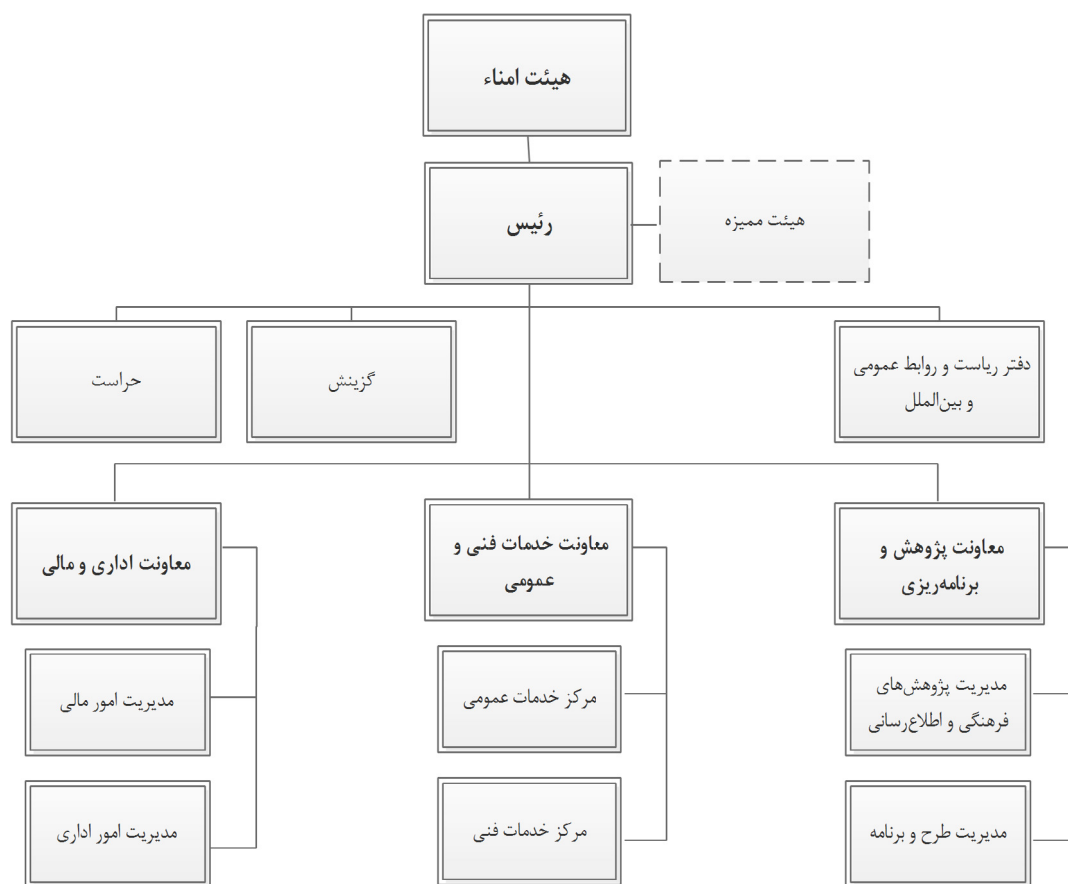
در نهایت تلاش‌ها و پیگیری‌های دو مرکز خدمات کتابداری و کتابخانه ملی موجب شد، در سال ۱۳۶۲ مرکز خدمات کتابداری با کتابخانه ملی ادغام و کلیه کارمندان، کتاب‌ها، لوازم و اثاثیه آن، به کتابخانه ملی منتقل شود. پس از ادغام مرکز خدمات کتابداری با کتابخانه ملی، نظر به اهمیت و گستره عملکرد این کتابخانه، فکر استقلال آن به‌عنوان یک سازمان مستقل، ایجاد شد و برای این امر مقدماتی تمهید شد.

۱-۴ کتابخانه ملی از سال ۱۳۶۹ تا ۱۳۷۸ ش.

در سال ۱۳۶۹ با تصویب مجلس محترم شورای اسلامی، کتابخانه ملی به‌عنوان یک سازمان مستقل زیر نظر مستقیم ریاست‌جمهوری درآمد. به‌موجب قانون اساسنامه کتابخانه ملی و با توجه به اهداف و وظایف پیش‌بینی‌شده، کتابخانه ملی از اختیارات وسیعی برخوردار شد و بر همین میزان نیز مسئولیت آن افزایش یافت. در واقع با تصویب قانون کتابخانه ملی در مرحله انتقال قرار گرفت و در واقع می‌بایست به‌طور کامل نقش یک کتابخانه ملی را ایفا کند. هر چند که برای رسیدن به اهداف خود، نیازمند امکاناتی بود که باید به آن دست پیدا می‌کرد.

قانون اساسنامه کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران مشتمل بر هشت ماده و سه تبصره در جلسه علنی روز چهارشنبه مورخ دوم آبان‌ماه ۱۳۶۹ مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۱۳۶۹/۸/۱۶ به تأیید شورای نگهبان رسید و بعداً یک ماده دیگر به آن اضافه و شامل ۹ ماده شد. این قانون مشتمل بر ماده واحده و یک تبصره در جلسه علنی روز یکشنبه مورخ نوزدهم خردادماه ۱۳۷۰ مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۱۳۷۰/۳/۲۶ به تأیید شورای نگهبان رسید.

طبق قانون اساسنامه نمودار سازمانی کتابخانه ملی که رأس آن هیئت‌امناء قرار دارد، به شکل زیر درآمد، همانگونه که مشاهده می‌شود، تشکیلات آن به این ترتیب است که هیئت‌امناء به‌عنوان بالاترین مرجع تصمیم‌گیری - که براساس اساسنامه سازمان دارای شأن وضع مقررات نیز می‌باشد- در رأس هرم سازمانی قرار گرفته است و پس از آن به ترتیب منعکس در نمودار شماره ۱، ریاست سازمان و هیئت‌ممیزه، دفتر ریاست و روابط عمومی و امور بین‌الملل، گزینش و حراست زیر نظر ریاست و سه معاونت پژوهش و برنامه‌ریزی، معاونت خدمات فنی و عمومی و معاونت اداری و مالی مشغول به فعالیت بوده است.

نمودار (۱): ساختار کتابخانه ملی مصوب سال ۱۳۷۱

۱-۵ کتابخانه ملی از سال ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۱

هیئت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۶۷/۴/۱۲ بنا به پیشنهاد شماره ۱۱/۷۲۶۹۸/۱۴۸۲ مورخ ۱۳۶۶/۱۱/۵ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در اجرای بند ۵ ماده ۳ قانون اهداف و وظایف وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مصوب ۱۳۶۵/۱۲/۱۲ مجلس شورای اسلامی، اساسنامه سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی را تصویب کردند. متن مصوبه شورای عالی اداری در خصوص انتزاع سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و ادغام آن در کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران بدین قرار است:

۱۴/۲۴۲

۱۳۷۸/۸/۲۹

عنوان مصوبه: طرح ادغام سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی در کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

شورای عالی اداری در هشتاد و چهارمین جلسه مورخ ۱۳۷۸/۸/۱۹، بنا به پیشنهاد مشترک وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران و سازمان امور اداری و استخدامی کشور، در راستای سیاست‌های دولت و اهداف و تکالیف مندرج در قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مبنی بر تحدید تشکیلات دولت، کاهش هزینه‌های اداری و حذف فعالیت‌های موازی و به‌منظور افزایش کارایی و استفاده بهینه از بودجه، امکانات و منابع موجود در زمینه جمع‌آوری، نگهداری و اشاعه اطلاعات و مدارک فرهنگی کشور، تصویب نمود:

۱- سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی با کلیه مأموریت‌ها، وظایف، مدارک، اسناد، امکانات، نیروی انسانی، منابع و اعتبارات، از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی منتزع و در کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ادغام می‌گردد.

۲- کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در چارچوب اساسنامه خود و مفاد این مصوبه، حداکثر ظرف مدت ۲ ماه، با جهت‌گیری واگذاری فعالیت‌های پشتیبانی و اجرایی به بخش غیردولتی، اصلاحات لازم را در اساسنامه و شرح وظایف مربوط به‌عمل آورده، مراتب را پس از تأیید سازمان امور اداری و استخدامی کشور به تصویب مراجع ذیربط خواهد رساند.

۳- کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران مکلف است حداکثر ظرف مدت ۲ ماه اصلاحات لازم را در تشکیلات خود با رعایت مفاد این مصوبه تدوین نماید و پس از تأیید سازمان امور اداری و استخدامی کشور به مرحله اجرا درآورد.

۴- وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی و رئیس کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران مسئول اجرای این مصوبه هستند و گزارش پیشرفت کار را به شورای عالی اداری و سازمان امور اداری و استخدامی کشور ارائه می‌نمایند.

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران،

سازمان امور اداری و استخدامی کشور

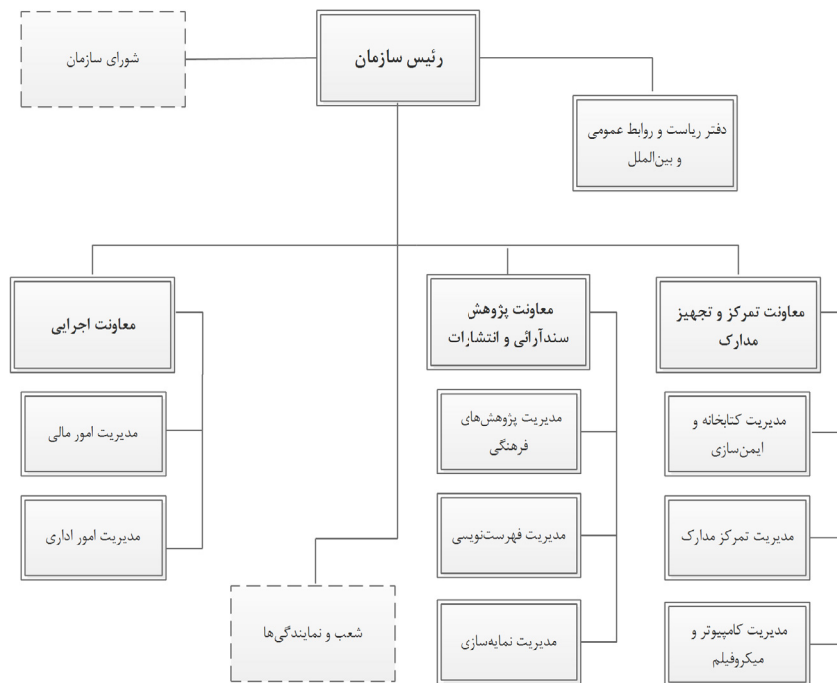
محمد باقریان

معاون رئیس جمهور و دبیر شورای عالی اداری

بدین ترتیب تشکیلات سازمان مدارک فرهنگی که به‌شکل نمودار شماره ۲ بود، بر اساس

بند ۳ مصوبه پس از ادغام در کتابخانه ملی به شکل نمودار شماره ۳ درآمد:

نمودار (۲): ساختار سازمانی سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی

پس از ادغام دو سازمان در مهر ماه سال ۱۳۷۹، نمودار سازمانی در چارچوب زیر تدوین

شد:

نمودار (۳): چارت سازمانی پس از ادغام کتابخانه ملی و سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی
در سال ۱۳۷۹

1. http://www.google.com/url?url=http://www.ensani.ir/storage/Files/20120325115208-1012-180.docx&rct=j&frm=1&q=&esrc=s&sa=U&ved=0CBMQFjAAhUKewj5n_jw5-nGAhUBwHIKHbucrY&usg=AFQjCNHNkSalUTnDBTxeTs-IvfgU49fRXg..

۲- ایجاد سازمان اسناد ملی ایران

در تحول آرشیوها در کشورهای مختلف، هدف اصلی و اساسی تقویت و نمایش هویت ملی و فرهنگی است. آرشیوها خزانه تاریخی و فرهنگی ملل هستند تا نه تنها محققان وقایع و رخدادهای تاریخی را کشف کنند، که آیندگان اثری از اسلاف خود بیابند و هویت خود را از طریق گذشته‌بازشناسند. در تحول و توسعه آرشیوها، همراهی حکومت‌ها و ملل، شرطی اساسی برای فعالیتی بهینه، مؤثر و علمی در جهت اهداف فرهنگی مشترک ملت و دولت است.^۱

در ایران نیز هر چند سابقه امور مربوط به اسناد و نگهداری آن‌ها در مخازن دولتی و سلطنتی پیشینه‌ای چند هزارساله دارد، اما تاریخچهٔ ایجاد بایگانی‌ها به مفهوم جدید آن، به دوران قاجار و اقدام وزارت امور خارجه برای مرتب‌کردن بایگانی خود به پیروی از روش بایگانی کشورهای اروپائی، در سال ۱۲۷۸ ش. باز می‌گردد.^۱

۲-۱ از اندیشه ایجاد مرکز اسناد دولتی تا تأسیس سازمان اسناد ملی ایران

طی سال‌های ۱۲۸۰ تا ۱۳۰۹ ش. هیئتی فرانسوی و بلژیکی که برای اصلاح نظام گمرکی ایران فعالیت می‌کردند، طرحی را برای اصلاح نظام بایگانی کشور ارائه دادند و آن را به مرحله اجرا گذاشتند. به دنبال آن برای اولین بار در اردیبهشت ماه ۱۳۰۹ ش.، هیئت وزیران مصوبه‌ای را در خصوص جمع‌آوری اسناد و ایجاد «مرکز اسناد دولتی» به تصویب رسانید که به موجب آن مقرر شد، کلیه قراردادهای امتیازات و اسناد ایجاد هرگونه مؤسسه دولتی یا سهام مربوط به دولت، قباجات، خالصجات و غیره به استثنای عهدنامه‌های سیاسی، در اتاقی که وزارت مالیه در قصر گلستان به عنوان مرکز اسناد دولتی قرار داده به ترتیب مقرر، ضبط و حفظ شود.^۲

در سال ۱۳۲۹ ش. وزیر دارایی وقت، پیشنهاد تدوین قانونی در خصوص تنظیم و ترتیب اسناد و صلاحیت امحای اوراق زائد را مطرح کرد که به علت نارسا بودن لایحه، به مجلس ارائه نشد. همچنین در سال ۱۳۳۳ ش. به ابتکار مؤسسه علوم اداری تهیه و پیشنهاد لوایح سه‌گانه تأسیس آرشیو ملی، امحای اوراق زائد و بایگانی راکد صورت گرفت، اما هیچ یک به مرحله اقدام نرسید. نخستین لایحه دولت به منظور کسب مجوز قانونی برای امحای اوراق زائد، در سال ۱۳۳۵ به مجلس سنا ارائه شد. این لایحه که با عنوان قانونی راجع به از بین بردن نوشته‌ها و امحای اوراق غیرقابل استفاده موجود در بایگانی‌ها و ادارات مستقل و بنگاه‌های دولتی در وزارت دادگستری تهیه شده بود، موجب سوءظن و مخالفت سناتورها شد. آن‌ها معتقد بودند که اسناد با ارزش و بی‌ارزش لازم و ملزوم یکدیگر هستند و ممکن است با تصویب این قانون خسارات جبران‌ناپذیری از لحاظ فرهنگی، ادبی و تاریخی به کشور و شرح حال اشخاص وارد شود. این مخالفت‌ها باعث شد که به مدت ده سال این موضوع مسکوت بماند (سازمان اسناد ملی ایران، ۱۳۷۴، ص ۱۰-۱۱).

در سال ۱۳۴۱ با تشکیل شورای عالی اداری، موضوع حجم پرونده‌های راکد که با گسترش فعالیت دولت هر روز افزایش می‌یافت، مورد توجه کارشناسان امور اداری قرار گرفت. وضعیت نگهداری اسناد، علی‌رغم تمهیدات پیشین، هنوز بسیار نامطلوب بود مقدار قابل توجهی از پرونده‌ها و اسناد در زیرزمین‌ها و انبارهای مرطوب و نامناسب به بدترین شکل روی هم انباشته شده بود و نه تنها قابل دسترسی نبود بلکه به تدریج ضایع و غیرقابل استفاده می‌شد. به همین دلیل پیشنهاد شد، مراکزی در تهران و شهرستان‌ها برای نگهداری پرونده‌های راکد

1. <http://www.nlai.ir/Default.aspx?tabid=4201&language=en-US>

2. <http://www.nlai.ir/Default.aspx?tabid=2608> وبگاه سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران در تاریخ ۹۳/۹/۱۰

ایجاد شود. طرح ایجاد بایگانی راکد مشکلی را حل نکرد؛ زیرا نه ساختمانی وجود داشت و نه اسناد تفکیک شده بود. شکست طرح ایجاد بایگانی راکد و تفکیک و ارزیابی پرونده‌ها، روشن ساخت که این امور باید در سازمانی واحد متمرکز شود. از این رو، تلاش سازمان امور اداری و استخدامی کشور در مقام متولی اسناد دولتی برای کسب مجوز قانونی به منظور تأسیس سازمان اسناد ملی ایران و تفویض امور اسناد دولتی به آن سازمان با عنوان آرشیو ملی ایران افزایش یافت (سازمان اسناد ملی ایران، ۱۳۷۳، ص ۴۶-۴۷).

۲-۱-۱ ایده تأسیس آرشیو ملی ایران

مطالعات منسجم اولیه برای تأسیس آرشیو ملی ایران و تعیین تکلیف حجم انبوه اسناد راکد دستگاه‌های دولتی و وابسته به دولت از سال ۱۳۴۲ شروع شد. چنین پیش‌بینی شده بود که قبل از کسب مجوز قانونی برای امحای اوراق زائد و تأسیس «آرشیو ملی ایران»، برای حفظ و نگهداری اسناد واجد ارزش دائمی و پرونده‌هایی که راکد تشخیص داده شده و مورد مراجعه مستمر نیستند، مرکز مجهری ابتدا در تهران و به تدریج در استان‌ها ایجاد شود. در نتیجه طرح ایجاد «مرکز بایگانی راکد» در اواسط سال ۱۳۴۳ تهیه شد و پس از تأیید هیئت‌رئیس شورای عالی اداری کشور در مورخ ۱۳۴۳/۱۰/۱ با شماره ۴۰۱۶۲ هیئت‌وزیران به تصویب رسید. با عدم تأمین اعتبار، اجرای طرح مذکور مسکوت ماند. ولی مطالعات مربوط به تأسیس آرشیو ملی ادامه یافت. عده‌ای از دست‌اندرکاران، «مرکز بایگانی راکد» را برای تنظیم اوراق و پرونده‌ها و حفظ و نگهداری اسناد تاریخی کافی می‌دانستند و عده‌ای نیز با توجه به «آرشیو ملی» سایر کشورها، اهداف، وظایف و تشکیلات جامع‌تری برای مرکز در نظر داشتند. برای انجام این امر خطیر سازمان دیگری را با نام «آرشیو ملی ایران» پیشنهاد دادند و برخی نیز بر تلفیق هر دو سازمان «مرکز بایگانی راکد و آرشیو ملی» اصرار می‌ورزیدند. نتایج مطالعات مذکور در شهریور ۱۳۴۴ در چهار فصل با عناوین زیر تدوین و ارائه شد:

- لزوم و اهمیت آرشیو ملی؛
- اهداف، وظایف و تشکیلات آرشیو ملی؛
- بررسی تاریخچه آرشیوهای ملی آمریکا، انگلیس، کانادا، فرانسه، شوروی، دانمارک، هندوستان، پاکستان و مالایا؛
- اصول، روش‌ها و مقررات امحای اوراق زائد (عزیزی، ۱۳۸۶، ص ۱۱۰).

۲-۱-۲ تأسیس سازمان اسناد ملی ایران

ایده تأسیس آرشیو ملی ضرورت انجام امور مربوط به جمع‌آوری، حفظ و نگهداری اسناد

ملی، امحای اوراق زائد و ارائه به محققان را در یک سازمان واحد مسلم ساخت و از این پس واژه «اسناد ملی» به جای «آرشیو ملی» در مکاتبات به کار برده شد و در ۱۳۴۵/۳/۳۱ همراه با تدوین دومین قانون استخدام کشوری، شورای عالی اداری سازمانی را با اختیارات بسیار گسترده به نام «سازمان امور اداری و استخدامی کشور» تأسیس کرد.

از این رو تلاش‌های سازمان امور اداری و استخدامی کشور برای کسب مجوز قانونی برای تأسیس «سازمان اسناد ملی ایران» افزایش یافت. لایحه مورد نیاز که از اواسط سال ۱۳۴۵ در دست بررسی و تهیه بود، مورد تجدیدنظر قرار گرفت و در تاریخ بیست و سوم آبان ماه ۱۳۴۵ به هیئت دولت تقدیم شد. هیئت دولت در بیست و نهم خردادماه ۱۳۴۷ لایحه‌ای را که در ۸ ماده و چهار تبصره تکمیل شده بود، تصویب کرد. این لایحه در تاریخ چهارم شهریور ماه ۱۳۴۷ تقدیم مجلس شد و نزدیک به یک سال (از پنجم آبان ۱۳۴۷ تا ۱۹ مهرماه ۱۳۴۸) در کمیسیون‌های شش گانه: استخدام، دادگستری، فرهنگ و هنر، علوم و آموزش عالی، دارایی و نظام تحت بررسی قرار گرفت و در جلسه ششم آذرماه ۱۳۴۸ لایحه به تصویب مجلس شورای ملی رسید و برای اظهار نظر و تصویب به مجلس سنا ارسال شد.

پس از تصویب مجلس سنا سرانجام در جلسه مورخ هفدهم اردیبهشت ۱۳۴۹ مجلس شورای ملی قانون تأسیس سازمان اسناد ملی ایران به تصویب نهایی رسید و برای اجرا به دولت ابلاغ شد (عزیزی، ۱۳۸۶، ص ۱۰۸).

قانون تأسیس سازمان اسناد ملی ایران مشتمل بر هشت ماده و شش تبصره پس از تصویب مجلس سنا در تاریخ ۱۳۴۹/۱/۲۲ در جلسه روز پنجشنبه هفدهم اردیبهشت ماه ۱۳۴۹ به تصویب مجلس شورای ملی رسید. این قانون به تأسیس سازمانی حکم می‌داد که هدفش جمع‌آوری و حفظ اسناد ملی ایران در سازمانی واحد بود تا بتواند شرایط و امکانات مناسب را برای حفظ، گردآوری و تنظیم اسناد ملی و همچنین دسترسی عموم مردم را به این اسناد، فراهم آورد. این قانون، با تفکیک اسناد دارای ارزش نگهداری دائم، از اوراق زائد، وظیفه تشخیص این مهم را به شورای اسناد ملی، مرکب از شخصیت‌های برجسته حقوقی همچون وزیران امور خارجه، فرهنگ و آموزش عالی (علوم، تحقیقات و فناوری کنونی)، دادستان کل کشور، دبیرکل سازمان امور اداری و استخدامی، دادستان دیوان محاسبات و دو نفر شخصیت حقیقی متبحر در فرهنگ و تاریخ ایران به پیشنهاد وزیر علوم و تصویب هیئت وزیران سپرده است که علاوه بر تشخیص اوراق زائد قابل احیا از اسناد واجد ارزش نگهداری، وظایف مهمی چون تصویب آیین‌نامه‌ها و مقررات مربوط به بررسی و نقل و انتقال پرونده‌های راکد و اسناد ملی، تنظیم و نگهداری اسناد ملی و نحوه دسترسی عمومی به آن‌ها، ضوابط مورد عمل دستگاه‌های دولتی در تنظیم، ضبط و نگهداری اسناد و تدوین تعرفه‌های ارائه خدمات اسنادی را برعهده دارد.

بر اساس این قانون، کلیه وزارتخانه‌ها، مؤسسات دولتی و وابسته به دولت، موظفند کلیه اسناد و پرونده‌های راکد خود را -که احتیاجی به نگهداری آن‌ها در سازمان مربوط نیست- برای نگهداری موقت، به سازمان اسناد ملی ایران بسپارند و چنانچه مدت چهل سال از تاریخ تهیه و تنظیم سند گذشته باشد، انتقال آن‌ها به صورت دائم انجام خواهد گرفت. وزارت جنگ (دفاع فعلی)، از شمول مقررات این قانون مستثنا و امحای اوراق زائد ارتش نیز، با اطلاع این سازمان، به تشخیص هیئت صلاحیتداری واگذار شد. نمودار تشکیلاتی سازمان اسناد بعد از تأسیس به شکل زیر درآمد (سازمان اسناد ملی ایران، ۱۳۷۴، ص ۱۲).

نمودار (۴): ساختار سازمان اسناد ملی

۲-۲-۲-۲-۲ صلاحیت‌ها و تشکیلات سازمان اسناد ملی

به هر حال پس از تأسیس سازمان اسناد ملی این سازمان با اهداف و وظایف ذیل آغاز به کار کرد:

- بررسی و ارزشیابی اوراق و پرونده‌های راکد کلیه وزارتخانه‌ها و ادارات و سازمان‌ها و

شرکت‌های دولتی و وابسته به دولت به‌منظور تشخیص اوراق زائد؛
- جمع‌آوری و حفظ اسنادی که به نحوی واجد ارزش نگهداری دائمی بوده و تنظیم و طبقه‌بندی و آماده‌سازی و مرمت آن‌ها جهت استفاده عموم مردم بالاخص پژوهشگران؛
- تنظیم امور بایگانی‌های دولتی و ایجاد رویه واحد و استاندارد برای نگهداری اسناد و پرونده‌های جاری و راکد وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت و دسترسی و مراجعه به آن‌ها و تمرکز بایگانی‌های راکد در محل مناسب؛
- تهیه و تنظیم آیین‌نامه‌ها دستورالعمل‌ها و بخشنامه‌ها در زمینه چگونگی نگهداری و حفظ و بهره‌برداری از اسناد (قانون سازمان اسناد ملی ایران).

به‌علاوه شورای اسناد ملی به‌عنوان رکن مهم سازمان، به‌ویژه با صلاحیت‌های وضع مقررات، کمک شایان توجهی به تکامل سازمان در پیشبرد اهدافش می‌کند. این شورا، تقریباً در صورتجلسات خود مباحثی که در قانون، مسکوت یا مغفول مانده است را با تدوین دستورالعمل یا آیین‌نامه پوشش داده و خلاءهای قانونی آن را تا حدودی جبران کرده است. سازمان اسناد ملی به لحاظ تشکیلات، از جمله سازمان‌های وابسته به امور اداری و استخدامی بود که بر اساس چارت تشکیلاتی در زمان تأسیس سازمان متشکل از دو معاونت آرشیو و اسناد بوده است که هر یک از آن‌ها مشتمل بر چند مدیریت هستند. طبقه‌بندی و نمایه‌سازی اسناد، آماده‌سازی و مرمت اسناد، اطلاع‌رسانی اسنادی و چاپ و انتشارات تحت نظارت معاونت آرشیو و مدیریت ارزشیابی اسناد، هماهنگی امور اسنادی و آموزش و بایگانی، تحت نظر معاونت اسناد. همچنین به‌منظور تحقیق و پژوهش در زمینه‌های مختلف آرشیوی و انجام مطالعات و تحقیقات بر اساس اسناد موجود در سازمان اسناد ملی ایران، بخش تخصصی دیگری تحت عنوان پژوهشکده اسناد، تأسیس شد که زیر نظر مستقیم ریاست سازمان فعالیت می‌کرد.

در سال ۱۳۷۸ که طی مصوبه شماره ۱۴/۴۵۰ مورخ ۱۳۷۸/۱۲/۱۶ سازمان برنامه و بودجه با سازمان امور اداری و استخدامی کشور ادغام و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور تأسیس شد، سازمان اسناد ملی ذیل سازمان جدید ادامه کار داد. آخرین نمودار سازمانی که از سازمان اسناد ملی - قبل از ادغام با کتابخانه ملی - وجود دارد مصوب اردیبهشت ۱۳۷۰ است که تا سال ۱۳۸۱ اجرایی بوده است (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۸۹، ص ۱۵):

نمودار ۵: ساختار سازمان اسناد ملی ایران مصوب ۱۳۷۰

سازمان اسناد ملی ایران، بر اساس مصوبه مورخ ۱۳۸۱/۶/۲ شورای عالی اداری، با کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران با حفظ کلیه وظایف، امکانات، اعتبارات، نیروی انسانی، اموال، مدارک و تعهدات خود، ادغام شد و سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران شکل گرفت و مقرر شد وظایف و مأموریت‌های تخصصی این سازمان، در قالب معاونت اسناد ملی «سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران» پیگیری شود (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۸۹، ص ۱۵-۱۶).

در تصویب‌نامه شورای عالی اداری، ضمن تأکید بر حفظ وظایف و مأموریت‌های قانونی سازمان اسناد ملی ایران در ساختار ادغامی جدید، کلیه واحدهای اسنادی دستگاه‌های کشور، نظیر وزارت امور خارجه، ریاست جمهوری، مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر و مجلس شورای اسلامی، مکلف شدند تا وفق ضوابط و استانداردهای ابلاغی سازمان اسناد و کتابخانه ملی،

در زمینه فهرستنویسی، نمایه‌سازی و پویش (اسکن) اسناد خود و گنجاندن آن‌ها در شبکه اسنادی کشور، اقدام کنند. همچنین سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، موظف شده است تا به‌منظور بهسازی شیوه نگه‌داری اسناد ملی و ایجاد شبکه اسناد کشور، با تأمین اعتبار لازم، امکان فهرستنویسی، نمایه‌سازی و پویش اسناد ملی و شبکه‌سازی آن‌ها را به‌وجود آورد.

علاوه بر قوانین و تصویب‌نامه فوق، بخشنامه‌های متعددی نیز طی این سال‌ها به تبیین وظایف و مأموریت‌های مرتبط با اسناد ملی ایران پرداخته که از آن میان است بخشنامه مورخ ۱۳۶۳/۸/۲۰ وزیر مشاور در امور اجرایی نخست‌وزیری درباره ضرورت ایجاد واحد مدیریت امور اسناد در دستگاه‌ها، بخشنامه مورخ ۱۳۶۹/۶/۲۷ ریاست‌جمهوری در تأکید بر ضرورت شناسایی و انتقال اسناد، مدارک و اوراق دولتی مضبوط در بایگانی‌های راکد به سازمان اسناد ملی، بخشنامه مورخ ۱۳۸۲/۹/۲۶ معاون اول رئیس‌جمهور در تأکید مجدد بر ضرورت همکاری دستگاه‌ها در شناسایی و انتقال اسناد و پرونده‌های راکد به سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی، و بخشنامه معاون اول رئیس‌جمهور مورخ ۲۶ اسفند ۱۳۸۸ که ضمن یادآوری مجدد وظایف قانونی سازمان اسناد و کتابخانه ملی در تعیین تکلیف اسناد دولتی، از موضوع اسناد الکترونیکی یاد کرده و تعیین تکلیف سوابق اداری الکترونیکی را نیز به این سازمان سپرده و دستگاه‌ها را در کاربست نرم‌افزارهای اتوماسیون اداری، ملزم به مشاوره و نظرخواهی کارشناسی از این سازمان کرده است.

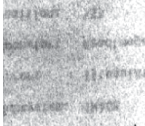
ساختار جدید سازمان اسناد و کتابخانه ملی پس از ادغام اسناد ملی و کتابخانه ملی براساس مصوبه مورخ ۱۳۸۱/۶/۲ شورای عالی اداری پس از تصویب در سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی به شکل نمودار زیر بود (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۸۹، ص ۶).

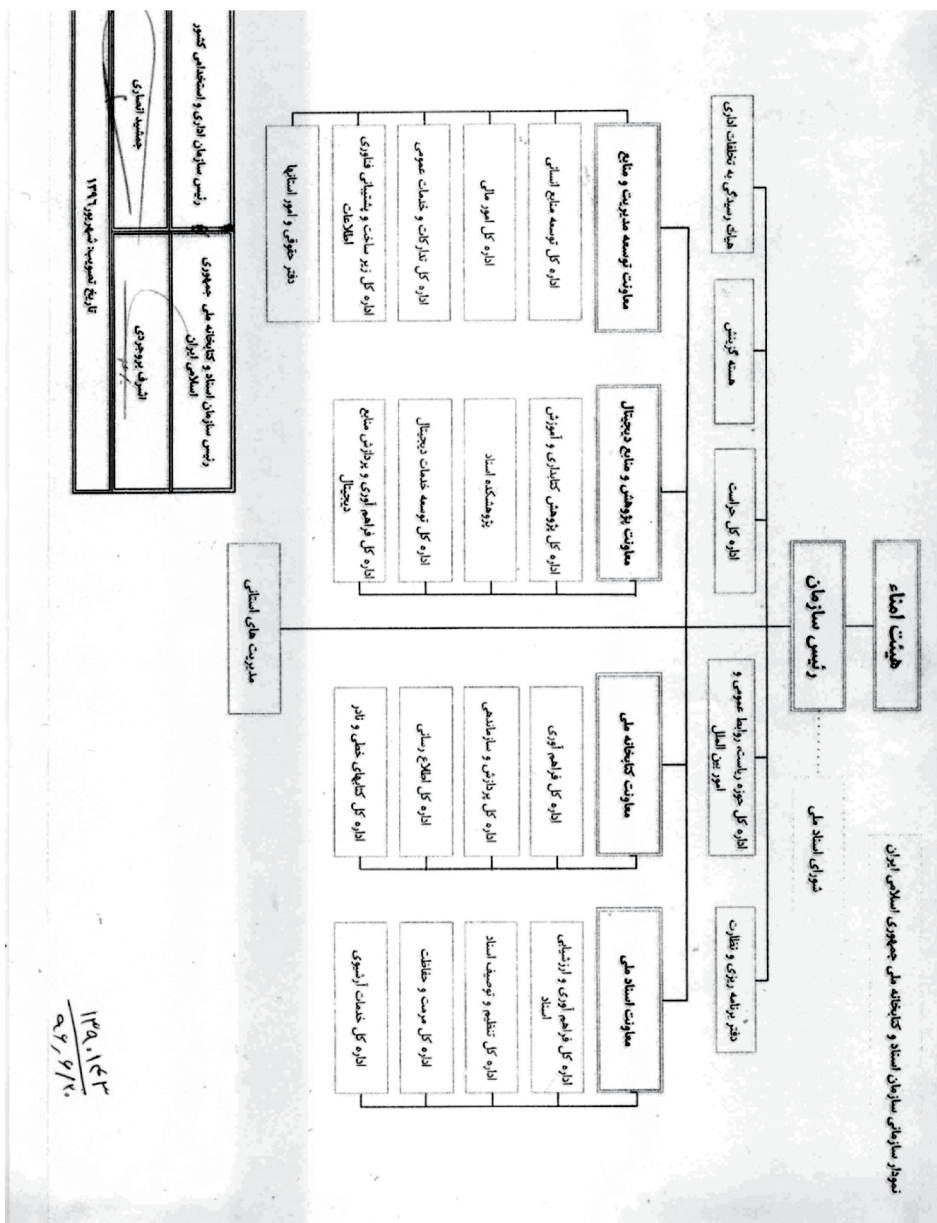

نمودار (۶) ساختار سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۱

مقایسه تشکیلات هر یک از سازمان های کتابخانه ملی و اسناد ملی از روی نمودارهای ترسیم شده این حقیقت را آشکار می سازد که دست کم، یکی از اهداف مصوبه شماره ۱۹۰۱/۱۰۳۳۸۲ مورخ ۸۱/۶/۹ شورای عالی اداری موضوع ادغام کتابخانه ملی با سازمان اسناد ملی، که تحدید تشکیلات دولت و حذف وظایف موازی و تکراری بوده، تأمین نشده است، که نقد مربوط به آن در قسمت سوم مقاله خواهد آمد. در سال ۱۳۸۵ نیز به دلیل تأمین نشدن اهداف سازمان با چارت مصوب سال ۱۳۸۱، ساختار سازمان اسناد و کتابخانه ملی به شکل زیر به تصوب هیئت امنای سازمان رسید (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۸۹، ص ۴).

✓

منابع

- آرم، حسین (۱۳۳۶). صفحه‌ای از گذشته کتابخانه ملی. *مجله آموزش و پرورش*. س ۲۹. ش ۳.
- دولت‌آبادی، یحیی (۱۳۷۱). *حیات یحیی*. تهران: عطار، ج ۱.
- سادات صوتی، مرتضی (۱۳۵۲). *کتابخانه ملی ایران*. تهران: اداره کل کتابخانه‌ها.
- سازمان اسناد ملی ایران (۱۳۷۳). *جهانگردی و مراکز علمی-تحقیقاتی؛ بستر پیدایش سازمان اسناد ملی ایران و اهداف و وظایف آن. گنجینه اسناد*. بهار و تابستان ۱۳۷۳. ش ۱۳-۱۴، ص ۴۵-۵۲.
- سازمان اسناد ملی ایران (۱۳۷۴). *آشنایی با سازمان اسناد ملی ایران. گنجینه اسناد*. ش ۱۷-۱۸، ص ۱۰۳-۲۹.
- سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (۱۳۸۹). *تاریخچه ساختار سازمان اسناد و کتابخانه ملی*. معاونت پژوهش، برنامه‌ریزی و فناوری، گروه برنامه‌ریزی راهبردی.
- عزیزی، غلامرضا (۱۳۸۶). *ناموده‌هایی از سرگذشت آرشیو در ایران. گنجینه اسناد*. ش ۶۵، ص ۱۰۳-۱۲۰.
- کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۶). *تربیت: نخستین نشریه روزانه و غیردولتی ایران*. مدیر محمدحسین فروغی (ذکاءالملک): بازچاپ، زیر نظر عبدالحسین نوائی، غلامحسین زرگری‌نژاد، هاشم آغاجری، سیدفرید قاسمی، عبدالله ناصری‌طاهری، حشمت‌الله منعم و جمشید کیان‌فر [و دیگران]: تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش.
- وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۳۸۹). *مجموعه قوانین و مقررات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی*. تهران: معاونت حقوقی امور مجلس و استانهای وزارت فرهنگ و ارشاد.

وب

- http://www.ensani.ir/storage/Files/201203251152081012180.docx&rct=j&frm=1&q=&esrc=s&sa=U&ved=0C_BMQFjAAahUKEwj5n_jw5nGAhUBwHIKHbCuCrY&usg=AFQjCNHNkSalUTnDBTxTs-IvfgU49fRXg.
- <http://www.nlai.ir/Default.aspx?tabid=2608>.
- <http://www.nlai.ir/Default.aspx?tabid=2610>.
- <http://www.nlai.ir/Default.aspx?tabid=4201&language=en-US>.

ردپای بیگانگان بر اقتصاد و تجارت ایران با نگاهی بر صنعت زهتابی (مبتنی بر اسناد)

مهستی ابوذر جمهری

چکیده:

حیات اقتصادی هر کشوری مدیون فعالیت‌های اصناف مختلفی است که مانند اندامی واحد در کنار یکدیگر به کار و تلاش مشغولند و هر یک نقش مهمی را در پیشبرد اقتصاد آن کشور بازی می‌کنند. تعداد این اصناف زیاد است و چه بسا در طول تاریخ بنا بر ضرورت و اقتضا، اصناف جدیدی تشکیل شود یا اصنافی به تدریج از دایره وجود خارج شود. یکی از این اصناف که شاید کمی مورد بی‌مهری قرار گرفته صنف زهتابی است. قدر مسلم در کشور ایران، این حرفه از دیرباز تاکنون عده‌ای را چه از سر علاقه و چه از سر ناچاری به خود مشغول داشته است. رشد این صنعت در ایران موجب حضور شرکت‌های خارجی شد که از مشتریان مهم این کالا بودند. اینکه زهتابی یا بنا به قولی صنعت زهتابی اولین بار توسط چه قومی ابداع شده است، موضوعی نیست که در این نوشتار بدان پرداخته شود؛ هر چند برخی آن را از ابتکارات ایرانیان می‌دانند. سعی نگارنده بر آن است که نگاهی داشته باشد به فعالیت‌ها، مشکلات و قوانین مصوب در مورد این صنف در سال‌های اوج این صنعت که کشور عرصه رقابت شرکت‌های خارجی و تجار داخلی بر سر خرید و فروش و صدور آن بوده است.

کلیدواژه‌ها

شرکت‌های خارجی، صنف زهتاب، تجارتخانه‌ها، صادرات.

ردپای بیگانگان بر اقتصاد و تجارت ایران با نگاهی بر صنعت زهتابی (مبتنی بر اسناد)

مهیستی ابوذر جمهری^۱

مقدمه:

در یک جامعه، مجموعه‌ای از نهادها از جمله نهادهای اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، ورزشی و هنری مشغول فعالیت هستند که همدوش و پابه‌پای یکدیگر در کنش و واکنش متقابل همچون اعضای اندامی واحد، موجب عملکرد مناسب این پیکره و در نتیجه دوام و قوام ساختار آن می‌شوند. ساختار یک جامعه سالم به‌گونه‌ای است که هر یک از این نهادها در کنش متقابل با یکدیگر بتوانند به حیات خود ادامه دهند. آنچه که موجبات سلامت یک نظام اقتصادی را فراهم می‌آورد این است که نهادهای فعال اقتصادی در عرصه رشد و بالندگی همراه با رقابتی سالم به فعالیت خود مشغول باشند و البته اشخاص حقیقی یا حقوقی نیز که ناظر بر کیفیت و کمیت این نهادها هستند در حل مشکلات صنفی همه اصناف بکوشند. تعداد این اصناف که بنا بر نیاز و ضرورت به‌وجود آمده‌اند کم نیست و برخی از آن‌ها از آغاز شکل‌گیری تاکنون به حیات خویش ادامه داده‌اند و در مقابل نیز هستند اصنافی که دیگر نام و نشان چندانی از آن‌ها نیست و حتی نام آن‌ها برای ما قدری غریب می‌نماید: مانند صنف قاشق‌تراش. یکی از اصنافی که آن‌گونه که باید و شاید بدان پرداخته نشده و به اعتقاد نگارنده قدری مورد بی‌مهری قرار گرفته، صنفی است که «روده پاک‌کن» یا «زهتاب» نامیده می‌شود. شاید دلیل این بی‌مهری یا کم‌رنگ‌ماندن نقش اقتصادی مهمی که صنعت روده پاک‌کنی در حیات اقتصادی کشور داشته است، همانا ماده اولیه این صنعت بوده باشد که

۱. کارشناسی‌ارشد تاریخ، کارشناس برنامه‌ریزی و بررسی اسناد و مدارک کشور، گروه مستندسازی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

روده حیوانات است. عده‌ای از پژوهشگران تاریخ که علاقه‌مند به بررسی نهادهای تجاری و اقتصادی کشور هستند و چون و چرایی این نهادها از دغدغه‌های اصلی آن‌هاست نیز کمتر به چگونگی شکل‌گیری این صنعت و صنف روده پاک‌کنی و تجارتخانه‌های خارجی و ایرانی که محور اصلی فعالیت آن‌ها متمرکز بر صنعت زهتابی بوده است، پرداخته‌اند و عمدتاً تجارتخانه‌های معروف را مورد بررسی قرار داده‌اند که از جمله آن‌ها می‌توان به این موارد اشاره کرد: تجارتخانه تومانیانس، تجارتخانه جمشیدیان، شرکت اتحادیه، تجارتخانه جهانیان، شرکت اسلامی، شرکت مسعودیه، شرکت خوشتاریا، کمپانی ناصری، کمپانی فارس (ساکما، ۱۳۴۲/۲۳۲)، کمپانی تجارتی ایران (ساکما، ۱۳۲۸/۲۳۲)، کمپانی محمودیه، کمپانی تریاک اصفهان، شرکت امینه، شرکت عمومی ایران (ترابی‌فارسانی، ۱۳۸۴، ص ۷۳)، شرکت اتفاقیه، شرکت امید، شرکت ایرانیان، شرکت ثابتیه، شرکت صفائی، شرکت ظهیریه، شرکت عونیه، شرکت فتحیه، شرکت قمشه و شرکت محمودیه (تاره، ۱۳۹۲، ص ۲۸۷). چه بسیاری شرکت‌های کوچک و بزرگ خارجی و ایرانی دیگری که در همان سال‌ها به فعالیت‌های تجاری مشغول بوده‌اند و کمتر نامی از آن‌ها برده شده است، شرکت‌هایی که به‌خودی‌خود حرف‌های زیادی برای گفتن دارند و هر چند مرور زمان گرد و غبار فراموشی را بر آن‌ها نشاند است و شاید نام و نشان چندانی از آن‌ها باقی نمانده باشد، اما مهم این است که وجود داشته‌اند و درست مانند یک موجود زنده زمانی متولد شده‌اند، دوران رشد و بالندگی را سپری کرده‌اند و به‌تدریج به پایان عمر خود نزدیک شده و سرانجام از دنیا رفته‌اند. از جمله این تجارتخانه‌ها می‌توان به: «تجارتخانه رزاق‌اف رزاق‌منش-طهران»، «تجارتخانه علی‌اکبر و حاجی محمدباقر برادران لولاگر» به آدرس طهران-بازار کنار خندق (ساکما، ۱۳۲۷/۲۳۲)، «تجارتخانه حاجی حسین‌آقا بلورچی-قم» (ساکما، ۱۳۲۸/۲۳۲) اشاره کرد. شاید باشند تجارتخانه‌هایی که با گذشت زمان دستخوش تغییراتی در نوع فعالیت خود شده‌اند و مثلاً با عنوان و ساختار جدید در نقطه‌ای جدید به حیات اقتصادی خود ادامه داده باشند.

مفهوم زهتاب

در فرهنگ دهخدا در مقابل مفهوم زهتاب، آمده است: آنکه روده را تابد. از: «زه» + «تاب»، مخفف تابنده، از تافتن. آنکه زه از روده‌ها برای کمان و جز آن تابد. آنکه شغلش تابیدن زه و تهیه کردن رشته تافته از روده گوسفند و حیوانات دیگر است. فرهنگ معین: کسی که شغلش تابیدن زه و تهیه کردن رشته تافته از روده گوسفند و حیوانات دیگر است.

کار این صنف همان گونه که از نامش پیداست پاک کردن روده بز، گاو و گوسفند است که

کاربردهایی چه در قدیم و چه در زمان حال دارد که عمده‌ترین آن‌ها عبارت است از: تهیه زه در تیر و کمان، حلاجی پنبه، پشم و کرک، زیلوبافی، رشته‌های غربال، آلات موسیقی مثل طبل و دهل، دسته تار، سه‌تار، ویولن، سنتور، چنگ و عود، قانون، رباب، تنبور و کمانچه. از روده گاو اغلب برای غلاف سوسیس و کالباس استفاده می‌شود. با توجه به قدمت استفاده بشر از تیر و کمان و آشنایی وی با موسیقی که به چندین هزار سال پیش باز می‌گردد، قدمت آشنایی بشر با روده پاک‌کنی نیز مشخص می‌شود. این صنعت هرگز کهنه نمی‌شود و هر روز استفاده‌کنندگان این محصول چه داخلی و چه خارجی افزایش می‌یابند. کاربردی که این صنعت در حوزه پزشکی و برای تهیه نخ بخیه دارد، موجب شده است که از دیرباز شرکت‌هایی برای سرمایه‌گذاری وارد کشور ایران شوند. کشورهای آلمان، فرانسه، اسپانیا و کشورهای اسکاندیناوی همچنان از مشتریان عمده محصول زهتابی ایران به‌شمار می‌آیند. در حدود ۷۰ سال پیش مهاجرانی از کشور شوروی که در ساختن روده و زهتابی کردن و آماده کردن برای گوشت سوسیس و کالباس تخصص داشتند به ایران آمدند و از روده گوسفند و بز برای صدور آن به خارج از کشور برای روکش سوسیس استفاده کرده و ساخت آن را به کارگرانی که در ساخت زه مهارت داشتند، آموزش دادند. ساخت روده به‌وسیله دست و با استفاده از چوب خیزران که دارای لعاب ویژه‌ای است انجام می‌گرفت و با برداشتن یک پوست داخلی و یک پوست خارجی روده را به‌حالت روکش آماده برای پرکردن گوشت مهیا می‌کردند. روده گوسفند و بز به‌شکل یادشده و به‌صورت ماده اصلی ابتدا به شوروی و سپس به آمریکا و آلمان غربی صادر می‌شد. در این کشورها، روده با قطر ۱۲ تا ۳۰ میلی‌متر ابتدا به‌شکل دستی و سپس با دستگاهی شبیه کولیس مکانیکی کالیبره و از آب پر می‌شد. پس از آن کالیبرها را جدا کرده و آماده پرکردن گوشت به‌وسیله ماشین‌های گوشت‌پرکنی می‌کردند. بعدها چون هزینه کارگر در کشورهای اروپایی گران بود، شخصی به‌نام «این‌هایمر» از کشور آمریکا به ترکیه و ایران مسافرت کرده و کالیبره کردن روده گوسفند و بز را به کارگران ایرانی آموزش داد، تا از آن پس روده به طریقی کالیبره‌شده بر اساس استاندارد بین‌المللی به‌دست مصرف‌کنندگان برسد. کارگران ایرانی در کالیبره کردن روده چنان معروف شدند که بعضی از آن‌ها به خارج از کشور و به کشورهای غربی رفته و در آنجا مشغول به کار شدند. جنس روده ایران و کیفیت و مرغوبیت نوع کار آن باعث رونق بسیار این کالا شده و خریداران خارجی ترجیح می‌دادند روده ایران را خریداری کنند و بدین طریق ارز قابل‌توجهی به کشور وارد می‌شد. علاوه‌براین، هزاران کارگر ایرانی از این راه امرار معاش می‌کردند. کشورهای غربی از سال‌ها قبل درصدد تهیه و ساخت روده مصنوعی برآمدند و با ساخت آن تصور می‌کردند می‌توانند روده مصنوعی را جایگزین روده طبیعی کرده و با گرانی آن مبارزه کنند، اما چندان موفقیتی به دست نیاوردند.^۱ در آرشیو

1. www.smtnews.ir/.../13672-بازخوانی-صنعت-روده-پاک-کنی-از-.html
دیروز-و-امروز-روده

- ملی ایران، بخش مدارک بانک رسا، در حال حاضر با درج عبارت روده در قسمت اسناد به ۱۷۲ عنوان فهرست، با ترکیب عبارت روده به علاوه زهتاب ۷ عنوان، عبارت زهتاب ۳۰ عنوان و واژه زهتابی ۸ عنوان فهرست ثبت شده که تعدادی از این عناوین به قرار زیر است:
- بخشنامه‌های ترقی مالیات روده و میزان دریافت مالیات حیوانات ۱۳۰۳ - ۱۳۰۴ ش.
 - طرح قانون انحصار روده و تمبر، رسیدگی به پیشنهاد یک شرکت آمریکایی درباره تصدی صادرات روده ایران ۱۳۰۷ - ۱۳۰۸ ش.
 - صادرات روده به خارج از ایران ۱۳۱۲ ش.
 - تقویم عادلانه روده‌های صادراتی به هامبورگ ۱۳۱۲ ش.
 - پیشنهادات شرکت‌های اشکودا و زیمنس در خصوص تأسیس کارخانه چراغ برق در تهران در قبال صدور روده به آلمان ۱۳۱۳ ش.
 - بخشنامه: درج درآمدهای تمبر الصاقی به گواهینامه‌های صادره اداره بهداشتی جهت روده و پوست ۱۳۱۵ ش.
 - پرونده‌های روده‌های قاچاق توقیف‌شده بین راه اصفهان و تهران ۱۳۱۶ ش.
 - صادرات روده به انگلستان و اصول مربوط به جریان بازرسی‌های بهداشتی و صدور گواهینامه دامپزشکی مواد حیوانی ۱۳۱۶ ش.
 - شکایت بازرگانان مشهد راجع به تنزل بهای تیماج^۱ و روده ۱۳۱۷ ش.
 - ساخت کارخانه روده‌سازی در یزد و هشدار اداره دامپزشکی به عاملان جهت اتمام ساختمان ۱۳۱۷ ش.
 - مشکل انحصار تجارت روده در رابطه با تجار عثمانی ۱۳۲۸ ق.
 - تلگراف وزیر مالیه به حکام جهت فروش روده مرغوب به صف زهتاب ۱۳۲۸ ق.
 - مکاتبه سفارت ایتالیا و اطیش: تقاضای صدور جواز حمل روده، رسیدگی به طلب یکی از اهالی از یک تبعه انگلیس ۱۳۲۸ ق.
 - عایدات دولت بابت روده ذبایح و متعلقات آن و مداخله تبعه روسیه در این زمینه بر اساس قرارداد منعقد با قصاب‌ها ۱۳۲۸ ق.
 - شکایت به سفارت انگلیس در مورد معامله و پیش‌خرید روده توسط کارکنان انگلیسی ۱۳۲۸ ق.
 - امور مربوط به اداره ذبایح آذربایجان مبنی بر تقاضای سالار ملی جهت حمل روده به خارج ۱۳۲۹ ق.
 - امور اداره ذبایح گیلان شامل واردات نمک مخصوص، امتناع اتباع خارجی از تحویل روده، پرداخت حقوق کارکنان اداره مذکور ۱۳۲۹ ق.

۱. تیماج: چرم دباغی‌نشده:

- تقاضای تغییر مکان کارخانه روده ذبایح به دروازه حضرت عبدالعظیم ۱۳۲۹ق.
- مخارج اداره ذبایح خراسان و گلپایگان بابت عمل روده و پوست بره ۱۳۲۹ق.
- سوادنامه شیخ خزعل به پیشکار مالیه خوزستان در مورد میزان عایدات روده ذبایح ۱۳۲۹ق.
- دستور اجرای مصوبه مجلس در جمع‌آوری روده توسط مأمورین دولتی در ملایر و اجبار صنف قصاب به تحویل آن ۱۳۲۹ق.
- وضعیت تجارت روده در خراسان ۱۳۳۰ق.
- اعتراض عده‌ای از قصاب‌ها نسبت به اخذ مالیات روده و ذبایح از آنان ۱۳۳۱ق.
- پیشنهادات تجارتخانه روده‌چی در مورد انجام کارهای مطبوعاتی و تنظیم تعرفه عمومی ادارات مربوطه به اداره کل آمار ۱۳۳۱ق.

همچنان‌که اشاره شد، صنعت زهتابی موجب حضور شرکت‌های خارجی در کشور ایران شد و چه بسا رقابت‌های این کمپانی‌ها برای در دست گرفتن امور مربوط به خرید و ساخت و پرداخت و صادرات روده، پیشنهادات فراوانی را از دولت ایران در پی داشت. سند زیر نمونه‌ای برای پیشنهاد یک شرکت آمریکایی است:

پیشنهاد کمپانی متحده صادرات و واردات اتلینگر در اتازونی امریکا به مقام منیع وزارت جلیله مالیه: طهران - ایران، تاریخ ۴ مه ۱۹۲۹ ... اگر تمام روده‌هایی که به‌مصرف قیمت پرکردن می‌رسند به‌همان نحو که شرح داده شد تهیه شوند و هر روز روده یک کلاف جداگانه باشد بازار امریکا فوق‌العاده طالب آن خواهد شد البته شرط عمده آنست که روده سفید و تازه و خوشبو و کاملاً نظیف و پاک باشند و سوراخ یا نواقص دیگری نداشته باشند.

و در بخش دیگری آمده است:

کمپانی ما یک کمپانی درجه اول آمریکایی است که تمام روده‌های ایران را که شما کاملاً قصد انحصار آن را دارید و می‌توانید با نظافت و حفظ‌الصحه آماده فروش بنمایید بفروش برساند، به‌طوری‌که در نزد اداره فلاحت امریکا (شعبه حرفه محصولات حیوانی) مطلوب واقع شود ... چهل و پنج سال است کار ما فروش روده‌های اعلای کلیه ممالک دنیا می‌باشد و جز این رشته کار دیگری نداریم، مقصود این است که در تمام این مدت کار ما معامله روده بوده است که برای قیمت پر کردن به‌کار می‌رود. در این سنوات به همه قسم مشکلات دعوایی دچار شده ولی مقاومت کرده‌ایم و در نتیجه اطلاعات خوبی در این رشته تحصیل نموده‌ایم و در هر نقطه عالم که دیده‌ایم کوچکترین علاقه برای توسعه این رشته هست ما خود علاقمند شده و اشتغال کرده‌ایم ... (ساکما، ۲۲۵۴۶/۲۳۲).

اسناد موجود در آرشیو ملی ایران نشان از حضور چندین شرکت خارجی در ایران دارد که از جمله آنان می‌توان به این موارد اشاره کرد: شرکت قره‌گوزیان با ملیت آمریکایی (ساکما،

۸۰۸۳/۳۶۰، ۷۷۹۲/۳۶۰، ۸۲۱۶/۳۶۰، ۱۷۲۸/۲۹۰) که مهران طبیبیان رئیس کل آن در ایران بود؛ شرکت هوپان با ملیت ترکیه‌ای که صاحبان آن داود ملکونوویچ هوپان و کارکین آقوپوویچ هوپان (در اسناد به شکل کاراکین، گاراگین و گارگین نیز ذکر شده است) موسوم به هوپان‌ها (ساکما، ۶۴۵۹۴/۲۹۸) بودند و «تجارتخانه اورام پانایوط اوغلی و شرکاء» (ساکما، ۹۰۲۹/۳۶۰) با ملیت ترکیه، شرکت روسی شرق که رئیس هیئت مدیره آن را «سومولون آبرامویچ نودل» (ساکما، ۶۴۵۹۵/۲۹۸) به عهده داشت. هر چند رد پای خارجیانی با ملیت‌های دیگر نیز که برای معامله روده وارد ایران شده بودند در اسناد قابل مشاهده است که می‌توان به این موارد اشاره کرد: موسیو مریکای یونانی (ساکما، ۲۰۷۸/۳۶۰) مستر لوییس انگلیسی (ساکما، ۶۱۵۶/۳۶۰، ۶۶۲۸/۳۶۰، ۷۲۳۳/۳۶۰، ۸۱۹۳/۳۶۰)، مستر دوسی (Mr.Dussi) تبعه ایتالیا (ساکما، ۵۲۳۳۱/۲۴۰) و تعداد زیادی از اتباع روس مثل زینل اوف و میکائیل خان. شاید تعداد شرکت‌های خارجی که برای این معامله پر سود اقدام به حضور در ایران و انعقاد قرارداد با صنف زهتاب و قصاب کردند، بیش از این نیز بوده است. این کمپانی‌ها معمولاً یکی از اتباع ایرانی را که از تجار سرشناس محسوب می‌شد به عنوان نماینده خود انتخاب می‌کردند و این نمایندگان وکیل تام‌الاختیار شرکت مزبور در انعقاد قرارداد با صنف روده پاک‌کن و قصاب، پیدا کردن مشتری، انجام معامله و نحوه پرداخت حق الزحمه و سایر وجوه محسوب می‌شدند (ترابی‌فارسانی، ۱۳۸۴، ص ۴۸)؛ برای مثال تجارتخانه آمریکایی قره‌گوزیان که در اسناد به شکل قراگزیان و قره‌گزیان نیز از آن اسم برده شده است، مشهدی غفارتاجر تبریزی را به عنوان نماینده و وکیل تام‌الاختیار خود در تهران برگزیده بود (ساکما، ۸۲۴۲/۳۶۰) و میکائیل برخورداریان (بارخورداریانس) نیز نماینده این تجارتخانه در قزوین محسوب می‌شد (ساکما، ۱۸۲۹/۳۶۰) یا پطرس خان آبراهامیانس ملقب به مدیرالصنائع، نماینده تجارتخانه داوود هوپان (دیوید هوپان) بود (ساکما، ۸۴۸۷/۳۶۰)، علی اکبر آقا تبریزی نماینده تجارتخانه اورام پانایوط اوغلی و شرکا محسوب می‌شد (ساکما، ۹۰۲۹/۳۶۰). عمده تاجران روده که در اسناد موجود در آرشیو نام آن‌ها آمده است عبارتند از: نایب حسین (مقرب‌الخاقان نایب‌حسین تاجر روده) (ساکما، ۳۹۲۹/۳۶۰)، حاجی کاظم صدیق‌التجار (ساکما، ۵۲۳۳۱/۲۴۰)، مشهدی غفار زهتاب تاجر روده (ساکما، ۹۰۱۲/۳۶۰) و عمده‌التجاروالاشراف کربلایی علی تاجر شیروانی (ساکما، ۷۴۷۸/۳۶۰).

در آن زمان تجارتخانه‌های ایرانی نیز که عمده فعالیت‌شان بر تجارت روده متمرکز بود مشغول فعالیت بودند که از جمله آن‌ها می‌توان به «تجارتخانه حاج علی اکبر و شرکاء» (ساکما، ۲۰۷۸/۳۶۰)، «تجارتخانه کاشفیه» یا «تجارتخانه حاجی محمد اسماعیل کاشف و برادران» (ساکما، ۶۶۲۸/۳۶۰) اشاره کرد. مدیریت این تجارتخانه زمانی با حاجی محمد اسماعیل و

زمانی نیز با میرزاغلامحسین خان کاشف فرزند آقا محمدابراهیم تاجر کاشانی بود که به همراه برادرانش میرزا علی اکبر و میرزا علی اصغر به رتق و فتق امور تجارتخانه می پرداختند. برخی از تجار نیز اقدام به تأسیس تجارتخانه در خارج از ایران کرده بودند که از آن جمله می توان به «تجارتخانه برادران اسدالله زاده اصفهانی» در بادکوبه (باکو) اشاره کرد (ساکما، ۴۸۸۵۸/۲۴۰). نابسامانی اوضاع سیاسی و اجتماعی کشور، خصوصاً در سال های پایانی سلسله قاجار موجبات تزلزل اقتصادی فراوانی را فراهم آورده بود و خواه ناخواه اصناف نیز یکی از قربانیان این بحران بودند و در بین اصناف، صنف زهتاب یا روده پاک کن که بنابر ماده اصلی کار که همان روده گاو و گوسفند بود و کالایی فسادپذیر محسوب می شد، متحمل خسارات فراوانی می شدند که به عنوان نمونه به بخشی از یک سند که سواد عرض حال تجار روده به تاریخ ۱۲۹۹ است اشاره می شود:

... در خلال مدت جنگ بین المللی به واسطه انسداد طرق و توقف تجارت خارجه به عموم تجارت خصوصاً بفدویان که به تجارت روده اشتغال داریم خسارت فوق الطاقه وارد و قویا متصور بود که بعد از اعلان صلح عمومی و افتتاح ابواب تجارت تلافی مافات شده و آب رفته به جوی باز خواهد آمد ولی برخلاف انتظار، بحران اقتصادی و تجارتی ادامه پیدا نموده و اخیراً نیز دولت علیه ایران بنا به مقتضیات وقت حمل مال التجاره از سرحدات شمال را غدغن فرمودند ... (ساکما، ۴۸۸۵۸/۲۴۰). حضور شرکت های خارجی و بیگانگانی که خود به تنهایی به کار تجارت روده در ایران می پرداختند و بعضاً از قوانین و مقررات داخلی ایران سرپیچی می کردند، موجبات ایجاد بی نظمی و اختلال در روند عادی ذبح دام در کشتارگاه ها تا صادرات آن به خارج از کشور را به وجود می آورد. همین امر موجب مداخله دولت در موضوع ذبایح و به تصویب رساندن قانونی در ۱۷ ربیع الثانی سال ۱۳۲۸ و ابلاغ آن به عموم ایالات و ولایات شد:

تلگراف از طهران به عموم ایالات و ولایات که در ۴ ماده به تصویب مجلس رسیده است: ماده اول، روده و کپون و زه متصل به روده کلیه ذبایح در تمام مملکت به عنوان مالیات متعلق به دولت است. ماده دوم، اگر محقق شود کسی بدون اجازه دولت روده و کپون و زه فروخته نصف قیمت از فروشنده دریافت خواهد شد. ماده سوم، کسانی که برای مصارف داخلی روده و زه و کپون لازم دارند در اتباع حق تقدم دارند و فقط به صنف زهتاب دو ثلث از قیمت عادلانه تخفیف داده می شود. ماده چهارم، ترتیب جمع آوری روده و زه و کپون به عهده وزارت مالیه است (ساکما، ۳۸۶۴۸/۲۹۳). در وبگاه موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ماده پنجمی هم در ادامه این قانون ذکر شده که بدین قرار است: «این قانون در هر محل ده روز پس از اعلان به موقع اجرا گذارده خواهد شد» (سامانه قوانین). در ۱۸ بهمن ماه سال ۱۳۰۴ قانون مالیات روده به قرار زیر تصویب و قانون قبلی ملغی اعلام شد:

قانون مالیات روده مصوب ۱۸ بهمن ماه ۱۳۰۴ شمسی:

ماده اول: تهیه و به عمل آوردن و فروش روده و کپون و زه متصل به روده به طور مطلق در داخله مملکت آزاد و از هرگونه عوارض معاف است.

ماده دوم: پس از وضع مخارج به عمل آوردن روده و اجرت حمل و نقل و سایر مخارج تجارتي و منظور نمودن صدی ده برای منافع متصدی قیمت مسعره روده در موقع خروج از ایران مأخوذ می شود.

تبصره - هر یک از تجار که دارای روده هستند هرگاه از تاریخ تصویب این قانون تا چهل و پنج روز دیگر روده موجودی خود را به اداره مالیه اطلاع دهند اداره مالیه مکلف است معاینه نموده و منگنه کند و این نوع روده از تأدیه حق فوق معاف می باشد.

ماده سوم: نظام نامه اجرای این قانون را وزارت مالیه تنظیم خواهد نمود.

ماده چهارم: از اول فروردین ماه ۱۳۰۵ مواد این قانون به موقع اجرا گذاشته می شود و قانون روده مصوبه هفدهم ربیع الثانی ۱۳۲۸ قمری ملغی خواهد بود. این قانون که مشتمل بر چهار ماده است در جلسه هیجدهم بهمن ماه یک هزار و سیصد و چهار شمسی به تصویب مجلس شورای ملی رسید. رئیس مجلس شورای ملی - سید محمد تدین (وبگاه قانون یار).

نمونه ای از بی نظمی ها در نامه اداره مالیات ذبایح به وزارت خارجه مشاهده می شود:

... بعضی از اشخاص اتباع خارجه هستند که متصدی کشتار گوسفند شده اند و روده را خود جمع و ضبط می نمایند و تسلیم اداره مالیات روده نمی کنند، من جمله نیکولا و عسکر گاریچی^۱ است در طهران و این فقره باعث بی ترتیبی و بی نظمی امورات ضبط روده شده است ... (ساکما، ۹۴۷۶۲/۲۴۰).

نامه ای که پیشکار مالیه رشت در تاریخ ۷ ربیع الثانی ۱۳۲۹ ق. خطاب به اداره مالیات ذبایح نوشته نیز گواه دیگری بر عملیات مداخله جویانه اتباع خارجی در تجارت روده است:

اختلال عمل روده انزلی بیشتر از شهر رشت شده و حالیه به کلی از میان رفته است زیرا چون دو نفر از قصاب های آنجا اهل بادکوبه و از اول در دادن روده امتناع کردند ... (ساکما، ۹۴۷۶۲/۲۴۰). این تجارت پرسود گاه اختلافاتی بین تجارتخانه ها یا تجار خارجی با نمایندگان سایر تجارتخانه ها یا صنف روده پاک کن و صنف قصاب به وجود می آورد که طرفین را برای ماه ها درگیر محاکم قضایی می کرد. به عنوان نمونه می توان به دو مورد که اختلاف بین مستر لوییس انگلیسی با میکائیل برخورداریانس (برخورداریان) نماینده تجارتخانه قره گوزیان در قزوین بوده است، اشاره کرد:

۱. عسکر یا ارباب علی عسکر گاریچی، مقاطعه کار مسافری بین تهران و قم بود که ادعای تبعیت روسیه را داشت و زمانی هم رئیس پست راه شیراز و خوزستان بود (سپهر، ۱۳۶۸، ص ۲۰۸، ۲۷۰ و ۲۸۵).

تلگراف از قزوین به طهران، نمره قبض ۲۲۳۵، نمره تلگراف ۱۳۰، عدد کلمات ۸۸، تاریخ اصل ۲۱ سرطان، توضیحات: دولتی، تاریخ وصول ۲۱ سرطان، اسم گیرنده: عباسقلی، سنه ۱۳۳۲: وزارت خارجه از قونسولگری رسماً تقاضا نموده‌اند که پوست و روده قصابخانه قزوین در تحت نظارت کارگذاری توقیف باشد تا محاکمه لوئیس و برخورداریانس در طهران تمام شود چون نماینده لوئیس هم باجرای این مسئله راضی است موقتاً از فردای ۱۸ به اطلاع نمایندگان مشارالیهما پوست و روده مزبوره را تا زمان وصول دستورالعمل وزارت جلیله توقیف نمود و از قرار اظهار قونسولگری اجرای این مسئله از جنرال قونسولگری با وزارت جلیله هم مذاکره شده است. ۱۷ شهر شعبان (ساکما، ۶۱۵۳/۳۶۰).

نمونه دوم:

سواد مراسله سفارت آمریکا نمره ۲۰۳ مورخه ۳ نوامبر ۱۹۲۳: سواد مراسله سفارت آمریکا، حضرت اشرف آقای ذکاءالملک وزیر امور خارجه (کمپانی ا.ام. قره‌کوزیان) به این سفارت شکایت کرده است از اینکه قصابان قزوین با (میکائیل برخورداریان) نماینده کمپانی کنترات بسته‌اند که روده و پوست کشتار خود را به کمپانی فروخته و شانزده ماه دیگر موعد انقضاء کنترات باقی مانده و اخیراً وزارت داخله سلاخ‌خانه شهر را به میرزاالبوطالب واگذار کرده و مشارالیه به‌تنهایی حق فروش گوشت دارد و مباشرین قصاب‌ها دیگر نمی‌توانند روده و پوست به کمپانی قره‌کوزیان بدهند. سفارت آمریکا، سواد مطابق سواد است (ساکما، ۹۳۰/۳۶۰).

وجود اختلاف بین تجارتخانه‌های خارجی و داخلی موجب شد که در سال ۱۳۴۱ ق. تعدادی از این تجارتخانه‌ها گرد هم آیند و با یکدیگر توافقاتی به‌عمل آورند تا بتوانند همگی از این تجارت پرسود به یک نسبت بهره‌مند شوند، متن این توافق‌نامه عیناً به‌قرار زیر است:

توضیح آنکه در تاریخ غره ذی‌قعدة الحرام یکهزار و سیصد و چهل و یک هجری مطابق ۱۶ جون افرنجی قرارداد ذیل که مشتمل بر دوازده ماده است فیما بین آقایان مفصله‌الاسامی و العناوین ذیل منعقد و ممضی گردید و متعاهدین ملتزم گردیدند که مطابق احکام این قرارداد رفتار نمایند: تجارتخانه قره‌کوزیان به نمایندگی آقا غفار آقا تاجر تبریزی، تجارتخانه داود هویان به نمایندگی موسیو پطرس مدیرالصنایع، تجارتخانه اورام پانایوط اوغلی و شرکاء به نمایندگی آقا علی‌اکبر آقا تبریزی، تجارتخانه کاشف و برادران به نمایندگی آقا میرزا غلامحسین خان کاشف.

۱- مدت این قرارداد از تاریخ فوق لغایت سه سال تمام قمری خواهد بود و بعد از انقضاء این مدت در صورت رضایت متعاهدین تجدید یا تعدیل آن ممکن خواهد بود.

۲- نظر به اختلافاتی که فیما بین متعاهدین راجع به خرید روده قصابخانه طهران و زاویه مقدسه و شمیرانات تاکنون به‌واسطه فقدان یک ائتلاف ثابت حاصل شده بود متعاهدین اربعه ملتزم شدند:

الف- کلیه روده حاصله از قصابخانه طهران و زاویه مقدسه شمیرانات را در تمام مدت این قرارداد به پنج سهم تقسیم نموده دو سهم نصیب تجارتخانه قره‌گوزیان و سه سهم آن بالمساوی فیما بین سه نفر متعاهدین دیگر تقسیم گردد.

ب- قیمت روده قصابخانه و بیعانه قصاب از این تاریخ به بعد به تصویب اکثریت متعاهدین در مواقع مقتضیه معین و متعاهدین بدون تخلف به قیمت مزبور خریداری نمایند.

تبصره: تصویب متعاهدین راجع به قیمت باید کتبی و در چهار نسخه ممضی به امضای اکثریت متعاهدین باشد، توضیح: هر گاه در حین اجرای این قرارداد اختلافاتی در نظریات متعاهدین یا وکلاء رسمی آن‌ها تولید شود مشارالیه می‌توانند قضیه مختلفیه را به یک حکم مشترک رجوع نمایند.

پ- خرید روده قصابخانه به کلی آزاد و هر یک از شرکاء می‌توانند در صورت امکان مطابق ماده (ب) روده هر یک از قصاب‌های آزاد را به مسئولیت خود خریداری نمایند مشروط به اینکه اقدام در جلب قصابانی که در تحت معامله سایر متعاهدین هستند ننمایند.

۳- هر یک از متعاهدین هرگاه در نتیجه محاسبه در آخر هر ماه از کل روده تحویلی خود اعم بابت قصابخانه طهران یا زاویه مقدسه و شمیرانات اضافه بر سهم خود روده برده باشد باید مقدار اضافه را به متعاهد یا متعاهدینی که از سهم خود کمتر برده تسلیم نموده قیمت آن را الی انقضای سال اول از قرار یک رشته لشی دو قران و یک عباسی مطابق قبض رسید دریافت دارد و از سال دوم به بعد قیمت مزبور به موجب قرار متعاهدین معین خواهد شد. تبصره: متعاهدین ملتزمند بعد از امضای این قرارداد هر یک دفتر مرتب برای تحویلی روده یومیه خود از قصابخانه تشکیل داده و کمیسیون متحده متعاهدین یا وکلاء رسمی آن‌ها می‌توانند در مواقع لازمه به دفتر مزبوره رجوع نمایند.

۴- کلیه خسارات یا منافع حاصله از معامله با قصاب به عهده متعاهدی است که به اسم خود معامله را نموده و مربوط به سایرین نیست.

۵- در آخر مدت هرگاه متعاهدین نخواستند این قرارداد را ادامه دهند ملتزمند به تناسب سهام خود قصاب‌های کنطرات [کنترات] شده را تقسیم نمایند به طوری که هر یک از متعاهدین هر عده قضایی را که در موقع انعقاد این قرارداد در دست دارند داشته کم و کسر آن را به رضایت همدیگر تقسیم نمایند.

۶- هر یک از متعاهدین از شرایط فوق بهر نحو یا مقدار تخلف نمایند ملتزمند مبلغ دو هزار تومان مجاناً و بلاعوض به سایر متعاهدین به عنوان خسارت بپردازد. در مورد تجارتخانه قره‌گوزیان جریمه مزبور به چهار هزار تومان بالغ است. تبصره: اجراء این ماده مستلزم فسخ قرارداد است ولی متعاهدین می‌توانند قرارداد ثانوی به رضایت همدیگر منعقد سازند.

- ۷- متعاهدین ملتزمند که از هر حیث و هر جهت منافع همدیگر را محفوظ بدارند.
- ۸- هر گاه یک یا چند نفر اشخاص خارجی جهت خرید روده قیام نمایند متعاهدین ملتزمند که متفقاً در دفع آن بکوشند. در صورتی که معلوم شود خریدار یا خریداران جدید به تحریک یکی از متعاهدین قیام نموده تحریک کننده ملتزم است هر مجازاتی را که سایر متعاهدین درباره او معین نمایند قبول و تحمل نماید.
- ۹- متعاهدین یا نمایندگان رسمی آن‌ها ملتزمند که لااقل هر پانزده روز یک مرتبه تجمع نموده راجع به جزئیات این قرارداد به ترتیب خرید روده و تعیین قیمت روده و تکلیف قصاب و زهتاب مذاکره و نتیجه را در دفتر مخصوص جلسات ثبت و امضاء نمایند.
- ۱۰- صورت کلیه قصاب‌هایی را که تاکنون خریداری کرده‌اند متعاهدین متقبلند به همدیگر داده و به این قرارداد ملحق نمایند.
- ۱۱- متعاهدین متقبلند که روده حاصله از کشتار قصابانی که به دو یا بیشتر آن‌ها روده مسلم فروخته‌اند به تناسب معامله‌ای که کرده‌اند دریافت نمایند تا مطالبات آن‌ها خاتمه پیدا کند.
- تبصره: از تأدیه روده قصابان مشترک باید از طرف طلبکاری که در تاریخ انعقاد این کنترات روده نمی‌برد دوستانه داده شود، در صورت استتکاف قصاب از قرارداد دوستانه طلبکار مزبور باید از مجاری قانونی به هر نحو که صلاح می‌داند حقوق خود را ثابت و استرداد نماید.
- ۱۲- هر یک از متعاهدین ملزم است که شش ماه قبل از انقضای مدت این قرارداد تمایل خود را نسبت به ادامه این قرارداد یا نه فسخ آن کتباً به سایر متعاهدین اطلاع دهد.
- توضیح ۲ از ماده (ب): هر یک از متعاهدین یا وکلاء رسمی آن‌ها می‌تواند در مورد قصابان معتبر خود که قبل از این تاریخ سالیانه لااقل دو هزار رشته روده توانسته است تحویل نماید برای رجحانیت قصابان مزبور با سایرین در مواقع مقتضیه الی صد دینار اضافه بر قیمت والی ربع اضافه بر بیعانه مصوبه متعاهدین اعطا نماید ولی در مورد قصابان معتبری که در بیع سایر متعاهدین می‌باشند باید فقط قیمت و بیعانه مصوبه را بدهد. این قرارداد در چهار نسخه نزدیکی از متعاهدین ضبط است.
- امضای اشخاص: عبدالغفار، مهر آقا علی اکبر تبریزی، غلامحسین، ام. طیبیان (به لاتین) و نماینده قره‌گوزیان (ساکما، ۹۰۱۲/۳۶۰).

رقابت شرکت‌های خارجی بر سر کسب منفعت بیشتر موجب مداخله دولت و انحصاری کردن صنعت زهتابی شد و البته این مسئله نارضایتی ارباب این فن را در پی داشت. در حدود سال‌های ۱۳۲۹ و ۱۳۳۰ ق. عریضه‌های بسیاری چه به صورت انفرادی و چه به صورت گروهی از طرف صاحبان این حرفه به مجلس شورای ملی نوشته شده که خود حاکی از اعتراض به

انحصاری کردن صنعت روده پاک‌کنی است که در اکثر نقاط کشور از جمله همدان، ملایر، اراک، خراسان، نهاوند، تهران، کرمانشاه، اصفهان، گیلان، آذربایجان، مازندران، استرآباد، کردستان، قم، کاشان، لرستان، خوزستان و کرمان، عده بسیاری را به خود مشغول داشته بود. متن یکی از این عریضه‌های انفرادی از طرف شخصی به‌نام احمد در تاریخ ۱۳۲۹ ق. به‌قرار زیر است:

مدت سی و دو سال است که بنده شغل و کسبم در طهران روده‌سازی بوده و با عده اهل و عیال از این عمل تحصیل معاش می‌نمودم، حال مدت یکسال و نیم است که دولت علیه روده را ضبط می‌نماید و چاکر از شغل خود به کلی دست کوتاه و سرگردانم. چاکر تصور می‌کردم دولت علیه این چاکر را به شغل خود مشغول خواهد کرد، تا حال به مقصود نایل نشده‌ام، بیشتر از این طاقت بیکاری و سرگردانی را ندارم. استدعا از وکلای محترم می‌شود قراری در این عمل داده شود که مرفه‌الحال با جمعی عیال اطفال مشغول دعاگویی باشم. منتظر جواب شافی هستم (ساکما، ۹۴۷۶۲/۲۴۰)

و نمونه دیگر در همین سال مربوط به عریضه گروهی از زهتابان بدین قرار است:

... وکلای محترم را به حرمت تمام انبیاء و اولیاء و به وجدان تابناکشان و به هرچه که در عالم در نزد ایشان عزیز و محترم است قسم می‌دهیم که ترحم و تفضل فرموده به عرایض چاکران رسیدگی فرموده یا کسب چاکران را به خود چاکران واگذار فرموده قیمت روده را هم به قسمی که فروخته‌اند از چاکران دریافت فرمایند یا اینکه تکلیف و کسبی به جهت چاکران مقرر فرمایند که از آن ممر معیشت نموده دعاگو باشیم و البته تمام شده به تکی مبتلا شده‌ایم (ساکما، ۹۴۷۶۲/۲۴۰).

یکی از پیامدهای انحصاری کردن صنعت روده پاک‌کنی توسط دولت، شکل‌گیری پدیده قاچاق این محصول بود. در همین فهرست نامه‌ای با مهر اداره مالیات ذبایح به تاریخ ۱۳ جمادی‌الآخر مطابق ۳۱ برج جوزای ۱۳۲۹، به مقام وزارت مالیه نوشته شده که شاهی بر این مدعاست:

مقام منبع وزارت جلیله مالیه، چون بعضی از زهتابان و تجار در طهران روده ذبایح را خریداری و به‌طور مخفی ساخته می‌فروشند و این جنس مال دولت است. مستدعی است امر و مقرر فرمایند اداره نظمیه دو نفر پلیس یا ژاندارم مخصوص این اداره معین نموده اعزام دارند که دائماً در اداره بوده با مفتش اداره ذبایح همه اوقات در گردش باشند تا در نقطه‌ای که روده قاچاق کشف شود توقیف نمایند (ساکما، ۹۴۷۶۲/۲۴۰).

از جمله مشکلات دیگری که بر سر راه گسترش و رشد این صنعت در کشور وجود داشت، شیوع بیماری‌های دامی بود که موجب تعیین مقررات ویژه‌ای از طرف مشتریان بازارهای

جهانی برای این کالا بود. در ۱۶ خرداد سال ۱۳۰۸، وزارت فلاح و تجارت و فوائد عامه با موافقت وزارت داخله، ضمن نامه‌ای به هیئت وزرا چنین نوشته است:

به‌طوری که مستحضرید تجارت روده یک رشته مهم تجارت خارجی ایران را تشکیل تواند داد. متأسفانه به‌واسطه عدم توجه در داخله و تولید بعضی محظورات خارجی این قسمت از تجارت مملکت نتوانسته است مقام شایسته را احراز نماید. اخیراً نیز به‌واسطه شیوع خبر امراض حیوانی مشکلات جدیدی به‌جهت صدور روده فراهم و دول خارجه ورود این متاع را به مملکت خود تابع مقررات و تحدیداتی قرار داده‌اند از جمله دولت امریکا به‌موجب حکم نمره ۳۰۵ مورخه اول دسامبر ۱۹۲۷ (۱۰ آذر ۱۳۰۶) روده‌های خارجی را در صورتی اجازه ورود می‌دهد که از مأمورین صلاحیت‌دار مملکت صادرکننده دارای اجازه‌نامه مخصوص بوده باشند مشعر بر اینکه روده‌های مزبور از حیوانات صحیح‌المزاج اخذ گردیده و معاینات بیطاری قبل و بعد از ذبح حیوانات مزبور به‌عمل آمده و کاملاً تمیز و بی‌مرض تشخیص داده شده‌اند. چون قسمت عمده روده‌های ایران به امریکا می‌رود در بدو اجرای این حکم اقدامات لازمه به‌عمل آمد که استثنائاً مقداری روده که قبل از صدور حکم مزبور از ایران حمل شده پذیرفته شوند ... اکنون صادرات روده ایران به امریکا تقریباً می‌توان گفت محدود به قسمی است که از ایران بدواً به ممالک دیگر مخصوصاً آلمان رفته و از آنجا پس از ضدعفونی شدن و تغییر ظرف به‌طرف امریکا فرستاده می‌شود و پر واضح است که این ترتیب موجب تنزل قیمت روده در ایران و استفاده‌بردن دست‌های واسطه از این تجارت می‌باشد و متضمن ضرر مملکت است و به‌علاوه فرستادن روده به‌سایر ممالک نیز مطیع ترتیبات مخصوصی است که طبعاً در تخفیف صادرات این متاع مؤثرند از جمله به‌طوری که شیده می‌شود ورود روده به خاک شوروی در صورتی اجازه داده می‌شود که دارای تصدیق طبیب بیطار شوروی بوده باشد ... (ساکما، ۲۴۰/۲۲۵۴۶).

اکنون پس از گذشت سال‌ها، هنوز محله‌ای به همین نام در تهران وجود دارد. محله زهتابی جزو زمین‌های جنوبی وصفنارد و در غرب قلعه‌مرغی است. این محله در امتداد مسیر راه آهن تهران-جنوب شکل گرفته است. محدوده محله از شمال به راه‌آهن، از جنوب به بزرگراه شهید چراغی (جوانه)، از غرب به بزرگراه آیت‌الله سعیدی و از شرق به خیابان تقوایی (زمزم) و مهران می‌رسد. زمین‌های وصفنارد و توابع آن از مراکز ساخت کوره‌پزخانه‌ها در حاشیه جنوب و جنوب‌غربی تهران بوده است. بخشی از زمین‌های زهتابی نیز که جزو وصفنارد محسوب می‌شده چنین وضعیتی داشت، این محدوده همچنین محلی برای پرورش دام بود و هم‌اکنون نیز تعدادی از گاراژهای محل نگه‌داری دام وجود دارد. در این محدوده کارخانه‌هایی با مشارکت کشورهای خارجی به‌خصوص کشور آلمان وجود داشت که به کار روده پاک‌کنی و

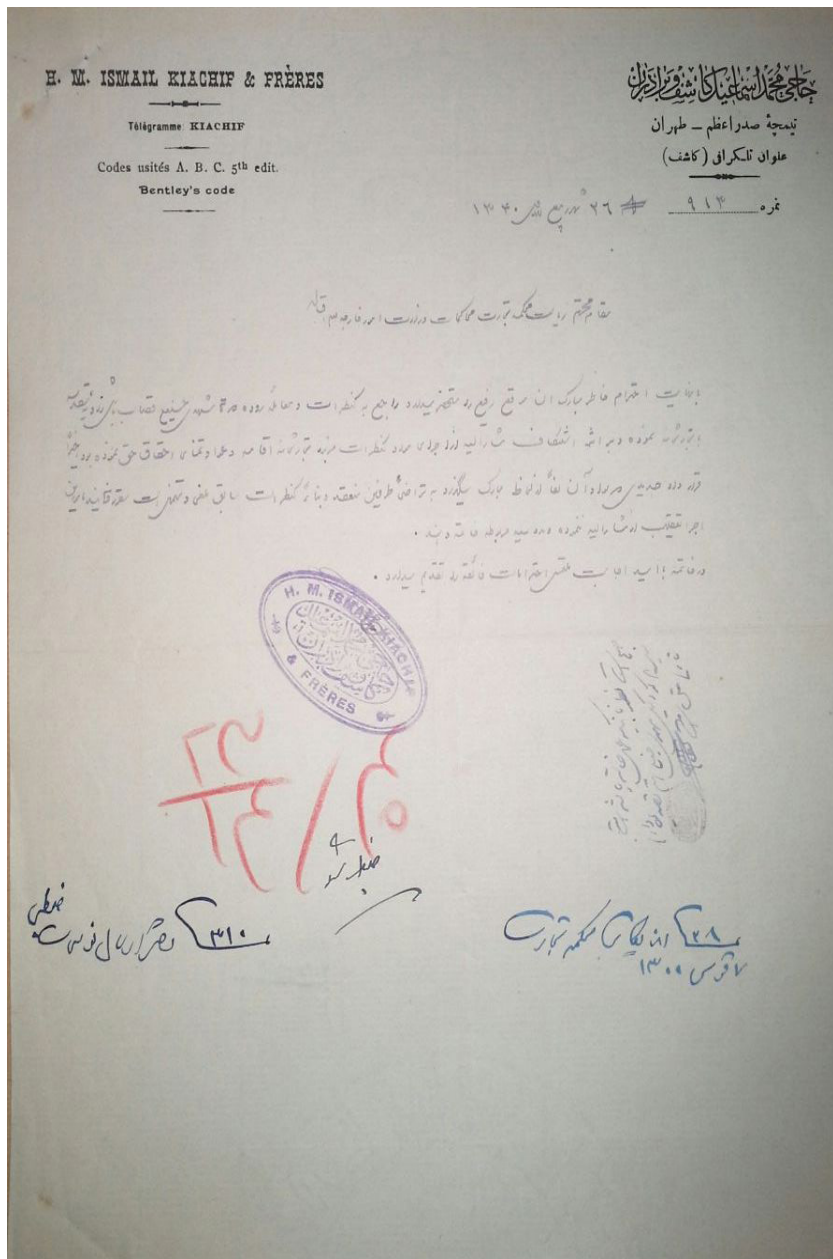

پوستی مشغول بودند. آخرین کارخانه زهتابی در سال ۱۳۴۸ در این محله تعطیل شد. در زیر تصویر دو فهرست که یکی مربوط به «تجارتخانه حاجی محمداسماعیل کاشف و برادران» و دیگری مربوط به «شرکت تجارتي واردات و صادرات روس و ایران» موسوم به «شرکت شرق» است، به عنوان نمونه قرار داده شده است.

نتیجه گیری:

نتایج بررسی بخش اعظمی از اسناد موجود در آرشیو ملی کشور که مربوط به صنعت روده پاک کنی یا همان زهتابی می شود بیانگر این واقعیت است که هرچند از دیرباز ایرانیان با این حرفه آشنا بوده اند و صنعت زهتابی در مناطق بسیاری از کشور رواج داشته و عده ای را به خود مشغول داشته است، اما به دلیل اوضاع نامطلوب اقتصادی و بحران های گاه و بیگاه سیاسی که گریبان گیر کشور می شد، این صنعت نیز دستخوش افت و خیزهای فراوانی شد و صاحبان این حرفه از این فراز و نشیب ها مصون نبوده اند. کشور ایران همواره عرصه حضور بیگانگانی بود که به خوبی به اهمیت این صنعت واقف بودند و از مشتریان طراز اول آن محسوب می شدند. بیگانگان در کلیه مراحل خرید، پرداخت و صادرات روده نقش مهم و اساسی داشتند و البته با صادرات آن هر ساله مقداری از ارز مورد نیاز کشور تأمین می شد.

سند شماره یک: «تجارخانه حاجی محمد اسماعیل کاشف و برادران» به ریاست محکمه تجارت و وزارت امور خارجه راجع به انعقاد کتترات جدید با مشهدی حسینعلی قصاب‌باشی زاویه مقدسه در زمینه روده و لغو کتترات قبلی، درخواست منع تعقیب نامبرده ۱۳۴۰ق: ساکما، ۹۰۱۲/۳۶۰

113

Д О Г О В О Р

طهران - مورخه نهم (۹) ماه زادويه مكتهار
 و شهيد و بهت و شش سيمي
 ما ايشا عكيدگان ذيل - از يك طرف سولومون
 آبرامويچ بودل رئيس هيكته برفه شركت تجاري
 واردات و صادرات روس و ايران (شرق)
 و آستانه لطف طو هيكته برفه بنام يدي
 شركته كوره (كه من بعد بهت اختصار در
 اين قرارداد موسوم بشوق خواهد بود) - و
 از طرف ديكر اتباع دولت جمهوري تركيه - داويد
 ملكوويچ هووان و كاركن آموپويچ هووان
 كه هووانها موسوم خواهند بود اين قرارداد
 را با شرايط ذيل فيما بين خود منعقد نموديم.
 (۱) شرق خريد اري فيما بين از هووانها و
 مشا را الهيم تعميم و شد بشوق بقدر امكان
 رشته رود نكي ساخته شده كوستند و بزرگ
 و مسا دل پايه كند د كيان كوستند را با شرايط
 تحويل آن در ظرف مدت شش ماهه كه ايند
 آن از ماه فوريه ۱۹۲۶ خواهد بود
 نيمه - مدت از تحويل رود بزرگ
 بايد از ايران مدتي بيمت و
 پنج مجموع مدت از رود كه شرق
 از هووانها تحويل ميگرد
 به شرايط
 ۲) هووانها ملزم ميشوند فيما بين مدت ۲
 مفره رود را به ترتيب ذيل تحويل و تسليم -
 شرق بايد مدت ۲۰۰۰۰۰ (شصد هزار) رشته
 در ظرف شش ماه اول مدت اين قرارداد با شرايط
 ۳) هووانها ملزم ميشوند فيما بين مدت ۲
 مفره رود را به ترتيب ذيل تحويل و تسليم -
 شرق بايد مدت ۲۰۰۰۰۰ (شصد هزار) رشته
 در ظرف شش ماه اول مدت اين قرارداد با شرايط
 ۴) هووانها ملزم ميشوند فيما بين مدت ۲
 مفره رود را به ترتيب ذيل تحويل و تسليم -
 شرق بايد مدت ۲۰۰۰۰۰ (شصد هزار) رشته
 در ظرف شش ماه اول مدت اين قرارداد با شرايط

گ. تهران. Тысяча девятьсот двадцать
 шестого года Января 9 дня. Мы, нижеподпи
 савшиеся, с одной стороны Правление Рус-
 ско-Персидского Импортно-Экспортного
 Торгового Общества "ШАРК" в лице Членов
 Правления: НОДЕЛЬ Соломона Абрамовича и
 АСЕФОЛЬ-МОЛЬКА в дальнейшем для кратко-
 сти именуемые - ШАРК, а с другой стороны
 коммерсанты, граждане Турецкой Респу-
 блики, ДАВИД МЕЛКОКОВИЧ и НАРЕГГИ АКОПОВИЧ
 ХОВИАНЫ, круговой друг за друга порукой,
 в дальнейшем именуемые для краткости -
 ХОВИАНЫ, - заключили настоящий договор в
 нижеследующем:

§ 1.
 ШАРК покупает, а ХОВИАНЫ продают один
 миллион пучков готовых в мокросоленном ви-
 де бараньих и козлиных кишек и не менее
 500.000 (пятьсот тысяч) бараньих боев-
 ских синигов в обработанном виде, в тече-
 ние шестнадцати месяцев от Февраля 1926
 года.

ПРИМЕЧАНИЕ: козлиные кишки ни в ко-
 ем случае не должны превышать
 25% всего принятого ШАРКОМ от
 ХОВИАНЫ количество кишек.

§ 2.
 ХОВИАНЫ обязуются сдавать кишки сле-
 дующим образом: в течении первых шести
 месяцев не менее 300.000 (трехсот тысяч)
 пучков, вторых шести месяцев - не менее
 400.000 (четыре сотни тысяч) пучков и в
 последние четыре месяца остальные 300.000
 (триста тысяч) пучков.

سند شماره دو: قرارداد منعقدہ بین شرکت تجارتی واردات و صادرات روس و ایران (شرق) و اتباع ترکیه
 موسوم به هووانها در زمینه پاکسازی و تحویل روده ۱۹۲۶ م برابر با ۱۳۰۵: ساکما، ۶۴۵۹۵/۲۹۸

ماه اول مدت این قرارداد انجام داده شود
(۳) هوپا آنها ملتزم میباشند روده و کپان ساخته شده را مطابق مقررات و رقبه جدا گانه - که منظم باین قرارداد بود - قسمت لا یتجزای آنست و طرفین آنرا امضاء نموده و در تحویل و تسلیم نمایند

(۴) برای موفقیت هوپا آنها در علی کردن التزامات و تعهدات قبلی مشارالیهیم نسبت به پانصد هزار رشته روده قسمت اول مقدار مقرر قراردادای شرق مبلغ پنجاه هزار تومان بعنوان بیمانه در ظرف مدت هجده روز از تاریخ امضای این قرارداد در مقابل تا مبنیکه آن بیمانه را تضمین نماید در وجه هوپا آنها کارسازی خواهد داشت تبصره - هوپا آنها بیمانه ما خود را میخوانند فقط خرج معاملات و کاررود نمایند

(۵) قیمت هر یک هزار رشته روده ساخته نمکی وعد لندی شده در خیکه هوپاها در آنها رهای شرکت شرق تحویل و تسلیم به شرق خواهند نمود مبلغ سیصد و بیست و دو (۲۲) تومان و قیمت هر یک هزار رعد د کپان نمکی که بترتیب فوق تحویل شرق خواهد شد مبلغ پانزده تومان همین وقطع میگردد

تبصره - در صورت تمایل شرق به تحویل روده از هوپاها در انبیا مشارالیهیم و نکاه داشتن آن در همان انبارها هوپا حفظ و حراست و سالم بودن روده تحویل شده بشرقا الی موقع حمل و اخراج آن از انبارهای مذکور عهد دار و مسئول آن میباشد بدو و هیچگونه تمویضاتی از طرف شرق

(۶) هوپاها روده و کپان ساخته و عد لندی شده نمیکرد در طهران - تبریز مشهد و اشهبان بتوسط تحویلداران مخصوص

سداچا производится ежемесячно равными партиями; синюги же должны быть сданы ХОВИАНАМИ в течение двенадцати месяцев.

§ 3.

ХОВИАНЫ обязуются сдавать готовые кишки и синюги согласно инструкции приложенной при сем договоре, подписанной обеими сторонами и составляющей неотъемлемую часть настоящего договора.

§ 4.

Для успешного выполнения ХОВИАНАМИ принятых на себя обязательств по поставке первых пятисот тысяч кишек (500.000), ШАРК выдает ХОВИАНАМ аванс в размере 50.000 (пятьдесят тысяч) туманов через восемнадцать дней со дня подписания настоящего договора и получения от ХОВИАНОВ надлежащих гарантий обеспечивающих упомянутый аванс.

ПРИМЕЧАНИЕ: Полученный ХОВИАНАМИ аванс должен быть израсходован исключительно на кишечное дело.

§ 5.

ШАРК уплачивает ХОВИАНАМ, за каждую принятую ШАРКОМ одну тысячу пучков кишек в готовом виде в хиках по 320 (триста двадцать) туманов, а за каждую принятую тысячу готовых бараньих синюг 15 (пятнадцать) туманов, франко склад ШАРКА в соответствующих пунктах.

ПРИМЕЧАНИЕ: В случае, если ШАРК пожелает произвести приемку и хранение кишек в амбаре или складе ХОВИАНОВ, последние несут полную ответственность за целостность и сохранность кишек вплоть до момента вывоза их ШАРКОМ из амбара ХОВИАНОВ, без какого либо за это вознаграждения со стороны ШАРКА.

سداچا کیشک خОВИАНАМИ производится
 в следующих пунктах: в Тегеране, Таври-
 зе, Мешхеде и Исфагани; в этих пунктах
 должны находится приемщики ШАРКА, в рас-
 счет с ХОВИАНАМИ ШАРК производит исклю-
 чительно в Тегеране по принятии ШАРКОМ
 не менее четырех тысяч (4.000) готовых
 кишек, после телеграфного уведомления о
 приемке кишек, подписанного приемщиком
 ШАРКА и по пред'явлении ХОВИАНАМИ на при-
 нятие ШАРКОМ кишки соответствующего сче-
 та.

ПРИМЕЧАНИЕ: Приемка кишек от ХОВИА-
 НОВ сопровождается составлением особого
 акта, подписываемого Представителями обо-
 их сторон.

§ 7.

Полученный ХОВИАНАМИ аванс согласно
 п. 4-го договора погашается при сдаче Хо-
 ВИАНАМИ готовых кишек в размере 50 (пя-
 тидесяти) туманов с каждой принятой ШАР-
 КОМ тысячи готовых кишек, из первых 500.000
 (пятьсот тысяч) пучков, а остаток непога-
 шенного аванса переносится в счет нового
 аванса, выдаваемого ШАРКОМ ХОВИАНАМ на
 вторые 500.000 (пятьсот тысяч) пучков,
 также в размере 50.000 (пятидесяти тысяч)
 туманов, по сдаче ШАРКУ полностью пер-
 вых 500.000 (пятьсот тысяч) пучков.

§ 8.

ШАРКУ предоставляется право самого
 полного и широкого контроля над деятель-

شرقی تحویل وتسلیم شرق خواهد نمود و
 مقدار هر قسمت تحویلی روده از چهار هزار
 (4000) رشته ساخته شده کمتر نخواهد بود
 تفریق و تصفیة محاسبه فيما بین فقط در طهران
 و بموجب رسید تلگرافی تحویل در شرق و بر
 طبق صورت حساب محاسبی هوویا نمایندگان
 صورت و انجام داده خواهد شد .
 تبصره - تحویل روده از هوویا نباید
 شرق بموجب آگت جداگانه که
 دارای امضای نمایندگان طرفین
 خواهد بود صورت خواهد
 گرفت

۷) بماند که بر طبق ماده چهارم اینقرار
 داده در وجه هوویا نمایندگان رسای شده است
 از قیمت روده ساخته تحویلی بشرق از قرار
 پنجاه (50) تومان با بت هر یک هزار رشته
 تحویلی از پانصد هزار (50.000) رشته
 قسمت اولی مقدار مقرر کمر و موشوع و
 محسوب خواهد کرد دید و اگر چنانچه پس
 از تحویل وتسلیم کامل پانصد هزار (50.000)
 رشته روده ساخته شده مبلغی از بماند
 فوق در نزد هوویا نمایندگان باقی مانده و مستر
 بشرق نشده باشد آن مبلغ ضمیمه بماند
 جدید پنجاه هزار تومان می خواهد بود که
 بتوسط شرق در وجه هوویا نمایندگان با بت پانصد
 هزار رشته روده قسمت ثانی مقدار قرار
 داده ی کارسای خواهد شد

۸) شرق دارای کاملترین و وسیعترین حق
 و اختیار تفتیش علیات و معاملات هوویا
 را را جمع برود و میباشد و نیز حق دارد
 بکار رود و بجه عین جنس آن در خود نقاط
 تهیه آن تدقیق و رسیدگی نماید

۹) در تمام مدت اینقرار داده هوویا
 اختیار و حق خرید و فروش و ساخت و تهیه

ومما مله روده را بکلیه کس و بکلیه اراده و مؤسسه بهمنرا از شرق بد آرند و شرق متعهد است با هیچکسی در ایران بجز از هویمانها داخل در معاملات تهیه روده نباشد	ностью ХОВИАНОВ по кишечным операциям, а также и вести обследование дела на ме- стах заготовок, а товара в натуре.
۱۰. هویمانها برای تامین بیمانه ما خود از شرق بر طبق ماده چهارم این قرارداد و نیز با بت تامین حق الخساره محتلفه قرارداد پنج قطعه تمسک عدد اعطایه تا مبنی بمبلغ پنجاه هزار تومان با تضمین ضمانت و تامین طبعه یکی از بانکهای دایرد رایران - نیز بمدال پنجده هزار تومان - به شرق تفویض و تسلیم میدارند	§ 9. На все время действия сего договора ХОВИАНЫ не в праве закупать, заготов- ливать, перерабатывать и продавать кише- другим лицам или организациям, кроме ШАРКА. Также и ШАРК обязуется не вести кишечных заготовок в пределах Персии, п мимо ХОВИАНОВ.
تبصره اول پنج قطعه تمسکات تا مبنی مقرر در این ماده هر یکی بمبلغ ده هزار (۱۰۰۰۰) تومان که بتوسط هویمانها تفویض به شرق میگردد و مدت رجاء و در صورتی و موافقت به هویمانها مسترد خواهد شد که مشارالیه مدال وجه هر یکی از آن تمسکات را بر طبق مقررات ماده هفتم قرارداد ای بوسیله تحويل و تسلیم روده و کمر از قیمت روده بشرق مسترد نموده باشد	§ 10. В обеспечение аванса полученного ХОВИАНАМИ по § 4 настоящего договора, также возможной неустойки они выдают ШАРКУ пять пред'явительских обезпечите- ных векселей на сумму в 50.000 (пятьде- сят тысяч) туманов и не менее, чем на же сумму гарантию одного из действующих в Персии банков.
تبصره دوم هویمانها برای تامین بیمانه که بر طبق ماده هفتم این قرارداد با بت پانصد هزار (۵۰۰۰۰۰) رشته روده قیمت فانوی مقدار قرارداد ای از شرق ما خود میدارند متعهد و ملتزم میباشند که در موقع اجز و در باقیات بیمانه مجدداً با تضمین ضمانت و تامین پنجاه هزار تومان یکی از بانکهای دایرد رایران را بشرق تفویض نمایند ۱۱. در صورت تخلف از مقررات این قرارداد و عدم تحويل مقدار مقرر روده و کپان و یا فروش آن بد یکران هویمانها با بت هر یک هزار رشته روده که بشرق تحويل نمود	ПРИМЕЧАНИЕ: 1) Указанные в сем п раграте пять обезпечительных векселей, каждый в сумме дес- ти (10.000) тысяч туманов вы- даются ХОВИАНАМИ ШАРКУ, а по- следним возвращаются ХОВИАНАМ мере погашения соответствующ доли аванса, порядком указанн в § 7 сего договора.- ПРИМЕЧАНИЕ: 2) В обеспечение же аванса полученного ХОВИАНАМИ порядке § 7, на сдачу вторых 500.000 (пятист тысяч) пучко ХОВИАНЫ к моменту получения вого аванса обязаны также по- ставить гарантию одного из ствующих в Персии банков на сумму 50.000 (пятьдесят тыся манов.- § 11. В случае неисполнения сего дого несдачей гарантированных количеств к

مبلغ یکصد تومان بعنوان حق الخساره بلا عوض و مجاناً بشرق کارهای خود را داشته و شرق نیز در صورت عدم رعایت مقررات قرار دادی بابت هر یک هزار رشته رود که از مقدار مقرر، تحویل نگرفته است مبلغ یکصد تومان حق الخساره در وجه «هویانها» خواهد پرداخت به استثناء مواقع غوس مازوری.

۱۲) مدت این قرارداد هفتده (۱۷) ماه و ابتدای آن از تاریخ انقضاء طرفین خواهد بود. تبصره: اول - طرفین متعهدین متعهدند که سه (۳) ماه قبل از انقضای مدت افرین قرارداد همکاری ارتباط و یا عدم تعلیل به تمدید مدت افران مستحضر بدارند.

تبصره: دوم - در صورت انقضای موعد مقرر، و یا انقضاء و ابطال این قرارداد «هویانها» متعهد و ملتزمند که در ظرف یکماه محاسبات با «شرق» را کاملاً تفریغ و تسویه نمایند.

۱۳) اختلافات و دعاوی مربوطه به این قرارداد بوسیله حکمت حل و قطع خواهد گردید. حکمت حکایت خواهد بود از دینفر حکمین طرفین و کفتر سر حکم ثالث که حکمین مزبور انتخابی نمایند.

۱۴) آدرس رسمی طرفین از قرار ذیل است: آدرس «شرق» - طهران - خیابان لاله زار - خانقاه نصیردقتر.

آدرس «هویانها» - طهران - خیابان نادری - خانه شخص.

۱۵) این قرارداد نسخاتی است و یک نسخه آن در نزد «شرق» و نسخه فانی در نزد «هویانها» ضبط خواهد بود.

Mogus
Amir K. V. Hovian
K. V. Hovian

شک یا پرداختی آن را به طرف هویانها
 پرداخت می کنند. هویانها بابت هر یک
 هزار رشته رود که از مقدار مقرر،
 تحویل نگرفته است مبلغ یکصد تومان
 حق الخساره در وجه «هویانها» خواهد
 پرداخت به استثناء مواقع غوس مازوری.

§ 12.

Настоящий договор заключается сроком на 17 месяцев (семнадцать месяцев) со дня подписания его обеими сторонами.

ПРИМЕЧАНИЕ: 1) За три месяца до истечения срока действия настоящего договора обе стороны обязаны заявить друг другу, в письменной форме, о желании своем или нежелании продлить действие настоящего договора.

ПРИМЕЧАНИЕ: 2) В случае окончания или расторжения договора ХОВИАНЫ в течение одного месяца обязаны произвести с ШАРКОМ полный расчет.

§ 13.

Споры могущие возникнуть по настоящему договору разрешаются арбитражной Комиссией в составе по одному представителю от сторон и выбираемого ими суперарбитра.

§ 14.

Юридические адреса сторон: ШАРКА - г. Тегеран улица Лалезар, дом НАСИРЕ - ДАФТАРА, ХОВИАНОВ - Тегеран, улица Надери, собственный дом.

✓

منابع

- تاره، مسعود (۱۳۹۲). شرکت‌های تجاری ایرانی پیش از انقلاب مشروطه. *ویژنامه مالی و اقتصاد*، ش ۱.
- ترابی‌فارسانی، سهیلا (۱۳۸۴). *تجار، مشروطیت و دولت مدرن*. تهران: نشر تاریخ ایران.
- سپهر، عبدالحسین (۱۳۶۸). *یادداشت‌های ملک‌المورخین و مرآت‌الوقایع مظفری*. کتاب دوم. تهران: انتشارات زرین.

اسناد

- ساکما ۱۳۴۲/۲۳۲	- ساکما ۹۰۲۹/۳۶۰
- ساکما ۱۳۲۸/۲۳۲	- ساکما ۶۱۵۶/۳۶۰
- ساکما ۱۳۲۷/۲۳۲	- ساکما ۶۶۲۸/۳۶۰
- ساکما ۲۲۵۴۶/۲۴۰	- ساکما ۷۳۳۳/۳۶۰
- ساکما ۵۲۳۳۱/۲۴۰	- ساکما ۸۱۹۳/۳۶۰
- ساکما ۴۸۸۵۸/۲۴۰	- ساکما ۱۸۲۹/۳۶۰
- ساکما ۹۴۷۶۲/۲۴۰	- ساکما ۸۴۸۷/۳۶۰
- ساکما ۱۷۲۸/۲۹۰	- ساکما ۳۹۲۹/۳۶۰
- ساکما ۳۸۶۴۸/۲۹۳	- ساکما ۹۰۱۲/۳۶۰
- ساکما ۶۴۵۹۴/۲۹۸	- ساکما ۲۰۷۸/۳۶۰
- ساکما ۶۴۵۹۵/۲۹۸	- ساکما ۶۶۲۸/۳۶۰
- ساکما ۸۰۸۳/۳۶۰	- ساکما ۶۱۵۳/۳۶۰
- ساکما ۷۷۹۲/۳۶۰	- ساکما ۹۳۰/۳۶۰
- ساکما ۸۲۱۶/۳۶۰	- ساکما ۸۲۴۲/۳۶۰

منابع اینترنتی

- سامانه قوانین <http://rc.majlis.ir>
- وبگاه قانون‌یار <http://www.ghanonyar.ir>
- وبگاه فرهنگسرا <http://www.farhangsara.ir>
- <https://dictionary.abadis.ir>
- www.smtnews.ir

ضد عفونی کردن مدارک آرشیوی با استفاده از اسانس آویشن، پوشش نانو ذرات نقره و پلاسما با دمای پایین

نویسندگان: کاتارینا پیتزاک و همکاران
ترجمه: اعظم خوشبین، زهرا شمسیین و سکینه بهرامی نسب

چکیده:

هدف از این پژوهش، تعیین اثربخشی روش‌های ضد عفونی با روغن اسانس آویشن (TEO)، پوشش نانو ذرات نقره (AgNPs) و پلاسمای دما پایین (LTP) توسط روش وابسته به کشت میکروب آزمایشگاهی و تحلیل RNA است. علاوه بر این، تأثیر ضد عفونی را روی خواص مکانیکی و نوری یک برگ کاغذ از کتاب‌های تاریخی با سطوح مختلف از آلودگی میکروبی مورد بررسی قرار دادیم. همه روش‌های ضد عفونی به طور کلی با مهار باکتری و قارچ همراه بودند. روش پوشش نانو ذرات نقره ($R=60\%-100\%$)، برای مهار باکتری بسیار مؤثرتر از LTP با ($R=25\%-100\%$) و TEO با ($R=12\%-100\%$) بود. همه روش‌های آزمایش شده تأثیر کمتری بر روی قارچ داشتند ($R=0\%-99.8\%$). روش TEO طیف گسترده‌ای از قارچ‌کشی را در مقایسه با AgNPs و LTP از خود نشان داد. اثر ضد میکروبی، به سطح جایی که ریزاندامگان‌ها^۱ جدا شده بودند و حساسیت آن‌ها به عوامل فعال بستگی دارد. اثر ضد عفونی بیشتری برای کتاب‌هایی که میزان آلودگی میکروبی بیشتر داشتند، مشاهده شد. غلظت RNA نشانگر خوبی از فعالیت ضد میکروبی این ضد عفونی بود. از مقدار RNA به میزان ۹۵ تا ۱۰۰ درصد بعد از ضد عفونی با LTP و TEO، و ۲۹ تا ۸۹ درصد بعد از ضد عفونی با AgNPs، کاسته شد. ضد عفونی کاغذ کتاب‌های تاریخی با LTP، AgNPs و TEO تأثیر قابل ملاحظه یا اثر مثبتی بر خواص مکانیکی یا نوری کاغذ کتاب‌های تاریخی مورد آزمایش نداشت. ما نشان دادیم که LTP، TEO و AgNPs می‌توانند به عنوان یک روش مهار میکروبی به صورت متناوب استفاده شوند تا نسبت به روش‌هایی که در حال حاضر مورد استفاده هستند. مدارک آرشیوی و مجموعه‌های کتابخانه‌ای دارای ارزش‌های بزرگ فرهنگی هستند. با توجه به ترکیبات شیمیایی، آن‌ها به سرعت دستخوش تخریب به وسیله فعالیت‌های میکروبی می‌شوند. برای جلوگیری از این فرایند، کاهش انتشار آلودگی میکروبی به اشیاء دیگر و محافظت کردن از کارکنان، مدارک آرشیوی باید قبل از هر عمل محافظتی دیگر، ضد عفونی شوند. دانشمندان در حال تحقیق روی روش‌های جایگزین با کارایی بالا برای ضد عفونی کردن مدارک آرشیوی هستند. بنابراین هدف از این تحقیق، بررسی اثر سه روش ضد عفونی شامل روغن اسانس آویشن، پوشش نانو ذرات نقره و پلاسمای با دمای پایین برای جلوگیری از رشد میکروب‌ها توسط روش کشت آزمایشگاهی و تحلیل RNA است. علاوه بر این، خواص مکانیکی و نوری کاغذهایی از دو کتاب تاریخی با سطوح مختلف از آلودگی میکروبی مورد بررسی قرار گرفت.

1. Microorganisms

کلیدواژه‌ها

ضد عفونی، مدارک آرشیوی، حفاظت و نگهداری، اسانس آویشن، پوشش نانو ذرات نقره، پلاسما.

ضد عفونی کردن مدارک آرشیوی با استفاده از اسانس آویشن، پوشش نانو ذرات نقره و پلاسما با دمای پایین^۱

نویسندگان: کاتارینا پیترزاک و همکاران^۲
ترجمه: اعظم خوشبین^۳، زهرا شمسین^۴ و سکینه بهرامی نسب^۵

۱. این مقاله ترجمه‌ای است از:

Disinfection of archival documents using thyme essential oil, silver nanoparticles misting and low temperature plasma. Journal of Cultural Heritage, 2016, <http://dx.doi.org/10.1016/j.culher.2016.10.011>

2. Katarzyna Pietrzaka, Anna Otlewskaa, Dariusz Danielewiczb, Katarzyna Dybkab, Domenico Pangallo, Lucia Kraková, Andrea Puškárová, Mária Bučková, Vladimír Scholtzd, Michal Durovičce, Barbara Surma-Slusarskab, Kateřina Demnerováf, Beata Gutarowska

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه شهید

بهشتی، کارمند کتابخانه دانشگاه سمنان.

a_khoshbin@staff.semnan.ac.ir

۴. دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه شهید

بهشتی، کارمند کتابخانه دانشگاه سمنان.

z_shamsin@staff.semnan.ac.ir

۵. دانشجوی کارشناسی ارشد شهید بهشتی،

کارمند نهاد کتابخانه عمومی شاهرود.

s.bahraminassab@gmail.com

مقدمه:

تجزیه شیمیایی مدارک آرشیوی و مجموعه‌های کتابخانه‌ای شامل کاغذ، چرم، کاغذ پوستی، چسب، پارچه و عکس‌ها توسط ریزاندامگان‌ها در شرایطی که رطوبت زیاد باشد، اتفاق می‌افتد. در سراسر جهان، تخریب کتاب‌ها ناشی از فعالیت ریزاندامگان‌ها، یک مشکل شناخته شده است که شامل تجزیه پودری، سفت شدن و پدیده Foxing (ایجاد نقطه‌های پراکنده که معمولاً قرمز و قهوه‌ای هستند و به دلیل فعالیت قارچ‌ها به وجود می‌آیند) می‌شود. سوخت‌وساز میکروبی می‌تواند سبب تغییر رنگ، تجزیه، تقلیل رفتن استحکام کاغذ و ایجاد بوی خاص کپک شود که خود سبب یک زیان غیرقابل بازگشت به میراث فرهنگی می‌شود. ریزاندامگان‌ها به طور عمده باعث رشد کپک‌ها و باکتری‌ها روی اشیاء تاریخی می‌شوند، همچنین ریزاندامگان‌ها تهدیدی جدی برای سلامت کارکنانی هستند که با مواد آلوده در تماسند. مرمت‌گران ممکن است در معرض بسیاری از بیماری‌های شغلی مانند بیماری‌های تنفسی و عفونی، حساسیت‌ها و مشکلات قارچی قرار گیرند.

به دلیل سرطان‌زا و آزاردهنده بودن روش‌های مرسوم ضد عفونی مانند بخور دادن با اتیلن اکسید یا فرمالدهید، کشورهای اتحادیه اروپا به تدریج در حال متوقف کردن این روش‌ها هستند. روش‌های دیگر، مانند اشعه گاما و پرتو فرابنفش نمی‌توانند برای

ضد عفونی اشیاء تاریخی مورد استفاده قرار گیرند، زیرا باعث کاهش قابل توجه استحکام و تغییر رنگ کاغذ می شوند. برای ضد عفونی کردن کتاب ها، استفاده از روش های شیمیایی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. ترکیبات شیمیایی ضد میکروبی، شامل الکل ها، آلدئیدها، فنول ها و عوامل فعال سطحی هستند. اما تعداد آن ها برای کاغذها به ویژه کاغذ و اسناد تاریخی محدود است. در این مطالعه، سه روش ضد عفونی جایگزین برای مواد آرشیوی مورد بررسی قرار گرفت: اسانس آویشن (TEO)، پوشش نانو ذرات نقره (AgNPs) و پلاسمای دمای پایین (LTP).

امروزه، اسانس ها به طور موفقیت آمیزی در زمینه های مختلف شامل لوازم آرایشی و بهداشتی، صنایع غذایی و همچنین درمان عفونت و بیماری ها استفاده شده اند. اسانس ها به خاطر اثر بازدارندگی شان در برابر انواع مختلف ریزاندامگان ها از جمله ویروس ها، باکتری ها، قارچ ها، تک یاخته ها و حشرات به خوبی شناخته شده اند.

سازوکار ضد میکروبی اسانس ها به پارامترهای مختلفی بستگی دارد. فعالیت ضد میکروبی اجزای اسانس ها را می توان به ترتیب نزولی زیر دسته بندی کرد:

فنول ها < آلدئیدها < کتون ها < الکل ها < استرها < هیدروکربن ها

باین حال، طبق بسیاری از مطالعات گزارش شده، فقط شمار کمی از این مطالعات به کاربردشان در زمینه پیشگیری از تخریب کتاب ها و اسناد تاریخی اشاره کرده اند. استفاده کردن از اسانس ها در مواد کاغذی به طور عمده به علت نبودن شواهد علمی بر امکان اثرگذاری مضر آن ها بر کاغذهای تاریخی هنوز بحث برانگیز است.

نانو ذرات نقره AgNPs برای خواص ضد میکروبی خود شناخته شده اند. آن ها پیش از این برای ضد عفونی مواد تاریخی مانند کاغذ پوستی، چرم، چوب، الیاف، سنگ های باستان شناسی و کاغذ به کار برده شده اند. هیچ تأثیر منفی توسط AgNPs روی خواص موادی که مبتنی بر کاغذ هستند، مشاهده نشده است.

پلاسمای دمای پایین (LTP) را می توان با تخلیه الکتریکی در گازها، تحت فشار کم تولید کرد.

از LTP اخیراً برای ضد عفونی میکروبی سطوح و مایع ها مانند: فاضلاب، غذاهای آماده، مواد بسته بندی غذایی و همچنین برای تمیز کردن اجسام باستان شناسی استفاده شده است.

مواد و روش ها

کتاب ها

در این تحقیق، دو کتاب با نشانه های آشکار تخریب به وسیله فعالیت های میکروبی، مانند

رشد قارچ، تغییر رنگ، ایجاد لکه‌های پایدار (این نشانه‌ها روی هر دو کتاب دیده شدند) و بوی کپک (فقط روی کتاب دوم مشاهده شد) انتخاب شد. کتاب یک از کتابخانه عمومی منطقه‌ای و شهری یوزف پیلسودسکی در لودز لهستان و کتاب دو از آرشیو ملی در پراگ، جمهوری چک گرفته شد. مشخصات کتاب‌های مورد بررسی در جدول یک ارائه شده است.

جدول ۱: مشخصات اشیاء مورد بررسی

کتاب	شرح - عنوان / سال، اندازه (cm^2) / نوع ماده جلد	ارزیابی میکروسکوپی
۱	زنیک اوستاو، ۱۹۴۲، $30 \times 23/5 \times 3$ ، مقوا و پارچه	رشد کپک، تغییر رنگ
۲	کانسولو، ۱۸۶۵، $11 \times 18/8 \times 2/7$ ، مقوا و کاغذ	رشد کپک، تغییر رنگ، از بین رفتن ساختار، بوی کپک

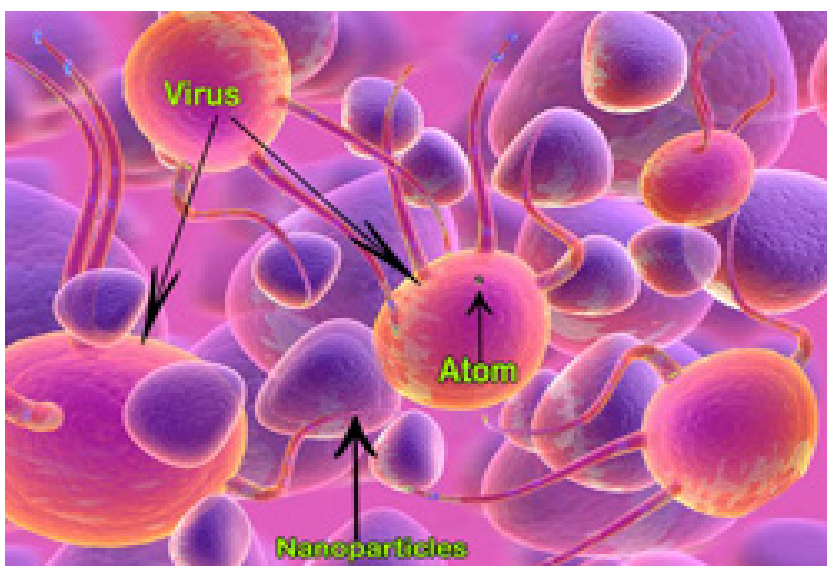
تجزیه و تحلیل آلودگی میکروبی

نمونه‌ها برای تجزیه و تحلیل میکروبی از چهار بخش مختلف از عناصر ساختاری کتاب‌ها، به وسیله اسفنج پنبه‌ای استریل از درون و بیرون هر کتاب گرفته شد: BA- جلد رویی؛ BB- صفحه سفید اول؛ BC- لبه جلویی؛ BD- ورق داخل کتاب. همه نمونه‌ها سه بار تکرار شد. در کل، از هر کتاب مورد بررسی ۱۲ نمونه گرفته شد.

تجزیه و تحلیل‌های کمی

تعداد ریزاندامگان‌ها قبل و بعد از ضد عفونی اندازه‌گیری شد تا کارایی ضد عفونی ارزیابی شود. آلودگی میکروبیولوژیکی با روش آنالیز کشت میکروب آزمایشگاهی توسط روش شمارش ریزاندامگان‌ها تعیین شد.

به وسیله اسفنج استریل، نمونه‌ها از سطوحی با ۲۵ سانتی‌مترمربع مساحت برداشته شده و در محلول نمک 0.85% (NaCl) قرار داده شد. بعد از رقیق‌سازی پیاپی، سوسپانسیون روی TSA (Tryptic Soy Agar، مرک، آلمان) پهن شد [TSA محیط کشت باکتری است]، به همراه نیستاتین (۶ mg/l) و MEA (آگار عصاره مالت، مرک، آلمان) و کلرامفنیکل (۴۰۰ mg/l) برای تعیین تعداد تمام باکتری‌ها و کپک‌ها. نمونه‌ها در دمای 28 ± 2 درجه برای ۱۴ روز در شرایط مناسب برای گسترش قرار داده شد. نتایج بر واحد $CFU/25 \text{ cm}^2$ روی سطح بیان شد. تمامی آزمایش‌ها سه‌بار تکرار شد.

جدول ۲: روش‌ها و تجهیزات استفاده شده برای ارزیابی خواص کاغذ

دستگاه	روش تحلیلی	نوع تجزیه و تحلیل
Quadrant weight	ISO 536:2012	وزن اصلی
Thickness meter	ISO 534:2011	ضخامت/حجم
Densometer 4101	ISO 5636-5:2003	مقاومت در برابر هوا
Muffle furnace	ISO 1762:2001	محتوای خاکستر
		pH
PH – meter CP-401	ISO 6588-1:2005	شماره کاپا
Ubbelode viscometer	ISO 302:1981	گرانروی ذاتی
Tensile strength tester	ISO 5351-1:1981	استحکام کششی
Mullen burst tester	ISO 1924-2:2008	استحکام از هم پاشیدگی
Tear tester ProTear	ISO 2758:2008	استحکام پارگی
Tensile strength tester	EN 21974:2002	سختی خمش
Kohler-Molin tester	ISO 5628:2012	تحمل تاشدگی اندازه گیری شده با نیروی
Schopper tester	ISO 5626:1993	کششی 0.1 kg
TS-100	TAPPI T 423 om-89	تحمل تاشدگی اندازه گیری شده با نیروی
	ISO 15361:2000	کششی 0.5 kg
Slrepho 2000	ISO 2471-1:2008	طول صفر شاخص استحکام الیاف
		روشنایی، زردی و پارامترهای رنگ کاغذ

غلظت RNA

غلظت RNA قبل و بعد از ضدعفونی اندازه گیری شد تا کارایی ضدعفونی ارزیابی شود، زیرا RNA نشان دهنده قابلیت زیستن ریزاندامگان هاست. RNA مستقیماً با استفاده از کیت گیاهی ساخت شرکت RapidPure از نمونه های کاغذ و با پیروی از پروتکل شرکت سازنده استخراج شد. این روند برای هر چهار قسمت هر کتاب انجام شد. پس از استخراج RNA، تغلیظ و کیفیت RNA با استفاده از دستگاه فلوئورومتر برای سه بار تکرار شد.

شناسایی میکروب های ایزوله شده

شناسایی ریزاندامگان های ایزوله شده از کتاب ها قبل و بعد ضدعفونی انجام شد تا میزان

حساسیت نژادهای خاص ریزاندامگان‌ها به ضدعفونی‌کردن بررسی شود. به این منظور باکتری‌ها و قارچ‌های کشت داده شده خالص و ایزوله‌شده به ترتیب به TSA و MEA انتقال داده شد. DNA ژنومی باکتری‌ها و قارچ‌ها به وسیله مینی کیت ژنومی (ساخت A&A Biotechnology گدینیا، لهستان) با پیروی از دستورالعمل شرکت سازنده، استخراج شد. برای شناسایی نژادهای باکتریایی و قارچی، ژن 16S rRNA و مناطق ITS با توجه به دستورالعمل ارائه‌شده توسط Gutarowska تقویت و آنالیز شد.

ارزیابی ویژگی‌های کاغذ

آزمایش خواص ساختاری، بُعدی، مکانیکی و نوری کاغذ با استفاده از نمونه‌های بریده‌شده از همان صفحات کتاب‌ها انجام شد، که به چهار بخش تقسیم شدند (یکی برای کنترل کردن و یک بخش هم برای ضدعفونی با هریک از سه روش مختلف). ارزیابی خواص کاغذ که با این روش‌ها انجام شده است در جدول ۲ ارائه شده است.

ضدعفونی

هر دو کتاب به چهار بخش یکسان تقسیم شدند: یک بخش با هریک از روش‌های سه‌گانه مختلف ضدعفونی شد و دیگری برای کنترل بود. هر دو کتاب هنگام فرایند ضدعفونی باز نگه داشته شدند.

پلاسمای دمای پایین

پلاسمای دمای پایین برای ضدعفونی میکروبی با تخلیه کورونای چند نقطه‌ای فرکانس بالا در دستگاه بسته، ایجاد شد. تخلیه کورونا با ولتاژ ۱۶-۱۴ kV، جریان ۵ mA، قدرت کلی ۷-۸ W و فرکانس ۱۳۰ kHz بر روی ۱۳ الکتروود نقطه‌ای محترق شد که تقریباً در دو سانتی‌متری نمونه‌ای که آلودگی آن از بین برده شده بود روی یک جعبه مکعبی با اندازه‌های ۲۳ سانتی‌متری قرار داده شده بودند. این فرایند ۳۰ دقیقه طول کشید.

پوشش نانو ذرات نقره

محلول کلئیدی نانو ذرات نقره (غلظت ۹۰ ppm، pH = ۷، $\varnothing = 10 - 80$ nm) در محفظه ($1/73$ m³) تحت شرایط خاص به کار برده شد: دما ۲۵ C، RH = ۹۰٪، جریان هوا ۱ m/s. محفظه و روند ضدعفونی توسط ثبت اختراع محفوظ هستند. فرایند ۸ ساعت به طول انجامید.

اسانس آویشن

محلول اسانس آویشن در DMSO (دی‌متیل‌سولفوکسید، Sigma-Aldrich، مونیخ، آلمان) به ۱۰٪ غلظت، رقیق شد. بیشترین ترکیبات قابل‌توجه اسانس این بود: فنول‌ها (بیشتر از ۶۰٪) تیمول (۵۵٪) کارواکرول (۱۰٪) و مونوترپن (۵۴٪). فرایند ۲۰ روز طول کشید. شرایط (تغلیظ این اسانس) بر پایه پژوهش‌های مدلی پیش از این انتخاب شد.

محاسبات ریاضی

کاهش تعداد ریزاندامگان‌ها (هم کلی و هم گونه‌های خاص) با معادله $R = \frac{NO - N}{NO} \times 100$ محاسبه شد که در آن N تعداد ریزاندامگان‌ها (CFU/۲۵ cm²) بعد از ضدعفونی و NO تعداد ریزاندامگان‌ها (CFU/۲۵ cm²) قبل از ضدعفونی است.

تجزیه و تحلیل آماری

محاسبات آماری با استفاده از برنامه شرکت آمریکایی Original ab، انجام شد. آنالیزها با استفاده از روش آنالیز یک طرفه واریانس (ANOVA) انجام شد. تفاوت‌های بین پارامترهای کاغذ آنالیزشده در مرحله کنترل و کتاب‌های ضدعفونی‌شده، از لحاظ آماری قابل‌توجه در نظر گرفته شد.

بحث و بررسی

تمام این روش‌ها خاصیت ضد میکروبی و ضد قارچی از خود نشان دادند. کاهش سطح میکروبی حدود ۱۲-۱۰۰ درصد است. به جز لبه جلویی و کاغذ داخل کتاب شماره ۱ خاصیت ضد قارچی کم نشد. AgNPs بهترین روش است. این روش تعداد باکتری‌ها را به میزان ۶۰-۱۰۰ درصد کاهش می‌دهد.

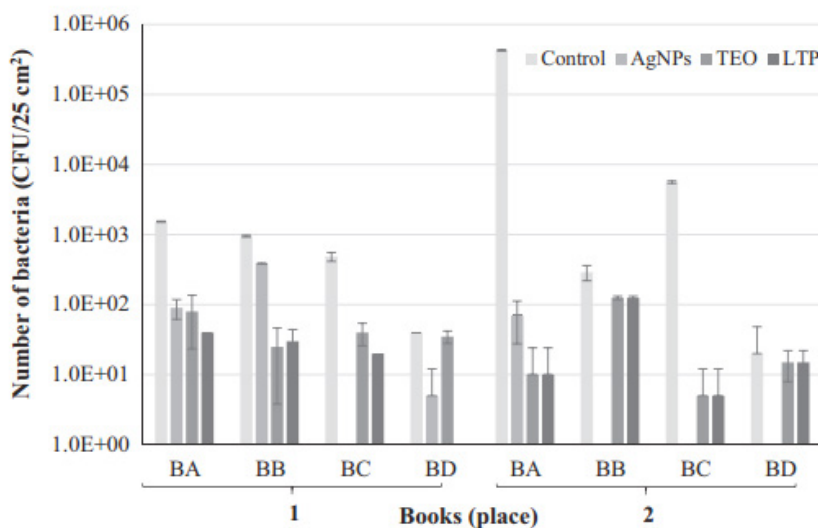
دو روش LTP و TEO میزان باکتری‌ها را به مقدار ۰ تا ۱۰۰ درصد کاهش می‌دهد. همه روش‌ها نسبت به از بین بردن قارچ‌ها کم‌اثرتر هستند و به از بین بردن باکتری‌ها بهتر جواب می‌دهند. هر سه روش تعداد قارچ‌ها را بین ۰ تا ۹۹/۸ درصد کاهش می‌دهند. بهترین نتایج در کتاب شماره ۲ به دست آمده است که رطوبت بیشتری قبل از میکروب‌زدایی داشت (RH=80٪). بالاترین کاهش میکروبی توسط روش نانوذرات نقره (۷۸-۱۰۰ درصد) به دست آمده است. با روش پلاسمای حرارت پایین نتایج حدود ۲۵ تا ۱۰۰ درصد و روش اسانس آویشن باعث کاهش میکروبی در سطح ۲۳ تا ۱۰۰ درصد شده است. در مقابل نتایج برای کتاب شماره ۱ به‌طور واضح کمتر است. روش‌های LTP و AgNP اثر ۰ تا ۱۰۰ درصد داشته‌اند

(جدول ۳ و نمودار ۱).

جدول ۳: کاهش تعداد ریزاندامگان‌ها روی کتاب بعد از ضدعفونی کردن با سه روش

Book	Place	Reduction (%)					
		AgNPs		TEO		LTP	
		Bacteria	Fungi	Bacteria	Fungi	Bacteria	Fungi
1	BA	94.12	69.70	94.77	94.36	97.39	89.14
	BB	59.47	95.13	97.37	96.13	96.84	93.45
	BC	100	0	91.75	0	95.88	0
	BD	87.50	0	12.50	0	100	0
2	BA	99.98	91.10	100	76.74	100	76.69
	BB	100	78.40	56.90	23.33	56.90	57.88
	BC	100	99.29	99.91	87.48	99.91	92.91
	BD	100	99.72	25.00	99.37	25.00	99.80

نمودار ۱: تعداد باکتری‌ها بر روی کتاب‌ها، قبل (کنترل) و بعد از ضدعفونی کردن با سه روش مختلف

اثر آنتی‌میکروبی وابسته است به سطحی از کتاب که دارای ریزاندامگان‌ها هستند. هیچ یک از سه روش روی رشد قارچ‌ها در نمونه‌هایی که از لبه (BC) و صفحه داخل کتاب شماره ۱ (BD) برداشته شده است، بازدارندگی ندارد.

ریزاندامگان‌های موجود در هر سه روش دربرگیرنده قارچ‌ها، باسیل‌ها و کپک‌ها بوده‌اند که برای از بین بردن آن‌ها از پاستوریزه کردن و سترون سازی بهره گرفته شده است. غلظت محلول‌های ضد میکروبی در کتاب‌های مورد نظر ما کم بوده است. روش‌های AgNP و LTP در مورد ۶ قارچ و روش TEO در مورد ۹ نوع قارچ مؤثر بوده است. کاهش در غلظت RNA معنی دار است. بیشترین مقدار کاهش RNA در کتاب ۲ (۶۷٪-۱۰۰٪) نسبت به کتاب ۱ (۲۹٪-۹۹٪) است. بیشترین تأثیر ضد عفونی کردن در روش TEO و LTP حدود (۹۵٪-۱۰۰٪) بوده است، در حالی که AgNPs غلظت RNA را بین ۲۹٪-۸۹٪ کاهش می‌دهد.

با توجه به روش گندزدایی، کیفیت مکانیکی اوراق فرق می‌کند. در کتاب ۲ تغییرات بسیار مشخص هستند. روش پلاسما حرارت پایین و عصاره آویشن بهتر بودند. می‌توان فرض کرد که روش‌های گندزدایی اثر منفی بر خصوصیات بصری اوراق ندارند. البته زرد بودن اوراق قبل از گندزدایی باید مدنظر باشد. در کتاب ۲ که از ذرات نانو نقره و عصاره آویشن استفاده شده است، زردی اوراق کمتر دیده شده است. تفاوت میان روشی در اوراق کتاب با توجه به رنگ آن‌ها بررسی می‌شود. ورق کتاب که گندزدایی شده است پارامتر a که به رنگ قرمز یا قرمزی اوراق مرتبط است، بیشتر و پارامتر b که به زردی اوراق مرتبط است کمتر شده است. پژوهش حاضر که بر روی کتاب‌های تاریخی صورت گرفته است نشان داد که با روش میکروب‌زدایی TEO بیشتر بر روی باکتری‌ها (۱۲٪-۱۰۰٪) اثر داشته تا بر روی قارچ‌ها (۰٪-۹۹٫۳٪). با این وجود، مشخص شد که عصاره آویشن از میان ۱۶ گونه مختلف، روی ۹ گونه مختلف (شامل ۵ گونه قارچ) اثری کشنده داشته است؛ بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که عصاره آویشن به نسبت AgNPs و LTP (۶ گونه از ۱۶ گونه موجود) طیف وسیع‌تری از فعالیت‌های قارچی را مورد هدف قرار می‌دهد.

تا به اینجا، در شرایط الگو نشان داده شد که می‌توان از عصاره‌های میخک، اسطوخودوس، پونه، درخت چای و سایر گیاهان و ترکیب عناصر اصلی آن‌ها یعنی لینالول، لینالیل استات، اوژنول، توژون و سینئول برای توقف رشد قارچ بر مدارکو محیط‌های نگهداری آن‌ها در کتابخانه‌ها و آرشیوها استفاده کرد. نتایج، وجود موجودات میکروبی را پیش از استفاده از هرگونه روش میکروب‌زدایی تأیید می‌کند. انتخاب پارامترهای فرایند، (غلظت عامل فعال، زمان) بستگی به نوع موجودات میکروسکوپی داشته و ارتباطی با شرایطی که در پیشینه تحقیق ذکر شد، ندارد. انتخاب روش میکروب‌زدایی بر اساس حساسیت‌های متنوع موجودات میکروسکوپی نیز تأیید شد. موجودات میکروسکوپی که بیشترین تأثیر را از روش‌های میکروب‌زدایی دریافت می‌کردند شامل ای نیگر، سی. گلوبوسوم، بی. سرئوس و ام. آئرولاتوم هستند. در واقع، قارچ‌های ای. نیگر و سی. گلوبوسوم به‌طور عمده از آرشیوها زدوده شد. این دو قارچ دارای ویژگی رشد گسترده روی کاغذ و حساسیت پایین به مواد کشنده بوده که این

امر در این پژوهش تأیید شد. توقف رشد برای این گونه از قارچ‌ها کمتر از $\log 5/0$ بوده است و بنابراین، کاراکترهای میکروب‌زدایی باید به‌منظور افزایش اثرگذاری تغییر کند. مشاهده شد که اثرگذاری میکروب‌زدایی به محیط نمونه‌برداری بستگی دارد. بالاترین اثر روی جلد و صفحه سفید ابتدای کتاب و پایین‌ترین اثر روی حاشیه‌ها و داخل صفحات کتاب بوده است. رایج‌ترین مکان برای رشد موجودات میکروسکوپی در کتاب‌ها، جلد کتاب‌ها و فضاهای میان مواد مختلف استفاده شده در آن مانند چسب، جلد‌های پارچه‌ای و چرمی می‌باشد. در این مکان‌ها، اثرگذاری بالایی از تمامی روش‌های میکروب‌زدایی را شاهد بودیم (۵۹٪-۱۰۰٪). بخار عصاره‌های مختلف، میکرو ذرات نقره و گونه‌های حساس به اکسیژن و نیتروژن تولیدشده در طول روش پلاسمای دمای پایین می‌توانند جذب کاغذ شوند. بنابراین، بهتر است که کتاب‌ها در حین فرایند میکروب‌زدایی باز نگه داشته شوند. راکوتونیراینی و لودرین^۱ بیان داشتند که اگر یک کتاب باز را در معرض بخارهای عصاره‌های مختلف قرار دهیم، این بخار می‌تواند جذب تمامی صفحات کتاب شود. در کتاب‌هایی که دارای موجودات میکروسکوپی زیادی بوده و در محیطی با رطوبت بالا نگهداری می‌شده است، اثرگذاری بالاتری را شاهد بودیم که می‌تواند نشانگر حساسیت بالاتر نسبت به روش‌های میکروب‌زدایی اعمال شده باشد. سلول‌های نباتی نیز در مقایسه با کنیدیوم و یا اندوسپورها از حساسیت بالاتری نسبت به روش‌های اعمال شده برخوردار بودند.

روش ارزیابی غلظت RNA یک روش مناسب برای ارزیابی عملکرد ترکیبات ضد میکروبی در روش میکروب‌زدایی است. لیکن تفسیر نتایج، خصوصاً در زمان مقایسه اثرگذاری روش‌های مختلف میکروب‌زدایی باید با دقت صورت گیرد. نتایج بیان‌شده نشان دادند که غلظت RNA پس از میکروب‌زدایی به روش LTP و TEO به ۹۵٪-۱۰۰٪ کاهش یافت. روش AgNPs غلظت RNA را فقط به اندازه ۲۹-۸۹٪ کاهش داد. روش‌های وابسته به نوع کشت نتایج قابل‌مقایسه‌تری را برای تمامی روش‌های استفاده‌شده، نشان دادند. به‌طور کلی، رویکرد RNA میزان فعالیت متابولیک را تعیین می‌کند، زیرا مقدار RNA در هر سلول معادل فعالیت متابولیک است. به عقیده برخی از محققان، غلظت RNA دارای یک رابطه همبستگی با زیست‌پذیری موجودات میکروسکوپی است. میکائیلین و همکاران^۲ برای اولین بار از یک روش RNA مدار به‌عنوان شاخص زیست‌پذیری و همین‌طور برای نظارت بر فرایند صورت‌گرفته روی کاغذهایی استفاده کردند که به‌طور مصنوعی آلوده به میکروب شده بودند. تحلیل ما از غلظت RNA قبل و بعد از میکروب‌زدایی نشان داد که روش‌های TEO و LTP می‌توانند جلوی رشد موجودات میکروسکوپی را با اثرگذاری بر سنتز اسیدهای نوکلئیک بگیرند. یکی از این سازوکارهای فعالیت TEOها در سلول‌های میکروبی و موجودات بزرگتر، تعامل میان عامل فعال عصاره‌ها و اسیدهای نوکلئیک در هسته سلول می‌باشد. با این حال، این گفته برای روش LTP ثابت نشد، ROS و RNS

1. Rakotonirainy and Lavedrine
2. Michaelsen et al.

که در طول این فرایند تولید شد دارای ویژگی‌های اکسیدکنندگی برای تمامی اجزای ارگانیک سلول است. سازوکار اثرگذاری روش AgNPs بر روی باکتری دارای جهت‌های متفاوت بوده و به‌طور عمده شامل تخریب دیواره و غشاء سلول می‌شود. علاوه‌براین، این روش بر روی متابولیسم و سنتز DNA سلول نیز تأثیر می‌گذارد. در روش میکروب‌زدایی AgNPs، کاهش غلظت RNA می‌توانست کمتر باشد، زیرا سایر سازوکارهای تخریب سلول بیشتر از اثر مخرب اسید نوکلئیک، اثرگذار بوده‌اند. علاوه‌براین، در این‌گونه از میکروب‌زدایی ممکن است مواد استفاده‌شده در میکروب‌زدایی روی سطح کاغذ ته‌نشین شود که می‌تواند جلوی استخراج RNA از مواد را بگیرد. جنبه مهم استفاده کردن AgNPs، اثر آن بر سلامت انسان است. نتایج به‌دست آمده در تحقیق پیتزرزک و همکاران نشان داد که این روش هم برای محیط و هم برای کارکنانی که در اتاق میکروب‌زدایی فعالیت می‌کنند، بی‌خطر است. میکروب‌زدایی کاغذ از هر دو کتاب‌های تاریخی موردتحلیل، باعث افزایش حجم آن‌ها به‌علت افزایش ضخامت کاغذ شد.

نتیجه‌گیری:

نشان داده شد که روش‌های استفاده از نانو ذرات نقره، عصاره آویشن و پلاسمای دمای پایین را می‌توان به‌جای روش‌های موجود برای توقف رشد موجودات میکروسکوپی استفاده کرد. این روش‌هایی که موردآزمون قرار گرفته شدند از خود فعالیت ضدباکتری و ضدقارچ مطلوب‌تری را نشان دادند. برای حصول اثرگذاری بیشتر، باید فرایندهای میکروب‌زدایی را با در نظر گرفتن نوع موجودات میکروسکوپی در کتاب‌ها، بهینه‌سازی کرد. این روش‌های میکروب‌زدایی تا حدی بر ویژگی‌های بصری کاغذ کتاب شماره ۱ اثر گذاشتند و علاوه‌براین، این روش‌ها بر روی ویژگی‌های کاغذ کتاب شماره ۲ که به‌شدت آلوده به موجودات میکروسکوپی بود، اثر مثبتی داشتند. برای آزمون این اثرات روی کاغذهای تاریخی متفاوت و برای بسط‌دادن این نتایج به سایر مواد در کتاب‌ها (چرم طبیعی، جوهرها، انواع چاپ، موم‌ها، عکس‌ها) نیاز به تحقیقات بیشتری است.

می‌توان نتیجه گرفت که با استفاده از روش‌های LTP، AgNPs و TEO می‌توان اثرات مشابهی را دریافت کرد. زوال کاغذ، یک فرایند غیرقابل‌بازگشت است، لیکن توقف زوال بیشتر به‌وسیله میکروب‌زدایی و اسیدزدایی می‌تواند باعث حفظ کاغذ شود و زوال بیشتر کاغذ در این مرحله به‌منظور حفظ کاغذهای کتب تاریخی ضروری است. روش‌های استفاده شده قاعده‌تاً روی ویژگی‌های نوری کاغذهای میکروب‌زدایی‌شده مانند سفیدی، زردی و طیف رنگ یا تأثیری نداشته و یا تأثیر بسیار اندکی دارد. بااین‌وجود، پلاسمای دمای پایین باعث افزایش زردی کاغذ جدید شد. ارزیابی اثرات مخرب بالقوه بخار لیانول بر دو گونه کاغذ نشان داد که این ماده اثری بر روشنی و درجه بسپارسازی کاغذها نداشته، و در عوض مقادیر pH را کاهش داد.

منابع

- مجنون حسینی، ناصر؛ دوازده‌امامی، سعید (۱۳۸۶). *زراعت و تولید برخی گیاهان دارویی و ادویه‌ای*. تهران: دانشگاه تهران.
- نجفی، فرزاد؛ عبادی، محمدتقی؛ عباسیان، جلال. (۱۳۹۰). *فرایندهای برداشت، خشک‌کردن و فرآوری گیاهان دارویی و معطر*. تهران: دانشگاه شهید بهشتی تهران.
- Kowalik, R. (1980). Microbiodeterioration of library materials, *Reštaurator* 4. pp.99–114.
- Karbowska-Berent, J. (2014). Dezynfekcja chemiczna zabytków napodłożu papierowym – skuteczność i zagrożenia, *Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń*.
- Arai, H. (2000). Foxing caused by fungi: twenty-five years of study, *Int. Biodeterior. Biodegrad.* 46. pp.181–188, [http://dx.doi.org/10.1016/S0964-8305\(00\)00063-9](http://dx.doi.org/10.1016/S0964-8305(00)00063-9).
- Strzelczyk, A.B. (2004). Observations on aesthetic and structural changes induced in Polish historic objects by microorganisms, *Int. Biodeterior. Biodegrad.* 53. pp. 151–156, [http://dx.doi.org/10.1016/S0964-8305\(03\)00088-X](http://dx.doi.org/10.1016/S0964-8305(03)00088-X).
- Florian, M.-L.E. (2002). *Fungal Facts: Solving Fungal Problems in Heritage Collections*, Archetype Publications, London.
- Wiszniewska, M.; Walusiak-Skorupa, J.; Pannenko, Draniak, I. M.; & Palczynski, C. (2009). Occupational exposure and sensitization to fungi among museum workers, *Occup. Med. (Chic. Ill)* 59. pp.237–242, <http://dx.doi.org/10.1093/occmed/kqp043>.
- IARC (International Agency on Research on Cancer) (2006). Formaldehyde, 2-Butoxyethanol and 1-tert-Butoxypropan-2-ol, World Health Organization, Lyon.
- IARC (International Agency on Research on Cancer) (2008). 1,3-Butadiene, EthyleneOxide and Vinyl Halides (Vinyl Fluoride Vinyl Chloride and Vinyl Bromide), World Health Organization, Lyon.
- Magaouda, G. (2004). The recovery of biodeteriorated books and archive documents through gamma radiation: some considerations on the results achieved, *J. Cult. Herit.* 5. pp.113–118, <http://dx.doi.org/10.1016/j.culher.2003.07.003>.
- Sequeira, S.; Cabrita, E.J. ; & Macedo, M.F. (2012). Antifungals on paper conservation: an overview, *Int. Biodeterior. Biodegrad.* 74. pp.67–86, <http://dx.doi.org/10.1016/j.idl.2012.05.003>.

- org/10.1016/j.ibiod.2012.07.011.
- Paulus, W. (2004). Directory of Microbicides for the Protection of Materials – A Hand-book, Kluwer Academic, Dordrecht.
 - Velikova, T.; Trepova, E.; & Rozen, T. (2011). The use of biocides for the protection of library documents: before and now, in: A. Mendez-Vilas (Ed.), Sci. against Microb. Pathog. Commun. Curr. Res. Technol. Adv., Formatex Research Center, Badajoz , pp. 152–159.
 - Inouye, S. & Abe, S. (2003). H. Yamaguchi, M. Asakura, Comparative study of antimicrobial and cytotoxic effects of selected essential oils by gaseous and solution contacts, Int. J. Aromather. 13. pp.33–41.
 - Bakkali, F.; Averbeck, S.; Averbeck, D.; & Idaomar, M. (2008). Biological effects of essential oils – a review, Food Chem. Toxicol. 46. pp.446–475, <http://dx.doi.org/10.1016/j.fct.2007.09.106>.
 - Kalemba, D. & Kunicka, A. (2003). Antibacterial and antifungal properties of essential oils, Curr. Med. Chem. 10. pp.813–829.
 - Rakotonirainy, M.S.; Caillat, L.; Héraud, C.; & Memet, J.B.Q.K. (2007). Tran, Effective bio-cide to prevent microbiological contamination during PEG impregnation of wet archaeological iron-wood artefacts, J. Cult. Herit. 8, pp.160–169, <http://dx.doi.org/10.1016/j.culher.2007.01.005>.
 - Borrego, S.; Lavin, P.; Perdomo, I.; Gómez de Saravia, S.; & Guamet, P. (2012). Determination of indoor air quality in archives and biodeterioration of the documentary heritage, ISRN Microbiol. pp.1–10, <http://dx.doi.org/10.5402/2012/680598>.
 - Lavin, P.; Gomez de Saravia, S.; Guamet, P. (2016). Scopulariopsis sp. and Fusarium sp. in the documentary heritage: evaluation of their biodeterioration ability and antifungal effect of two essential oils, Microb. Ecol. 71, pp.628–633, <http://dx.doi.org/10.1007/s00248-015-0688-2>.
 - Guamet, P.; Borrego, S.; Lavin, P.; Perdomo, I.; Gomez de Saravia, S. (2011). Biofouling and biodeterioration in materials stored at the Historical Archive of the museum of La Plata, Argentina and at the National Archive of the Republic of Cuba, Colloids Surf B. 85, pp.229–234, <http://dx.doi.org/10.1016/j.colsurfb.2011.02.031>.

- Lavin, P.; Gomez de Saravia, S.G.; Guiamet, P.S. (2014). An environmental assessment of biodeterioration in document repositories, *Biofouling* 30, pp.561–569, <http://dx.doi.org/10.1080/08927014.2014.897334>.
- Michaelsen, A.; Pinzari, F.; Barbabietola, N. G. Pinar, Monitoring the effects of different conservation treatments on paper-infecting fungi, *Int. Biodeterior. Biodegrad.* 84 (2013) 333–341, <http://dx.doi.org/10.1016/j.ibiod.2012.08.005>.
- S. Borrego, O. Valdés, I. Vivar, P. Lavin, P. Guiamet, P. Battistoni, S. Gómez de Saravia, P. Borges, Essential oils of plants as biocides against microorganisms isolated from Cuban and Argentine documentary heritage, *ISRN Microbiol.* 2012 (2012) 826786, <http://dx.doi.org/10.5402/2012/826786>.
- B. Gutarowska, J. Skora, K. Zduniak, D. Rembisz, Analysis of the sensitivity of microorganisms contaminating museums and archives to silver nanoparticles, *Int. Biodeterior. Biodegrad.* 68 (2012) 7–17, <http://dx.doi.org/10.1016/j.ibiod.2011.12.002>.
- K.-J. Kim, W.S. Sung, B.K. Suh, S.-K. Moon, J.-S. Choi, J.G. Kim, D.G. Lee, Anti-fungal activity and mode of action of silver nano-particles on *Candida albicans*, *Biomaterials* 22 (2009) 235–242, <http://dx.doi.org/10.1007/s10534-008-9159-2>.
- B. Gutarowska, K. Pietrzak, W. Machnowski, D. Danielewicz, M. Szyrkowska, P. Konca, B. Surma-Ślusarska, Application of silver nanoparticles for disinfection of materials to protect historical objects, *Curr. Nanosci.* 10 (2014) 277–286.
- B. Gutarowska, D. Rembisz, K. Zduniak, J. Skóra, M. Szyrkowska, E. Glińska, A. Koziróg, Optimization and application of the misting method with silver nanoparticles for disinfection of the historical objects, *Int. Biodeterior. Biodegrad.* 75 (2012) 167–175.
- D.B. Graves, The emerging role of reactive oxygen and nitrogen species in redox biology and some implications for plasma applications to medicine and biology, *J. Phys. D: Appl. Phys.* 45 (2012), <http://dx.doi.org/10.1088/0022-3727/45/26/263001>.
- S. Kelly, M.M. Turner, Atomic oxygen and ozone patterning in the plasma needle biomedical source, *J. Appl. Phys.* 114 (2013) 123301.

- E.P.M.V. Angelini, S. Grassini, F. Fracassi, R. Dagoštino, F. Palumbo, A. Ciringiloglu, Cultural heritage protection with low pressure plasma treatments, *Vac. Int.* 2 (2007) 26–32.
- M.D.M. López-Miras, I. Martín-Sánchez, Á. Yebra-Rodríguez, J. Romero-Noguera, F. Bolívar-Galiano, J. Ettenauer, K. Sterflinger, G. Piñar, Contribution of the microbial communities detected on an oil painting on canvas to its biodegradation, *PLoS ONE* 8 (2013), <http://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0080198>.
- B. Gutarowska, J. Skóra, Ł. Stępień, B. Szponar, A. Otlewska, K. Pielech-Przybylska, Assessment of microbial contamination within working environments of different types of composting plants, *J. Air Waste Manage. Assoc.* 65(2015) 466–478, <http://dx.doi.org/10.1080/10962247.2014.960954>.
- V. Scholtz, J. Pazlarova, H. Souskova, J. Khun, J. Julak, Nonthermal plasma – a tool for decontamination and disinfection, *Biotechnol. Adv.* 33 (2015) 1108–1119, <http://dx.doi.org/10.1016/j.biotechadv.2015.01.002>.
- R. Wasiak, Z. Laskowski, J. Czyżyk, The Microbiological Protection Method of Archive and Museum Objects and Installation for the Microbiological Protection of Archive and Museum Objects, PL399507, 2012.
- L. Krakova, K. Chovanova, S.A. Selim, A. Simonovicova, A. Puskarova, A. Makova, D. Pangallo, A multiphasic approach for investigation of the microbial diversity and its biodegradative abilities in historical paper and parchment documents, *Int. Biodeterior. Biodegrad.* 70 (2012) 117–125, <http://dx.doi.org/10.1016/j.ibiod.2012.01.011>.
- L. Krakova, K. Chovanova, A. Puskarova, M. Buckova, D. Pangallo, A novel PCR-based approach for the detection and classification of potential cellulolytic fungal strains isolated from museum items and surrounding indoor environment, *Lett. Appl. Microbiol.* 54 (2012) 433–440, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1472-765X.2012.03227.x>.
- M.S. Rakotonirainy, B. Lavédrine, Screening for antifungal activity of essential oils and related compounds to control the biocontamination in libraries and archives storage areas, *Int. Biodeterior. Biodegrad.* 55 (2005) 141–147, <http://dx.doi.org/10.1016/j.ibiod.2005.01.002>.

- org/10.1016/j.ibiod.2004.10.002.
- K. Pietrzak, B. Gutarowska, W. Machnowski, U. Mikołajczyk, Antimicrobial properties of silver nanoparticles misting on cotton fabrics, *Text. Res. J.* 86(2016) 812–822, <http://dx.doi.org/10.1177/0040517515596933>.
 - J.T. Keer, L. Birch, Molecular methods for the assessment of bacterial viability, *J. Microbiol. Methods* 53 (2003) 175–183, [http://dx.doi.org/10.1016/S0167-7012\(03\)00025-3](http://dx.doi.org/10.1016/S0167-7012(03)00025-3).
 - K. Pietrzak, M. Twarużek, A. Czyżowska, R. Kosicki, B. Gutarowska, Influence of silver nanoparticles on metabolism and toxicity of moulds, *Acta Biochim. Pol.* 62 (2015) 851–857.
 - J. Kosk-Bienko, Workplace exposure to nanoparticles: literature review. Office for Official Publications of the European Communities, EU-OSHA – European Agency for Safety and Health at Work, 2008.
 - M.C. Letnar, V.K. Vančina, The effect of accelerated ageing on graphic paper-board degradation, *Restaurator* 23 (2002) 118–132.
 - J.W. Baty, C.L. Maitland, W.M. Minter, A. Hubbe, S.K. Jordan-Mowery, Deacidification for the conservation and preservation of paper-based works: a review, *BioResources* 5 (2010) 1955–2023.
 - S. Zervos, A. Moropoulou, Methodology and criteria for the evaluation of paper conservation interventions. Literature review, *Restaurator* 27 (2006) 219–274.
 - I. Batterham, R. Rai, A comparison of artificial ageing with 27 years of natural ageing, in: *Contrib. to 5th AICCM Book, Pap. Photogr. Mater. Symp. Aust. War Memorial, Canberra 23–35 July, 2008*, 2008, pp. 81–89.
 - J. Dąbrowski, How long can paper endure? *Notes Konserw.* 10 (2006) 186–231.
 - W.F. Cowan, Explaining handsheet tensile and tear in terms of fiber-quality numbers, *Tappi J.* 78 (1995) 101–106.
 - R.S. Seth, Zero-span tensile strength of papermaking fibres, *Pap. ja Puu* 83(2001) 597–604. [48] M. Garg, S.P. Singh, Reasons of strength loss in recycled pulp, *J. Tech. Assoc. Aust. New Zeal. Pulp Pap. Ind.* 59 (2006) 274–279.
 - E.G. Ioanid, V. Frunzã, D. Rusu, A.M. Vlad, C. Tanase, S. Dunca, Radio-

Frequency Plasma Discharge Equipment for Conservation Treatments of Paper Supports, 9, 2015, pp. 748–752.

- V. Daniels, B. Boyd, The yellowing of thymol in the display of prints, *Stud. Conserv.* 31 (1986) 156–158.
- M.S. Rakotonirainy, F. Juchauld, M. Gillet, M. Othman-Choulak, B. Lavedrine, The effect of linalool vapour on silver-gelatine photographs and bookbinding leathers, *Restaurator* 28 (2007) 95–111.

معرفی و نقد کتاب مدیریت راهبردی عملکرد آرشیو ملی جمهوری اسلامی ایران

آناهیتا نظری^۱

مدیریت راهبردی عملکرد آرشیو ملی
جمهوری اسلامی / زهرا سلیمانی. تهران:
سخنوران، ۱۳۹۶.
۱۱۸ ص. دارای جدول و نمودار. قطع
وزیری. جلد شومیز.

مطالب کتاب حاضر برگرفته از پایان نامه
کارشناسی ارشد نویسنده با عنوان
«تجزیه و تحلیل عملکرد آرشیو ملی
جمهوری اسلامی ایران بر اساس مدل
SWOT» است که پیشگفتار، چهار فصل،
کتابنامه را شامل شده و بر اساس ساختار و
محتوای زیر تنظیم شده است.

۱. دانشجوی دکترای مدیریت فرهنگی،
کارشناس پژوهشکده اسناد، سازمان اسناد
و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
nazari.anahita@gmail.com

نویسنده کتاب در پیشگفتار ضمن برشمردن جایگاه آرشیو ملی در عصر اطلاعات به عنوان سرمایه‌های اصلی جامعه و توجه به وسعت دامنه مخاطبان آن، بهره‌گیری از برنامه‌ریزی راهبردی آینده‌نگر و محیط‌گرا را برای کسب مزیت رقابتی و موفقیت سازمانی دارای اهمیت می‌داند؛ زیرا آرشیو ملی می‌تواند با ارائه خدمات و توجه به منابع مفید، نقش بنیادین در تحولات اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی کشور ایفا کند.

فصل اول کتاب شامل کلیاتی در زمینه ضرورت و اهمیت برنامه‌ریزی راهبردی است. همچنین به تعریف اصطلاحات کلیدی یعنی آرشیو، مدیریت راهبردی و رهنمودهای راهبردی پرداخته شده است.

فصل دوم کتاب با تأکید بر ضرورت برنامه‌ریزی راهبردی در سازمان، به تاریخچه مدیریت راهبردی، برنامه‌ریزی راهبردی، تعریف مدیریت راهبردی و مراحل آن، هشت مدل راهبردی صنعتی، رایت، هیل، دیوید، تکنیک‌های جدولی، مدل بی.سی.جی، مدل جی.ای و پورتر را معرفی کرده است. در ادامه به ضرورت به‌کارگیری و مزایای مدیریت راهبردی و برنامه‌ریزی راهبردی و همچنین فواید آن در کتابخانه‌ها اشاره کرده است.

فصل سوم کتاب به مبانی آرشیو به صورت عام و آرشیو ملی به طور خاص از نقطه نظر تعریف، تاریخچه، ساختار -تشکیلات، اهداف و فعالیت‌های موجود و جاری در تمامی بخش‌ها اختصاص دارد.

در فصل چهارم ابتدا مروری بر اهمیت برنامه‌ریزی راهبردی در آرشیو ملی شده است، آنچنان که تبیین و تحلیل محیطی و کسب اطلاعات مربوط به خدمات آرشیوی را عاملی ارزشمند در تثبیت جایگاه فرهنگی آرشیو ملی بین گروه‌های مخاطب معرفی کرده است. بنابراین به منظور تحلیل محیط داخلی و خارجی آرشیو ملی ایران بر اساس مدل SWOT، جدولی مشتمل بر ۳۲ مؤلفه برای قوت درونی، ۱۲ مؤلفه برای ضعف درونی، ۱۳ مؤلفه برای فرصت بیرونی و ۹ مؤلفه برای تهدید بیرونی ارائه شده است. این نقاط قوت و ضعف و فرصت و تهدیدات در بستر منابع و خدمات، ساختمان و فضای آرشیو، آموزش و پژوهش، تبلیغ، فناوری و تجهیزات، منابع انسانی، قوانین، رفاهی به عنوان مؤلفه‌های محوری و مفاهیم کلیدی مرتبط با آن در قالب عملکرد سازمانی تقسیم‌بندی و عملیاتی شده است. در پایان این فصل و بر اساس تحلیل و نتایج بررسی عملکرد وضع موجود، به رهنمودهایی راهبردی برای آرشیو ملی پرداخته شده است.

از آنجایی که عمر رشته مطالعات آرشیوی در ایران به کمتر از یک دهه می‌رسد و از طرفی ضرورت توسعه برخی مطالعات حوزه آرشیو که به آن کمتر پرداخته شده به عنوان یک نیاز و دغدغه بین آرشیودارها مطرح است، اهمیت فعالیت‌های پژوهشی فارغ‌التحصیلان و

متخصصان آرشیوی را دوچندان می‌کند. کتاب حاضر نیز از جمله پژوهش‌هایی می‌باشد که در حوزه مطالعات آرشیوی به رشته تحریر درآمده است. از نقاط قوت کتاب می‌توان به جنبه نو بودن موضوع اشاره کرد زیرا کاربرد ادبیات مدیریت و برنامه‌ریزی راهبردی در حوزه آرشیوها به‌خصوص در ایران مبحث جدیدی است و مستلزم مطالعات و پژوهش‌های گسترده‌تری می‌باشد. مزیت دیگر کتاب معرفی کامل آرشیو ملی ایران بوده که خواننده را از کم‌وکیف ماهیت و عملکرد سازمانی آن آگاه می‌سازد. همچنین تجزیه و تحلیل محیطی آرشیو که در این کتاب محور بحث اصلی می‌باشد، روشی برای بازنمایی از وضع موجود و نیم‌نگاهی به وضع مطلوب برای دست‌اندرکاران آرشیو ملی به‌خصوص برنامه‌ریزان راهبردی را تدارک دیده است. روانی و سادگی مطالب نقطه قوت دیگری برای این اثر است. از نظر ظاهری نیز کتاب دارای قطع، وزن، صفحه‌آرایی و حروف‌چینی مناسبی برای خواننده است.

از نقاط ضعف کتاب و اولین مورد می‌توان به عنوان کتاب اشاره کرد که مفهومی کلی از مدیریت راهبردی عملکرد را دربرمی‌گیرد درحالی که محتوای کتاب به تجزیه و تحلیل محیطی عملکرد سازمانی بر اساس SWOT می‌پردازد که به عنوان بخشی از فرایند برنامه‌ریزی راهبردی شناخته می‌شود نه مدیریت راهبردی.

همچنین در عنوان، واژه ایران به عنوان وجه تمایز با سایر کشورها در ادامه نام آرشیو ملی از قلم افتاده است.

عدم تناسب حجم برخی فصل‌ها با موضوعات ضعف دیگری است که می‌توان به آن اشاره کرد. برای مثال بخش مبانی آرشیو بیشترین حجم اطلاعات کتاب را به خود اختصاص می‌دهد که به کتاب بیشتر جنبه گزارشی می‌دهد و از جنبه علمی آن کم می‌کند.

در این کتاب فصلی که به صورت خاص به ارتباط مفهومی بین مدیریت و برنامه‌ریزی راهبردی و آرشیوهای ملی بپردازد، وجود ندارد به‌خصوص پیشینه و موجودیت برنامه‌ریزی راهبردی در آرشیو ملی که اشاره‌ای به آن نشده است.

بزرگترین ضعف کتاب مربوط به بخش مبانی نظری مدیریت و برنامه‌ریزی راهبردی و در تشریح مدل SWOT و آنالیز عوامل محیطی بر اساس این مدل است. همچنین در مبانی نظری به برنامه‌ریزی راهبردی در کتابخانه‌ها اشاره شده است در صورتی که موضوع کتاب به آرشیو ملی برمی‌گردد.

در انتخاب مؤلفه‌های محوری و انتخاب اصطلاحات متناسب با کارکرد سازمان کمی تعارض وجود دارد. از جمله کاربرد تبلیغ به جای اطلاع‌رسانی یا واژه رفاه به جای پشتیبانی، فن‌آوری به جای فناوری و نادیده گرفته شدن بعد رهبری، ساختار و فرهنگ سازمانی که به عنوان مهمترین مؤلفه‌های اصلی تمامی مدل‌های مدیریتی محسوب می‌شود. ارجاع‌دهی در پانویس

واژگان انگلیسی (اسامی افراد و اصطلاحات تخصصی) ناقص می‌باشد. برای مثال در صفحه ۲۰ نام نظریه‌پرداز معروف مایکل پورتر علاوه بر غلط آوانگاری (پروتز) پانویس هم ندارد و در خصوص اصطلاحات کلیدی از جمله مدیریت راهبردی، معرفی مدل‌ها و مفهوم کامل SWOT نیز یادداشتی به چشم نمی‌خورد. ارجاعات درون‌متنی نیز کم است؛ برای مثال از صفحه ۲۸ تا ۶۴ فقط یک ارجاع وجود دارد.

در کتابنامه آخر کتاب هیچ مستنداتی از منابع سازمان اسناد و کتابخانه ملی به چشم نمی‌خورد درحالی‌که فصل مبانی آرشیو و جدول مؤلفه مشخص است که از منابع سازمان استفاده شده است. همچنین عدم به کارگیری منابع مرتبط با مدیریت و برنامه‌ریزی راهبردی آرشیوهای ملی سایر کشورها ضعف دیگری است که باعث خالی بودن ادبیات متن در این زمینه شده است. بنابراین پیشنهاد می‌شود در چاپ بعدی کتاب موارد فوق بازنگری و اصلاح شود.

معرفی کتاب ادبیات تاریخی و دیوانسالاری ایران

فاطمه اسفندیاری^۱

عنوان: ادبیات تاریخی و دیوانسالاری ایران «عهد مغول تا سرآغاز دولت صفویه»: با تکیه بر متون نثر فارسی و اسناد مکتوب تاریخی و محوریت بررسی لغات و اصطلاحات دیوانی-اجتماعی و سندشناسی (قرن هفتم تا پایان قرن نهم).

نویسنده: محسن روستایی.

محل نشر، ناشر و تاریخ نشر: تهران: ندای تاریخ، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: گالینگور، ۷۵۰ ص.

محسن روستایی، دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی (در حال حاضر) بیش از ۲۵ سال است که از پژوهشگران، مدیران و کارشناسان خبره اسناد تاریخی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران بوده و در دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی معتبر ایران به تدریس علوم اسنادی و سیاقیه می‌پردازد.

۱. دانشجوی دکتری علم اطلاعات

و دانش‌شناسی، سازمان اسناد و

کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

Fesfandiari4326@gmail.com

پیش از این از وی کتاب‌ها و مقالاتی در زمینه پژوهش‌های اسنادی، سندشناسی و سیاق منتشر شده است که از آن میان کتاب دو جلدی «تاریخ طب و طبابت در ایران» و کتاب «تاریخ نخستین فرهنگستان ایران به روایت اسناد» در زمینه واژه‌های مصوب فرهنگستان ایران (۱۳۱۴-۱۳۳۲ ش.)، مشهورتر و اثرگذارتر است.

آخرین اثر روستایی، کتابی است با عنوان «ادبیات تاریخی و دیوانسالاری ایران (عهد مغول تا سرآغاز دولت صفویه): با تکیه بر متون نثر فارسی و اسناد مکتوب تاریخی و محوریت بررسی لغات و اصطلاحات دیوانی-اجتماعی و سندشناسی قرن هفتم تا پایان قرن نهم»، که مورد نظر نوشته حاضر است.

کتاب، پس از پیشگفتار و دیباچه، دارای هفت فصل شامل موضوعات مختلف (اما مکمل یکدیگر) می‌باشد. بخش پایانی کتاب از تصاویر اسناد، منابع و همچنین اعلام اسامی و اماکن تشکیل شده است.

همان گونه که از عنوان کتاب پیداست، این اثر از آغاز قرن هفتم تا پایان قرن نهم هجری را در بر می‌گیرد.

نویسنده با تدوین و تألیف این کتاب که گرایش‌ها و علوم و فنون مختلف تاریخ، به‌ویژه علم سندشناسی را در قالب دانشنامه گونه‌ای مستند دربر دارد، تلاش کرده است تا با محوریت ادبیات تاریخی، شرایط ادبی-تاریخی، لغت‌شناسی و تاریخ‌نگاری دوران سیدصدساله پس از حمله مغول را با تکیه بر متون نثر فارسی و اسناد مکتوب تاریخی بررسی کند. نویسنده هدف و انگیزه خود را از تألیف کتاب این گونه بیان داشته است:

فصول و ابواب این کتاب، در عین اینکه مجزا و مستقل هستند، اما تمامی بخش‌های آن، مکمل یکدیگرند و تلاش نویسنده این کتاب بر آن بوده است که شرایط ادبی-تاریخی و سندشناسی دوره منظور نظر را به نحو گسترده‌ای تأمین و مفهوم‌شناسی بنماید. افزون بر آن صبغه و گرایش به ادبیات تاریخی و مفاهیم اسنادی تئوری اصلی این کتاب محسوب می‌شود. لذا شناخت این علم از متن اسناد تاریخی، مناصب و نهادها و القاب دیوانی و اجتماعی سرچشمه می‌گیرد که شاکله این گرایش را تعریف و رقم می‌زند.

همچنین، در مقدمه فصل سوم این کتاب اشاره شده است: از زمان به حکومت رسیدن دستگاه ایلخانان و تیموریان، سران آن دریافتند که برای تداوم و ابقای حکومت خویش و مشروعیت‌بخشیدن به آن، نیازمند دانشی هستند که به تولید آثار تاریخی بپردازد. لذا از تاریخ‌نگارانی حمایت می‌کردند که دیوانسالار و ایرانی‌نژاد بودند. بدین طریق مورخان این دوره توانستند با حمایت قدرت ایلخانی و تیموری، تاریخ‌نگاری فارسی را به دلیل علاقه سلاطین مغول به ثبت تاریخ خاندانی‌شان، رواج و گسترش دهند.

فصل اول: روزشمار تاریخ مغول و تیموری

دوران حاکمیت ایلخانان یکی از ادوار مهم در تاریخ ایران به‌عنوان وارث فتوحات چنگیزخان است. قدرتی که با ساقط‌شدنش، دوران فترت چندین‌ساله و سپس برآمدن تیمور گورکانی را به‌همراه داشت. در این فصل به تقویم دوران مغول و تیموری اشاره شده است که مطالب آن مشتمل بر فتوحات چنگیزخان و جانشینانش در ایران تا برپایی حکومت ایلخانی، فتوحات هلاکوخان و حکومت ایلخانی در ایران، سلسله‌های مستقل مغولی، سلسله تیموریان و جانشینان تیمور و آگاهی از «قانون‌نامه» اوزون حسن است.

فصل دوم: ادبیات ایران عصر مغول و تیموری (تا پایان قرن نهم)

در این فصل ضمن بیان معنی لغوی ادبیات، به تشریح ادبیات و آثار ادیبان عصر مغول و تیموری پرداخته شده است و از بهترین و مهم‌ترین آثار نثر زبان فارسی در این روزگار یاد شده است. برخی مطالب این فصل شامل: خصوصیات کلی ادبیات فارسی در عصر مغول و روزگار ملوک‌الطوایفی، فرهنگ و ادبیات فارسی در دوران مغول و تیموری، ساختار زبان و ادبیات فارسی در دوران مغول و تیموری (نظیر نظم، نثر، غزل، منظومه‌های حماسی و عرفانی)، ویژگی‌های شعر فارسی در عصر تیموری، مختصات و مشترکات نثر فارسی در قرن ششم و هفتم، استعمال اصطلاحات و مضامین علمی در نثر به شیوه شعر قرن ششم و هفتم، منشآت و مکاتیب عهد ایلخانی و تیموری، سلطانیات و اخوانیات، منشآت تیموری از منظر هدف تدوین و نگارش، معرفی برخی منشآت دوره تیموری، اقسام مکاتیب فارسی در قرن ششم و هفتم هجری، ارکان مناشیر و نمونه‌هایی از منشآت و اخوانیات در این زمان است.

فصل سوم: دانش تاریخ‌نگاری و پیوند آن با مکتوبات و متون نثر فارسی

نگارش فن تاریخ در عهد ایلخانان و تیموریان به‌قدری رواج و ترقی یافت که منجر به تألیف نفیس‌ترین آثار تاریخی به زبان فارسی در این دوران شد. متون تاریخی در کنار سایر متون عرفانی و اخلاقی و آثار صوفیه، نماینده بخشی اعظمی از نثر فارسی بوده است و ادیبان برای بررسی معیار ادبیات دیوانی و اجتماعی و آشنایی با اصطلاحات و عبارات مغول و عربی باید اینگونه آثار را مطالعه و بررسی می‌کردند.

از آنجا که در زمان هجوم مغولان به ایران، اثرات مخربی بر فرهنگ و تمدن اسلامی به‌وجود آمده بود، ولی دانش تاریخ‌نگاری فارسی دوران بالندگی خود را می‌پیمود. به این دلیل که علاقه سلاطین مغول به ثبت تاریخ خاندانی‌شان بوده است (جعفریان، ۱۳۸۱، ص ۱۴۲). برخی از مطالب این فصل عبارتند از: دلایل بالندگی تاریخ‌نگاری فارسی در دوره ایلخانان و

تیموریان، مشهورترین تواریخ فارسی و غیرفارسی در عصر ایلخانان و تیموریان، مبنای اندیشه تاریخ‌نگاری رشیدالدین فضل‌الله همدانی در امتداد جوینی، مورخان تأثیرگذار بر مبنای اندیشه تاریخ‌نگاری و صاف‌الحضره، عوامل مؤثر بر تاریخ‌نگاری و مبنای اندیشه تاریخ‌نگاری حمدالله مستوفی، منشآت و مکاتبات، اشعار و روایات تاریخی است.

فصل چهارم: تاریخ دیوانسالاری - اجتماعی ایران

هدف نویسنده به پرداختن این فصل، تبیین کارکردهای برخی از مناصب دیوانی در دوران مغولان و تیموریان است. در مقدمه این فصل آمده است: اکثر بنیان‌گذاران حکومت در دوره تمدن اسلامی دارای فرهنگ و تمدن ضعیف بوده و تنها الگوی واقعی ایشان برای اداره قلمرو تحت قدرت خود، نظام دیوانسالاری ایرانی بود. در قرن هفتم هجری مغولان به‌عنوان فاتحان ایران برای اداره این کشور با مشکلات عدیده‌ای مواجه شدند. زیرا آنان نه پشتوانه تمدنی غنی داشتند و نه دارای گرایش سیاسی واحد بودند. از سویی، مؤسسات قدرت خود را نیازمند تشکیلات اداری و حکومتی می‌دیدند و از سوی دیگر ایشان دارای تمایلات صحرانشینی و گریز از قدرت مرکزی بودند (روستایی، ۱۳۹۵، ص ۳۰۳).

برخی از مطالب این فصل عبارتند از: دوران حاکمیت یاسا و شیوه حکومتی غیرمتمرکز (۶۱۳-۶۵۴ ه.ق.)، یاسا و یاسانامه بزرگ، چگونگی تدوین یاسا و نحوه نگاه‌داری آن، نظام دیوانسالاری در دوران چنگیزخان و جانشینانش (۶۱۳-۶۵۴ ه.ق.)، مناصب کشوری-لشکری، برپایی قدرت ایلخانان مغول و تمایل تدریجی حکومتگران به گرایش سیاسی مبتنی بر تمرکزگرایی (۶۵۴-۶۹۴ ه.ق.)، حکومت ایلخانی متمرکز و تثبیت نظام دیوانسالاری (۶۹۴-۷۵۰ ه.ق.)، تشکیلات دیوانسالاری-لشکری و اجتماعی دوره حکومت ایلخانان (۶۹۴-۷۵۰ ه.ق.)، مناصب دیوانسالاری، تشکیلات دیوانسالاری-لشکری، تشکیلات حکومتی و اداری در دوره حکومت تیموریان (۷۷۱-۹۱۱ ه.ق.)، تشکیلات کشوری-دیوانسالاری، مناصب دیوانسالاری-لشکری و اجتماعی، فن انشاء و دبیری در مراسلات دیوانی است. در پایان این فصل مطالبی هم تحت عنوان: «تجمیع لغات دیوانی-اجتماعی و سیاقیه» از نسخه خطی «المرشد فی الحساب» گرفته شده که معرف تحولات مبنایی در نظام دیوانسالاری عصر ایلخانان بوده است. نویسنده در مقدمه این بخش، ضمن معرفی مشخصات ظاهری این کتاب و نویسنده آن، به تفصیل واژه‌های رایج در نظام اداری و مالی ایلخانان را رصد کرده است.

فصل پنجم: لغات و اصطلاحات وقفنامه ربع‌رشیدی

این فصل، ضمن آشنایی با «وقفنامه ربع‌رشیدی» و محتوای آن، به تشریح لغات و اصطلاحات

برگزیده از وقفنامه ربع‌رشدی پرداخته شده است که خود به نوعی از یک نظام اداری و نهادهی پیروی می‌کرده است.

فصل ششم: لغات و اصطلاحات دیوانی-اجتماعی و سندشناسی

در این فصل، لغات و اصطلاحات دیوانی-اجتماعی همراه با اصطلاحات سندشناسی در ۱۳۵ صفحه آمده است. این فصل از فصل‌های محوری و نتیجه‌بخش نظریه ادبیات تاریخی و اصطلاح‌شناسی مفاهیم اسنادی به‌شمار می‌رود.

فصل هفتم: سایر لغات دیوانی-اجتماعی

این فصل به سایر لغات دیوانی-اجتماعی در عهد ایلخانی و تیموری پرداخته شده است. واژه‌ها و اصطلاحات این فصل بیشتر جنبه مفهوم‌شناسی، ریشه‌شناسی لغوی، شناخت لفظی و معنایی لغات را شامل می‌شود.

بعد از فصل هفتم، بخشی هم با عنوان تصاویر و بازخوانی اسناد تاریخی آمده است که ۱۵ سند را دربردارد. این اسناد از نظر مصادیق اسنادی و آموزه‌های سندخوانی از اهمیت خاصی برخوردارند و شامل: «قسمتی از نامه ارغون به پادشاه فرانسه و نقش آل تمغای او به خط اوغوری»، «صفحه آغازین اخبار مغولان در انبانه قطب‌الدین محمود بین مسعود شیرازی (۶۸۵ ق.)»، «یرلیخ/ فرمان دوره ایلخانی، مُصدّق شده با دو مُهر آل تمغا و یک مُهر قراتمغا (۷۲۶ ق.)»، «فرمان شاهرخ و تعدم تعرض به احوال صدرالدین ابراهیم (۸۳۸ ق.)»، «مبايعه‌نامه فروش دو دانگ از اراضی خارزار شهر روان (کجور مازندران ۸۳۸ ق.)»، «فرمان سلطان جهان‌شاه قراقویونلو (۸۵۳ ق.)»، «بخشی از فرمان ابوالمظفر جهان‌شاه میرزا قراقویونلو (۸۶۷ ق.)»، «پروانچه حسن بن سلطان جهان‌شاه سنه ۸۷۲ ق.»، «فرمانی از سلطان حسین بایقرا»، «پروانچه‌ای از اوزون حسن آق قویونلو»، «وقف‌نامه املاک واقعه در بلوکات دارالامان کرمان (۸۸۴ ق.)»، «نشان/ فرمان سلطان حسین بایقرا (۸۹۶ ق.)»، «فرمان رستم‌بیگ آق قویونلو (۸۹۸ ق.)»، «قسمت پایانی فرمانی طوماری از سنه ۸۹۹ ق. با خط تعلیق» و «نشان/ فرمان سلطان حسین بایقرا (۹۰۱ ق.)».

در قسمت‌های پایانی این کتاب، منابع و مأخذ و فهرست اعلام اسامی و اماکن در ۶۶ صفحه آمده است.

گزارش دو نشست تخصصی نسخ خطی و اسناد تاریخی در دانشگاه تهران

کیانوش شیخی^۱

پیش‌گفتار:

اسناد تاریخی و نسخ خطی به‌عنوان مهم‌ترین و اصلی‌ترین آثار باقی‌مانده از دوره‌های گذشته و به‌عنوان بخشی از یادواره مشترک مردم هر قوم و ملت، نقش مهمی در شناخت هویت ملی، مذهبی و فرهنگی گذشته تمدن‌ها دارند؛ این گنجینه‌ها در هر مقطع از تاریخ، نمایانگر و منعکس‌کننده شرایط حاکم‌بر یک جامعه هستند. از این‌رو، نقش ویژه‌ای در مطالعات و پژوهش‌های تاریخی دارند. اهمیت استفاده از این منابع به‌گونه‌ای است که درصد قابل‌ملاحظه‌ای از عیار یک پژوهش تاریخی با میزان استفاده آن از اسناد و نسخ خطی سنجیده می‌شود، ولیکن این میراث مکتوب که مشحون از این ذخایر گرانبهاست، سال‌ها بلکه قرن‌ها گردوغبار غفلت بر آن کشیده شده بود و جز اهل قلم و افراد علاقه‌مند، دیگر طالبان علم‌آشنایی چندانی با آن‌ها نداشته‌اند. در همین راستا، اساتید فرهیخته گروه تاریخ دانشگاه تهران تصمیم به راه‌اندازی گرایشی در دوره کارشناسی‌ارشد با عنوان مطالعات اسناد و مدارک آرشیوی و نسخه‌شناسی در سال ۱۳۸۷ گرفته‌اند تا بدین‌گونه نقش مهمی را در شناساندن فرهنگ و هویت این مرز و بوم ایفا کرده باشد. به‌واسطه همین امر، هر ساله گروه تاریخ دانشگاه تهران نشست‌های تخصصی برای فهم و آشنایی بیشتر دانشجویان علاقه‌مند در این زمینه برگزار می‌کند.

این مقاله سعی در معرفی دو نشست با حضور ماندانا برکشلی (دانش‌آموخته دکترای مرمت

۱. دانشجوی کارشناسی‌ارشد اسناد و مدارک
آرشیوی و نسخه‌شناسی دانشگاه تهران.
kianoush.sheykhi@ut.ac.ir

آثار هنری و رئیس اتحادیه جهانی نسخ خطی اسلامی در کمبریج انگلیس) و کریستوف ورنر (رئیس بخش ایرانشناسی دانشگاه ماربورگ) را دارد که در سال تحصیلی ۹۵-۹۶ در دانشگاه تهران برگزار شدند.

فرهنگ‌شناسی و مروری بر پژوهش‌های بین‌المللی نسخ خطی فارسی

(سخنران: دکتر ماندانا برکشلی)

مقدمه:

گروه تاریخ دانشگاه تهران که در حال حاضر مجری اجرای دهمین سال آموزش گرایش اسناد و مدارک آرشیوی و نسخه‌شناسی در مقطع فوق‌لیسانس می‌باشد، در روز سه‌شنبه هفتم دی‌ماه ۱۳۹۵ نشستی را با حضور سرکار خانم دکتر ماندانا برکشلی برگزار کرد. این سخنرانی که در محل تالار استاد فقید مرحوم عباس اقبال آشتیانی واقع در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران برگزار شد، به بررسی پژوهش‌های بین‌المللی نسخ خطی فارسی پرداخت و از سوی سخنران محترم نکات مهمی بیان شد که نه فقط برای دانشجویان گرایش اسناد، بلکه برای دیگر پژوهشگران نیز مفید و آموزنده تواند بود. این برنامه در ساعت ۱۴ در تالار استاد عباس اقبال آشتیانی گروه تاریخ با خوشامدگویی استاد گرانمایه دانشگاه تهران دکتر رشتیانی و معرفی اجمالی خانم دکتر برکشلی آغاز شد و در ساعت ۱۶:۳۰ پایان یافت.

معرفی سخنران

دکتر ماندانا برکشلی فرزند مرحوم دکتر مهدی برکشلی (رئیس سابق دانشکده علوم در دانشگاه تهران) دانش‌آموخته دکترای مرمت آثار هنری و هم‌اکنون دانشیار دانشگاه بین‌المللی اسلامی مالزی و رئیس اتحادیه جهانی نسخ خطی اسلامی در کمبریج انگلستان هستند و از بنیان‌گذاران موزه هنرهای اسلامی مالزی بوده‌اند.

متن سخنان سرکار خانم دکتر ماندانا برکشلی

دکتر برکشلی در ابتدا با سپاس از گروه تاریخ و انجمن علمی دانشجویان تاریخ که چنین موقعیتی را فراهم کرده‌اند، به سابقه آشنایی خود با نسخ خطی فارسی اشاره کرده و وعده دادند با برگزاری یک کارگاه یک‌روزه به‌صورت مفصل به بررسی دیدگاه خود در زمینه فرهنگ‌شناسی نسخ خطی فارسی و علم ساخت کاغذ در تمدن ایرانی-اسلامی بپردازند. در ادامه تلخیصی از سخنان ایشان می‌آید:

رشته تخصصی من مرمت نسخ خطی است. کتابی در این باره در سال ۱۹۹۷ در هند چاپ کردم. در کارشناسی ارشد موضوع پایان نامه من مرمت و حفاظت نسخ خطی و در مقطع دکتری، تز من بررسی تطبیقی از منظر تاریخی و علمی روی نسخ خطی از منظر موادشناسی بود. بیست سالی است درگیر این تحقیق. خیلی به این کار علاقه مند. عمده بحث روی رنگ و الواح و جوهر و مباحث و فنون مختلف در هر دوره و نوع برخوردی که با آن شده است.

آیا خوب است که ما نسخه های خطی را مجزا بررسی کنیم؟ یعنی یک گروه فقط متن کار کنند، یک گروه فقط مواد، یک گروه بحث هنر و زیبایی و ... آیا اینان مجزا هستند؟ اگر ما مجزا بررسی کنیم چه چیزهایی را از دست می دهیم؟ در دوره معاصر در حوزه نسخ خطی در سطح بین المللی موضوعی که خیلی مهم است بحث فرهنگ شناسی نسخ خطی است؛ یعنی اینکه این نسخه خطی چه حرفی برای گفتن دارد؟ چه اطلاعاتی را می توان از آن گرفت؟ در رابطه با جامعه شناسی آن دوره، در رابطه با اقتصاد آن دوره، هنر و فلسفه آن دوره و علم آن دوره چه اطلاعاتی را می توان کسب کرد؟

در واقع ما نباید همانند کتاب چاپی به نسخه نگاه کنیم و فقط متن را کار کنیم. منظور از فرهنگ شناسی نسخ خطی یعنی اینکه یک مجموعه را باید دید و به دنبال این باشیم و بفهمیم برای چه منظوری این نسخه سفارش شد؟ به چه دوره ای متعلق است؟ چه مسئله ای موجب نوشته شدن آن شده؟ و اینکه باید درک کنیم این نسخه یک پیکره است و وابسته به هم. و در یک کارگاه جمعی آن را به وجود آوردن متشکل از کاغذ ساز، رنگ ساز و جوهر ساز و همه باهم به یک نتیجه رسیده اند که این نسخه این طور تولید شود و به هر نحوی که در مرحله تولید شده که با این رنگ ترکیب شده، (سلیقه ای نبوده) تا منحصربه فردی خود را تعریف کند. امروز ما به یک پژوهشکده فرهنگ شناسی نیاز داریم که بحث جامعه و کتاب آرای و علمی آن دوره را با نسخه خطی بررسی کنیم و همان طور که گفتم انگیزه یک من روی موادشناسی است و بررسی تطبیقی موادشناسی دوره مغول و صفویه.

یکی از دستاوردهای من در این پژوهش ها این است که متوجه شدم ما رنگی به نام سبز زنگار داریم از ترکیب مس و سرکه است. آنان صفحه مس را ۴۰ روز زیر خاک می کردند که به این شکل در بیاید. صادق بیگ افشار در شعری گفته است:

بکن چاهی دو گر در جای نمناک	صفایح کن تنک، لیک از مس پاک
بریز از سرکه ناصاف چندان	که گردد سرکه ها در خاک پنهان
در آن جایی بنه یک مه کم و بیش	پوشان از کم و بیشش میندیش
پس از یک ماه بنگر کان تمامی	شود زنگار خاطرخواه نامی

با مطالعه متون فارسی می توان فنون زنگار را درک کرد. از بین نرفتن مینیاتورهای

ایرانی در دوره‌های گذشته به دلیل آغشته شدن کاغذ آن‌ها به زعفران است؛ هنری که ما در مینیاتورهای اروپاییان شاهد نیستیم. حتی ایرانیان به مغولان هم این راز خود را منتقل نکردند. به همین دلیل، مینیاتورهای مغول هم مانند اروپاییان آسیب‌های جدی دیده است.

در آخرین مقاله چاپ شده در آلمان توانستیم رد پای زعفران را در زنگار پیدا کنیم و فهمیدیم دانشی که ایرانیان در زنگار داشتند و به هند هم وارد شد، نه در مغول و نه در اروپا می‌توان پیدا کرد. در ادبیات ما اشعار زیادی وجود دارد که تأکید بر رنگ کردن کاغذ دارد و به سفیدماندن کاغذ هشدار داده‌اند و رنگی را که اکثراً توصیه کرده‌اند، حنا است.

نسخ خطی روح دارد، روحی حساب شده بر اساس علمی کار شده و در بحث نسخ خطی ما از یک پیکره صحبت می‌کنیم که حرفی برای گفتن دارد و کوله‌باری از علوم در آن نهفته و جای تحقیقات زیادی دارد و برداشت ما نباید مثل کتاب چایی باشد.

در سال ۱۹۹۹ میلادی مدیریت گنجینه موزه هنرهای اسلامی را در مالزی بر عهده گرفتم و بر اساس تجربه چند ساله و به کمک همسرم توانستیم حرکتی به این موزه بدهیم و کاری که کردیم قباله‌های دوره قاجار را به موزه بردیم ...

تا سال ۲۰۰۴ مدیر بودم و بعد که موزه روی غلتک افتاد چون عاشق تحقیق و دانشگاه و کسب دانش بودم از آن پس فقط به موزه مشاوره می‌دادم و در دانشگاه بین‌المللی اسلامی مالزی دپارتمان هنر را افتتاح کردیم. سال ۲۰۰۵ به دانشگاه کمبریج دعوت شدم برای تأسیس مؤسسه نسخ خطی اسلامی. این اتحادیه بر روی نسخ خطی اسلامی تکیه دارد. هدف آن، شناسایی مراکزی است که نسخ خطی دارند و دانستن اینکه چطور از نسخ خطی خود حفاظت می‌کنند؛ تا چه اندازه حمایت مالی می‌شوند؛ نسخ خطی آن‌ها تا چه اندازه در دسترس هستند. هر دو سال یک‌بار نیز کنفرانسی با موضوع نسخ خطی اسلامی برگزار می‌شود. این مؤسسه تا سقف ۵ هزار پوند از کسانی که به فعالیت در نسخ خطی مشغولند حمایت مالی می‌کند و درهای آن به روی کسانی که بخواهند فعالیتی در این زمینه داشته باشند باز است.

در ادامه پرسش و پاسخ دانشجویان با سخنران انجام شد و دکتر محسن جعفری‌مذهب عضو هیئت علمی کتابخانه ملی و استاد مدعو دانشکده ادبیات بر ضرورت توجه به ویژگی‌های فیزیکی نسخ خطی شامل جلد، خط، کاغذ، ترکیب عناصر و ... تأکید کردند و به پیشرو بودن مهدی بیانی در توجه به جلد نسخ خطی اشاره کردند.

البته قبل از پرسش دانشجویان دکتر جعفری‌مذهب که خود در کار نسخه و اسناد، استاد هستند نکاتی را مطرح کردند. ایشان خاطرنشان کردند که: متأسفانه در ایران نسخه خطی با نام فهرست‌نویسی شناخته شده ... متأسفانه هرکسی که نسخه خطی را باز می‌کند بعد از زدن شماره ثبت و پیدا کردن نسخه، بلافاصله به سراغ متن می‌رود و فقط کسی که در ایران از جلد

شروع کرد مهدی بیانی بود ...

در پایان دکتر ماندانا برکشلی با جمله زیر به نشست خاتمه دادند: «ما گنجینه‌ای داریم که حتی اسم گنجینه هم برایش کم است؛ این گنجینه در ایران نهفته است که ما ایرانیان هنوز خیلی به اهمیت آن پی نبرده‌ایم و باید هر چه زودتر به مطالعات و پژوهش‌های خود در این حوزه سرعت و عمق بیشتری ببخشیم».

مروری بر پژوهش‌های بین‌المللی اسناد تاریخی

(سخنران: پروفسور کریستوف ورنر)

مقدمه:

گروه تاریخ دانشگاه تهران در ادامه برنامه‌های کاربردی خود برای بالابردن سطح کیفی رشته تاریخ، اقدام به برگزاری نشستی دیگر در تاریخ سه‌شنبه سوم اسفند ماه ۱۳۹۵ به سخنرانی پروفسور کریستوف ورنر (رئیس بخش ایرانشناسی دانشگاه ماربورگ) کرد. این نشست که در محل تالار استاد فقید، باستانی پاریزی (با میزبانی گروه تاریخ) واقع در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران برگزار شد، به مروری بر پژوهش‌های بین‌المللی اسناد تاریخی پرداخت. در این نشست، سخنران محترم به ایراد سخنانی در باب اهمیت اسناد

فارسی، پروژه‌های بین‌المللی اسناد و برنامه‌های کاربردی خود برای بهبود وضعیت اسناد فارسی پرداخت که نه تنها برای دانشجویان و علاقه‌مندان به حوزه اسناد بلکه برای اساتید و پژوهشگران این عرصه درخور توجه و مفید بوده است.

معرفی سخنران

پروفسور کریستوف ورنر، از دانشجویان قدیمی گروه تاریخ دانشگاه است. وی که ایرانشناس و پژوهشگر تاریخ مدرن ایران است هم‌اکنون به‌عنوان رئیس بخش ایرانشناسی دانشگاه ماربوگ در کشور آلمان فعالیت دارد. ایشان مدیریت پروژه بانک اطلاعات تصویری اسناد تاریخی ایران و آسیای مرکزی را نیز در دانشگاه فیلیپ ماربوگ عهده‌دار است. پروفسور ورنر تاکنون تعداد زیادی از اسناد خصوصی و دولتی از قبیل فرمان‌های رسمی، اسناد شرقی و احکام قضایی این پایگاه اطلاع‌رسانی را به دو زبان فارسی و آلمانی با طرحی واضح و با امکان جست‌وجو و دستیابی به آن‌ها، جمع‌آوری و بارگذاری کرده است. او مقالات و سخنرانی‌هایی در حوزه ایرانشناسی از جمله سندخوانی و تصحیح نسخه‌های خطی و امثالهم داشته که از این قبیل هستند:

- ۱- زنان واقف در تهران عهد قاجار، ترجمه نسیم مجیدی.
- ۲- وقف، آیین تحولات اجتماعی/کریستف ورنر: ترجمه و تلخیص کیومرث ایراندوست.
- ۳- تاریخ تبریز (از زندیه تا قاجاریه).
- ۴- وقف صفوی در دوره قاجار-ظهیری در تبریز، نویسنده مجتبی کیانی و کریستف ورنر.

متن سخنران پروفسور کریستوف ورنر

این نشست با خوش‌آمدگویی دکتر رشتیانی، استاد فرهیخته و گران‌سنگ دانشگاه تهران آغاز شد که به حق حامی درجه یک برگزاری این‌گونه نشست‌ها هستند. ایشان در ابتدا با ابراز خرسندی و خوشحالی از حضور پروفسور کریستوف ورنر در این نشست، به معرفی رشته تاریخ و گرایش‌های آن در دانشگاه و همچنین حوزه کاری دانشجویان هر یک از این گرایش‌ها پرداخت. ایشان ضمن تأکید بر حوزه کاری پروفسور ورنر بر اسناد فارسی و ایجاد پایگاه جالب و بی‌نظیر بانک مطالعات اسنادی (asnad.org)، با خاطرنشان کردن تسلط پروفسور ورنر بر زبان فارسی، از ایشان دعوت به سخنرانی کردند.

پروفسور ورنر ضمن تأکید بر خوشحالی از بازگشت به دانشگاهی که ۲۵ سال پیش در آن تحصیل می‌کرده‌اند، از عوامل این امر و شخص دکتر رشتیانی تقدیر و تشکر به‌عمل آوردند و با بازگشت به خانه دانستن این سفر، به معرفی خود، پژوهش‌ها و پروژه‌های آینده خود پرداختند.

در ذیل برداشتی از مهم‌ترین سخنان ایشان در این نشست آورده شده است:

پروفسور کریستوف ورنر با عنوان اینکه پایان‌نامه دکتری خود را در زمینه تاریخ تبریز (زندیه تا اوایل قاجار) ارائه داد افزودند که بر اساس اسناد شرعی و فرمان‌ها و رقم‌های دوره قاجار، موفق به نوشتن تاریخی دیگر در مورد تبریز شدند. او اسناد مختلف راجع به تاریخ ایران و آسیای مرکزی را جمع‌آوری کرد تا اینکه بانک اطلاعاتی اسنادشناسی را افتتاح کرد. در واقع اولین ورژن در زمینه اطلاعات اسنادی را در دانشگاه فرایبورگ آلمان در سال ۲۰۰۳ به‌وجود آورد. او در سمینار دانشگاه تهران گفت هدفش این است با پژوهشگران کشورهای آلمان، ژاپن، ازبکستان، یک زمینه پژوهشی تازه‌ای به‌نام سندشناسی تطبیقی زبان فارسی ایجاد کند. در واقع در هند تا زمان سلطه بریتانیا زبان فارسی رواج داشته هرچند که از سندشناسی آن اسناد کمی در دست است. ورنر گفت اسنادی از قفقاز در دست است که دوزبانه می‌باشند و در آسیای مرکزی اسنادی در دست است که به زبان ترکی، فارسی می‌باشند با اینکه این اسناد به سیستم‌های اداری مربوط می‌شوند که کاملاً باهم تفاوت دارند (در زمینه دینی، حقوقی، سیاسی ...). اما آنچه که در این سیستم‌ها مشترک است، فارسی بودن آن‌هاست. هدف او از سندشناسی تطبیقی این مناطق این است که در واقع او این مناطق را هم از لحاظ تحولات تاریخی و هم از نظر جغرافیایی مورد مقایسه قرار دهند؛ ایشان این برنامه‌ها را از اهداف پروژه‌های آینده خود دانسته و ابراز امیدواری کردند که با همکاری دکتر رشتیانی و همکاران ایرانی خود کنفرانس‌ها، کارگاه‌های آموزشی و امکاناتی را در اختیار همه پژوهشگران بگذارند تا پیشرفت کنند. در ادامه مبحث پروفسور ورنر در جواب سؤال دکتر رشتیانی که پرسیده بودند چرا بعضی اسناد انتشار یافته متن استنساخ شده دارند و بعضی دیگر ندارند، افزودند: بعضی از اسناد فقط به‌صورت عکس چاپ شده‌اند؛ پس آن‌هایی که متن استنساخ شده دارند را در اطلاعات اسنادی اضافه می‌کنیم و آن‌هایی را که فقط عکس چاپ شده دارند و یا دیگر اسناد، با کمک همکاران ایرانی و خارج از ایران به‌صورت ورد همراه با عکس ثبت می‌شوند.

از نظر پروفسور ورنر بعضی اسناد اشتباهاتی دارد، خواندن سند و تایپ کردن آن و بازخوانی دوباره و سه‌باره سند به وقت و امکانات و همچنین سیستم‌های بسیاری نیاز دارد. وی در ادامه گفته‌های خود افزودند سندشناسی در ایران در دهه اخیر پیشرفت کرده است به‌هرحال ده سال پیش یک نظام واحد وجود نداشته که درست و دقیق اسناد تصحیح بشود، مشکلی که در زمینه سندخوانی فارسی هست مشکل دست‌نویسی فارسی یا دستور خط می‌باشد، مثلاً در یک سند دوره صفوی ممکن است کلمه اسماعیل یک‌بار با (الف) و یکبار با (ع) نوشته شود، در هر صورت یا هر کلمه دیگری به صورت‌های متفاوت نوشته شود.

از آنجایی که فهرست‌نویسی کلید ورود به سندشناسی می‌باشد، کریستوف ورنر معیار خود را در فهرست‌نویسی این‌گونه بیان می‌کند: او معتقد است که این فهرست‌نویسی برمی‌گردد به مسئله سندشناسی، اینکه از کجا می‌اییم؟ به کجا می‌خواهیم برویم؟ از چه سنت‌هایی شروع می‌کنیم؟ و مسئله اصلی، فهرست‌برداری برای کیست؟ برای پژوهشگر است یا برای مورخ پیشرفته؟ یا برای عمومیت؟ در واقع فهرست‌نویسی هر چقدر دقیق‌تر باشد، به همان میزان مشکل‌تر خواهد بود. از نظر ایشان سیستم فهرست‌برداری برمی‌گردد به سندشناسی اروپایی؛ به عبارتی می‌توان گفت از نظام اروپایی سرچشمه گرفته که اسناد را به سه دسته فرمان، حقوقی، منشآت تقسیم‌بندی می‌کنند. اما در زمینه اینکه چه کسانی با گروه پروفیسور ورنر همکاری می‌کنند باید گفت که از طرف خانواده‌های ایرانی و ادارات دولتی و از تاشکند، ژاپن، گرجستان، شبه‌قاره هند، قفقاز اسنادی برای آن‌ها فرستاده می‌شود. این گروه پس از دریافت اسناد، آن‌ها را وارد و ثبت می‌کنند. اما در زمینه شناخت صحیح محتوای اسناد اینکه چه چیز درست و چه چیز نادرست است، تدریس نقش مهمی دارد. کتاب قائم‌مقامی اولین کتاب در زمینه سندشناسی در ایران است، در تقسیم‌بندی‌هایی که در کتاب قائم‌مقامی صورت گرفته پیشرفت و تحولاتی دیده می‌شود، بسیار مهم است که این تحولات فهمیده شوند. در واقع این تحولات نشان‌دهنده پیشرفت در سندشناسی ایرانی هستند؛ به بیانی سندشناسی را باید از کتاب قائم‌مقامی شروع کرد، تا مشخص شود در چه حد پیشرفت کردیم. از نظر آقای ورنر برای سندشناسی فقط و فقط کتاب قائم‌مقامی کافی نیست بلکه این کتاب برای شروع کار است و برای سندشناسی فقط نباید به همین کتاب اکتفا کرد. بعضی وقت‌ها مهم است که به اصل سند هم دسترسی داشته باشیم. وقتی اصل سند در دست فرد است خیلی خوب می‌توان

سندشناسی کرد. به‌خصوص مهرها که فقط از طریق اسکن نمی‌توان آن‌ها را شناسایی کرد بلکه باید به آن دسترسی داشت. برای شناخت کاغذ و نوع و مواد آن باید به اصل آن دسترسی داشته باشیم، برای مورخی که می‌خواهد بداند موضوع سند چیست همان عکاسی و اسکن کافی می‌باشد اما برای کسی که می‌خواهد سندشناسی تخصصی انجام دهد واقعاً ضرورت دارد که به اصل سند هم دسترسی داشته باشد و هرچه سند مهم‌تر باشد دسترسی به آن هم اهمیت بیشتری دارد. سندشناسی در جاهای مختلف متفاوت می‌باشد؛ مثلاً در ایران اهمیت موضوع سند نسبت به محتوای سند بیشتر است درحالی‌که در جاهای دیگر چنین نیست و اهمیت خواندن محتوای سند نسبت به تعیین موضوع سند بیشتر است که این اصل دومی در کشورهای اروپایی بیشتر رعایت می‌شود.

پروفسور ورنر با اعلام اینکه علم سندشناسی می‌تواند یک علم مستقل باشد یعنی فقط وابسته به تاریخ نباشد بلکه زمینه‌های پژوهشی مستقلی داشته باشد، به سخنان خود در این نشست پایان داده و به پرسش‌های حضار پاسخ دادند.

گزارش برگزاری همایش زندگی، زمانه، کارنامه و خاندان فروغی

دکتر سید مجید سید تفرشی^۱

همایش یک‌روزه زندگی، زمانه، کارنامه و خاندان ذکاءالملک فروغی در پنجم آذرماه در آرشیو ملی ایران برگزار شد. در ابتدای این همایش، ریاست محترم پژوهشکده اسناد، آقای عزیزی با اشاره به اینکه این همایش ابتدا قرار بود به صورت یک نشست کوتاه مشتمل بر دو-سه سخنرانی اجرا شود، فرمودند که فروغی به عنوان شخصیتی محبوب، منفور و تاریخی در نظر مردم وجود دارد که از این میان شخصیت تاریخی او مد نظر این همایش است. در ادامه دکتر تفرشی که ایده و مدیریت اجرایی همایش از ایشان بود، به مناسبت برگزاری این همایش که هفتاد و پنجمین سالگرد درگذشت محمدعلی فروغی (ذکاءالملک دوم) است، اشاره کردند و گفتند که در این همایش سعی شده بیشتر ابعاد زندگی فروغی مد نظر قرار گیرد. سپس به ارائه برنامه همایش پرداختند.

پنل اول

اولین سخنران این همایش سرکار خانم سعیدی معاونت محترم پژوهشکده اسناد بودند که به موضوع «اسناد موجود از محمدعلی فروغی در آرشیو ملی» پرداختند. به گفته ایشان حدود ۱۰۰ سند به نام ایشان ثبت شده است که بیشتر به کتب تألیفی و ترجمه شده توسط فروغی می‌پردازد و کمتر به شخصیت سیاسی او پرداخته شده است. سپس ایشان به ارائه چند نمونه

۱. دکترای تاریخ، تاریخ‌نگار، سندپژوه و پژوهشگر مستقل آرشیو ملی بریتانیا.
mtafreshi@gmail.com

از این اسناد و بحث درباره آن‌ها پرداختند. تمرکز ویژه سخنرانی ایشان بر نامه‌ای از فروغی به مخاطبی نامعلوم در اوایل سلطنت رضاشاه پهلوی بود.

سخنران دوم جناب آقای موسوی طبری بود که در مورد «پیشینه خاندان فروغی و انتساب تبار یهودی به این خاندان» پرداختند. ایشان فرمودند که موضوع سخنرانی یک پرسش درباره پیشینه یهودی خاندان فروغی است، نه پاسخ به این سؤال. ایشان با اشاره به اینکه این انتساب در وقایع پس از شهریور ۱۳۲۰ بسیار مورد اشاره قرار گرفته، به اسناد و منابعی که فروغی را یهودی تبار نامیده‌اند، پرداختند. فروغی ابتدا به عنوان یهودی تبار، یهودی زاده و در مرحله آخر یهودی نامیده شده است. پس از شهریور ۱۳۲۰ اتهامات زیادی نسبت به فروغی مطرح شد که آن‌ها با استناد به مدارک کذب است، به غیر از تبار یهودی او که نه قابل اثبات و نه قابل رد است. اما شواهدی در این زمینه وجود دارد که نشان می‌دهد این انتساب صحیح نیست، از جمله متون ادبی که فروغی تصحیح کرده و موارد زیادی بر علیه یهودیان در آن‌ها نگاشته شده است.

سخنران سوم جناب آقای فرهاد طاهری بودند که با موضوع «مکتوبات پیدا و پنهان اقل چاکران محمدحسین فروغی (ذکاءالملک اول)» سخنرانی کردند. ایشان در ابتدا با ارائه بیوگرافی محمدحسین فروغی ذکاءالملک اول (پدر محمدعلی فروغی) به گزارشی در مورد آثار او و موضوعات مورد بحث در این آثار پرداختند که کتابی نیز در این باره در دست انتشار دارند. سخنران بعدی جناب آقای امین آریان‌راد با موضوع «تاریخ‌نگاری خاندان فروغی» به ایراد سخنرانی پرداختند. ایشان ابتدا به فعالیت‌های میرزا محمدحسین فروغی در عهد ناصری و مظفری و ویژگی‌های تاریخ‌نگاری ایشان اشاره کردند. سپس به فعالیت‌های میرزا محمدعلی فروغی (ذکاءالملک دوم) در زمینه تاریخ‌نگاری اشاره کردند. ایشان سپس به بررسی کتاب «تاریخ ایران» نوشته میرزا محمدحسین فروغی پرداختند که به گفته ایشان اولین کسی است که اطلاعات دقیق تاریخی در مورد هخامنشیان مطرح می‌کند و بر خلاف دیگر تواریخ، به‌طور مفصل به تاریخ خلفا نیز می‌پردازد.

پنل دوم

پنل دوم با سخنرانی جناب استاد جمشید کیانفر با موضوع «روزنامه‌نگاری خاندان ذکاءالملک» آغاز شد. ایشان با مرور تاریخچه اعزام محصل به اروپا در عهد عباس میرزا نایب‌السلطنه پرداختند که یکی از این محصلان میرزا صالح شیرازی بود که اولین روزنامه ایران یعنی نشریه کاغذ خبر را در ایران منتشر کرد. محمدحسین فروغی نیز به کار روزنامه‌نگاری اشتغال داشت و نگارش تاریخ ایران را ابتدا به صورت پاورقی در روزنامه ایران آغاز کرد و سپس به صورت کتاب به طبع رساند. مهم‌ترین فعالیت روزنامه‌نگاری فروغی روزنامه تربیت است

که پس از مرگ ناصرالدین‌شاه به طبع می‌رسید و با استقبال عامه مواجه شد. این نشریه از تأثیرگذارترین نشریات عهد مظفری است و حتی برخی معتقدند که زمینه‌ساز انقلاب مشروطه نیز بوده است.

سخنران دوم جناب دکتر حامد عامری بودند که با موضوع فروغی و نقش او در تحول فکر قانون‌خواهی و مشروطه‌خواهی به ایراد سخنرانی پرداختند. ایشان ابتدا به مرور تاریخچه اندیشه ترقی‌خواهی و قانون‌خواهی پرداختند که آغاز آن در عصر قاجار و با اقدامات عباس‌میرزا نایب‌السلطنه بود. قانون‌نویسی در عصر ناصری با نوشتن قوانین و نظام‌نامه‌های مختلف آغاز شد و بعد از آن به تقاضا برای حکومت قانون که مشتمل بر وظایف حکومت و ملت است، می‌رسد. سپس ایشان به بررسی رساله محمدعلی فروغی به نام «حقوق اساسی یا آداب مشروطیت دول» و مفاهیمی که فروغی در آن آورده است، پرداختند.

سومین سخنران جناب آقای افشین وفایی بودند که با موضوع «خاطرات منتشرنشده فروغی» سخنرانی کردند. ایشان به ارائه گزارشی درباره سرگذشت نسخه‌خطی خاطرات فروغی و نحوه به‌دست آمدن آن پرداختند. بخشی از این خاطرات با عنوان «خاطرات فروغی» از کنفرانس صلح پاریس به چاپ رسیده و خاطرات مفصل او نیز در آستانه چاپ است. در پایان ایشان گزیده‌هایی از این خاطرات را برای حضار قرائت کردند.

آخرین سخنران پنل دوم استاد کاوه بیات بودند که با عنوان جابه‌جایی قدرت و دغدغه‌های یک نخست‌وزیر در شهریور ۱۳۲۰ به ایراد سخنرانی پرداختند. ایشان با اشاره به یکی از دغدغه‌های فروغی که مسئله جانشینی رضاشاه بود، به بررسی مکاتبات و گزارش‌های سفارت و وزارت امور خارجه بریتانیا مبنی بر پیشنهاد بازگشت قاجاریه به سلطنت و عدم محبوبیت رضاشاه در اذهان مردم ایران پرداخت که در نهایت با بررسی گزینه‌های مختلف رأی به حفظ محمدرضاشاه دادند. گزینه‌های زیادی برای جایگزینی رضاشاه نبود، اما اتفاق نظری نیز در این باره وجود نداشت. مهم‌ترین گزینه برای جایگزینی اعاده سلطنت قاجار بود که سر ریدر بولارد سفیر انگلیس و محمدعلی فروغی نخست‌وزیر با آن مخالف بودند و در نهایت بولارد جانشینی محمدرضا پهلوی ولیعهد را به‌عنوان یک گزینه آزمایشی و قابل کنترل مطرح می‌کند.

پنل سوم

پس از وقت استراحت، پخش فیلم مستند اشغال ایران و فروغی آغاز شد. پس از پایان فیلم جلسه پرسش و پاسخ با حضور کارگردان فیلم آقای احسان عمادی و تهیه‌کننده آقای حسام اسلامی برگزار شد.

پنل سوم با سخنرانی جناب آقای محمد دروگر با عنوان نقش محمدعلی فروغی در مجادلات سیاسی-مذهبی ازلی‌ها و بهائیان آغاز شد. ایشان در ابتدا با اشاره به نسب فروغی از زبان خودش، به اقوال موجود دربارهٔ پیشینه یهودی فروغی اشاره کردند و به تاریخ ظهور آیین بابیت و اصول فکری و شاخه‌های آن پرداختند. سپس اسناد و منابعی را ارائه کردند که طبق آن‌ها ذکاءالملک فروغی (محمدعلی) ازلی (بابی) بوده است. طبق این اسناد هم محمدعلی فروغی و هم برادرش میرزا ابوالحسن‌خان از شاگردان شیخ هادی نجم‌آبادی از سران ازلی بوده و در برخی از این منابع صریحاً اظهار شده که هر دو برادر ازلی هستند.

سخنران بعدی این همایش جناب آقای مقداد نبوی رضوی بودند که به موضوع جایگاه خاندان فروغی در نوگرایی و نواندیشی دینی پرداختند. با بررسی آثار محمدحسین‌خان فروغی می‌توان مختصات فکری سید جمال‌الدین افغانی (اسدآبادی) را در آن‌ها یافت و همچنین فروغی از ارادتمندان شیخ هادی نجم‌آبادی می‌باشد که او از چهره‌های برجسته نواندیشی دینی بوده است. همچنین محمدحسین‌خان عضو انجمن باغ سلیمان‌خان میکده -انجمنی بابی- بوده است. همچنین محمدحسین‌خان فروغی و فرزندش میرزا محمدعلی در نگارش و تدوین کتب درسی هم فعال بوده‌اند و افکار روشنفکری دینی در آثارشان دیده می‌شود. دو فرزند محمدحسین‌خان، یعنی محمدعلی و ابوالحسن فروغی هر دو عضو لژ فراماسونری و به ادعای سخنران بابی بوده‌اند و از دستگاه فراماسونری برای ضربه‌زدن به سلطنت قاجار که از اهداف اصلی بابی‌ها در آن زمان بوده است، استفاده کرده‌اند.

آخرین سخنران این پنل جناب دکتر امید اخوی با موضوع «فروغی و مدرسه علوم سیاسی: تربیت نخبگان سیاست و دیپلماسی» بودند. ایشان به انجام پژوهشی ۴ ساله در مورد مدرسه علوم سیاسی اشاره کردند که یکی از اولین مدارس تخصصی ایران در عصر قاجار بوده و مجموعه خصوصی جناب استاد بهمن بیانی کمک شایانی به این پژوهش کرده است. هم محمدحسین‌خان فروغی ذکاءالملک اول و هم محمدعلی‌خان فروغی ذکاءالملک دوم از مدیران و اساتید مدرسه علوم سیاسی بوده‌اند. جزوه حقوق بین‌الملل توسط ابوالحسن‌خان فروغی و تاریخ ملل قدیمه مشرق ترجمه محمدعلی فروغی از مکتوبات خاندان فروغی برای مدرسه علوم سیاسی است. همچنین کتب تاریخی فروغی و جزوه حقوق اساسی فروغی که در سال ۱۳۲۵ق. با مقدمه پدرش چاپ شده بود، در مدرسه علوم تدریس می‌شد. ایشان در ادامه به فعالیت‌های فرهنگی و دانشجویی محصلان این مدرسه و نقش خاندان فروغی در ترویج این فعالیت‌ها و تربیت شاگردان مدرسه علوم سیاسی پرداختند که تأمین‌کننده کادر نیروهای متخصص برای وزارتخانه‌های مختلف بوده است.

سخنران چهارم این پنل جناب آقای شاهین زینعلی با موضوع محافظه‌کاری فروغی و

دولت رضاشاه بودند. ایشان در ابتدا به تغییر رویه مشروطه‌خواهان (از جمله خاندان فروغی) اشاره کردند که انتظار می‌رفت به مخالفت با رضاشاه بپردازند، اما به حمایت از او پرداختند. سپس ایشان مختصات و ویژگی‌های محافظه‌کاران و نحوه عملکرد آن‌ها در فعالیت‌های سیاسی را برشمرده و آن‌ها را در عملکرد محمدعلی فروغی بررسی کردند. بنا به گفته ایشان، فروغی یک محافظه‌کار ایرانی بود که اوج گرفتن زندگی سیاسی او تقریباً در عصر مشروطه آغاز شد و فعالان سیاسی این دوره متأثر از فضای سیاسی بریتانیا بودند.

پنل چهارم

پنل چهارم با سخنرانی جناب دکتر محمدعلی بهمنی‌قاجار با موضوع «فروغی دیپلمات» آغاز شد. ایشان در ابتدا به اهم مناصب محمدعلی فروغی علی‌الخصوص در دستگاه دیپلماسی و تبیین عملکرد او در این دستگاه به‌ویژه در مناقشات مرزی با کشورهای همسایه من جمله افغانستان، شوروی، ترکیه و عراق پرداختند. در اواخر عصر قاجار و در عصر پهلوی اول که ایران با تجاوزات شوروی روبه‌رو است و فروغی دارای مناصب عالی در دستگاه دیپلماسی است، اقدام قابل‌توجهی در مقابله با این تجاوزات انجام نمی‌دهد. همچنین در پی اقدام دریابان غلامعلی‌خان بایندر در اخراج انگلیسی‌ها از قشم، فروغی به‌جای حمایت از بایندر رفتاری منفعلانه دارد. پس از او باقر کاظمی مذهب‌الدوله به وزارت امور خارجه می‌رسد که بر خلاف فروغی در برابر انگلیسی‌ها کوتاه نمی‌آید. ایشان سخنرانی خود را این‌گونه خاتمه دادند که اگر چه فروغی در علم و فلسفه مرتبه والایی دارد، در دستگاه دیپلماسی و مناقشات مرزی ایران و همسایگان کارنامه درخشانی از خود بر جای نگذاشته است.

سخنران بعد، جناب آقای یحیی آریا بخشایش به موضوع «کنفرانس صلح پاریس از زبان فروغی بر طبق اسناد منتشرنشده» پرداختند. ایشان با ارائه سابقه پژوهش‌شان در مورد اسناد فروغی، به قرائت‌نامه‌هایی از فروغی در کنفرانس صلح پاریس پرداختند که تاکنون منتشر نشده است. یکی از این نامه‌ها نامه‌ای بود که به تلاش هیئت اعزامی ایران برای شرکت در کنفرانس صلح پاریس و استنکاف دول اروپایی از پذیرش ایران در این کنفرانس اختصاص داشت.

سخنران بعدی جناب آقای مختاری اصفهانی با موضوع «منتقد نزدیک‌شدن به شوروی: فروغی در تقابل با تیمورتاش» بودند. ایشان در این سخنرانی به بررسی جایگاه محمدعلی فروغی و عبدالحسین تیمورتاش و مقایسه آن‌ها پرداختند. فروغی منتقد تیمورتاش بود که گرداننده اصلی سیاست خارجی ایران است و توازن را در این سیاست خارجی رعایت نمی‌کند و بیش از حد به روس‌ها نزدیک و از انگلیس‌ها دور می‌شود. توصیه فروغی این است که ما باید مانند ترکیه به غرب و انگلیس نزدیک شویم.

سخنران آخر سرکار خانم فاطمه جزایری با موضوع «تأثیر فروغی بر فرهنگستان» بودند. به گفته ایشان زمره‌های پاکسازی زبان فارسی و استفاده از زبان اصیل فارسی به دوره قاجار و عهد ناصری برمی‌گردد که میراث آن به عهد رضاشاه رسید که در این دوره فرهنگستان زبان فارسی تأسیس شد. بر خلاف آنچه گفته می‌شود فروغی مخالف زبان عربی و پاکسازی آن از زبان فارسی نبود چون به عقیده او وجود واژگان عربی باعث غنای زبات فارسی می‌شود. همچنین ایشان به راهکارهایی پرداختند که فروغی برای حفظ زبان فارسی پیشنهاد می‌کند. در پایان همایش نیز دکتر تفرشی به ایراد سخنرانی درباره سه وجه و دوره مختلف از زندگی، زمانه و کارنامه فروغی و همچنین جمع‌بندی همایش پرداختند. بنا به فرمایش ایشان، در مواجهه با قدرت و وضع موجود برای انجام اصلاحات، روشنفکران به سه نحوه از خود واکنش نشان می‌دهند که هر سه نوع آن در دوره‌ای از زندگی فروغی وجود داشته است. نخستین واکنش کسب قدرت سیاسی یا ملحق‌شدن به قدرت سیاسی برای انجام اصلاحات است. اندیشه فروغی پس از کودتا رسیدن به مقاصد خود با الحاق به قدرت سیاسی بود. نوع دوم قهر از قدرت و مقابله با قدرت است که فروغی در دوره استبداد صغیر آن را تجربه کرد. نوع سوم انفعال و خانه‌نشینی و عدم تقابل یا تعامل با قدرت و انجام کار صرفاً فرهنگی است که فروغی آن را نیز با خانه‌نشینی در عصر رضاشاه بین سال‌های ۱۳۱۴ تا ۱۳۲۰ تجربه کرد و به تألیف آثار پرداخت. البته باید گفت که بخشی از این سه نوع واکنش با نظر و انتخاب خود افراد است و بخش دیگر از طرف حکومت بر افراد تحمیل می‌شود.

گزارش برگزاری همایش ملی بازتاب و پیامدهای مُعاهدات گلستان و ترکمانچای

دکتر مجتبی سلطانی احمدی^۱

مؤسسه تاریخ و فرهنگ دیار کهن در ادامه برنامه‌های علمی و پژوهشی خود «همایش ملی بازتاب و پیامدهای مُعاهدات گلستان و ترکمانچای» را با مشارکت منطقه آزاد تجاری و صنعتی آرس و همراهی انجمن ایرانی تاریخ، مؤسسه تاریخ معاصر ایران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی، مرکز اسناد و کتابخانه مجلس شورای اسلامی، مؤسسه مهد آزادی، بنیاد مطالعات قفقاز، مؤسسه فرهنگی بین‌المللی آران، دانشگاه آزاد اسلامی آذربایجان شرقی و دانشگاه آزاد اسلامی واحد شبستر و دانشگاه آزاد اسلامی مرکز جلفا در تاریخ ۲۲ و ۲۳ آذرماه در شهرستان جلفا برگزار کرد. محورهای اصلی همایش عبارت بودند از: نقش ایلات و عشایر در دفاع از مرزهای ایران، رسائل جهادیه و بررسی‌های تاریخی، شهدای شاخص ایرانی در جنگ‌های روس با ایران، نقش عباس میرزا نایب‌السلطنه در جنگ‌های روس با ایران، پیامدهای مُعاهدات گلستان و ترکمانچای (سیاسی، فرهنگی، مذهبی، اجتماعی)، بررسی مفاد مُعاهدات گلستان و ترکمانچای، تأثیر جنگ‌های روس با ایران بر ایجاد اندیشه نوگرایی در ایران، بازتاب مجاهدات و رشادت‌های مدافعان میهن در ادبیات فارسی، منبع‌شناسی جنگ‌های ایران و روس. بخش ویژه همایش نیز به بررسی نقش منطقه آرس در تاریخ ایران اختصاص داشت.

غبارروبی و گل آفشانی بر مزار شهدا

روز قبل از برگزاری همایش دبیر اجرایی همایش رحیم نیکبخت به‌همراه آقای ابراهیمی

۱. دکترای تاریخ. عضو هیئت‌علمی
گروه تاریخ اسلامی دانشگاه پیام نور،
soltanim87@gmail.com

نماینده وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در سازمان منطقه آزاد ارس همراه با امام جمعه محترم جلفا حجت‌الاسلام سنجری ملاقات کردند و اهداف و برنامه‌های همایش را تشریح و از ایشان برای حضو در مراسم دعوت به‌عمل آوردند.

صبح روز چهارشنبه ۲۲ آذرماه قبل از شروع مراسم افتتاحیه همایش، میهمانان و سخنرانان علمی برای ادای احترام به مقام شهدای منطقه جلفا بر سر مزار شهدای مرزبانی در نقطه صفر مرزی حاضر شدند و با غبارروبی و نثار گل و قرائت فاتحه یاد شهدای مرزبان شهریور ۱۳۲۰ ش. را گرامی داشتند. سپس جمع حاضر بر مزار شهدای گمنام دفاع مقدس نیز حاضر شده و با قرائت فاتحه و نثار گل ادای احترام کردند.

مراسم افتتاحیه همایش

مراسم افتتاحیه صبح روز چهارشنبه ۲۲ آذرماه در سالن حکیم ابوالقاسم نباتی واقع در سایت اداری سازمان منطقه تجاری ارس با حضور تاریخ‌پژوهان و محققان و اساتید دانشگاهی، مسئولان شهرستان، امام جمعه و فرماندهان مرزبانی و نیروی‌های نظامی و انتظامی با تلاوت قرآن مجید و اجرای سرود جمهوری اسلامی ایران آغاز شد.

در ابتدای مراسم رحیم نیکبخت مدیر اجرایی همایش و مدیر مؤسسه تاریخ و فرهنگ دیار کهن، طی سخنانی با خوشآمدگویی به حضار و میهمانان در خصوص فعالیت‌های مؤسسه دیار کهن توضیحاتی ارائه داد و افزود: مؤسسه تاریخ و فرهنگ دیار فرهنگ کهن از بدو تأسیس در سال ۱۳۹۱ فعالیت منسجم و هدفمندی در حوزه‌های مغفول‌مانده تاریخ و فرهنگ ایران و آذربایجان آغاز کرده است. این مؤسسه علمی و فرهنگی با مشورت و همکاری محققان و پژوهشگران برجسته و صاحب‌نظر برنامه‌ای مدون و هدفمند برای بررسی تحولات تاریخ آذربایجان تدوین کرده است. برگزاری نخستین همایش نشست تخصصی بزرگداشت ستارخان سردار ملی ایران در کتابخانه مجلس شورای اسلامی، نخستین گام قابل‌توجه مؤسسه در بررسی علمی و مستند تاریخ آذربایجان در بستر هویت و فرهنگ ایرانی بود.

وی ادامه داد: برگزاری همایش ملی مشروطیت آذربایجان از دارالسلطنه تبریز تا مراغه در تهران و تبریز در سال ۱۳۹۴ و در ادامه، برگزاری همایش ملی بزرگداشت شیخ محمد خیابانی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد شبستر، گوشه‌ای دیگر از فعالیت این مؤسسه در راستای اهداف وطن‌دوستانه‌اش بود. به باور محققان معاصر ایران دو رشته جنگ‌های روسیه‌تزاری با ایران و پس از آن، انعقاد معاهدات تحمیلی گلستان و ترکمانچای فصل مهمی در تاریخ معاصر ایران محسوب می‌شود.

متأسفانه به‌رغم این اهمیت، تلاش شایسته و بایسته‌ای برای تبیین ابعاد و زوایای مختلف

این واقعه و تبعات کوتاه و بلندمدت آن، در مراکز دانشگاهی صورت نگرفته است. تأسفاتر آن که گروه‌های تاریخ و مراکز پژوهشی متولی تاریخ و فرهنگ آذربایجان در این عرصه تلاش درخوری نکرده‌اند. این همایش علاوه بر توجه محورهای مدنظر اعلامی، در بخش ویژه نقش منطقه ارس در تاریخ ایران را با هدف روشن‌ساختن جایگاه این منطقه در نظر گرفت. دبیر اجرایی همایش در پایان پیشنهاد داد با هماهنگی مراکز ذی‌ربط، اساتید تاریخ کشورهای جمهوری آذربایجان، نخجوان و ارمنستان که تا قبل از جنگ‌های روسیه با ایران بخشی از قلمرو ایران بودند، به‌صورت مشترک به بازخوانی تاریخ مشترک بپردازند. در ادامه حجت‌الاسلام سنجری امام جمعه محترم جلفا طی سخنانی با عرض خوش‌آمدگویی اظهار داشت: آنچه در عهدنامه گلستان و ترکمانچای به تاراج رفت غیر از خاک، غیرت، هویت و عزت نفس ایرانیان بود. وی با اشاره به پیامدهای این قراردادها افزود آنچه در انقلاب اسلامی روی داد در حقیقت احیای هویت و عزت نفس به تاراج رفته در دو قرن گذشته بود. دبیر علمی همایش دکتر مجتبی سلطانی احمدی سخنران بعدی مراسم افتتاحیه بود که به ارائه گزارش از روند اجرای مسائل علمی همایش پرداخت و افزود هم‌زمانی برگزاری همایش ملی بازتات و پیامدهای مُعاهدات گلستان و ترکمانچای با سالروز نجات آذربایجان از دست فرقه دموکرات شوروی را به فال‌نیک باید گرفت. وی ادامه داد استقبال خوب محققان و پژوهشگران مطالعات تاریخی موجب شد فرصت ارسال چکیده مقالات تمدید شود. در مهلت مقرر ۵۴ چکیده مقاله به دبیرخانه علمی همایش ارسال شد که از این تعداد ۳۰ چکیده در بررسی کمیته علمی برای چاپ در مجموعه چکیده مقالات مورد تصویب و تأیید قرار گرفت.

در نگارش ۳۰ چکیده مقالات ۳۵ محقق مشارکت داشتند که از این تعداد ۱۱ نفر عضو هیئت علمی، ۸ نفر از دانش‌آموختگان و دانشجویان مقطع دکتری، ۸ نفر از دانش‌آموختگان و دانشجویان مقطع کارشناسی‌ارشد و ۸ نفر از نویسندگان و پژوهشگران مطرح کشورمان بودند. وی در پایان گفت: امید است برگزاری این همایش علمی و پژوهشی در روشن ساختن برخی از وجوه بازتاب و پیامدهای مُعاهدات گلستان و ترکمانچای قدمی رو به جلو برداشته باشد. سخنان ویژه همایش دکتر علیرضا بیگدلی دیپلمات‌ارشد وزارت امور خارجه بودند که سخنان خود را با موضوع راه و رسم همسایگی آغاز کردند. می‌گفت: افتخار دارم از طرف مرکز اسناد وزارت امور خارجه، برگزاری این همایش را به دست‌اندرکاران این همایش تبریک عرض کنم. بنده سال‌ها افتخار داشتم تا سفیر ایران در جمهوری آذربایجان باشم. وی افزود: سیاست خارجی از همسایه شروع می‌شود، اما کشورهای همسایه باید علاوه بر همسایه‌بودن، به همسایگی توجه داشته باشند تا بر مشکلات غلبه کنند. بیگدلی گفت: آذربایجان و ارمنستان دو کشور همسایه هستند، اما همسایگی ندارند و دیپلماسی باید همسایه‌بودن را به همسایگی تغییر دهد. همسایگی اصول و چارچوبی دارد، به خصوص کشوری مانند ایران که علاوه بر مرزهای جغرافیایی، از نظر فرهنگی نیز منطقه وسیعی را دربرمی‌گیرد باید به اصول همسایگی پایبند باشد. بحث تاریخ، بحث بسیار مهمی است و در ایجاد درک مشترک میان همسایگان نقش مهمی دارد.

دکتر بیگدلی در ادامه سخنان خود به نحوه و محل نگهداری متن اصلی مُعاهدات گلستان و ترکمانچای در وزارت خارجه پرداخت. پس از سخنرانی دکتر بیگدلی، استاد سید مسعود نقیب شاعر و نویسنده شاخص به شعرخوانی در وصف شهدای گمنام پرداخت. سخنران دیگر بخش افتتاحیه آقای محمد بهمنی قاجار از نوادگان جوادخان گنجه‌ای آخرین مرزدار ایرانی گنجه و مؤلف کتاب «مزداران ایرانی گنجه» بود که به بیان نقش تاریخی خاندان جوادخان در مرزداری از سرحدات ایران در تاریخ پرداخت و در ادامه قصیده‌ای در وصف آذربایجان و نقش آن در دفاع از مرزهای ایران قرائت کرد. در پایان مراسم افتتاحیه، از چهار کتاب مرتبط با تاریخ آذربایجان رونمایی شد. عنوان کتاب‌ها عبارتند از: «مزداران ایرانی گنجه»، تألیف محمد بهمنی قاجار؛ «پیدایش جمهوری آذربایجان»، تألیف مسعود عرفانیان؛ «ناگفته‌ها و ناشنیده‌های تاریخ معاصر آذربایجان»، تألیف مهندس سیدمسعود پیمان و بررسی کتاب‌های درسی جمهوری آذربایجان به کوشش دکتر حسین احمدی. در پایان مراسم افتتاحیه تابلوی تصاویر کتاب‌های رونمایی شده توسط مؤلفان و میهمانان و مسئولین محترم به امضا رسید.

نشست‌های علمی همایش

نشست‌ها و سخنرانی‌های علمی همایش در سه نشست در بعدازظهر روز چهارشنبه و صبح روز پنجشنبه ادامه یافت. اداره نشست اول را دکتر محمدرضا کفاش جمشید، دکتر علی‌رضا بیگدلی، دکتر ابوالفضل حسن‌آبادی برعهده داشتند. در این نشست، به‌ترتیب اساتید و محققان محترم زیر سخنرانی کردند:

دکتر عطاءالله	نقش بازیگران محلی قفقاز در تحولات سیاسی قبل از قرارداد ترکمانچای
عبدی	بررسی تطبیقی نقش کشورهای استعمارگر در تحمیل مُعاهدات گلستان و ترکمانچای و سرکوبی نهضت جنگل
سیدمسعود پیمان	ارشاد المجاهدین: معرفی «رساله جهادیه» اثر عبدالکریم بن محمد صادق اهری
رسول پورزمانی	بررسی سطح روابط میان مردم ایران و قفقاز بعد از قرارداد ترکمانچای
دکتر منیژه صدری	مطالعات تاریخی-فرهنگی جلفا و اسناد عثمانی
احد علامی	اصلاحات عباس‌میرزا

نشست دوم پس از اندکی استراحت و پذیرایی با مسئولیت دکتر مجتبی سلطانی احمدی، دکتر عطاءالله عبدی و دکتر رضا بیگدلو برگزار شد. در این نشست شش سخنرانی علمی توسط

محققان محترم به شرح زیر ارائه شد:

دکتر محمدرضا کفاش جمشید	پیامدهای مُعاهدات گلستان و ترکمانچای
دکتر رضا بیگدلو	پی‌جویی هویتی ایرانیان بعد از معاهدات گلستان و ترکمانچای
دکتر محمدامیر احمدزاده	قرارداد ترکمانچای؛ داغ ننگ ایرانیان و طرح افقی جدید در دیپلماسی
محمد طاهری خسروشاهی	واکنش شاعران قاجار به جدایی قفقاز از ایران
محمدعلی بهمنی قاجار	جوادخان قاجار آخرین مرزبان ایران در گنجه
خانم ناهید عابدینی	تأثیر معاهده ترکمانچای بر اقتصاد تبریز «با نگاهی به تلاش‌های عباس میرزا»

نشست سوم همایش روز پنجشنبه ۲۳ آذرماه ۱۳۹۶ از ساعت ۹:۰۰ تا ۱۲:۳۰ برگزار شد. اداره این نشست را که در دو قسمت برپا شد. دکتر علی ططری دبیری بخش ویژه همایش برعهده داشت. در این قسمت چهار سخنرانی در محورهای همایش توسط محققان محترم به شرح زیر ارائه شد:

جعفر خاشع	نقش قدرت‌های خارجی در تحمیل قرارداد گلستان
دکتر غلامرضا	تحولات فرهنگی بعد از قرارداد ترکمانچای: بررسی موردی روزنامه
درکتانین	آذربایجان جزء لاینفک ایران
بهزاد محمدخانی	نقش ایلات و عشایر در دفاع از مرزهای ایران: بررسی موردی ایل محمدخانی
مسعود کوهستانی‌نژاد	راه‌آهن جلفا و نقش آن در تحولات آذربایجان: بررسی اسنادی

در ادامه نشست سوم بعد از استراحت کوتاهی ارائه مباحث علمی از سر گرفته شد. در این همایش علاوه بر محورهای مدنظر در خصوص بازتاب و پیامدهای مُعاهدات گلستان و ترکمانچای بخش ویژه‌ای برای معرفی مراکز اسنادی کشور و نحوه استفاده از این اسناد در پژوهش‌های تاریخی و فرهنگی جلفا با حضور مدیران مراکز اسنادی کشور طرح و بحث شد. از مدیران مراکز اسنادی کشور که در این همایش حضور و به ارائه مطالب پرداختند می‌توان به دکتر ابوالفضل حسن‌آبادی مدیر مرکز اسناد و مطبوعات آستان قدس رضوی، جناب دکتر رضا قریبی معاون مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، جناب دکتر علی ططری مدیر مرکز اسناد کتابخانه مجلس شورای اسلامی اشاره کرد. اداره نشست پایانی را آقای دکتر بیگدلی،

دکتر غلامرضا درکتانپان و دکتر ابوالفضل حسن‌آبادی برعهده داشتند. مباحث علمی مطروحه در ادامه نشست سوم به شرح ذیل بود:

دکتر علی ططری مسعود عرفانیان	کاربرد اسناد مجلس شورای اسلامی در مطالعات تاریخی جلفا معاهده ترکمانچای، پلی استوار در گریز از حقایق‌نگاری به وارونه‌نگاری
دکتر رضا قریبی دکتر ابوالفضل	مؤسسه تاریخ معاصر ایران و مطالعات تاریخی اهمیت منشآت در بررسی جنگ‌های دوره دوم ایران و روس و
حسن‌آبادی ابوالفضل ماهی	معرفی منشآت جدید معرفی چند شخصیت گمنام در جنگ‌های روسیه علیه ایران

در پایان نشست سوم آقای دکتر علی‌رضا بیگدلی به جمع‌بندی مطالب ارائه‌شده و بیان مؤلفه‌های حسن همجواری پرداخت و ابراز امیدآوری کرد که تداوم برگزاری این‌گونه نشست‌ها بتواند در تبیین تاریخ بی‌تحریف در میان جوانان و دانشجویان مؤثر باشد. دبیر اجرایی همایش رحیم نیک‌بخت هم در پایان با تشکر از حضور اساتید و میهمانان محترم همایش و مسئولان محترم منطقه آزاد تجاری آرس خواستار برگزاری نشست‌های علمی رو در رو با اساتید دانشگاه‌های جمهوری آذربایجان و جمهوری خودمختار نخجوان شد.

گزارشی از دومین همایش بین‌المللی آرشیوی جغرافیای عثمانی

ترجمه و تدوین: نسرين نگاهبان^۱

دومین همایش بین‌المللی آرشیوی جغرافیای عثمانی^۲ از تاریخ ۲۹ آبان الی ۲ آذرماه ۱۳۹۶ (۲۰ الی ۲۴ نوامبر ۲۰۱۷) در مرکز کنگره خلیج (شاخ طلایی)^۳ استانبول ترکیه، به دو زبان انگلیسی و ترکی استانبولی برگزار شد. ساختمان محل برگزاری، بزرگ‌ترین و مدرن‌ترین مرکز گردهم‌آیی و همایش‌های فرهنگی ترکیه است. مساحت این مرکز ۸۸ هزار مترمربع بوده و در زمینی به مساحت ۶۵ هزار مترمربع، بنا نهاده شده و دارای سالن‌های متعدد، با گنجایش متفاوت است.

علاوه‌براین، مرکز دارای ۷۷۰۰ مترمربع فضای آزاد، ۸۲۵۰ مترمربع مساحت ساخت‌وساز و همچنین اسکله و پارکینگ با گنجایش پارک ۷۰۰ اتومبیل و ۱۷ هزار مترمربع فضای سبز است.

در این همایش بیش از ۳۰۰ پژوهشگر از ۴۸ کشور دنیا - که اکثر آن‌ها از کشورهای حاصل از تجزیه امپراتوری عثمانی بودند - شرکت داشتند. جمع مدعوان این همایش ۳۲۵۰ نفر بود.

این همایش تحت حمایت ریاست‌جمهوری ترکیه برگزار شد و برگزارکنندگان آن عبارت بودند از: اداره کل آرشیوهای دولتی نخست‌وزیری ترکیه^۴، اداره کل ثبت اسناد اراضی^۵ و وزارت محیط‌زیست و برنامه‌ریزی شهری جمهوری ترکیه^۶.

۱. کارشناس علوم سیاسی، معاون اداره کل خدمات آرشیوی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

negahban_na@yahoo.com

2. Uluslararası Osmanlı

Coğrafyası Arşiv Kongresi

3. HALIÇ KONGRE

MERKEZİ

4. Başbakanlık Devlet

Arşivleri Genel Müdürlüğü

5. Tapu ve Kadastro Genel

Müdürlüğü

6. Çevre ve Şehircilik

Bakanlığı

این برنامه، با حمایت مادی و معنوی سازمان‌ها، مؤسسات و دانشگاه‌های مختلفی برگزار شد که از جمله مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: وزارت کشور، مجلس ملی بزرگ ترکیه، اداره کل اوقاف نخست‌وزیری، ریاست محافظت از آثار خطی ترکیه، پلیس، شهرداری آنکارا، خطوط هوایی ترکیش، شهرداری شهر بزرگ استانبول، دانشگاه‌های: آنکارا، اژه، فاتح سلطان محمد، حاجی تپه، استانبول (جمهوری ترکیه)، مرمره، محمد آکف ارسوی، هنرهای زیبای معمار سینان جمهوری ترکیه، سلجوق و یلدریم بیاضات، مرکز مطالعات اقتصادی و استراتژیک ترکیه SETA، شبکه تلویزیونی TRT، مرکز پژوهش فرهنگ، هنر و تاریخ اسلام IRCICA، مرکز آموزش و پژوهش‌های آماری، اقتصادی و اجتماعی کشورهای مسلمان SESRIC، اداره کل موزه‌ها و آثار فرهنگی، انجمن پژوهشی افریقا و خاورمیانه و انجمن آرشیوهای ترک.

رؤسای همایش عبارت بودند از: پروفیسور دکتر اوینور اونا^۱، مدیرکل آرشیوهای دولتی جمهوری ترکیه، آقای گُکُهان کانال^۲، مدیرکل ثبت اسناد اراضی و رئیس افتخاری آن نیز خانم پروفیسور مباهات کوتوک اوغلو^۳.

هیئت افتخاری همایش عبارت بودند از: پرفیسور دریا ارس^۴، رئیس هیئت عالی فرهنگ، زبان و تاریخ آتاتورک، پروفیسور ارکان اییش^۵، رئیس دانشگاه آنکارا، پروفیسور رفیق توران^۶، رئیس مؤسسه تاریخ آتاتورک، دکتر عدنان ارتم^۷، مدیرکل اوقاف و سینان گونر^۸، مدیرکل امور جمعیت و شهروندی.

دبیرکل همایش آقای زین‌العابدین ترک اوغلو^۹، رئیس دایره آرشیو اداره کل ثبت اسناد اراضی و مسئول هماهنگی همایش نیز آقای احمد یلدریر^{۱۰}، منشی ثبت اسناد مربوط به همایش بودند.

همایش دارای هیئت اجرایی متشکل از کارکنان ارگان‌های برگزارکننده و اساتید دانشگاه‌های مختلف ترکیه و هیئت علمی و داوران، متشکل از افرادی از دانشگاه‌ها و مؤسسات مختلف پژوهشی کشورهای مختلف بود که اکثر آن‌ها از کشورهای حاصل از تجزیه امپراتوری عثمانی بودند.

نگاهی به دلایل برگزاری همایش

امپراتوری عثمانی، با توجه به ارزشی که برای اسناد قائل بود، موفق شد تا میراث آرشیوی ارزشمند خود را از تمامی سرزمین‌هایی که طی دوره‌ای گسترده -بیش از ششصد سال- بر آن‌ها حکومت می‌کرد، محافظت کند، به آن‌ها اهمیت بدهد و در انتقال این میراث به زمان حاضر، کمک کند. بیشتر این میراث ارزشمند، در آرشیوهای کشور ترکیه قرار دارد و بخش

1. Prof. Dr. Uğur ÜNAL
2. Gökhan KANAL
3. Prof. Dr. Mübahat KÜTÜKOĞLU
4. Prof. Dr. Derya ÖRS
5. Prof. Dr. Erkan İBİŞ
6. Prof. Dr. Refik TURAN
7. Dr. Adnan ERTEM
8. Sinan GÜNER
9. Zeynel Abidin TÜRKOĞLU
10. Mehmet YILDIRIR

دیگری از آن، در آرشیو کشورهایی است که از جغرافیای عثمانی جدا شدند و اکنون به صورت مستقل درآمده‌اند.

برای ادغام و به هم پیوستن عناصر مختلفی که اکنون در دولت‌های مستقل و جدا شده از امپراتوری عثمانی وجود دارند و دارای زمینه فرهنگی، تاریخی و تمدنی مشترکی هستند، ضروری است اطلاعات اسناد گنجینه‌های آرشیوی که چون اشعه‌های نور، پخش و از امپراطوری عثمانی خارج شده‌اند، باری دیگر به هم بپیوندند و پیش‌زمینه فرهنگی و تاریخی که در آن متولد شده‌اند را به نمایش بگذارند.

این گردآوری اطلاعات، با همکاری مؤسسات و دانشگاه‌هایی که توانایی این مشارکت را دارند، امکان ارزیابی مجدد تاریخ جهان را فراهم می‌سازد.

علاوه‌براین، پیگیری و اجرای سیاست مشترک، در خصوص آرشیوهای سنتی (فیزیکی) و الکترونیکی، مرمت اسناد و دیگر تحولات فناورانه، در چنین همایش‌هایی، کمک مهم و قابل‌توجهی به توسعه مؤسسات و آرشیوهای ترکیه در کشورهای دیگر خواهد کرد و در چارچوب همکاری‌هایی که می‌توانند به همین شیوه به دست آیند، کار مشترک در زمینه فعالیت‌هایی چون آموزش، توسعه فناوری و اقدامات آرشیوی نیز متصور است.

کشور ترکیه، برای نشان دادن مشارکت خود در ارائه آرشیو و میراث عثمانی و به عنوان کاری علمی با هدف شناسایی و معرفی اسناد جدید، در سال ۲۰۱۲، اولین همایش را تحت عنوان «همایش بین‌المللی اداره میراث فرهنگی-آرشیوی جغرافیای عثمانی و آرشیوهای اسناد ثبت اراضی»^۱ برگزار کرد.

در همایش سال ۲۰۱۲، رؤسای جمهور، رؤسای سازمان‌ها و مؤسسات، مدیران کل و دانشگاهیان ۳۲ کشور، از ژاپن و پاکستان گرفته تا مجارستان و انگلیس و از هلند و آلمان گرفته تا قطر، یمن، بوسنی هرزگوین، کوزوو، لبنان و مصر حضور داشتند.

علاوه بر ۷۸ مقاله علمی، بیش از ۲۰۰ شرکت‌کننده در این همایش شرکت کردند و جلساتی ویژه برگزار شد. همایش، توسط مطبوعات داخلی و خارجی نیز تحت پوشش خبری قرار گرفت و به سبب موضوعات و سازماندهی علمی آن، تحسین شد و مطالب و نتایج حاصل از آن، نقش مهمی در ارتقای آرشیوهای ترکیه داشت.

برگزارکنندگان همایش بر این عقیده بودند که موفقیت همایش سال ۲۰۱۲ سبب شده است که همایش دوم، با موضوع اصلی «نقش آرشیو در بازنویسی تاریخ» با مشارکت اداره کل آرشیوهای دولتی ترکیه و اداره کل ثبت اسناد اراضی، برنامه‌ریزی شود و سایر مؤسسات نیز در سازماندهی آن همکاری کنند.

در این همایش، علاوه بر مباحثی نظیر نقش آرشیوهای ترکیه در بازنویسی تاریخ و ارزیابی

منابع آرشیوهای این کشور، جلسات و نشست‌های ویژه‌ای توسط پژوهشگران برنامه‌ریزی شده بود تا در آن موضوعاتی که کشور ترکیه و جهان را تحت‌عنوان (مشکلات قرن) تحت‌تأثیر قرار داده، بررسی شود.

حضور دانشجویان دانشگاهی دانش‌آموخته در زمینه آرشیو و نیز مدیران آرشیو در همایش، نشان‌دهنده عزم برگزارکنندگان، در خصوص بیان مسائل و چالش‌های حرفه‌ای و بحث و گفت‌وگو برای حل مشکلات آرشیوی بود.

برگزارکنندگان همایش بر این عقیده بودند که چنین بحث‌هایی، نقشی مثبت در آرشیوها دارد و به‌طور حرفه‌ای، به مدیران آرشیوها کمک می‌کند تا افرادی را که به استخدام این مؤسسات درمی‌آیند برای اشتغال و کسب و کار آماده کند.

هدف دیگر برگزارکنندگان همایش این بود که دولت‌ها و مؤسساتی را که اسناد مربوط به امپراتوری عثمانی در آرشیوهای خود دارند، با هدف استفاده و فهم مشترک از میراث فرهنگی، تاریخی و تمدن، گرد هم آورند و این کار را به‌منزله برداشتن گامی مهم برای طرح موضوعات متعدد، ارزیابی، به‌اشتراک‌گذاری و ورود آن‌ها به جهان دانش می‌دانستند. این همایش، مأموریتی مهم برای همکاری در زمینه آموزش مشترک، توسعه فناوری و ایجاد مشارکت در برنامه‌های کاربردی آرشیو و بایگانی با کشورها و مؤسسات شرکت‌کننده و همچنین نیل به ساختاری مدرن با استفاده از استانداردهای بین‌المللی داشت. همچنین، برنامه‌ریزی شده بود تا یک کارگاه ویژه به‌نام «آرشیو خیالی من»^۱ با موضوعاتی مانند شرایط ذخیره‌سازی، رقی‌سازی، طبقه‌بندی و دسترسی، در آرشیوها مورد بحث قرار گیرد و تعاریف و استانداردها، مجدداً ارزیابی شوند. نتایج حاصل از همایش در نشست نهایی نتیجه‌گیری و بر اساس آن اعلامیه‌ای با نام «اعلامیه استانبول»^۲ به مردم جهان، اعلام شد. یکی دیگر از کارگاه‌های ویژه این همایش، در خصوص کارهای مربوط به بازسازی و مرمت کاغذ بود تا در آن، در مورد بهترین روش‌ها، فنون و مواد به‌کار رفته برای مرمت کاغذ در نقاط مختلف جهان، بحث شود و به‌عنوان نتیجه‌ای برای تعیین استانداردهای بین‌المللی مرمت، مورد بررسی قرار گیرد.

برنامه علمی همایش

برنامه‌های عمومی همایش، در سالنی با نام «استانبول»^۳ و سایر برنامه‌های علمی در سه سالن، با نام‌های «سوعوت»^۴، «بورسا»^۵ و «ادیرنه»^۶ ارائه می‌شد. برگزارکنندگان، سخنرانی‌ها را در قالب نشست‌هایی با عناوین زیر، تقسیم کرده بودند:

1. Hayalimdeki Arşiv
2. İstanbul Deklarasyonu
3. İstanbul Salonu
4. Söğüt Salonu
5. Bursa Salonu
6. Edirne Salonu

نشست‌های ویژه مشترک در سالن استانبول:

- نشست ویژه خاورمیانه؛
- نشست ویژه آرشیوهای آینده و آرشیو خیالی من؛
- نشست ویژه لوزان؛
- نشست ارزیابی همایش و قرائت اعلامیه استانبول.

نشست‌های مرتبط با میراث فرهنگی آرشیو:

- مفهوم میراث فرهنگی آرشیو؛
- آرشیو اسناد، به منزله میراث فرهنگی مشترک؛
- حافظه مشترک، مشارکت میراث فرهنگی آرشیو؛
- مراقبت، حفاظت و نگهداری و مرمت میراث فرهنگی آرشیو؛
- رقی سازی میراث فرهنگی آرشیو؛
- مراقبت، کنترل، امنیت و دوام آرشیوهای رقی شده؛
- آرشیوهای تاریخی و مدیریت اسناد در آرشیوهای تاریخی؛
- انواع آرشیوها در زمینه میراث فرهنگی آرشیو.

نشست‌های مرتبط با بازنویسی تاریخ و میراث آرشیوی عثمانی:

- اداره کل ثبت اسناد اراضی آرشیو عثمانی (قیود قدیمه)؛
- آرشیو مجلس ملی بزرگ ترکیه؛
- آرشیو مؤسسه تاریخ ترک؛
- اداره کل آرشیوهای دولتی: آرشیوهای عثمانی و جمهوری؛
- آرشیو عثمانی آرشیو دایره ریاست تاریخ نظامی و مطالعات استراتژیک ستاد کل؛
- آرشیو عثمانی اداره کل اوقاف؛
- آرشیو عثمانی اداره کل امور نفوس و جمعیت شهروندی؛
- آرشیو عثمانی آرشیو وزارت امور خارجه و نمایندگی‌های خارجی؛
- آرشیوهای عثمانی موجود در سایر مؤسسات؛
- آرشیوهای عثمانی موجود در دولت‌های خارجی.

نشست‌های مرتبط با مشکلات تاریخی و حقوقی قرن، در اسناد آرشیوی:

- مهاجرت و مهاجرت‌های اجباری در عثمانی؛

- لوزان و مسئله تنگه‌ها؛
- مهاجرت‌ها و مسائل مربوط به مبادله؛
- مشکلات قومی و مسائل مرزی؛
- مسائل خاورمیانه؛
- تصرف اراضی و دفاتر و اسناد مربوط به ثبت اراضی؛
- مفهوم مالکیت و مالکیت زمین در امپراتوری عثمانی.

نشست‌های مرتبط با میراث آرشیو عثمانی در دولت‌های شکل‌گرفته از تجزیه امپراتوری عثمانی در خاک سابق این امپراتوری:

- میراث آرشیو عثمانی در بالکان؛
- میراث آرشیو عثمانی در افریقا؛
- میراث آرشیو عثمانی در خاورمیانه؛
- میراث آرشیو عثمانی در قفقاز؛
- میراث آرشیو عثمانی در کریمه و تاتارستان؛
- پژوهش‌های جدید در مورد خاورمیانه، شمال افریقا، آناتولی، بالکان و تاریخ اروپا با استفاده از اسناد آرشیوی.

نشست‌های مرتبط با هنرهای سنتی عثمانی:

- هنر تذهیب؛
- هنر جلدسازی؛
- هنر خط؛
- هنر برش کاغذ؛
- هنر بافت در تزئین کاغذ (ابر و باد).

برنامه افتتاحیه

- افتتاحیه همایش در تاریخ ۱۳۹۶/۹/۱ (۲۰ نوامبر ۲۰۱۷) برگزار شد و برنامه آن عبارت بود از:
- پخش یک نماهنگ کوتاه در خصوص ایجاد امپراتوری عثمانی و اهمیت آرشیو؛
 - پخش بخشی از سخنان دو نفر از مورخان معروف ترکیه در خصوص اهمیت اسناد و آرشیو؛
 - سخنرانی و خوش‌آمدگویی گُکهان کانال، معاون مدیرکل آرشیو ثبت اسناد اراضی.

ایشان در سخنرانی خود ضمن اشاره به اهمیت اسناد و حفظ و نگهداری آن‌ها، ابراز امیدواری کرد که با برگزاری این همایش، وظایف خودشان را نسبت به تاریخ، ارزش‌های ملی و آینده انجام داده باشند. ایشان به این موضوع اشاره کردند که دولت عثمانی در جغرافیایی گسترده در سه قاره جهان، در برخی نقاط، به مدت صدها سال و در برخی نقاط به مدتی کمتر، حکمروایی می‌کرده و نیازمند به ساز و کار ثبت اسناد بوده و لذا گنجینه‌ای ارزشمند از انواع اسناد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، آماری و ... را از خود به جا گذاشته است. برخی از این اسناد چون تکه‌های پازل، در سرزمین‌هایی که از خاک عثمانی جدا شدند، باقی مانده و ضروری است این تکه‌های پازل، گردآوری شود تا حقایق تاریخی مشخص شوند.

- سخنرانی و خوش‌آمدگویی دکتر عدنان ارتم، مدیرکل اوقاف. ایشان در ابتدا تعریفی از وقف ارائه کردند و سپس به اهمیت وقف‌نامه‌ها در دوره‌های بی‌لیک، سلجوقی و عثمانی، تاریخچه وقف و نقش اوقاف در امور سیاسی، اقتصادی و فرهنگی اشاره کردند و بیان داشتند که این وقف‌نامه‌ها علاوه بر اداره کل اوقاف، در آرشیوهای دیگری چون آرشیو ثبت اسناد اراضی، آرشیو عثمانی و کتابخانه نسخ خطی سلیمانیه نیز وجود دارند. ایشان بعد از ذکر تعداد این اسناد در آرشیو اوقاف، به کاربرد زبان ترکی و عربی در وقف‌نامه‌ها، گردآوری اسناد وقفی قبرس و در حال چاپ بودن کتاب مربوط به آن‌ها اشاره کرد و همچنین اطلاعاتی در خصوص مسائل سیاسی، اقتصادی و فرهنگی زمان تولید وقف‌نامه‌ها و نیز سرخ‌هایی از زندگی خصوصی واقفان ارائه کردند و اعلام کردند که حدود ۲۵۴۶۱ وقف‌نامه عربی در این آرشیو وجود دارد.

- سخنرانی و خوش‌آمدگویی پروفسور رفیق توران. ایشان ابتدا به وسعت امپراتوری عثمانی و گسترده بودن آن در سه قاره و وسیع‌تر بودن جغرافیای انسانی عثمانی از جغرافیای سیاسی و مرزهای آن اشاره کرد و اینکه این کشور، یکی از سه قدرت مطرح زمان خود بوده است که پس از تجزیه آن، دولت‌های زیادی پدید آمدند. این جغرافیای وسیع، خوب شناخته نشده است و نباید این دولت معظم و تشکیلات فوق‌العاده آن، فراموش شود. این حکومت دارای اردو، خزانه‌ها، رعایا و نظام حقوقی بوده که در اسناد مشخص هستند و به همین سبب مطالعه و بررسی اسناد، امری ضروری است.

- سخنرانی و خوش‌آمدگویی مدیرکل آرشیوهای دولتی ترکیه پروفسور اُیغور اوانال. ایشان در ابتدا به معرفی آرشیو و اسناد و اهمیت آن‌ها پرداختند و اینکه چقدر نگهداری اسناد مهم است و به‌خاطر همین است که تلاش‌هایی برای آسیب‌شناسی و مرمت اسناد و نیز تهیه نسخه‌های رقمی از آن‌ها صورت می‌گیرد. ایشان همچنین به تلاش اداره کل آرشیوهای دولتی برای نگهداری هر چه بهتر اسناد و تدارک تجهیزات مورد نیاز برای نگهداری و حفاظت

از آن‌ها، اشاره کرد.

- سخنرانی و خوش‌آمدگویی معاون وزیر محیط‌زیست و شهرسازی آقای محمّت جیلان^۱. ایشان ضمن اشاره به هدف همایش که بازنویسی تاریخ است، بیان کردند که وقایع متعددی در خاورمیانه در حال رخ‌دادن است که نقش اسناد در برملاکردن اهداف و سیاست‌های امپریالیستی بسیار مهم است و توجه به نگارش تاریخ واقعی با استفاده از حقایق موجود در اسناد و استفاده از اسناد برای مقابله با تبلیغات منفی ارمنی‌ها، ضرورت برپایی همایش‌های اسناد را مشخص می‌سازد.

- برنامه نمایشی و اجرای موسیقی رزمی مهتران ترکیه^۲ از سوی ریاست ستاد کل نیروهای مسلح ترکیه^۳.

- ارائه رزومه‌ای از خانم پروفیسور مباحثات کورت اوغلو و سخنرانی ایشان با اشاره به مسائلی چون تعریف سند و آرشیو، اهمیت دولت عثمانی به نگهداری اسناد و حفاظت از اسناد این دوره و نحوه نگهداری اسناد در قوطی‌ها و صندوق‌ها، بیان داشتند که پردازش این اسناد و استفاده از اطلاعات موجود در آن‌ها می‌تواند حقایق زیادی را برای ما مشخص کند. ایشان معتقد بودند با آنکه اسناد بسیار قابل اعتماد هستند؛ اما نباید صددرصد به آن‌ها اعتماد داشت، بلکه باید خطای کاتب را نیز در نظر داشت و این خطا نه تنها در کاتب، بلکه در شخص پژوهشگر نیز ممکن است پیش بیاید و میزان صحت پژوهش‌ها را زیر سؤال ببرد. ایشان برگزاری همایش را اتفاقی خوشایند برای آرشیوداران و علاقمندان اسناد دانست.

پس از برگزاری مراسم افتتاحیه، برنامه‌های علمی و ارائه سخنرانی‌ها، آغاز شد. این همایش به مدت چهار روز برگزار و در آن ۱۴۸ سخنرانی ارائه شد. به‌جز برنامه‌های مشترک، بقیه سخنرانی‌ها به‌طور هم‌زمان در سه سالن برگزار می‌شد و به مدعوان این اجازه را می‌داد که برحسب علاقه و ارتباط کاری، نشست موردنیاز را انتخاب کنند.

برنامه‌های جنبی (نمایشگاه‌ها)

در کنار برگزاری همایش، سه نمایشگاه نیز در معرض بازدید مدعوان قرار گرفته بود. در یک نمایشگاه با عنوان «کوچه استانبول»^۴ منظره‌ای از یک کوچه استانبول در زمان عثمانی طراحی شده بود و غرفه‌هایی با نمایش صنایع‌دستی و هنری آن زمان مانند: هنر چینی‌سازی، ابروباد، ساخت تیر و کمان، دباغی، سفال، شیشه، سنگ‌تراشی، صدف‌کاری و ... دیده می‌شد. نمایشگاه دوم، غرفه‌هایی از برخی وزارتخانه‌ها، نهادها و سازمان‌ها و از جمله آرشیوهای مختلف بودند که تصاویری از اسناد و نیز انتشارات خود را به نمایش گذاشته بودند. از جمله

1. Mehmet Ceylan
2. Mehter konseri
3. TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ GENELKURMAY BAŞKANI
4. Osmanlı Sokağı

این غرفه‌ها می‌توان به غرفه‌های: وزارت محیط‌زیست و برنامه‌ریزی شهری جمهوری ترکیه، وزارت فرهنگ و گردشگری، اداره کل آرشیوهای دولتی ترکیه، اداره کل اسناد ثبت اراضی، اداره کل اوقاف و مؤسسه تاریخ آتاتورک، اشاره کرد.

نمایشگاه سوم، متشکل از ۴۸ تصویر سند بود که ۲۴ سند متعلق به اداره کل آرشیوهای دولتی ترکیه و ۲۴ سند نیز متعلق به اداره کل اسناد ثبت اراضی بود. قدیمی‌ترین سند به نمایش درآمده متعلق به سال ۸۰۷ ه.ق.، و متأخرترین سند متعلق به سال ۱۳۳۶ و یک نمونه سند ملکی است. از دیگر موضوعات جالب اسناد، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

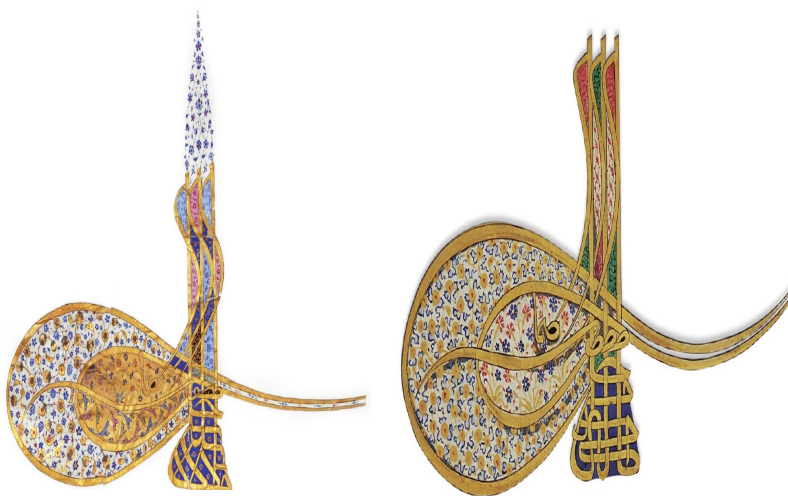

دفتر حدودنامه اوقاف مرحوم سلطان سلیمان

قرآن دست‌نویس و مذهب وقف مسجد خاقانی

نظام‌نامهٔ تاپو^۱ (قباله و سند ملکی)، ملک‌نامهٔ مربوط به زمان سلطان محمد پنجم^۲، کتابچهٔ قانون‌نامهٔ اراضی، وقف‌نامهٔ مسجد ایاصوفیا^۳ نوشته شده بر پوست آهو به زبان عربی بر طوماری به طول ۶۵٫۵ متر، فرمان سلیمان دوم مبنی بر منع راهبان فرهنگی از دست‌اندازی بر کلیسای کمامه^۴، کتابچهٔ وقف‌نامهٔ مذهب مربوط به والده سلطان بزم عالم^۵، طغرای سلطان محمد سوم^۶ بر وقف‌نامهٔ شیخ اسماعیل افندی^۷، برات مربوط به سانجاق قلعهٔ بایزید^۸، فرمان سلطان احمد سوم^۹ در خصوص زیارت یهودیان از قدس، تصویر برگی از قرآن مذهب خطی دفترخانهٔ خاقانی امینی^{۱۰} وقف‌شده توسط نعمان ثابت افندی^{۱۱}، فرمان سلطان محمود اول^{۱۲} در مورد قوای ینی‌چری^{۱۳}، نقشهٔ تاریخی مربوط به دورهٔ سلطان عبدالحمید دوم^{۱۴} و نمونه‌هایی از مهرهای موجود در کلکسیون مهر آرشیو قیود قدیمه^{۱۵}.

طغرای سلطان مراد سوم

طغرای سلطان محمد سوم

پانویس اسناد متعلق به اداره کل آرشیوهای دولتی ترکیه کامل بود و علاوه بر شرح سند و تاریخ دقیق تولید، به اندازهٔ سند هم اشاره شده بود؛ اما پانویس اسناد متعلق به اداره کل اسناد ثبت اراضی، فقط به شرح سند و گاه تاریخ سند بسنده شده بود و اندازهٔ سند ثبت نشده بود. همچنین گاه به طغرای سلطان و یا جلد نسخهٔ خطی بسنده شده بود و خود سند به‌طور کامل به نمایش در نیامده بود. قاب‌های به کار رفته، تصاویر تهیه‌شده و وضعیت چیدمان اسناد مناسب و درخور بود.

1. Tapu Nizamnamesi
2. Sultan IV. Mehmed
3. Ayasofya
4. Kamame Kilisesi
5. Bezm-i Alem Valide Sultan
6. Sultan III. Mehmed
7. Şeyh İsmail Efendi
8. Kale-i Bayezid sancağı
9. III. Ahmed
10. Defterhâne-i Hâkânî Emini
11. Numan Sabit Efendi
12. Sultan I. Mahmud
13. Yeniçeri
14. Sultan II. Abdülhamid
15. Kuyud-ı Kadime

کلکسیون مهر آرشیو قیود قدیمه

اهداف برگزاری همایش

- با توجه به مستندات همایش و نیز مطالب ارائه شده در سخنرانی مقامات برگزارکننده، در خصوص اهداف برگزاری این همایش، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:
- برقراری ارتباط و تماس با مخاطبان اصلی (آرشیوداران، مورخان، سندشناسان، سندپژوهان و پژوهشگرانی که به نوعی در بررسی‌های خود نیازمند استفاده از اسناد هستند)؛
- گردآوری و مجموعه‌سازی اسناد موجود در دولت‌های حاصل از تجزیه امپراتوری عثمانی؛
- شناسایی و معرفی اسناد جدید؛
- بررسی و تحصیل اطلاعاتی در خصوص وضعیت اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و ... امپراتوری عثمانی در زمان تولید این اسناد؛
- ایجاد امکان ارزیابی مجدد تاریخ جهان، با به مشارکت طلبیدن دانشگاه‌ها و مؤسسات فعال در این زمینه؛
- بررسی، پیگیری و اجرای سیاست مشترک در خصوص بهبود وضعیت آرشیوهای سنتی، تبدیل آرشیوهای سنتی به الکترونیکی، بهبود روش‌های حفاظت و مرمت اسناد، به‌کارگیری تحولات فناوریانه در عملکردهای آرشیو و ارتقای آموزش کارکنان شاغل در آرشیوها؛
- گردهم‌آمدن دانشجویان رشته آرشیو و مدیران مؤسسات آرشیوی و بحث در خصوص چالش‌های حرفه‌ای و یافتن راه‌حل برای مشکلات؛

- آماده‌سازی دانشجویان رشته آرشئو برای اشتغال؛
- بازنویسی تاریخ و وقایع متعددی که در خاورمیانه رخ داد و نقش اسناد در بر ملاکردن اهداف و سیاست‌های امپریالیستی؛
- استفاده از اسناد برای مقابله با تبلیغات منفی ارمنی‌ها؛
- نمایش عمق عملکرد سازمان‌های برگزارکننده؛
- ایجاد پرسش در ذهن مخاطبان برای کسب اطلاعات بیشتر؛
- انجام وظیفه نسبت به تاریخ، ارزش‌های ملی و آینده.

مزایای برگزاری همایش‌ها و نمایشگاه‌ها برای کشور و نهاد برگزارکننده

- برگزاری همایش‌ها و نمایشگاه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، می‌تواند برای کشورهای برگزارکننده مزایایی را در پی داشته باشد که در خصوص همایش جغرافیای عثمانی نیز صادق است و می‌توان موارد زیر را برشمرد:
- همایش‌ها و نمایشگاه‌های بین‌المللی و منطقه‌ای، آیینه تمام‌نمای ویژگی‌ها، فرهنگ و آداب و رسوم ملت‌ها هستند. همایش موردبحث نیز، گذشته از گسترش روابط آرشئوی، مکانی بود که در آن فرهنگ، آداب و سنن ملی کشورها و به‌خصوص کشور برگزارکننده، موردقضاوت قرار می‌گرفت. اهمیت بعد فرهنگی، برای سازمان‌دهندگان از طریق دکوراسیون بخشی از ساختمان -به‌خصوص در بخش نمایشگاه صنایع دستی و هنری عثمانی- ملبس کردن تعدادی از افراد به لباس قدیمی دوره عثمانی، پذیرایی خاص قهوه‌خانه‌های ترکیه در بخشی از سالن، پذیرایی برخی نوشیدنی‌ها به سبک چای و شربت‌فروشان سیار دوره نامبرده، اعلام آغاز و پایان استراحت‌های میان‌برنامه و اعلام برنامه‌های عمومی با زدن طبل و جارکشیدن به سبک قدیم و خوشامدگویی به میهمانان و ارائه گلاب در بدو ورود، مشخص بود. همایش‌ها مانند دانشگاه بزرگی هستند که در آموزش و کسب تجارب جدید برای افراد، نقشی با ارزش و غیرقابل‌انکار دارند:
- روشی خوب برای تماس با مخاطبان آرشئو؛
- معرفی اسناد برجسته و خدمات؛
- جلب‌توجه رسانه‌ها و ارائه تصویری بهتر از سازمان‌های برگزارکننده؛
- جلب پژوهشگران جدید و افزایش مراجعان آرشئو؛
- شناسایی علاقمندان اسناد و پژوهش‌های سندمدار؛
- تحکیم موقعیت سازمان در سطح ملی و بین‌المللی؛
- توسعه همکاری‌های آرشئوی و ایجاد زمینه برای انعقاد تفاهم‌نامه‌های آرشئوی و تبادل

تصاویر اسناد؛

- ایجاد زمینه برای تبادل تجارب آرشیوی و رقابت‌های سالم داخلی و خارجی؛
- معرفی فنون و روش‌های جدید کار؛
- گردآوری اطلاعاتی در مورد سایر آرشیوها و مراکز اسنادی؛
- دریافت بازخورد از منابع نمایشگاهی و فعالیتهای سازمان؛
- همگام‌شدن با نوآوری‌ها و فناوری‌های جدید؛
- دستیابی به اهداف آموزشی و آشنایی دانشجویان رشته آرشیو با مسائل و دغدغه‌های آرشیوی؛
- اثرات اجتماعی و تحکیم همبستگی.

ارزیابی محل برگزاری همایش و نمایشگاه‌ها

- کسب اعتبار محل برگزاری همایش، برای برگزارکننده؛
- انتخاب محل مناسب برای بنای ساختمان (خلیج شاخ طلایی)؛
- سهولت دسترسی به مرکز همایش؛
- زیبایی، بزرگی و مناسب‌بودن ساختمان (داشتن سالن‌های متعدد با تجهیزات صوتی-تصویری و گرمایشی با تهویه مناسب)؛
- نور مناسب؛
- نظافت و پاکیزگی مطلوب.

ارزیابی غرفه‌های نمایشگاهی و اسناد و مواد به نمایش گذاشته‌شده

- نوع نمایشگاه: ملی، تخصصی (آرشیوی هنری)، موقت، کوتاه‌مدت، مناسبتی؛
- طراحی و دکوراسیون ساده و به دور از هرگونه تزئین؛
- متوسط بودن ظاهر غرفه‌ها در جلب مخاطب؛
- رعایت نظافت و نظم؛
- استفاده بهینه از فضا؛
- در نظر گرفتن حریم‌ها و فضاهای خاص در برخی غرفه‌ها برای گفت‌وگو با میهمانان.

ارزیابی زمان برگزاری همایش

- با توجه به هوای استانبول، فصل خوبی برای همایش انتخاب نشده بود (فصل بارانی)؛
- فشرده و طولانی‌بودن ساعات حضور در برنامه‌ها.

ارزیابی نیروی انسانی برگزارکننده

- مدیریت قوی و کارآمد؛
- حاکمیت نظم و ترتیب در کارها؛
- حضور به موقع در محل معین شده (غرفه‌های نمایشگاهی و محل‌های تعیین شده)؛
- رعایت ادب و برخورد خوش؛
- صبر و متانت؛
- توجه کافی به نیازمندی‌های مدعوان همایش؛
- دارای اطلاع کافی و مناسب در سطح متوسط به بالا (اطلاع از حرفه، تشکیلات سازمانی، محل‌های عمومی و تأسیسات و تسهیلات سالن همایش)؛
- همسان بودن کارت برگزارکنندگان با مدعوان (نقطه ضعف).

نقاط قوت همایش (به طور کلی)

- مدیریت کارآمد برنامه‌ها، نظم و شروع و پایان به موقع برنامه‌ها؛
- پذیرایی مرتب و در شأن میهمانان؛
- توجه به علائق و حیطه‌های کاری میهمانان و تقسیم‌بندی برنامه‌ها در سه بخش و سه سالن (سالن‌های ادرینه، بورس و سوعوت)؛
- قرار دادن برنامه‌های مورد نظر از نظر سیاسی و نتیجه‌گیری از همایش در سالن عمومی (سالن استانبول)؛
- تجهیزات و مبلمان مناسب و درخور هم برای مدعوان و هم برای سخنرانان و رؤسای نشست‌ها؛
- مناسب بودن وسایل حمل و نقل و حرکت به موقع آن‌ها؛
- مختصر و کاربردی بودن هدیه ارائه شده؛
- احترام قابل توجه به پیشکسوتان و افراد پیشگام در حرفه؛
- سازماندهی وبگاه ویژه همایش و طراحی لوگوی ویژه؛
- وجود سایت اینترنتی با چند رایانه برای استفاده مدعوان؛
- سپردن کار فیلم برداری و عکس برداری به یک شرکت و جلوگیری از ازدحام خبرنگاران؛
- ترجمه هم‌زمان سخنرانی‌های ترکی به انگلیسی و بالعکس؛
- وجود بنرها و استندهای حاوی اطلاعات کلی، برگزارکنندگان و حامیان و برنامه‌ها در جای‌جای سالن‌ها و نیز بنرهای معرفی‌کننده هنرها و صنایع دستی در کنار غرفه‌های مربوط؛

- قراردادن نقشه جغرافیایی سرزمین‌های عثمانی به صورت نمادین برای امضای مدعوان؛
- در نظر گرفتن دفتر یادبود برای نگارش نظرات مدعوان؛
- ارائه مرتب و منظم هدفون‌های دستگاه ترجمه همزمان؛
- کنترل ورود افراد در سالن‌ها با دستگاه کارتخوان؛
- نظم و ترتیب در ارائه مدرک حضور در همایش و جلوگیری از ازدحام.

نقاط ضعف همایش

- نبود کتابچه حاوی چکیده مقالات؛
- نبود پاورپوینت در برخی ارائه‌ها با توجه به ارائه سریع برخی از آن‌ها و نیاز به ترجمه؛
- نبود اطلاعات مکمل در خصوص سخنرانان در دفترچه برنامه‌ها (ملیت، سمت، نشانی الکترونیکی)؛
- پوشش خبری ناکافی در جراید و اینترنت (اکتفا به بیان خلاصه‌ای از سخنرانی افراد مهم و قراردادن فیلم و عکس‌ها در توئیتر و فیس‌بوک که با توجه به فیلتر بودن در برخی کشورها امکان دستیابی را محدود می‌کند)؛
- نامناسب بودن فراخوانی پژوهشگران برای مشارکت در همایش و استفاده از شیوه سفارش مقاله؛
- عدم توجه کافی به ملیت‌های دعوت‌شده به همایش برای نگارش پیام‌های خوش‌آمدگویی؛
- نبود بروشور معرفی در برخی غرفه‌ها؛
- نبود فرم‌های نظرسنجی؛
- نبود تبلیغات شهری و منطقه‌ای؛
- عدم مشاهده به‌روزرسانی اطلاعات همایش در وبگاه از آغاز تا پایان همایش و بعد از آن.

تقسیم‌بندی سخنرانی‌های همایش بر اساس موضوع

موضوع	الف) مباحث آرشیوی	ب) مباحث مربوط به میراث عثمانی در سایر کشورها	ج) مباحثی در خصوص آرشیوهای عثمانی	د) مباحث تاریخی و حقوقی بر مبنای اسناد آرشیوی	ه) معرفی آرشیوهای ترکیه
تعداد	۲۷	۵۸	۹	۴۳	۱۱

عنوان سخنرانی‌های مرتبط با معرفی آرشیوهای ترکیه

- اهمیت اداره کل آرشیوهای دولتی؛
- آرشیو مؤسسه تاریخ ترک و عملکرد آن؛
- آرشیو دایرة ریاست تاریخ نظامی و مطالعات راهبردی ستاد کل؛
- اهمیت آرشیو و تاریخچه نیروی دریایی در پژوهش‌های تاریخ معاصر؛
- آرشیو دیپلماتیک وزارت امور خارجه و پروژه آرشیو اتوماسیون؛
- یکی از نمونه‌های نادر آرشیوهای استانی: آرشیو استان کایسری؛
- آرشیو مفتی‌گری گومول‌جونه؛
- آرشیو مشی‌هات به‌عنوان منبع تاریخ مطبوعات عثمانی؛
- اسناد آرشیوی موجود در مجموعه موزه هنرهای خطی اوقاف ترکیه وابسته به اداره کل اوقاف؛
- مثلث کتابخانه، موزه، آرشیو، در محدوده شهرداری کلان شهر استانبول؛
- اسناد قدیمی، حقایق دیروز، امروز و فردا: موزه ثبت اراضی و نقشه.

تعداد سخنرانی‌های در خصوص اسناد عثمانی در کشورهای دیگر

کشور	تعداد سخنرانی	کشور	تعداد سخنرانی
آلمان	۱	ژاپن	۱
آمریکا	۱	سوریه	۵
ارمنستان	۱	صربستان	۱
اسرائیل	۱	عراق	۲
الجزایر	۳	عربستان	۱
انگلستان	۱	فلسطین	۴
اوکراین	۲	قفقاز	۱
ایتالیا	۱	کرد و کردستان	۱
بلغارستان	۲	مجارستان	۱
بالکان	۱	مقدونیه	۲
بوسنی و هرزگووین	۱۰	مونته نگرو	۲
تونس	۲	قبرس	۱
روسیه	۱	یونان	۲
رومانی	۲	واتیکان	۱

معرفی سخنرانی مرتبط با ایران

پروفسور دکتر کنعان ضیا تاش^۱، در سخنرانی خود با عنوان «اصفهان شاه خاتون و مدرسه آن از اوقاف قدس»^۲ مطالبی را در مورد وقف این مدرسه عنوان کرد که مطالب اصلی آن عبارت بود از:

- معرفی شهر اصفهان به عنوان شهری زیبا در ایران، با شهرت نصف جهان؛
- معرفی اصفهان شاه خاتون یا اصفهان شاه خانم و تبار وی؛
- معرفی قدس شریف به عنوان یکی از حرم‌های سه گانه مقدس بین مسلمانان و مکانی مقدس از سوی مسیحیان و یهودیان؛
- ذکر تاریخچه فتح قدس از سوی خلیفه عمر و صلاح الدین ایوبی و تحت نظر دولت عثمانی بودن آن از زمان سفر یاووز سلطان سلیم به مصر در ۱۵۱۶ ق.؛
- بهبود وضعیت شهر، در زمان حکومت عثمانی به خصوص در دوره سلطان سلیمان قانونی

1. Kenan Ziya Taş
2. Kudüs Vâkıflarından
İsfahan Şah Hatun ve
Medresesi

و عمارات پدید آمده در این شهر توسط همسرش خرم سلطان؛
- معرفی اسناد جست‌وجو شده برای یافتن اطلاعات در مورد سند وقف؛
- ارائه اطلاعاتی در مورد وقف‌نامه.

برنامه اختتامیه همایش

همایش با دو نشست و نیز اهدای لوح‌های تقدیر به نیروهای فعال در برگزاری همایش، به اتمام رسید.

الف) نشست ویژه لوزان

نخستین نشست در خصوص پیروزی‌های دیپلماتیک ترک‌ها در توافق‌نامه لوزان بود. پیروزی نیروهای ملی‌گرای ترکیه در مبارزات و اعتراض به «توافق‌نامه سور»^۱ - که منجر به تجزیه و پایان یافتن امپراتوری عثمانی شده بود- باعث شد که سرانجام «توافق‌نامه لوزان»^۲ در سال ۱۹۲۳ م. در لوزان سوئیس، میان ترکیه و متفقین به امضا برسد و کشور تازه‌بنیاد ترکیه از سوی کشورهای جهان به رسمیت شناخته شود.

در جلسات مذاکرات، «مصطفی عصمت اینونو»^۳، فرمانده ستاد ارتش حضور داشت که با توانایی خود، موفق به بازپس‌گیری تنگه‌های داردانل و بسفر، شهر استانبول، بخش اروپایی ترکیه و نیز ساحل شرقی دریای اژه شد. در این نشست، سخنرانان به بررسی زمینه انعقاد توافق‌نامه و بیان استعداد و توانایی عصمت اینونو، در پیشبرد مذاکرات و نقش آن در آینده ترکیه، پرداختند.

ب) قرائت اعلامیه استانبول

اعلامیه استانبول، به منزله چکیده، نتیجه و حاصل مباحث انجام شده در زمینه آرشیو، در همایش بود. متن کامل این اعلامیه به شرح زیر است:

«اعلامیه استانبول»

آرشیو به اسنادی گفته می‌شود که دارای ارزش نگهداری هستند و توسط اشخاص حقیقی و حقوقی تولید و ارائه می‌شوند و بر اساس استانداردهای خاص، ارزشیابی، انتخاب، حفاظت و اطلاع‌رسانی می‌شوند. همچنین آرشیو به مؤسسه مسئول نگهداری این اسناد و مکان نگهداری آن‌ها نیز اطلاق می‌شود. اما غالباً، این کلمه برای اشاره به اسناد نگهداری شده در آرشیوها به کار می‌رود.

1. Sevr Antlaşması
2. Lozan Antlaşması
3. Mustafa İsmet İnönü

آرشیوها وظیفه مهم اتصال گذشته به حال را بر عهده دارند. همچنین از جمله وظایف آرشیوها، حفاظت از حقوق دولت، مؤسسات و اشخاص و نیز نگهداری و حفاظت از اسناد مربوط به روابط بین‌الملل است.

این آرشیوها، حاوی اسنادی هستند که ساختار سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی دوره‌ای که به آن تعلق دارند را مشخص می‌کنند.

اگر پژوهش‌هایی که انجام می‌شود، بدون توجه و استناد به اسناد ارائه‌شده توسط آرشیوها باشند، غیرممکن است که پژوهش‌های کاملی باشند.

آرشیوها بخش مهمی از حیات مؤسسات هستند. در واقع می‌توان جایگاه آرشیوها را در زندگی اجتماعی، به شکل زیر خلاصه کرد:

۱- آرشیو، ابزاری برای تصمیم‌گیری است: توانایی تصمیم‌گیری دقیق و سریع، به دانش نیاز دارد. اطلاعاتی که در مرحله تصمیم‌گیری مورد استفاده قرار می‌گیرد دارای دو ویژگی اساسی است که عبارتند از صداقت و یکپارچگی.

۲- آرشیو، ابزار پشتیبانی از قانون است: آرشیو به عنوان ابزار حمایت از قانون، به اهداف زیادی خدمت می‌کند. مؤسسات، وظایف خود را در چارچوب قانون انجام می‌دهند. چیزی که مشخص می‌کند، مؤسسات مطابق با قانون عمل می‌کنند، اسناد هستند. مؤسسات، مدارکی را که نشانگر حقوق کارکنان خود و نیز اشخاص حقیقی و حقوقی است ثبت و نگهداری می‌کنند. نگهداری این اسناد و استفاده از آنها در صورت لزوم، برای اثبات حقوق مؤسسات واجب و ضروری است.

۳- آرشیو، ابزاری برای بهره‌وری سازمانی است: دانش تولیدشده، مهم‌ترین عنصری است که کارایی مؤسسات را در زمان بهبود می‌بخشد. زمان و کاری که در اثر عدم دستیابی به اسناد غیرقابل دسترسی از بین می‌رود؛ موجب کاهش اعتماد به سازمان و همچنین کاهش بهره‌وری خواهد شد.

۴- آرشیو ابزاری برای ذخیره‌سازی است: مؤسسات از بخش قابل توجهی از منابع خود، برای فعالیت‌هایی چون گردآوری، سازماندهی و ذخیره‌سازی اطلاعات استفاده می‌کنند. تحقق مدیریت آرشیو نظام‌مند و آگاهانه، این مؤسسه را قادر می‌سازد تا در زمان، مکان، قدرت اجرای امور و منابع خود صرفه‌جویی کند.

۵- آرشیو، ابزاری برای ارجاع مطالب تاریخی است: اسنادی که حوادث تاریخی دولت‌ها، ملت‌ها و افراد را در خود دارند، پیشرفت مؤسسات، تحولات اجتماعی-اقتصادی جوامع، روابط بین‌الملل و حقوق و مسئولیت افراد را نشان می‌دهند. آرشیوها و اسناد روابط ملی و بین‌المللی، مرجعی برای تصمیمات اخذشده هستند و امکان و اجازه بررسی گذشته

را در پژوهش‌ها فراهم می‌کنند. آرشیوها با دربرداشتن منابع دست اول و تجارب تاریخی، در ماهیت، مراکز حافظه دولتها هستند و امکان ویرایش آینده را فراهم می‌کنند.

ضرورت‌ها

بیش از ۶۰۰ سال طول کشید تا امپراتوری عثمانی، جغرافیای وسیعی را به خود اختصاص بدهد. در این جغرافیایی که یک کل یکپارچه را تشکیل می‌داد، یک میراث آرشیوی غنی وجود داشت که به محافظت از آن اهمیت بسیار داده می‌شد و لذا امکان دسترسی به آن در این دوره، برای ما میسر شده است.

بخش اعظمی از این میراث آرشیوی، در مؤسسات آرشیوی مختلف در دولت جمهوری ترکیه، حفظ شده و نگهداری می‌شود و قسمت دیگر، در آرشیو دولتهایی است که از تجزیه امپراتوری عثمانی به‌وجود آمدند. متحدکردن این دولتها با تمدن، فرهنگ و تاریخ مشترک، فقط در پرتو گنجینه‌های آرشیوی که از دولت عثمانی انتقال یافته و نیز با ترکیب قطعات نشأت گرفته از یک پس زمینه فرهنگی و تاریخی، امکان‌پذیر است.

در این همایش، مؤسسات و دانشگاه‌هایی که قابلیت خود را در حرکت به سوی اشتراک مساعی و اتحاد، نشان دادند، سعی در ارزیابی مجدد و صحیح تاریخ دارند. علاوه‌براین، اخذ سیاستی مشترک و پیگیری و اجرای اقداماتی در خصوص آرشیوداری سنتی و الکترونیکی، مرمت کاغذ و سایر پیشرفت‌های فناوریانه، کمک مؤثری در توسعه مؤسسات آرشیوی ما و نیز آرشیو دولتهای دیگر، در پی خواهد داشت. همچنین اقدامات مشترکی در زمینه آموزش، توسعه فناوری و فعالیتهای آرشیوی در چارچوب همکاری‌هایی که می‌تواند به‌طور یکسان پیگیری شود.

ما نخستین همایش خود را با هدف ارزیابی علمی میراث آرشیوی عثمانی و به اشتراک گذاشتن اطلاعات اسناد، در نوامبر سال ۲۰۱۲ و با عنوان «کنگره بین‌المللی مدیریت میراث فرهنگی جغرافیای عثمانی و نقش آرشیو اسناد ثبت اراضی» برگزار کردیم. این همایش مشارکت دانشگاهیان، رهبران، رؤسای نهادها و مؤسسات و مدیران کل ۳۲ کشور را به نحوی مؤثر در پی داشت.

شرکت ۱۵۱ نفر پژوهشگر از ۷۲ نقطه خارج از ترکیه از امریکای شمالی تا شرق دور در دومین همایش بین‌المللی آرشیوی جغرافیای عثمانی که از ۲۰ الی ۲۴ نوامبر ۲۰۱۷ برگزار شد، این همایش را به همایشی جهانی تبدیل کرده است.

طی همایش مسائل و مشکلات مربوط به آرشیوهای عثمانی و نیز مؤسسات آرشیوی داخل ترکیه، موضوع بحث بود و مورد بررسی و مذاکره قرار گرفت. در چارچوب روش‌های

آرشیوی مدرن و فناوری‌های نوین اطلاعاتی و با اشتراک کارشناسان، موضوعاتی چون طبقه‌بندی، شناسایی، فهرست‌نویسی، دسترسی و حفاظت و مرمت، با ادبیات علمی مشترک به بحث گذاشته شد. در همایش، تأثیرات اجتماعی-سیاسی منابع آرشیوی جغرافیای عثمانی و نیز نقش آرشیوها در آینده به‌عنوان یک منبع و مرجع تاریخی ضروری، مورد بحث قرار گرفت. سخنرانی‌های آماده و ارائه‌شده بر اساس اطلاعات موجود در آرشیوها، نه تنها مسائل مربوط به گذشته را روشن می‌کند، بلکه از دیدگاه تاریخی، در مورد مسائل و تجارب امروز و آینده نیز اثرگذار هستند.

دومین همایش آرشیوی بین‌المللی جغرافیای عثمانی که در چارچوب آن بحث‌های گسترده و فراگیری در خصوص آرشیوداری و مباحث تاریخی متأثر از آن مورد بحث قرار گرفت؛ تبدیل به نهادهای جهانی در مرکز جغرافیای عثمانی شده است. در این چارچوب، مباحثی در خصوص مؤلفه‌های ملی و بین‌المللی مطرح شد که تصور می‌شود در فرایندهای آینده، مورد بررسی قرار می‌گیرند.

پیش‌بینی می‌شود که همکاری‌های ایجادشده و در پیش رو، می‌تواند موجب تقویت مطالعات علمی شود تا دوباره با ذهنی مشترک، به ارزیابی تاریخ جهانی کمک شود. با چنین بینشی، دومین همایش آرشیوی بین‌المللی جغرافیای عثمانی شکل گرفت تا زمینه را برای هدفی چون ایجاد ارتباطات و علائق پایدار ملی و بین‌المللی، فراهم آورد.

اصول ملی

- قانون ملی آرشیو باید در چارچوب احتیاجات و انتظارات اداره کل آرشیوهای دولتی و مؤسسات عمومی مربوط، آماده و تدوین شود.

- باید شورایی با عنوان «شورای عالی مدیریت اسناد و نظام‌های آرشیوی»^۱ ایجاد شود تا اطمینان حاصل شود که مدیریت اسناد و اقدامات بایگانی در مؤسسات عمومی، مطابق با شرایط اداری و قانونی، انجام می‌شود. این شورا باید با مشارکت ذی‌نفعان، تجزیه و تحلیل وضعیت تمام مؤسسات آرشیوی موجود در سراسر کشور را در قالب «گزارش شناسایی آرشیوهای عمومی»^۲ که منعکس‌کننده معیارهای آرشیوهای معاصر است، ارائه دهد.

- باید کمیسیون‌هایی ویژه در عرصه فعالیت‌های آرشیوی و با برنامه‌هایی در زمینه مرمت، علامت‌گذاری اسناد قدیمی مانند سیاقات و اسناد دیوانی (برای صحیح خواندن آن‌ها)، آرشیو الکترونیکی و مدیریت اسناد الکترونیکی، ایجاد شود. باید برنامه‌های میان‌مدت و بلندمدت آرشیو ملی، با گزارش‌های تهیه‌شده توسط این کمیسیون‌ها، توسعه یابد.

- با نتایج حاصل از این همایش، باید «کتابچه راهنمای مدیریت اسناد و آرشیو»^۳، تحت

1. Belge Yönetimi ve
Arşiv Sistemleri Üst
Kurulu

2. Kamu Arşivleri Tespit
Raporu

3. Belge ve Arşiv
Yönetimi El Kitabı

رهبری شورای عالی تهیه شود تا برای اموری چون هماهنگ‌سازی با نهادهای دولتی، استخدام کارکنان متخصص و جزئیات نحوه انجام فرایندهای مدیریت اسناد و آرشیو، رهنمودهایی را ارائه دهد.

- باید «اصول تولید، استفاده و نگهداری اسناد عمومی»^۱ برای تشریح تولید اوراق عمومی، شرایط تولید، امنیت، یکپارچگی و صحت اسناد، مجوز دسترسی به اسناد و تمهیداتی که برای نقض ممنوعیت دسترسی به برخی اسناد وضع شده، توسعه یافته و انتشار یابد.

- باید «نرم‌افزار محلی مدیریت اسناد و بایگانی سازمانی»^۲ که از سامانه‌های اطلاعاتی جغرافیایی و هوش مصنوعی بهره‌مند باشد، برای طیف گسترده‌ای از فعالیت‌های دسترسی و پشتیبانی مؤثر از آن، تهیه شود.

- باید شرایط ذخیره‌سازی و حفاظت فیزیکی انواع مختلف منابع آرشیوی فراهم و زمینه‌ای امن برای نگهداری اسناد تولید شده از مواد مختلف و با شرایط خاص، برای سازمان‌ها ایجاد و به‌روزرسانی شود. محصولات مربوط به محافظت از منابع آرشیوی در محیط‌های مختلف، باید با استفاده از امکانات خودی و مشارکت بخش‌های دولتی (عمومی) و خصوصی، تولید شود.

- باید آموزش مستمر و مدیریت آرشیو در محل کار به‌طور مرتب تعقیب شود و این موضوع توسط رشته‌های دانشگاهی مرتبط، حمایت شود.

- باید فعالیت‌هایی چون شناسایی اسناد، چکیده‌نویسی، استخراج کلیدواژه‌ها و عنوان‌نویسی، در آرشیوها، موردبازنگری قرار گیرد تا امور انجام شده در گذشته اصلاح و سازماندهی مجدد شود.

- باید یک «مؤسسه پژوهشی عثمانی»^۳ جامع و چند منظوره، برای به‌کارگیری کارشناسان در زمینه مطالعه و تفسیر اسناد قدیمی (پالئوگرافی) و دیپلماسی عثمانی، در آرشیوهای ما به‌وجود بیاید.

- مدیریت اسناد و فعالیت‌های آرشیوی برای اسناد چاپی، در سامانه ثبت مرکزی تشکیلات دولت^۴ (DETSİS) توسط ارگان‌هایی چون مدیریت آرشیو و اوراق عمومی، وابسته به ریاست امور اداری و مالی و اداره پردازش الکترونیکی و اطلاع‌رسانی و اداره راهبردی توسعه، ساماندهی می‌شود. همه این فعالیت‌ها در زمینه مدیریت اطلاعات و اسناد که در نمونه‌های جهانی هستند، در بخش‌های مربوط به کشور ما هم تعریف شده و وجود دارد. مباحث مدیریت اطلاعات و اسناد سازمان‌های دولتی که در بحث‌های گذشته بررسی شد، باید دوباره در دایره ریاست مدیریت اسناد و اطلاعات، بازنگری و بازسازی شود.

- برای فعال کردن فعالیت‌های مدیریت اسناد و بایگانی در مؤسسات دولتی - که توسط کارکنان واجد شرایط اداره می‌شوند- باید حرفه‌هایی چون کارشناس اسناد، کارشناس آرشیو، متخصصان حوزه آرشیو، دستیاران آرشیودار و کادر فنی، ایجاد شود.

1. Kamu Belgeleri Üretim, Kullanım ve Koruma İlkeleri
2. Yerli Belge Yönetimi ve Arşiv Otomasyon Yazılımları
3. Osmanlı Araştırmaları Enstitüsü
4. Devlet Teşkilatı Merkezi Kayıt Sistemi

اصول بین‌المللی

- باید نهادهای تحت عنوان «اتحادیه بین‌المللی جغرافیای عثمانی»^۱ شکل بگیرد که شامل نمایندگانی از کشورهای درون مرزهای جغرافیایی عثمانی در بالکان، خاورمیانه، قفقاز، شمال آفریقا و ناظرانی از سایر کشورهای مرتبط باشد. این اتحادیه آرشیوی، باید به‌طور منظم تشکیل جلسه بدهد و با تصمیماتی که سیاست‌های آرشیوی کشورهای مربوط را اداره می‌کند، آشنا شود. اموری که اتحادیه آرشیوی باید در نظر بگیرد و از آن‌ها حمایت کند عبارتند از: مرمت اسناد مربوط به حوزه کاری، ترکی عثمانی، ترجمه آثار دست‌نوشته، حفاظت، نگهداری، تبدیل اسناد آنالوگ به رقمی، تهیه کاتالوگ، افزایش صلاحیت‌های مدیریتی و مانند این‌ها و نیز سازماندهی فعالیت‌های علمی و اجتماعی، برگزاری دوره‌های آموزشی مورد نیاز روز با صدور گواهینامه یا بدون آن.
- «اتحادیه بین‌المللی جغرافیای عثمانی» از سمینارها، دوره‌ها، کارگاه‌ها، آتلیه‌ها، کنگره‌ها، سمپوزیوم‌ها، نمایشگاه‌ها و ... بهره‌مند خواهد شد. جلسات علمی باید به‌طور مشترک سازماندهی شوند و این اتحادیه باید پروژه‌هایی را که در فعالیت‌های پژوهشی عمومی فعالیت می‌کنند تشویق کند.
- باید یک درگاه بایگانی الکترونیکی جغرافیای عثمانی، به‌منظور دستیابی به منابع بایگانی در جغرافیای عثمانی به روش مشابه با عرصه بین‌المللی -مانند ECAI، Europeane، آرشیو برخط کالیفرنیا، پروژه جاده ابریشم سازمان ملل و غیره- ایجاد شود.
- درگاهی که از آن بحث شد، با توجه به نیازهای محلی در نرم‌افزاری با کد باز، توسعه داده می‌شود و هدف از آن به اشتراک گذاشتن اسناد و مدارک جغرافیای عثمانی و معرفی قدرت و شکوفایی میراث فرهنگی جغرافیای عثمانی به سراسر جهان است.
- برای توسعه و بهبود همکاری و روابط بین اعضای اتحادیه، اسناد، نتایج پژوهش‌های آکادمیک و علمی و مواد فنی حاصل، چاپ و منتشر خواهد شد.
- برای پیشبرد تحقیقات و فعالیت‌های علمی فوق، همایش آرشیوی بین‌المللی جغرافیای عثمانی باید هر ۲ سال یک بار برگزار شود و در عین حال، هیئت بین‌المللی آرشیوی جغرافیای عثمانی، باید برای ارزیابی درخواست‌های گذشته و بحث در مورد نقشه‌راه‌های آینده، تشکیل جلسه بدهد.
- این توصیه‌ها، با مشورت با هیئت علمی و اجرائی همایش، که امضای آن‌ها در پایین اعلامیه دیده می‌شود، تنظیم شده است.

با احترام به همگان؛

دومین همایش آرشیوی بین‌المللی جغرافیای عثمانی، کمیته اجرائی و هیئت‌مدیره همایش،

وقفنامه ایاصوفیه

گزارشی از نمایشگاه‌های سیار برگزار شده اداره کل خدمات آرشیوی (گروه ارتباطات آرشیوی) پاییز ۱۳۹۶

فریبا امیری^۱ و زهرا جاویدی^۲

یکی از راه‌های معرفی اسناد و بالابردن استفاده پژوهشی از آن‌ها، برگزاری نمایشگاه در فضاهای فرهنگی، عمومی و مجازی موجود است؛ در راستای اهداف سازمانی و برای معرفی بیشتر اسناد برای پژوهش، اداره کل خدمات آرشیوی (گروه ارتباطات آرشیوی) علاوه بر برگزاری نمایشگاه با عناوین و مناسبت‌های مختلف به صورت مجازی در وبگاه سازمان اسناد و کتابخانه ملی، اقدام به برگزاری نمایشگاه در مراکز استانی، فرهنگسراها، دانشگاه‌ها، سازمان‌ها و اماکن عمومی کرده است.

در همین راستا عناوین و فهرست اسناد نمایشگاه‌های برگزار شده در پاییز ۱۳۹۶ را تقدیم علاقه‌مندان به سند می‌کنیم.

نمایشگاه اسناد روز استاندارد

اداره کل خدمات آرشیوی (گروه ارتباطات آرشیوی) به مناسبت ۲۲ مهر، روز جهانی استاندارد نمایشگاهی شامل ۱۸ عنوان با معرفی ۶۳ برگ را آماده‌سازی و به دوازده نمایندگی سازمان در استان‌ها ارسال کرد. فهرست منتخبی از اسناد این نمایشگاه عبارتند از:

صورتجلسه بررسی پیشنهاد تأسیس مؤسسه استاندارد در خرمشهر، [اردیبهشت ۱۳۳۹]؛ مکاتبه وزیر دارایی با مؤسسه استاندارد در رابطه با تأمین بودجه و شیوه اداره آن مؤسسه، ۱۳۴۳/۳/۳۱ ش.؛ بخشی از اساسنامه مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران،

۱. کارشناس برنامه‌ریزی و بررسی اسناد و مدارک.

amirifariba42@yahoo.com

۲. کارشناس بررسی اسناد و مدارک کشور.
zarijavidi@yahoo.com

۱۳۴۴/۴/۱۹ ش.؛ ابلاغ تصویب‌نامه هیئت‌وزیران درباره انتصاب مهندس رضا شایگان به سمت مدیرعامل و رئیس هیئت‌مدیره مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران، ۱۳۴۴/۴/۲۳ ش.؛ سیاهه کالاهای دارای استاندارد تشویقی، [۱۳۵۳ ش.]; فهرست کالاهای مشمول مقررات استاندارد اجباری داخلی، [۱۳۷۱ ش.]; [۱۳۷۱ ش.]; رونوشت قانون اصلاح قوانین و مقررات مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی، ۱۳۷۱/۱۲/۸ ش.؛ رونوشت طرح ایجاد مجتمع پژوهشگاهی استاندارد برای بالابردن کیفیت پیشرفت صنایع تولیدی و کیفیت صادرات از لحاظ کیفی کالا و بسته‌بندی، ۱۳۷۲/۱۲/۲۴ ش.؛ ابلاغ لایحه قانونی اصلاح قانون اصلاح قوانین و مقررات مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران به رئیس‌جمهور به همراه بخشی از رونوشت آن، ۱۳۷۶/۴/۱ ش.

نمایشگاه اسناد نفیس

نمایشگاه اسناد نفیس که شامل، فرمان، رقم، حکم، نکاح‌نامه و ...، مربوط به دوره صفوی و قاجار برای برگزاری نمایشگاه و بهره‌برداری لازم به روابط عمومی سازمان ارسال شد. این نمایشگاه شامل ۳۴ عنوان و معرفی ۳۴ برگ سند بوده است.

قدیمی‌ترین سند آن مربوط به سال ۱۰۹۷ ق.، با عنوان رقم شاه سلیمان صفوی، در خصوص واگذاری وزارت بیگلریگی الکاء شیروان به میرزا هدایت‌الله جابری برای اقدام جهت عمران و آبادی منطقه، رفاه حال رعایا، انتظام امور ایل و قشون و غیره و جدیدترین آن فرمان اعطای لقب امین همایونی به حسنخان پیشخدمت خاصه از سوی نایب‌السلطنه، ناصرالملک و تصویب موثق‌الدوله، وزیر دربار، در تاریخ ۱۳۳۱ ق. است. دیگر عناوین اسناد این نمایشگاه عبارت است از: رقم شاه سلطان حسین صفوی، در خصوص عدم دریافت مالیات توسط تیولداران نائین از خاندان نظام‌الدین نائینی، ۱۱۱۷ ق.؛ رقم شاه سلطان حسین صفوی، در خصوص رسیدگی به مداخله میرزا محمدمعصوم در امور املاک ورثه سید علیخان واقع در جنب مدرسه منصوریه شیراز، ۱۱۱۹ ق.؛ رقم شاه سلطان حسین صفوی، در خصوص انتصاب میرزا محمدتقی، نواده میرزا ابوالمعالی به سمت کلانتری دارالعباده یزد و بلوکات و توابع آن با ذکر رئوس وظایف وی، ۱۱۲۴ ق.، رقم شاه سلطان حسین صفوی، در خصوص واگذاری مالکیت خانه میرزا ابوطالب (صدر سابق) به خدیجه سلطان بیگم، ۱۱۲۵ ق.؛ رقم شاه سلطان حسین صفوی، در خصوص واگذاری تصدی‌گری محال مبارک‌آباد اصفهان به میرزا محمدعلی جابری (کلانتر اصفهان) جهت زراعت و آبادی منطقه مزبور، ۱۱۲۹ ق.، رقم شاه سلطان حسین صفوی، در خصوص انتصاب میرزا محمدتقی، کلانتر یزد به وزارت تفنگچیان سرکار خاصه و برقراری مواجب و رسوم وزیر سابق جهت وی، ۱۱۳۰ ق.؛ رقم شاه سلطان حسین صفوی،

در خصوص واگذاری قریه کرازآباد به عنوان تیول به کلانتر اصفهان و لزوم پرداخت ربع عایدات سالانه آن به خزانه سلطنتی، ۱۳۱ق؛ رقم شاه سلطان حسین صفوی، در خصوص برقراری مواجب جهت میرزا زین العابدین فرزند میرزا محمدعلی حائری، ناظر دفترخانه دربار؛ ۱۳۲ق، فرمان نادرشاه افشار در خصوص، اعطای ریاست ایل صوفیانلو به شاهوردی بیگ، ۱۷ جمادی الاول ۱۱۵۰ق؛ فرمان نادر شاه افشار، در خصوص واگذاری حکومت یزد به میرزا حسن، ضابط سابق نطنز و تأکید در حسن سلوک با رعایا، ضبط و ربط مالیات، تنبیه اجامر و اوباش، آبادی ولایت و غیره، جمادی الثانی ۱۱۵۵ق؛ حکم متولی‌باشی آستان قدس رضوی، مبنی بر اعطای منصب سرکشی‌کچی‌باشی سرکار فیض آثار به سلطان احمدمیرزا و برقراری مستمری جهت وی با سجع مهرهایی به نام ائمه اطهار، ۱۲۳۹ق؛ فرمان محمدشاه قاجار به فیروز میرزا، در خصوص رسیدگی به ادعای میرزا محمد فسایی نسبت به تصرف مزرعه موقوفه سختویه واقع در حومه شیراز، ۱۲۵۲ق؛ فرمان ناصرالدین‌شاه، مبنی بر اعطای لقب امیر دیوانی به میرزا محمد زمان مستوفی دیوان اعلی بابت خدمات وی در امور دیوانخانه مبارکه، ۱۲۷۱ق؛ نکاح‌نامه کربلائی الله‌بخش حمامی با آغاییگم خانم با مهریه بیست و چهار تومان وجه رایج خزانه، ۸ ربیع‌الثانی ۱۳۱۴ق. ۱۲۷۵/۶/۲۶ش؛ نکاح‌نامه محمد باقرخان افشار با ترلان خانم، ۲۵ ذی‌الحجه ۱۲۷۸ق؛ نکاح‌نامه آقاسید ابوتراب با بی‌بی زهرا خانم، جمادی‌الثانی ۱۲۸۲ق؛ فرمان ناصرالدین‌شاه قاجار و اظهار رضایت او از پیشکشی شب عید فرهاد میرزا معتمدالدوله، حکمران همدان و کردستان، محرم ۱۲۸۸ق؛ نکاح‌نامه میرزاالسدالله فرزند میرزا فتح‌الله منشی با آمنه بیگم بنت میرزااحسینعلی نوری، به صدق دویست تومان تبریزی، ۲۱ ربیع‌الاول ۱۲۹۱ق؛ رقم جلال‌الدوله بر حسب فرمان ناصرالدین‌شاه، مبنی بر اعطای لقب نوابی به میرزا صدرالدین فرزند ارشد میرزا ابوطالب و برقراری مستمری جهت سایر اولاد وی، ۱۳۰۲ق؛ فرمان ناصرالدین‌شاه، در خصوص واگذاری و فروش خالصجات اصفهان با تأیید ظل‌السلطان، ۱۳۰۶ق؛ رقم ولیعهد مظفرالدین میرزا قاجار، در خصوص انتصاب میرزا محمد فرزند ملاهادی طالقانی به عنوان یکی از اعاضم ملا باشیان، ۱۳۰۶ق؛ رقم ظل‌السلطان در خصوص اعطای لقب خانی به میرزا حسین‌خان از کارکنان تلگرافخانه اصفهان به منظور تشویق وی، ۱۳۰۷ق؛ نکاح‌نامه آقامیرزا علی‌اکبر و سلطان‌خانم، ۱۵ جمادی‌الثانی ۱۳۰۸ق؛ فرمان ناصرالدین‌شاه در خصوص برقراری مبلغ پنجاه تومان مقرری جهت فخرالاسلام از محل عایدات کردستان، ۱۳۱۱ق؛ فرمان ناصرالدین‌شاه قاجار، در خصوص اعطای لقب صدیق‌الممالک و منصب استیفاء درجه اول به میرزا ابراهیم‌خان مستوفی، ۱۳۱۳ق؛ فرمان مظفرالدین‌شاه قاجار، در خصوص واگذاری منصب امیر آخوری و ریاست اصطبل مبارکه به عبدالحمید میرزا شمس‌الملک با تصویب میرزا علی‌اصغر خان امین‌السلطان، صدراعظم،

۱۳۱۴ق؛ رقم ولیعهد، محمدعلی میرزا به امام قلی میرزا، حاکم ساوجبلاغ مکر، مبنی بر واگذاری زکات مزارع ثلثه (ساربان، هفتوانه و غزایی) به ملاصالح و ملا سعید فرزندان ملا احمد، صدرالعلمای ساوجبلاغ بر حسب فرمان شاه، ۱۳۱۴ق؛ فرمان مظفرالدین‌شاه، در مورد برقراری مواجب جهت زمین‌العابدین‌خان، نایب فراشخانه مبارکه از مالیات آذربایجان، صفر ۱۳۱۴ق؛ رقم ناظم‌الدوله، در خصوص برقراری مقدار شش خروار گندم و بیست خروار کاه به رسم خانواری و تخفیف در حق اولاد میرزا صدرالدین نواب شیرازی، ۱۳۱۵ق؛ رقم محمدعلی میرزا، ولیعهد در خصوص رعایت میرزاتقی مجتهد از علمای آذربایجان و برداشتن هفده خروار غلهٔ تحمیلی قریه طاسطغار ملکی معزی‌الیه، ۱۳۱۹ق؛ فرمان محمدعلیشاه قاجار در خصوص افزایش مستمری شیخ محمدخطیب، امام جمعه کردستان با تصویب میرزا احمدخان صدر اعظم، ۱۳۲۷ق؛ فرمان اعطای لقب امین همایونی به حسن‌خان پیشخدمت خاصه از سوی نایب‌السلطنه، ناصرالملک و تصویب موثق‌الدوله، وزیر دربار، ۱۳۳۱ق.

اسناد کتابخانهٔ معارف به مناسبت ۲۴ آبان روز کتابخوانی و کتابدار

به مناسبت ۲۴ آبان روز کتابخوانی و کتابداری، نمایشگاه کتابخانهٔ معارف آماده و به شعب دوازده‌گانه اسنادی ارسال شد. این نمایشگاه شامل ۴۵ عنوان و ۶۴ برگ سند است. قدیمی‌ترین سند معرفی‌شده در این نمایشگاه متن قرارداد تشکیل کتابخانهٔ معارف در تاریخ ۲۲ آبان ۱۳۰۱ش. می‌باشد که اساس، وظیفه و روش کار نخستین کتابخانه معارف کشور را ترسیم می‌کند. قرارداد که به تصویب هیئت‌وزیران رسیده در دو فصل تنظیم شده است. در فصل نخست آن با عنوان تعهدات مؤسس که در اینجا منظور وزارت معارف بوده، در ۱۰ ماده بیان شده است، از جمله مواد جالب توجه آن این است که در ماده اول گفته شده هدف از تأسیس کتابخانه، توسعهٔ معارف و رفاه عموم محصلان، از حیث لوازم تحصیلی بوده، کتابخانه همهٔ کتاب‌های موردنیاز دوره‌های تحصیلی اعم از ابتدایی تا متوسطه عالی و غیره را حاضر و به فروش خواهد رساند. از مشخصات خدمات آن این بوده که همهٔ کتاب‌ها به‌ویژه کتاب‌های درسی به خط ممتاز با نقوش نیکو، کاغذ و جلد مناسب بوده است. همچنین کتابخانه دایره تصحیح مخصوص به خود داشته است. از جمله فعالیت‌های دیگر کتابخانهٔ یادشده فروش انواع نقشه، انواع کاغذ، لوازم‌التحریر، نقاشی، اسباب‌بازی و لوازم فنی بوده است. کتابخانه ماشین چاپ حروفی، سنگی و ماشین‌های صحافی از قید و برش و غیره را نیز از خارج وارد کرده و کتاب‌ها و دفاتر را چاپ خواهد کرد. در فصل دوم موارد قانونی چگونگی رسمیت‌یافتن، محدودیت‌ها، مخارج، کمک‌های دولت آورده شده است. بر اساس محتوای این سند اولین کتابخانه معارف به امانت دادن و نگهداری کتاب‌ها نمی‌پرداخته، بلکه وظیفه ارائه خدمات برای

پیشبرد امور آموزش و فروش را برعهده دارد و در حقیقت مانند انتشارات مرکزی معارف کشور عمل کرده است. این سند به شماره (۲۹۷/۳۶۶۳۰) در آرشیو ملی ایران قابل دسترسی است.

برخی از عناوین دیگر این نمایشگاه عبارت است از:

اعلام موافقت اداره تفتیش با خرید کتاب صد کلمه حضرت امیر (ع) برای کتابخانه معارف، ۱۳۰۳/۷/۱۴ ش.؛ نمونه قبض رسید کتاب برای ضبط در کتابخانه ملی [معارف]، ۱۳۰۴/۲/۳ ش.؛ اعلام آمادگی نایب اول سفارت ایران در لندن برای خرید کتاب‌های منتشره با موضوع ایران برای وزارت معارف، ۱۳۰۷/۱/۱۸ ش.؛ نامه بروخیم به اداره معارف برای فروش یک دوره تاریخ ایران به کتابخانه معارف، آبان ۱۳۰۷ ش.؛ رونوشت استخدام مسیوآندره گذار در وزارت معارف برای مدیریت عتیقات، موزه و کتابخانه، ۱۳۰۷/۹/۲۸ ش.؛ رونوشت حکم انتصاب مجتبی مینوی به سمت مدیر کتابخانه معارف، ۱۳۰۷/۱۱/۱۱ ش.؛ درخواست بلدییه از وزرات معارف، اوقاف و صنایع مستظرفه برای امانت گرفتن نقشه‌های تهران و سفرنامه شاردن از کتابخانه معارف به منظور مطالعه وضعیت جغرافیائی شهر تهران، ۱۳۱۱/۱۱/۴ ش.؛ نظام نامه کتابخانه عمومی معارف، ۱۳۱۳ ش.؛ گزارش نماینده وزارت معارف از انتقال کتب چاپی کتابخانه سلطنتی به کتابخانه عمومی معارف، ۱۳۱۳/۹/۱۲ ش.؛ قرارداد وزارت معارف با مدیر کتابخانه کارل هرتل برای دریافت ۲۹ فقره مجله فرانسه، انگلیسی و آلمانی برای کتابخانه معارف، ۱۳۱۳/۱۱/۴ ش.؛ ابلاغ تغییر نام کتابخانه عمومی معارف به کتابخانه ملی در جلسه شورای عالی معارف، ۱۳۱۶/۶/۲۷ ش.؛ موافقت اداره انطباعات با اعطای مدال علمی درجه دوم به ابراهیم صفا، کتابدار کتابخانه عمومی معارف، ۱۳۱۶/۶/۳۱ ش.

نمایشگاه روز پژوهش

گروه ارتباطات آرشیوی به درخواست مدیریت مرکز اسناد گیلان و به مناسبت روز پژوهش، اسنادی را آماده و به منظور برگزاری نمایشگاه به آن مرکز ارسال کرد؛ این نمایشگاه شامل ۱۹ عنوان در قالب ۶۸ برگ سند بود که برخی از عنوان‌های اسناد عبارتند از:

درخواست از وزارت داخله برای مساعدت حکومت اصفهان با آقای ژیرار، مهندس آب و مرتضی خان انصاری در زمان بررسی زاینده رود و کارون، ۱۳۰۷/۷/۲۸ ش.؛ گزارش پیشرفت عملیات طرح تحقیقات و کنترل سرطان، ۱۳۴۲/۸/۱۹ ش.؛ اساسنامه مؤسسه پژوهش‌های سیاسی و اقتصادی بین‌المللی، [۱۳۵۲ ش.؛ پیشنهادهای ارائه شده برای کمک مالی ایران به مؤسسه UNRISD، وابسته به سازمان ملل، ۱۳۵۴/۷/۲۸ ش.؛ درخواست صدور مجوز برای احداث ایستگاه تحقیقات پزشکی بابل وابسته به دانشکده بهداشت دانشگاه تهران، ۱۳۵۶/۴/۱۵ ش.؛ نمودار تشکیلات مؤسسه پژوهش‌های دهقانی و روستایی ایران، فاقد تاریخ؛

قطعه‌نامه سمینار بررسی مسائل پژوهشی کشور، [۱۳۵۹ش.]: گزارش به وزارت آموزش و پرورش مهم‌ترین فعالیت‌های آن دفتر پژوهش‌های نظام‌های آموزشی جهانی در مهرماه ۱۳۶۶، ۱۳۶۶/۷/۲۶ش.

نمایشگاه مهاجرین لهستان

نمایشگاهی با موضوع مهاجران لهستان برای روابط عمومی سازمان آماده و ارسال شد. این نمایشگاه شامل ۱۴ عنوان در قالب ۲۱ برگ سند بود برخی از عناوین موجود در این نمایشگاه عبارتند از:

صورت‌جلسه بررسی وضعیت غیرنظامیان لهستانی حاضر در کشور از جمله اسکان، ارائه خدمات بهداشتی و رفاهی به آن‌ها، [فروردین ۱۳۳۱ش.]: صورت‌جلسه امور مربوط به مهاجران لهستانی جهت بررسی وضعیت، تعداد، محل استقرار، مهاجرت به آفریقا و تأمین مواد غذایی مورد نیاز آن‌ها، [مرداد ۱۳۳۱ش.]: رونوشت قرارداد بین شعبه سرپرستی مهاجران لهستان مقیم تهران و صاحب تجارت‌خانه نوشین تهران در مورد تهیه و تحویل مواد اولیه، ۶ مرداد ۱۳۳۱ش.؛ گزارش ورود سه کشتی حامل مهاجرین لهستانی به بندر انزلی، ۱۳۳۱/۵/۲۵ش.؛ گزارش گمرک از ورود سه کشتی حامل مهاجرین لهستانی به کشور، ۱۳۳۱/۶/۱۵ش.، صورت‌جلسه کمیسیون امور مهاجرین لهستانی با محوریت استقرار ۱۸۰۰ تن از طبقات ممتاز آن‌ها در تهران و اعطای خدمات رفاهی و فرهنگی به آن‌ها، آبان ۱۳۳۱ش.؛ آمار تعداد لهستانی‌های غیرنظامی، بر اساس اظهارات نماینده آن‌ها، [۱۳۳۱ش.].

نمایشگاه نهضت جنگل

به مناسبت نود و ششمین سالروز شهادت میرزا کوچک‌خان جنگلی نمایشگاهی با ۳۷ عنوان و معرفی ۵۷ برگ سند از اسناد موجود در آرشیو با محوریت نهضت جنگل آماده و به مراکز دوازده‌گانه اسناد ارسال شد. از اسناد برگزیده این نمایشگاه سندی با عنوان تشکیل مجلس مشاوره هفت‌نفره جنگل و مواد چهارده‌گانه تشکیلاتی آن است که در ۱۹ محرم ۱۳۳۶ق. برابر با ۱۴ آبان ۱۲۹۷ش.، تنظیم شده است که در واقع صورت‌جلسه مجلس مشاوره هفت‌نفره اتحاد جنگل است. در ابتدای سند نام اعضا بدین ترتیب آورده شده است: حاجی میرزا محمد رضا، آقا سید عبدالوهاب، آقا شیخ محمود، آقا میرمنصور، آقای حاجی شیخ محمدحسن و آقای شیخ محمود آقا. از امضای انتهای سند می‌توان حدس زد که نفر هفتم میرزا کوچک‌خان جنگلی بوده است. متن سند حاوی مفاد چهارده‌گانه است که برخی از مواد آن به از این قرار است: اعضا مجلس مشاوره مسئول هیئت اتحاد اسلام و عموماً صحت جریان جریان تکالیف و

وظایف مقررۀ آتیه را برعهده خواهند داشت؛ اعضا مجلس مشاوره مسئول و ضامن صحت اعمال یکدیگرند؛ تأسیس ادارات تحقیق در کلیۀ نقاطی که هیئت اتحاد اسلام مداخله نموده و می‌نماید هستند، تأسیس اداره اوقاف و معارف؛ تأسیس اداره طرق و شوارع؛ تأسیس اداره تفیش از برای ادارات، تعیین اعضا و اجزاء مستخدمین ادارات به تعیین مجلس مشاوره و به تصویب هیئت است. اداره جنگ و مالیه از نظریات مجلس مشاوره خارج است. بدین ترتیب خطمشی و حدود اختیارات مجلس و وظایف پیش روی آن، تعریف می‌شود. این سند با شماره (۲۹۶/۵۵۹۶) در آرشیو ملی ایران برای علاقه‌مندان قابل‌دسترس است.

عناوین دیگر اسناد این نمایشگاه عبارتند از:

تعقیب و دستگیری جنگلی‌ها، برای یافتن میرزا کوچک‌خان و یارانش، ۲۷/ ۱۳۳۷ق.؛ گزارش محصل مالیاتی گیلان، درباره دریافت مالیات گرگان‌رود و بیان شرح مذاکرات خود با میرزا کوچک‌خان، در زمینه چگونگی دریافت مالیات طولش، ۱۰/۶/۱۲۹۶ش.؛ گزارش حکومت طالقان، درباره دستگیری شماری از نیروهای جنگلی در آن خطه، ۴ شعبان ۱۳۳۷ق./ ۱۴/۲/۱۲۹۸ش.؛ تأمین بودجه لشکرکشی سعیدالسلطنه، جهت سرکوبی نهضت جنگل، ۱۴/۵/۱۲۹۶ش.؛ سواد مراسله‌های مفتش مالیۀ گیلان به میرزا کوچک خان و هیئت اتحاد اسلام، مبنی بر کسب اجازه برای دریافت مالیات معوقۀ بلوکات فومن، کسما، کسکر، ماسوله و شفت، ۱۰/جوزا و ۷/اسد/۱۳۳۵ق. و ۳/۱۰/۱۲۹۶ش.؛ گزارش حکومت گیلان و طولش، درباره اعزام سرتیپ بصیردیوان و حسن خان معین‌الرعا به جنگل، برای کشف مهمات و اسلحه میرزا کوچک خان و یافتن آن‌ها، ۱۴/۱۰/۱۳۰۰ش.؛ دستگیری دکتر غلامحسین خان، به اتهام همکاری با جنگلی‌ها و تقاضای آزادی وی، ۷ شعبان ۱۳۳۷ق./ ۱۸/۲/۱۲۹۸ش.؛ اعلامیۀ حاکم نظامی و رئیس نظمیه گیلان، مبنی بر حراج اموال جنگلی‌ها، ۱۱/۷/۱۲۹۹ش.؛ گزارش پیشروی قوای جنگل تا یک فرسخی اردبیل، ۲۶ شعبان ۱۳۳۶ق./ ۱۶/۳/۱۲۹۷ش.؛ رونوشت نامۀ حکومت گیلان و طولش، وزیر داخله، راجع به عدم همراهی آذربایجان، طارم و خمه برای جلوگیری از اقدامات مسلحانۀ میرزا کوچک‌خان و درخواست رفع مشکلات اردوی گیلان برای مقابله با آنان در ماسوله، [۱۲۹۴ش.؛ نامۀ [شیخ محمد لنگرودی] در خصوص تحقیق برای خرید اسلحه، همکاری یمین‌خاقان، موثق دیوان و عدل‌المالک با انگلیسی‌ها، اقدام دموکرات‌ها در برگزاری میتینگ و مخالفت انگلیسی‌ها با آن، دستور اعزام قشون به منجیل و توضیحات وی در این زمینه، ۲۰ جمادی‌الثانی ۱۳۳۶ق.؛ بیانیه کمیته اتحاد اسلام گیلان، در خصوص تعرض انگلیسی‌ها در بمباران فومن و گوراب و مقاومت در برابر تجاوزات صورت گرفته همراه با خبرهایی از جنگ، رمضان ۱۳۳۶ق./ ۱۲۹۷ش.؛ اعلامیۀ وثوق‌السلطنه راجع به اعزام قوای نظامی برای سرکوبی سید جلال در جنگل و دادن اطمینان خاطر به اهالی در خصوص

وجود امنیت و آرامش در گیلان، ۲۱ رمضان ۱۳۴۰ ق. / ۱۳۰۱/۲/۲۷ ش؛ گزارش رئیس کل شهربانی کل کشور، راجع به برگزاری بیست و چهارمین سال درگذشت میرزا کوچک خان جنگلی در آرامگاه وی در سلیمان داراب رشت، ۱۳۳۴/۱/۱۶ ش.

نمایشگاه اسناد تاریخ روابط خارجی ایران

به درخواست دانشگاه تربیت مدرس برای نمایش اسنادی با موضوع تاریخ روابط خارجی ایران، اداره کل خدمات آرشیوی (گروه ارتباطات آرشیوی) اقدام به انتخاب و آماده‌سازی اسناد کرده و برای برگزاری نمایشگاه به دانشگاه ارسال شد. نمایشگاه یادشده شامل ۲۵ عنوان با معرفی ۳۱ برگ سند است که برخی از عناوین مهم آن معرفی می‌شود:

نامه مظفرالدین‌شاه به سالاراکرم، در مورد ورود به ورشو و اعلام رضایت از تشریفات به‌عمل آمده، ۹ صفر ۱۳۱۸ ق. / ۱۲۷۹/۳/۱۷ ش؛ رونوشت ترجمه قرارداد رؤسای گمرکات ایران و روس برای ساخت پل بر روی رودخانه آستالینک (مابین آستارای ایران و روسیه)، به هزینه دو کشور، ۷ می ۱۹۰۷ م. / ۱۲۸۶/۲/۱۶ ش؛ رونوشت ترجمه نامه وزیر امور خارجه اسپانیا به وزیر امور خارجه ایران، برای معرفی شارژدافر [کاردار] جدید این کشور و درخواست پذیرش وی، ۱۴ اوت ۱۹۱۱ م. / ۱۲۹۰/۵/۲۲ ش؛ بخشی از عهدنامه مودت و اقامت و تجارت بین دولت‌های ایران و دانمارک ۲۰ فوریه ۱۹۳۴ م. / ۱۳۱۲/۱۲/۱ ش؛ گزارش نام‌گذاری یکی از میدان‌های پارک ویلا اومبرتوی شهر رم به‌نام فردوسی، به مناسبت برگزاری جشن‌های فردوسی در ایتالیا، ۱۳۱۳/۱۱/۱۳ ش؛ بخشنامه وزارت امور خارجه، در خصوص اعلام افتتاح سفارت سوئیس در تهران از سوی کنفدراسیون این کشور و معرفی آرمین دینکر را به‌عنوان شارژدافر (کاردار)، ۱۳۱۵/۳/۲۵ ش؛ رونوشت صورت مجلس درباره تشکیل شرکت ایران-هند، ۱۳۱۶/۱۰/۱۹ ش؛ اعلام سفارت سوئد، به‌عنوان حافظ منافع مجارستان در ایران، ۱۳۲۰/۷/۱۲ ش؛ رونوشت تصویب‌نامه هیئت‌وزیران درباره اختصاص اعتبار برای سفارت ایران در چین، ۱۳۲۵/۵/۹ ش؛ نامه وزیر دارایی و اعلام زمان رسمی افتتاح بانک تجاری ایران و هلند، ۱۳۳۸/۳/۲ ش؛ بخشی از متن موافقت‌نامه پرداخت میان ایران و لهستان، به‌منظور تنظیم مبادلات بازرگانی و سایر پرداخت‌های دو کشور، ۸ ژوئن ۱۹۶۳ م. / ۱۳۴۲/۳/۱۸ ش؛ بخشی از موافقت‌نامه ایران با کشورهای بنلوکس، برای لغو روادید، ۱۹ نوامبر ۱۹۶۴ م. / ۱۳۴۳/۸/۲۸ ش؛ مصوبه هیئت‌وزیران در خصوص موافقت با پیشنهاد دبیر یکی از دبیرستان‌های تهران جهت تدریس زبان و ادبیات فارسی به الجزایر و تعیین حقوق برای وی، ۱۳۴۵/۸/۲۸ ش؛ بخشی از موافقت‌نامه همکاری فنی و علمی ایران و فرانسه، ۲۷ دسامبر ۱۹۶۷ م. / ۱۳۴۶/۱۰/۶ ش؛ بخشی از گزارشی از دومین دوره مذاکرات اقتصادی و تجاری ایران و جمهوری کره در وزارت

امور اقتصاد و دارایی، [آبان ۱۳۵۵ ش.]: برنامه مبادلات فرهنگی ایران و مکزیک در حوزه آموزش و پرورش، [۱۳۵۷ ش.].

نمایشگاه روابط فرهنگی ایران با دیگر کشورهای جهان

آرشیو ملی ایران به درخواست سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی اقدام به برگزاری نمایشگاه مشترک با موضوع روابط فرهنگی ایران با دیگر کشورهای جهان کرد. نمایشگاه را اداره کل خدمات آرشیوی با ۷۱ عنوان و معرفی ۱۵۷ برگ سند و ۵ قطعه عکس آماده و به سازمان مذکور ارسال شد. برخی از عمده‌ترین عناوین موجود آن عبارتند از:

فهرست اسامی ایران‌شناسان و ایران‌دوستان هند؛ فهرست نام محققان زبان فارسی و رؤسای قسمت‌های فارسی دانشگاه‌های هند؛ طرح موافقت‌نامه روابط فرهنگی، علمی و ورزشی بین دولت ایران و اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی؛ گزارشی از مراسم افتتاح انجمن روابط فرهنگی ایران و پاکستان در دانشکده حقوق؛ رونوشت نامه وزارت معارف افغانستان به سید مهدی‌خان، وزیر مختار ایران، برای تشکر از کتاب‌ها و نقشه‌های ارسالی وزارت معارف ایران به آن کشور و اظهار امیدواری به افزایش مناسبات، ۱۳۰۶/۱۰/۸ ش.؛ پیشنهاد سعید نفیسی به فرهنگستان ایران برای تهیه فهرست کتاب‌های خطی فارسی موجود در ایران و سایر کشورها، ۱۳۱۴/۸/۲۶ ش.؛ گزارش مجتبی مینوی به علاء، وزیر مختار ایران در لندن، در خصوص تحقیق درباره نسخه‌های قدیمی گلستان سعدی موجود در اروپا، ۲۲ نوامبر ۱۹۳۶ م. / ۱۳۱۵/۹/۱ ش.؛ گزارش سفیر ایران در آنکارا از کتب خطی فارسی موجود در کتابخانه‌های ترکیه، ۱۳۱۵/۹/۸ ش.؛ مشخصات هدیه موزه دارالفلاح هندوستان به مرآت، وزیر فرهنگ، و اهدای آن به موزه ایران باستان، ۱۳۱۸/۷/۱۸ ش.؛ کمک دویست ریالی وزیر فرهنگ به موزه دارالفلاح دهلی، پس از دریافت برنج شگفت‌انگیز اهدایی موزه یادشده، ۱۳۱۸/۹/۱۳ ش.؛ گزارش مشفق کاظمی، سفیرکبیر ایران در هند از افتتاح ساختمان نوین یاد موزه ملی دهلی، ۱۳۳۹/۱۰/۱ ش.؛ فهرست کتب ارسالی وزارت فرهنگ به نمایشگاه کتب اطفال ترکیه، [۱۳۳۹ ش.]: رونوشت طرح اساسنامه «انجمن هند و ایران»، [۱۳۴۰ ش.]: مکاتبه وزارت امور خارجه با وزارت فرهنگ در خصوص درخواست سفارت ایران در کراچی به منظور تسریع در اعزام راینز فرهنگی و معلم به لاهور و کراچی از سوی آن وزارت، ۱۳۴۱/۶/۲۸ ش.؛ اختصاص یکی از جلسات خانه فرهنگی ایران در دهلی برای تجلیل از دکتر راجندرا پراساد، رئیس‌جمهور سابق هند و از آشنایان به زبان فارسی و فرهنگ ایران همراه با فهرست برنامه تجلیل، ۱۳۴۱/۱۲/۱۸ ش.؛ گزارش جشن ملی نوروز و سال نو در خانه فرهنگی ایران در دهلی، ۱۳۴۲/۱/۹ ش.؛ گزارش برگزاری مجلس «قوالی» در خانه فرهنگی ایران در

دهلی، ۱۳۴۲/۱/۲۱ ش؛ گزارش سفیر کبیر در پاکستان از افتتاح خانه فرهنگ ایران در لاهور، ۱۳۴۲/۹/۸ ش؛ مکاتبه در خصوص تهیه و ارسال نوارهای موسیقی سبک هندی و اردو از سوی رایزن فرهنگی ایران در هند برای رادیو زاهدان، ۱۳۴۲/۱۰/۲۷ ش؛ تصاویری از افتتاح خانه فرهنگ ایران در لاهور، [۱۳۴۲ ش]؛ گزارش بازدید سفیر ایران در اتریش از مؤسسه فیلم‌های تربیتی و علمی وابسته به وزارت فرهنگ آن کشور و چگونگی بهره‌مندی فیلم‌ها در تدریس مدارس، ابراز تمایل سفارت ایران به همکاری آن مؤسسه با وزارت فرهنگ ایران، ۱۳۴۳/۹/۶ ش؛ صورت‌جلسه کمیسیون رسیدگی به برنامه مبادلات فرهنگی بین ایران با کشورهای خارجی، ۱۳۴۵/۱۲/۱۷ ش؛ برنامه تبادلات علمی، فنی، آموزشی و فرهنگی ایران و جمهوری خلق کره در سال ۱۹۹۴-۱۹۹۳، [۱۳۷۱ ش]؛ یادداشت تفاهم همکاری‌های فرهنگی ایران و قزاقستان، ۱۳۷۱/۱/۲۳ ش؛ یادداشت تفاهم مبادلات علمی، فرهنگی و هنری ایران و تاجیکستان، ۱۳۷۱/۴/۹ ش؛ برنامه مبادلات فرهنگی، علمی و فنی ایران و ترکیه، ۱۳۷۱/۸/۵ ش؛ برنامه مبادلات فرهنگی و علمی ایران و لهستان، ۱۳۷۱/۱۰/۱۷ ش؛ پیشنهادهای حوزه معاونت امور هنری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی برای گسترش همکاری‌های فرهنگی با یوگسلاوی، ۱۳۷۶/۶/۳۱ ش؛ گزارش وابسته فرهنگی سفارت ایران در رم از اجرای هنرمندان موسیقی ایران در برنامه «جاده ابریشم» دوازدهمین دوره فستیوال رم، ۱۳۷۶/۸/۲۱ ش؛ پیشنهادهای حوزه معاونت امور هنری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی برای گسترش همکاری‌های فرهنگی با یوگسلاوی، ۱۳۷۶/۶/۳۱ ش؛ درخواست پروفیسور پلیتری از وابسته فرهنگی ایران در رم برای اجرای کنسرت و تدریس یک دوره آموزش موسیقی در هنرستان ملی موسیقی تهران، [۱۳۷۷ ش]

نمایشگاه اسناد و فرامین وزارت دارایی، و اسناد منتخب کودتای ۲۸ مرداد

در تاریخ ۲۳ آذر معاونت اسناد ملی با همکاری پژوهشکده اسناد و اداره کل خدمات آرشیوی نمایشگاهی از اسناد و فرامین وزارت دارایی و اسناد منتخب کودتای ۲۸ مرداد را آماده و در دانشگاه شهر ری به معرض نمایش دانشجویان قرار داد. در بخش وزارت دارایی ۲۲ قاب شامل ۱۰ عنوان فرمان‌های سلطنتی، ۵ عنوان از تأیید نمونه و دستور چاپ تمبرهای مناسبی و نمونه‌هایی از اوراق و قبضه‌های وزارت دارایی به نمایش گذاشته شد. برخی از عناوین منتخب عبارتند از:

فرمان مظفرالدین شاه: موجب اسماعیل بیگ کالسه‌چی، ربیع الاول ۱۳۱۹ ق، سواد فرمان ناصرالدین شاه: مقرری نواده میرزا علی‌نقی خان، ذی‌الحجه ۱۳۱۲ ق، فرمان ناصرالدین شاه: موجب فرزند وزیر دربار اعظم، ربیع‌الثانی ۱۳۰۰ ق، فرمان احمدشاه: آسایش بازماندگان

محمدحسن خان نایب، ۱۳۳۳ق.، فرمان مظفرالدین‌شاه: انعام استمراری میمنت‌السلطنه، جمادی‌الاول ۱۳۲۳ق.، توقیع دستخط محمدعلی‌شاه: حقوق شاپشال خان روسی، جمادی‌الثانی ۱۳۲۶ق.، فرمان محمدعلی‌شاه قاجار: تدوام مواجب میرزا منتصرالممالک (متوفا)، ذی‌الحجه ۱۳۲۶ق.، فرمان ناصرالدین‌شاه و تأمین معیشت اولاد سید عزیزالله خان، ذی‌قعدة ۱۳۰۷ق.، تأیید نمونه و دستور چاپ تمبرهای دومین کنفرانس بین‌المللی اقتصادی اسلامی تیر، ۱۳۲۹ش.، تأیید نمونه و دستور چاپ تمبر یادبود به مناسبت هفتصد و هفتادمین سال تولد سعدی، ۱۳۳۱ش.، نمونه برگ قبضه ملی با امضای دکتر محمد مصدق (نخست‌وزیر) و محمد نریمان (وزیر دارایی)، ۱۳۳۰ش.، نمونه و سفارش چاپ بلیت پارکینگ شرکت سهامی نمایشگاه‌های بین‌المللی تهران به مبلغ بیست ریال، ۱۳۵۰ش.، نمونه‌هایی از پروانه شکار، ۱۳۴۲-۱۳۵۱ش. همچنین ۲۰ قاب با محوریت کودتای ۲۸ مرداد شامل ۵ مورد عکس و ۱۵ عنوان سند نیز در نمایشگاه یادشده در معرض نمایش مراجعان قرار گرفت. عکس‌های به نمایش گذاشته شامل تصاویری از اشخاص مرتبط با کودتا (از موافقان و مخالفان) و وضعیت شهر تهران در روز کودتا بود. در بخش اسناد می‌توان گزارش‌های از روزهای قبل و بعد از کودتا و فرمان انتصاب نخست‌وزیر و ابلاغیه و بیانیه‌های صادر شده را مشاهده کرد. برخی از عناوین منتخب کودتای ۲۸ مرداد نیز عبارتند از:

ابلاغیه دولت و شرح حوادث کودتای ۲۵ مرداد، ۱۳۳۲/۵/۲۶ش.؛ فرمان شاه مبنی بر انتصاب فضل‌الله زاهدی به سمت نخست‌وزیری هم‌زمان با نخست‌وزیری مصدق، ۱۳۳۲/۵/۲۲ش.، انتشار بیانیه «راه مصدق» در ساری و بازجویی از گیرندگان آن‌ها، [۱۳۳۴/۸/۱۴ش.]: دستگیری طرفداران دولت مصدق در سراب پس از کودتای ۲۵ مرداد و درخواست آنان از دولت برای آزادی خود و مجازات فرماندار، ۱۳۳۲/۵/۲۷ش.؛ تجمع قشایی‌ها و نیاز به استقرار گردان نظامی برای کنترل تهاجم احتمالی و افشای اسرار اداری به‌دست مأموران، ۱۳۳۲/۶/۱۶ش.؛ گزارش مأمور ویژه شهربانی فارس، از اعلام آمادگی خوانین دشتی، بویراحمدی و ایلات خمسه برای اطاعت از شاه و شایعه اختفای دکترحسین فاطمی در حوالی سمیرم، ۱۳۳۲/۶/۳ش.؛ اعلامیه «سازمان جوانان حزب مردم ایران»، برای ادامه مبارزه علیه دشمنان وطن و اعتراض به اقدام‌های دولت زاهدی در بازداشت جوانان و کارگران پس از کودتای ۲۸ مرداد، [۱۳۳۲/۷/۸ش.]: ابلاغ دستور ستاد ارتش به شهربانی فارس، درباره دستور نخست‌وزیری مبنی بر اختیار فرماندهان پادگان‌ها بر ایجاد فرمانداری نظامی در صورت اختلال در امنیت منطقه پس از کودتای ۲۸ مرداد و نیز دستور همکاری شهربانی با فرماندهان پادگان‌ها، ۱۳۳۲/۶/۱ش.؛ و عنوان عکس‌ها عبارت بود از:

دکتر مصدق، در جمع گروهی از کارگران کارخانه‌های اصفهان و حامیان دولت، مهندس

احمد رضوی (نفر سمت راست) نایب رئیس مجلس در مقطع کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ش،
از حامیان دولت دکتر مصدق، محکوم به ده سال زندان و انفصال از خدمات دولت، محمدرضا
پهلوی، در کنار مقامات لشکری و برخی از عوامل کودتا (تیمور بختیار، نعمت‌الله نصیری و
نادر باتمانقلیچ)، حضور نیروهای نظامی کودتا و مردم در جریان کودتای ۲۸ مرداد، دکتر محمد
مصدق، آیت‌الله کاشانی، احمد رضوی و دکتر حسین فاطمی.

رقم شاه سلیمان صفوی، در خصوص واگذاری وزارت بیگلربیگی کاء شیروان به میرزا هدایت‌الله جابری
به منظور اقدام جهت عمران و آبادی منطقه، رفاه حال رعایا، انتظام امور ایل و قشون و غیره؛ ذی القعدة
۱۰۹۷ق/مهر یا آبان ۱۰۶۵ش.
ساکا: ۳۰۹-۹۹۷

فصل دوم
(در بحث در ذرات حروف)

- دوه ۱ - در ذرات حروف این که تان را بر حسب شش ختم در ذرات حروف را نسبت به شرف حسن و حسن دوده و خواه نو
و این که تان را بر حسب شش ختم در ذرات حروف را نسبت به شرف حسن و حسن دوده و خواه نو
نقشه اسلوب مخصوص و اختصاصات این که تان را بر حسب شش ختم در ذرات حروف را نسبت به شرف حسن و حسن دوده و خواه نو
در بعضی موارد .
- دوه ۲ - تان را بر حسب شش ختم در ذرات حروف را نسبت به شرف حسن و حسن دوده و خواه نو
در بعضی موارد .
- دوه ۳ - در بعضی موارد در ذرات حروف را نسبت به شرف حسن و حسن دوده و خواه نو
در بعضی موارد .
- دوه ۴ - در بعضی موارد در ذرات حروف را نسبت به شرف حسن و حسن دوده و خواه نو
در بعضی موارد .
- دوه ۵ - در بعضی موارد در ذرات حروف را نسبت به شرف حسن و حسن دوده و خواه نو
در بعضی موارد .
- دوه ۶ - در بعضی موارد در ذرات حروف را نسبت به شرف حسن و حسن دوده و خواه نو
در بعضی موارد .
- دوه ۷ - در بعضی موارد در ذرات حروف را نسبت به شرف حسن و حسن دوده و خواه نو
در بعضی موارد .
- دوه ۸ - در بعضی موارد در ذرات حروف را نسبت به شرف حسن و حسن دوده و خواه نو
در بعضی موارد .

۸۰۰ - در ذرت سرف بند، لنگ خراج این کتخانه کرانه نزه میسر است یک بلبله و در ذرت سرف بند
 کتخانه و اندر مرگه و در ذرت سرف بند و در ذرت سرف بند و در ذرت سرف بند و در ذرت سرف بند
 ۹۰ - در ذرت سرف بند و در ذرت سرف بند و در ذرت سرف بند و در ذرت سرف بند و در ذرت سرف بند
 و در ذرت سرف بند و در ذرت سرف بند و در ذرت سرف بند و در ذرت سرف بند و در ذرت سرف بند
 میست و در ذرت سرف بند و در ذرت سرف بند و در ذرت سرف بند و در ذرت سرف بند و در ذرت سرف بند
 و در ذرت سرف بند و در ذرت سرف بند و در ذرت سرف بند و در ذرت سرف بند و در ذرت سرف بند

متن قرارداد تشکیل کتابخانه معارف؛ ۲۲ عقرب ۱۳۴۱ ق. / ۱۳۴۱/۸/۲۲ ش.

ساکما: ۲۹۷۰۳۶۳۰

Table of contents

National Archives Quarterly 11; Vol. 3, No. 3, Autumn 2017

In the Memory of Dr. Mohsen Jafarimazhab

“The man whose got good name and has been helpful, he never dies”; **Gholamreza Azizi**

In the Memory of Dr. Mohsen Jafarimazhab, the Historian, the Iranologist; **Hoorieh Saiedi**

Collecting Manuscripts in the National Library of Iran (1379-1383); **Dr. Ali Sadeghzadeh Vayeghan**

Articles on Archives

Functional Requirements of the Electronic Records System (Looking at the Digital Archives of the Aştan-e Quds-e Razavi Records Center); **Hamid Jiianpour**

Web Archiving; **Reyhaneh Hakimzadeh**

Articles on History (Based on Records)

An Investigation of the Integration of the National Archives Organization and the National Library of Iran (2): A Consideration of History and Structure; **Shirin Mizandar and Dr. Assadollah Yavari**

The Traces of Aliens on Iran’s Economy and Trade, Looking at the Poultry Industry (Based on Records); **Mahašti Abouzar Jomehri**

Articles on Records Preservation, Restoration and Maintenance

Disinfection of Archival Documents Using Thyme Essential Oil, Silvernanoparticles Misting and Low Temperature Plasma; **Azam Khooshbin, Zahra Shamsin, and Sakineh Bahraminasab**

Book Introduction

“Strategic Management of the Function of National Archives of the Islamic Republic of Iran”; **Anahita Nazari**

“Historical and Bureaucratic Literature of Iran”; **Fatemeh Esfandiyari**

Reports on Archival Meetings and Conferences

A Report on the Two Technical Meetings of Manuscripts and Historical Records in Tehran University; **Kianoush Sheikh**

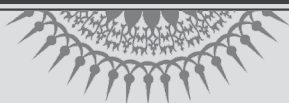
A Report on the Conference on “Life, Time, Career and Family of Foroughi”; **Dr. Seyyed Majid Tafreshi**

A Report on the National Conference on the Reflections and Consequences of Goleştan and Turkmenchai Treaties; **Dr. Mojtaba Soltani Ahmadi**

A Report on the Second International Archival Conference on Ottoman Geography; Translated to Persian and written by: **Nasrin Negahban**

Reports on Archival Exhibitions

A Report on “Mobile Exhibitions Organized by the Department of Information and Communication (Archival Communication Group) in the autumn of 1396; **Fariba Amiri and Zahra Javidi**

National Archives Quarterly

(11)

Vol.3, No.3, Autumn 2017

Islamic Rep. of Iran's National Archives and Library Org.

Managing Director & Editor-in-Chief: Gholamreza Azizi; greazizi@gmail.com

Executive secretary: Neda Rasouli

Editor: Zahra Zarghami

Editorial Board:

Sediqe Ahmadi Fasih, Dr. Amir-reza Asnafi, Gholamreza Azizi,

Dr. Abolfazl Hassan Abadi, Dr. Fariborz Khosrawi, Dr. Elham Malekzadeh, Dr. Nourollah Moradi,

Dr. Mohammad Javad Moradi-nia, Dr. Mohammad Qahri, Dr. Saeed Rezaei Sharif Abadi, Dr. Seyyed

Mahmoud Sadat, Houriyeh Saeedi, Mahboob Shabazi, Dr. Shahram Yousefi-far, Behnaz Zarinkelki

Publisher: National Library & Archive of Islamic Republic of IRAN

Cover Designer: Shohreh Khouri

Translator: Zahra Zarghami

Address: National Library and Archives of I. R. Iran,

Tehran, Iran. P. O. Box: 19935-655

Tel/Fax: +98 21 26402977

Email: 1395naq@gmail.com